

॥ श्रीजिनाय नम ॥

॥ श्रीधर्मरत्नमजूपा जाग १. ॥

(कर्ता—श्रीदेवविजयगणी)

२३१ नूपावी प्रसिद्ध करनार—पंडित श्रावक हीराबहादुर हसरान (जामनगरवाळी)

वीरसंवत्—१४४१ विप्रमसंवत्—१९७१. सने—१९११.

किं रु-४-७-०

श्रीजैनप्रसक्तरोदय प्रेस जामनगर.

॥ श्रीजिनाय नम ॥

॥ श्रीचास्त्रविजयगुरुभ्यो नम ॥

॥ अथ श्रीधर्मरत्नमजूपा (दानादिकुलकवृत्तिरूपा) प्रारब्धतः ॥

(प्रथमो भाग)

(कर्ता—श्रीदेवविजयगणी)

ध्यात्री प्रसिद्ध करनार—पंक्ति श्रावक हीराबाल हसरज (जामनगरबाळ)

ॐ नमो नाभिठपाल—सगवाय स्वयंभुवे ॥ विद्वसत्केवलालोक—लोकालोकविकासिने ॥

॥ १ ॥ श्रेयसे श्रीमदीश्वरकु—कुलाखंकारकारिणे ॥ त्रैलोक्यकमलाराम—विकासैव विवस्वते ॥

॥ २ ॥ युग्मं ॥ श्रीशांतिर्विद्वसत्कांति—रजस सृजताष्टिव ॥ अभूद्दिश्वत्रये शांति—र्यस्मिन् कु

दिसुपेयुपि ॥ ३ ॥ नमोऽस्तु विश्वविश्वैक—स्वामिने नेमिनेऽर्हते ॥ लसद्धक्षीनिवासाय । विन

प्रानेकनाकिने ॥ ४ ॥ अभसेनधराधीश—वंशाकशैकजास्कर ॥ पातु पुण्यात्मनो नित्य । श्री

॥ ५ ॥ चव्यानां चद्रसंचारं । संपादयतु सर्वदा ॥ स्वर्णवर्णविराजिष्णुः । सद्ज्ञानो

॥ श्रेयसे संतु वो नित्यं । गौतमादिगणाधिपाः ॥ चारुचारित्रविस्तार—सच्चम-

त्कारकारिणः ॥ ७ ॥ नमस्कृत्य सरस्वत्याः । पदं श्रीमद्गुरोस्तथा ॥ दानशीलतपोभाव—कुलानि
विवृणोम्यहं ॥ ८ ॥ निर्विघ्नग्रंथपरिसमाप्तिकामनया शिष्टाचारपरिपालनाय चासन्नोपकारित्वाच्चरमती-
र्थकृतोपकृतस्तत्स्तुतिरूपं मंगलमाचरति—

॥ मूलम् ॥—परिहरिथ्यरज्जसारो । उष्पाडिथ्यसंजमिकगुरुभारो ॥ खंधान्तं देवदूसं । वियरं-
तो जयन्त वीरजिणो ॥ १ ॥ व्याख्या—‘ परिहरिथ्यत्ति ’ परिहृतं त्यक्तं सर्वसावद्यत्यागाडाज्यस्य
सारं धनकनकमणिमाणिक्यगजवाजिस्थादि येन सः, तथा ‘ उष्पाडिथ्यत्ति ’ उत्पाटितः शिरसो-
ढः संयमस्य सप्तदशनेदरूपस्यैकोऽद्वितीयो गुरुर्महान् भावो येन सः, तथा ‘ खंधान्तं देवदूसंति ’
स्कंधादंसस्थलाद्देवदूष्यं देववस्त्रं ‘ वियरंतो ’ वितरन् ददत् पूर्वसंगतिकद्विजायेत्यत्र विशेषणद्वाराच्च-
तुर्ष्वपि धर्मज्ञेदेपु प्रधानतया पूर्वं प्रतिपाद्यं दानमसूचि. ‘ जयन्तत्ति ’ जयतु ‘ वीरजिणो ’ वीर-
जिनश्चरमतीर्थेश इत्यङ्गरार्थः. ॥ १ ॥ विस्तरार्थस्तु वीरचरित्रादवसेयः. तत्र प्रथमतः पूर्वत्रवाख्या-

मंजूया

२

धर्म
मंजूपा
३

नपूर्व श्रीवीरदेवचरित्र कथ्यते, यथा—ग्रामेश १ स्रिदशो २ मरीचि ३ रमर ४ पोदा पश्चिद् ५
सुर ६ । ससारो बहु ७-१६ विश्वद्वति १७ रमरो १८ नारायणो १९ नारकी २० ॥ सिंहो २१ नै
रयिको २२ भवेपु बहुशश्रुकी २३ सुरो २४ नदन २५ । श्रीपुष्पोत्तरनिर्जरो २६ अतु जवाहीर २७
स्रिलोकी गुरु ॥ १ ॥ प्रथमो जव —

अस्यैव जगृहीपस्य प्रत्यग्विवेहविद्वेषणे महावप्रे विजये जयंती नाम पुर्यस्ति, तस्यां पुर्या म
हासमृद्रो दोर्वीर्येण नवो जनार्दन स्र शत्रुमर्दनो नाम राजास्ति, तस्य राज्ञे सेवक स्वामिसेव
क. स्वामिजक्तोऽकृतपराहमुखो दोषान्वेषणविमुखो परगुणग्रहणतत्परो नयमाराजिधानो ग्रामचित
कोऽस्ति. सोऽन्यदा पृथ्वीपते शासनात्सपाथेयो दारुकमादातु शकटश्रेणिमादाय वने गत, तस्य
वृक्षांश्चेदयतो द्विप्रहरसमये व्योम्नि तपनो जठरेऽग्निस्त्रिधाधिक दिदिपे, यत — देहस्नेहस्वरमधुरता-
बुद्धिबलावण्यलज्जा । प्राणोऽनग पवनसमता क्रोधहानिर्विखासा ॥ धर्म्यं शास्त्रं सुसगुरुनति शौ
चमाचारचिंता । जक्ताऽपूर्णे जठरपिठरे प्राणिना सन्वति ॥ १ ॥ तदानीं ममयज्ञे सेवकैस्तस्य
कृते मनपोपमस्य तरोरथ सारा रसवती निष्पादिता, कृतस्नानविलेपनो नयमार सेवकैर्जोजनाय

धर्म-

मंजूषा

४

निमंत्रितो मनस्येवमचिंतयत्—यदि कश्चिदतिथिः क्षुधितस्तृषितो वात्र समागच्छेत्तदा वरं भवति.
एवं चिंतयतस्तस्य केचन साधवः क्षुधितास्तृषिताः श्रान्ताः सार्थान्वेषणतत्पराः समाययुः, तान् मु-
नीन् दृष्ट्वा मुदमापन्नो नयसारो वंदित्वैवमपृहत्, भो मुनयोऽस्यामठ्यां यूयं कथं समागताः? य-
तोऽत्र शस्त्रिणोऽप्येकाकिनो न पर्यटंतीति नयसारेण पृष्टाः संतस्ते प्रोचुः, राजन्! वयं पुरा सार्थेन
समं प्रस्थिताः, परं जिह्वाद्यं यावद् ग्रामे प्रविष्टास्तावत्सार्थोऽन्यत्र ययौ, सार्थभ्रष्टाश्च वयमत्र समाग-
ताः, तत श्रुत्वा नयसारोऽब्रवीदहो सार्थेशो निःकृपः, यतः सह प्रस्थितान् साधून् मुक्त्वान्यत्र ययौ.
एवमुक्त्वा नयसारो मुनीन् प्रति पुनरब्रवीत्, नो साधवो मत्पुण्यादत्र यूयमागताः. इति कथयित्वा
तान् मुनीन् नोजनस्थानं निन्ये. ततः शुद्धान्नपानैः सार्थोपनीतैः प्रत्यलाजयत्. साधवोऽपि तत्र ग-
त्वा विधिपूर्वकमचुञ्जत, नयसारोऽपि स्वस्थाने गत्वान्नादिकं भुक्त्वा मुनिसमीपे गत्वैवमवदत्. नो
मुनयो मया सह यूयं चलत? यथा ज्वतां पुरो मार्गं दर्शयामि, मुनयोऽपि तेन सह चलिताः,
क्रमेण नगरप्रत्यासन्नतरोरधश्चोपविश्य नयसारस्य जिनप्रणीतं धर्मं जगहुः, यथा—

सर्वज्ञस्त्यक्तरागादि—दोषस्रैलोक्यपूजितः ॥ यथास्थितार्थवादी च । देवोऽर्हन् परमेश्वरः ॥१॥

धर्म मद्वाव्रतधरा धीरा । भैद्यमात्रोपजीविन ॥ सामाधिकस्था धर्मोप—देशका गुस्वो मता ॥ २ ॥
 मजूपा दुर्गतिप्रपतत्प्राणि—धारणाद्धर्म उच्यते ॥ सयमादिर्दशविध । सर्वज्ञोक्तो विमुक्तये ॥ ३ ॥ म
 ५ म्यक्त्वमृतानि पत्रा—पुत्रतानि गुणास्त्रय ॥ शिक्षापदानि चत्वारि । व्रतानि गृहमेधिनां ॥ ४ ॥
 तत स नयसार सम्यक्त्वमूल द्वादशव्रतरूप श्राद्धधर्म समासाद्य स्व धन्य मन्यमानस्तान् प्रणम्य
 वलित्वा दारुणि राजे प्रैपीत्, स्वय तु स्वग्रामेऽजात्, तद्दिनादारम्य महाधर्मपरायणो नव तत्वानि
 चिंतयन् महामना कतिचिद्वर्षाणि धर्मं पालयामास तत स नयसार स्वायु पर्यते विहिताराधनो
 नमस्कारपरायणो भूत्वा द्वितीयजन्मे सौधर्मदेवल्लोके पद्भ्योपमस्थितिरु सुरोऽजावत् तृतीयजन्मे—
 श्रीमदयोध्यायां श्रीयुगादिदेवकृते कृताया श्रीऋषभस्वामिसूनुर्नवनिधीश्वरश्चतुर्दशरत्नाधिपतिर्जस्त
 नामा चक्रवर्त्यवत् तत्र नयसारो ग्रामचिंतकजीव प्रथमस्वर्गाञ्च्युत्वा मरीचिव्यासदेहत्वान्मरीचि-
 नामा तस्य जस्तस्य पुत्रो जात क्रमेण वर्धित उद्यौवन आद्ये समवसरणे प्रजोर्महिमानं देवै
 क्रियमाणं निरीक्ष्य स्वाम्यतिके धर्मं चाकर्ण्य सम्यक्त्वलब्धधीर्व्रतमाददे सम्यग्ज्ञानवान् पञ्चसमिति
 त्रिगुप्तियुक्तो नि कपायो जितेंद्रिय स्थविराणां पुरोगानि पठन्नेकादशांगपाठी ऋषभस्वामिना सार्ध

धर्म-

मंजूषा

६

विहरतिस्म, एवं कियान् कालो गतः.

एकस्मिन् दिने स मरीचिनामा साधुः खेदादीर्घतशरीरस्तृषार्तो श्रीधर्तुना पीडित उष्णांशु-
खरकिरणतप्तगात्रश्चास्त्रिावरणोदयादिति चिंतयतिस्म, किं त्यजामि व्रतं? परं त्यक्तव्रतो लोके ल-
ज्जामि, अतोऽयं मयोपायो लब्धो येन व्रते क्रमो न भवति, अमी साधवस्त्रिदंडविस्ताः, दंमैर्निर्जि-
तस्य मे करे त्रिदंमलांढनं भवतु, अमी बुंचितकेशा मुनयः, मम क्षुरमुंडिते शिरसि कलंकसूच-
नाय शिखा भवतु. अमी महाव्रतधराः, ममाणुव्रतानि भवंतु. अम्युपानडहिताः, मम पादत्राणं भ-
वतु. मुनयोऽमी निष्कंचनाः, मम मुद्रिकामात्रेण सकिंचनत्वं भवतु. साधवोऽमी विगतमोहाः, मम
मोहबन्धस्य षट्रं भवतु. साधवोऽमी शीलेन सुगंधाः, निःशीलत्वेन दुर्गंधत्वान्मे श्रीखंडतिलकं भ-
वतु. अमी शुक्लवस्त्रा निष्कषायाश्च महर्षयः, मम कषायिणः कषायाणि वासांसि भवंतु. अमी चा-
स्त्रिण-पवित्रगात्राः, मम तु मितजलेन स्नानादिकं भवतात्. एवं स्वनिर्वाहहेतवे लिंगं विकल्प्य
पास्त्रिाज्यं प्रतिपन्नवान् मरीचिः क्लेशकातरत्वात्. तं तादृग्वेषं दृष्ट्वाखिलो जनो धर्ममपृच्छत्, सोऽपि
तेषां पुरतः साधुधर्मं जिनोदितं समाचख्यौ. तथा धर्माख्यानप्रतिबुद्धान् ज्ञव्यांश्च स्वामिने समर्प-

धर्मे
मंजूषा

७

यामाम इत्याचार स मरीचि स्वामिना सम विजहार
एकस्मिन् दिने श्रीरूपनदेवो विनीताया पुरि समवासापित, तत्र वदनार्थमागतो नरत प्रवृ
नमस्कृत्य पृष्ठतिस्म, हे स्वामिन्नस्मिन् नरतेर्द्धञ्चक्रिविष्णुप्रतिविष्णुवला कति नविध्यंतीति स्वामि
ना यथास्थिते प्रोक्ते पुनर्नरतोऽब्रवीत्, हे तातास्या पर्यदि त्वमिव कश्चित्तीर्थकृद्भावी वर्तते? स्वा
म्याख्यन्नो नरत! श्रयं तव पुत्रो मरीचिनामा पारिवाज्यप्रवर्तकश्चरमतीवक्रो वीरनामा भावी, प्रय
मशार्ङ्गभृत त्रिपृष्ठनामा पोतनपुरे जावो, तथा महाविदेहेषु मूकापुर्या प्रियमित्रनामा चक्रमृद्भावी
तत श्रुत्वा नरतो मरीचिसमीपे गत्वा प्रदक्षिणीकृत्य वदित्वैवमवोचत्, नो मरीचे! तव पारिवाज्यं
नाहं वंदे, किंतु त्वमिह नरते श्रीवीरोर्द्धन् जावीति वद्यसे, तमित्युक्त्वा वदित्वा स्वामिन च प्रण
म्य मुदिनमना नरतो विनीता पुरी प्रविवेश, श्रय तदाकार्यं मरीचिर्चुजाम्फोट कृत्वा नृत्यन्नेव वा
चमुवाच, यदादिमो विष्णुर्मूकाया नगर्या चक्रवर्ती चरमोर्द्धश्चाह नविष्यामीत्यपरेण मे पर्याप्त, इ
ति कथयित्वा जातिमदमकरोद्यथा—आद्योऽह वासुदेवानां । पिता मे चक्रवर्तीना ॥ पितामहस्ती
र्थकृता—महो मे कुलमुत्तम ॥ १ ॥ एव जातिमद कुर्वन् । तुजामास्फोऽयन् सुहु ॥ नीचगोत्रा

दाह—सप्तदशशतवः—राजगृहनगरे विश्वनंदी राजा, तस्य लघुव्राता विशाखनृतिर्युवराजोऽस्ति. तयोर्द्वयोर्द्वे पत्न्यौ प्रियंगुसुंदरीधारिणीनाम्न्यौ, तयोर्द्वयोर्द्वौ पुत्रौ, तत्र राजपुत्रो विशाखनंदी ? युवराजपुत्रश्च मरीचिजीवो विश्वनृतिरिति जातः.

इतश्चैकस्मिन् दिने उद्यौवनो विश्वनृतिः सांतःपुरः पुष्पकरंडकाख्ये वने रेमे नंदनवने सुरकुमार इव, तदानीं विशाखानंदी राट्पुत्रः क्रीडेच्छुद्धारपालनिवारितत्वात्प्रवेशमल्लजमानो द्वारपाल इव तत्रैवास्थात्, एतत्स्वरूपं पुष्पदासीतो मत्वा राज्ञ्या स्वपुत्रपराश्रवो राजाग्रे निवेदितः. स्त्रीहितकामनया राजा कपटेन प्रयाणञ्जामवादयत्. ऋजुर्विश्वनृतिर्वनात्समागत्य राजानं व्यजिज्ञपत् हे तात ! त्वं गृहे तिष्ठ स्वस्थचित्तः ? संग्रामार्थमहमेव यास्यामीति, पश्चाद्विश्वनृतिः सर्वमसत्यं ज्ञात्वा पुनस्तत्रैव पुष्पकरंडकाख्ये वने गतः, तदानीं द्वारपालेनोक्तं मध्ये विशाखनंदी राजपुत्रोऽस्ति, तत् श्रुत्वा विश्वनृतेः कोपो जातः, अहोऽहं राज्ञा मायया वनाद्द्रहिष्कृतः, वाःस्थ पुरत श्युक्त्वा सुष्ठ्या कपिहृद्वदं ताडयित्वा सर्वाणि फलान्यपातयत्, यतः—पातयामि शिरांस्येवं । सर्वेषां चवनामपि ॥ ज्यायसि ज्यायसी ताते । न चेद्भक्तिर्भवेन्मम ॥ १ ॥ चोगैरीदृग्चवनाद्यैर्ममालमिति स

धर्म

मंजूपा

११

श्रुत्वा सद्दतिमुनिपादांते गत्वा स व्रतमुपाददे त प्रव्रजित ज्ञात्वा सावरजो राजा समागत्य नत्वा
क्षमयित्वा च जोगाय निमत्रयामान सांधु जोगमनिष्ठं ज्ञात्वा ऋषो गृहमगमत, गुरुणा सार्धं मु
निरन्यत्र व्यहर्षितं गुर्वनुज्ञयैकाकित्वविद्वारेण विद्वस्त् स मथुरा ययौ, तदा तन्नृपात्मजामुद्बोद्धु
विशाखनद्यागात्, विश्वभृतिसाधुरपि मासदक्ष्यणपारणके ता पुरी प्राविशत्, मार्गे च घेन्वाकृष्टो ऋ
मौ पपात् तदा स कपिष्ठपातनदम् तवौज क गतमिति विशाखनदिसेवकै स हसित, तदा स
कोप साधुस्ता गा शृगे धृत्वा मस्त्रकोपरि क्रुधात्रामयत्, निदान च चकार, यथानेन तपसा ऋ
यिष्टवीर्योऽस्य मृत्यवे च जन्वांतरे द्रुयासमिति कोटिवर्षायु संपूर्य तन्निदानमनालोच्य मृतोऽष्टादशे
जवे महाशुक्रे सप्तमदेवलोके प्रकृष्टायु सुरोऽभवत्

स्तश्चात्रैव जरते पोतनपुरे नगरे जितशत्रुनामा राजादत्, तस्य राज्ञो भद्रा नाम राज्ञी, त
यो पुत्रश्चतु स्वप्नसूचितो बलजद्रोऽबलाजिधानोऽभवत्, पुनस्तस्य जितशत्रुराज्ञो मृगावतीनाम्नी पु
त्र्यदत्त तामत्यतरूपवती यौवनवतीं च दृष्ट्वा मात्रा प्रेपिता सा सज्जामध्ये गत्वा पितुरुत्सगे स्थिता
तदृपमोहितो राजा पुरीवृद्धानाह्वय पृच्छतिस्म नो महाजना. श्रस्यारत्नगर्जाया यानि रत्नानि

धर्म-
मंजूषा

३२

जायंते तानि कस्येति निर्णयं कृत्वा ब्रूत ? तद्वचः समाकर्ण्य तैरुक्तं तानि तवैवेति. तद्वचनमुपादा-
य स स्वीयां मृगावतीं पुत्रीं परिणेतुं सज्जो जातः. तद् दृष्ट्वा लज्जिता लोकाः स्वस्थानं जग्मुः.
तदानीं राजा च तां मृगावतीं कन्यां गान्धर्वेण विवाहेन पर्यणेषीत्. लज्जाक्रोधाकुला जडादेवी म-
हीपतिं मुक्त्वाचलेन पुत्रेण सह निर्गत्य दक्षिणापथे प्रययौ. तत्र माहेश्वरीं नवीनां पुरीं कृत्वा बल-
देवो मातरं संस्थाप्य पुनः पितुरंतिके जगाम. तत्पिता प्रजायाः पतित्वेनाखिलैर्जनैः प्रजापतिरिति
प्रोचे, अहो बलीयान् कर्मपरिणामः ! विश्वन्नतिजीवः शुक्रदेवलोकाच्च्युत्वैकोनविंशतितमन्नवे म-
हादेव्या मृगावत्याः कुक्षौ सप्तस्वप्नेन सूचितः पुत्रत्वेन विष्णुञ्जावेनोत्पन्नः, काले सुदोहद्वैः सूनुः सु-
षुवे, त्रिकरंडकपृष्टत्वात् त्रिपृष्ट इति तस्य नाम दत्तं, अशीतिधनुःप्रमाणदेहः सोऽचलेन सह क्रीडां कुर्व-
न्धीतसकलकलः क्रमेण यौवनं प्राप्तः. विशाखनंदिजीवोऽपि जवं त्रांत्वा तुंगगिरौ मृगाधिपो जातः,
शंखपुरदेशे चोपद्रवं कुर्वन् स सुखेनास्थात्. तदानीमश्वग्रीवेन च्छुजा कश्चिन्नैमित्तिकः पृष्टो यथा
जो दैवज्ञ ! मम मृत्युः कुतो ज्ञावी ? दैवज्ञेनोक्तं श्रूयतां यथा—हंता स ते चंभवेगं । यो दूतं घ-
र्पयिष्यति ॥ मारयिष्यति यस्तुंग—गिरिसिंहं च हेलया ॥ १ ॥ तत श्रुत्वाश्वग्रीवः शंखपुरे शाली-

वर्षे नवापयेत, तद्रक्षार्थं च वारकेण महीपतीनादिदेश इत सोऽश्वग्रीव प्रजापतेस्तौ पौत्रौ महावीर्या
 वश्रौपीत, तस्मै च म स्वचडवेग दूत प्रैपीत्, तदानी पुत्रयुक्त प्रजापतिर्भूपो नाट्य कारयन्नासीत्,
 मजूपा
 १३
 श्रुजित प्रजापति, नाट्यरगे च जगो जात, त रगभग दृष्ट्वा कुपितौ तौ त्रिपृष्ठाचक्षौ स्वाभिरानू-
 चतु, यथा कार्यं कृत्वा व्रजन्नयं दूतोऽस्माक ज्ञापनीय अथ प्रजापतिना मानित पूजितो विसृष्टो
 दूतो निर्जेर्न रेस्तान्यां ज्ञापित कुमारौ मार्गार्धं गत्वा जटैस्तमकुट्टयत्वा, तस्मदायास्तु काकवत्पला
 यांचक्रिरे, तत्प्रजापतिना राज्ञा ज्ञात, गीतेन राज्ञा स पुनर्गृहे समानीत, मृशं सत्कृत्यैव ज्ञापित
 श्र, जो चरुवेग ! कुमारयोर्द्विर्विनयत्व स्वाग्यग्रे न वाच्य, यत सतो नतवत्सला ज्वनीत्युक्त्वा वि
 सृष्टो दूत स्वस्थान गत राज्ञोऽग्रे गत्वालीकास्थानकातरेण दूतेन यथातथमुक्त, तत्र श्रुत्वा कुपि
 तेनाश्वग्रीवेण तस्मिन् वर्षे शाखिरक्षार्थं शस्रपुरे प्रजापतेरुक्त, तदादेश ज्ञात्वा प्रजापतिपुत्रौ तत्र
 गतौ, शाखिगोपकैरुक्त जो कुमारौ ! चतुरगचमूचकैः सिंहो महता कष्टेन रक्षयते युवा द्वावेव ब्रा
 तरौ कथं रक्षय ? तान्यामुक्त जो शाखिगोपका ! सिंहं दर्शयत ? यथा तस्य चयं वयं स्फेय्याम,
 ततस्ते तुंगाचलगुहागत त सिंहमदर्शयन् रामशार्ङ्गिणौ रथारूढौ ता गुहां जग्मतु, तत्र गुहापार्श्व

धर्म-
मंजूषा

३४

योर्जना, उचैः कलकलं चक्रुः, तं श्रुत्वा स केसरी जृंगादिविदीर्णवक्रो गुहानो विनिर्गत्य सन्मुख-
मागात्, तमापतंतमरथिनं च दृष्ट्वा त्रिपृष्टो स्थमत्यजत्, तं निरस्त्रं दृष्ट्वा त्रिपृष्टः शस्त्राण्यप्यत्यजत्,
तत्प्रेक्ष्य जातजातिस्मृतिः केसर्यचिंतयत्, अहो महदाश्चर्यं यदेकोऽयं मद्गुहादारे समागान्, द्वितीयं
स्थाडुत्तर्णं, तृतीयं च शस्त्रमोचनं, अहोऽस्य मदांधत्वं ! तर्हि हन्म्येनमेवं चिंतयित्वा व्यात्तानन. सिं-
हस्त्रिपृष्टोपरि धावितः, त्रिपृष्टोऽपि तमापतंतं दृष्ट्वा क्रोधाकुलः करान्यां तस्योष्ट्रौ ः गृह्य तं जीर्णवस्त्र-
वत्पाट्यामास, तदानीं देवतास्तस्योपरि पुष्पाभरणवस्त्राणि ववृषुः, लोकाश्च विस्मयं प्राप्ताः साधु सा-
ध्विति तं तुष्टुवुः, अहोऽहं कुमारेणानेन कथं मारिन् इत्यमर्षेण द्विधा वृत्तमपि स्फुरंतं नं दृष्ट्वा
सारथिना गौतमजीवेन स इत्याश्वासितः, नो सिंह ! त्वं खेदं मोदह ! पशुसिंहस्त्वमेप तु नृसिंहः,
अत एवापमानं मुधा धत्से, तत् श्रुत्वा तुष्टमनाः स मृत्वा चतुर्थी नरकावन्यां नारहो जातः, त-
च्चर्म गृहीत्वा कुमारौ चलितौ स्वपुरंप्रति, ग्राम्यानित्युचतुश्च, यथा—शालीन् खाद यथेष्टं त्वं । वि-
श्वस्तस्तिष्ठ संप्रति ॥ अस्मौ हृदयशत्र्यं ते । केसरी यन्निपातितः ॥ १ ॥ इति चाश्वग्रीवाय कथनी-
यमित्युक्त्वा तौ पोतनपुरे गतौ, अश्वग्रीवो जनमुखात्तद् ज्ञात्वा नीतस्तौ कुमारौ दूतेनाजृह्वत्,

धर्म
मंजूपा
१५

प्रजापतिना तौ कुमारौ प्रेषितौ. ततो ह्योस्त्रिपृष्ठाश्वघ्रीवयोर्युद्धं जातं, युद्धे जायमाने त्रिपृष्ठेन स्व
चक्रेण हतोऽश्वघ्रीव, त्रिपृष्ठस्य राज्यं जातं, सुखेन च स राज्यं करोति
एकस्मिन् दिने केचन गायना निशाया तत्यार्धे गानं कुर्वतिस्मिन्, तेन शय्यापालकस्योक्तं म
यि शयाने एते गायना विसृष्टव्या, रात्रिं निद्रायमाणो गानसुब्धेन शय्यापालकेन गायना न विसृ
ष्टा, जागरितो राजा, पृष्ठं च जो शय्यापालकः। गायना कथं न विसृष्टा? सोऽप्युचे गीतलोगत,
तत् श्रुत्वा कुपितो विष्णुः प्रजाते तस्य कर्णयोस्तप्तं तपुश्चक्षेपयत्, तेन कर्मणा च स वेद्यं कर्म
न्यकात्रयत्, अन्यदपि पापकर्म कृत्वा स चतुरशीत्यब्दलक्षायुः प्रतिपात्य मृत्वा सप्तमात्रन्यां विंशति
तमनवे नारको जातः, अचलोऽपि प्रव्रज्य केवलं लब्ध्वा शिवं ययौ एकविंशतितमनवे त्रिपृष्ठ
जीवो नरकाच्छृणुत्य केसरी जातः, ततो मृत्वा द्वाविंशतितमनवे स चतुर्थं नरकं ययौ ततो निर्ग
त्य दृशिशो जवान् ब्रूत्वा मनुष्यं जन्मं च प्राप्य महत्पुण्यं चोपाज्यं त्रयोविंशतितमनवेऽपरविदेहे
मृकापुर्या धनजयस्य राज्ञो धारिण्या पट्टराज्ञ्या कुक्षौ चतुर्दशम्वप्रसूचितं पूर्णमासि मपूर्णलक्षण
सूनुर्जातः, जातकर्मकरणान्तरं पितरौ प्रियमित्तं श्रुतिं तन्नाम चतुः, पित्रो मनोरथैः सार्धं क्रमेण

धर्म.

मंजूषा

४६

ववृधे. संसारनिर्विणो धनंजयो राजा प्रियमित्रं पुत्रं राज्ये नित्राय स्वयं च दीक्षामुपाददे. प्रियमि-
त्रचक्री समुत्पन्नचतुर्दशरत्नः पदसंमं विजेतुं चक्रानुगोऽचलत्. क्रमेण पदसंमं माधयित्वा प्रियमि-
त्रचक्री मूकानगर्या समागात्. द्वादशवार्षिकश्च तस्य राज्याधिपेको जातः. कोट्यिर्षानचतुरशीतिपू-
र्वलक्षायुः प्रतिपाद्य पोट्टिलाचार्यसमीपे च धर्मं श्रुत्वा दीक्षां लात्वा कोट्यिर्षे यावत्प्रव्रज्यां प्रयात्य
मृत्वा चतुर्विंशतितमत्रवे शुक्रदेवलोके सर्वार्थसिद्धिर्विमाने स देवो जातः, पंचविंशतितमत्रवे दे-
वभवाच्च्युत्वेह नरते उत्रापुर्या जितशत्रोर्नगदेव्याः कुक्षां नंदनो नाम नंदनोऽजनिष्ट. तं पुत्रं स-
ज्ये न्यस्य जितशत्रुसाद् पस्त्रिज्यामुपाददे. नंदनो समुल्लोकानां हृदयानंदो वसुंधरं पाकशान्त इ-
व यथाविधि शशास. चतुर्विंशतिवर्षलक्षाणि जन्मतो व्यतीत्य विरक्तो सः पोट्टिलाचार्यसमीपे व्र-
तमाददे, ग्रामाकरपुरादिषु गुरुणा मार्थं व्यहृर्षित्. एकधर्मरतः. आर्त्तगेश्वरानविवर्जितः. सदा त्रि-
दंडरहितः, चतुर्थमपरायणः. पंचवैर्युक्तः, परुजीवनिक्वायरक्षकः. सप्तशीथ्यानवर्जितः. विमुक्ताष्टमद-
स्थानः, नववह्यगुप्तिकः. दशविधधर्मधारकः. सम्यगेकादशांगभृत्. नवो द्वादशधा कुर्वन्. द्वादशप्र-
तिमारुचिः, एवंविधः स नंदनसाधुर्लक्षवर्षं यावन्मासद्वयणमानद्वयैः पारणक्रमकरोत्. तत्रैकलक्ष-

धर्म
मंजूपा
१९

वर्षदीक्षया मासक्षणानि यथा—इकारसल्लक्षाः । असींशसहस्रा य छसयपणयात्वा ॥ मासक
वणा नदण—नवमि वीरस्स पचदिणा ॥ १ ॥ अर्हद्रक्त्यादिनिर्विशतिस्थानकैः स दुरर्जे तीर्थकृ
न्नामकर्मार्जियामास आयुरते सम्यगाराधना कृत्वा साधून् साध्वीश्च क्षमयित्वा पष्टिदिनान्पनशन
पालयित्वा पचविशत्यब्दलक्षायु परिषाद्य मृत पशुविशतितमे जवे प्राणतदेवल्लोके पुष्योत्तरना
मि विमाने उपपादशय्यायामुदपद्यत, पचविषपर्याप्तिपर्याप्तो निष्पशरीर शय्यायामुपविष्टो देवर्षि
हृष्टा मनसि मुदमापन्नश्चितयति, अहो ! प्रजावोऽर्हर्द्धर्मस्य ! अत्रधिज्ञानेन च पूर्वजवमपश्यत त-
पस प्रजाव ज्ञात्वा व्रतपालन च सम्यगात्रोच्य पुन पुनरर्हर्द्धर्म देवसजाया वर्णयति अथ तद्वि
मानवासिनो देवास्तप्रति प्रतिपादयति यथा—

इद विमान नवतो । वयमाज्ञाकरा सुरा ॥ अमून्युपवनान्युच्चै—रसूर्मज्जनवापय ॥ १ ॥
इद च सिठायतन । सुधर्मय महासजा ॥ मज्जनौकोऽल्लकुरुष्वा—निपेक कुर्महे यथा ॥ २ ॥
एवममरैरुक्त म मज्जनौकसि गत्वा सिंहासने सपादपीठे निपसाद तत्रामरैर्दिव्येन पयसाजिपि
क्त, ततोऽल्लकारनिकेतन गत्वा देवदूष्यवस्त्रपरिधानपूर्व कृतांगरागो वृषणैर्द्वेषित ततो व्यवसाय

सत्रां गत्वा पुस्तकं वाचयित्वा पुष्पादिसामग्रीं समादाय सं सिद्धायंतने गतः. तत्र प्रतिमानामष्टौ
त्तरशतमर्चयित्वा नवीनैः स्तोत्रैः स्तुत्वा च वंदे. अथ सुधर्मसत्रायां गत्वा स नाट्यमकारयत्. ए-
वं दिव्यान् भोगान् जुंजानोऽसौ विंशतिसागरोपमाण्यायुः परिपूरयामास. इति पूर्वजन्मः कथिताः.
अथ सप्तविंशतितमे जन्मे श्रीवीरो जातस्तच्चरितं यथा—

इतश्चास्मिन् जंबूद्वीपे जस्तक्षेत्रे ब्राह्मणकुंडग्रामे कोडालसगोत्र ऋषभदत्तो नाम ब्राह्मणोऽस्ति.
तस्य जालंधरकुलोत्पन्ना देवानंदा नाम चार्यास्ति. नंदनजीवो दशमदेवलोकाच्च्युत्वोत्तराफाट्यु-
नीस्थे निशाकरे व्यापादश्चेतषष्ट्यां तस्याः कुक्षाववातरत्. तदानीं सा देवानंदा इमांश्चतुर्दशस्वप्ना-
नद्राक्षीत्, यथा—गय १ वसह २ सीह ३ अग्निसेत्र ४ । दाम ५ ससि ६ दिणयर ७ जयं ८ कुं-
जं ९ ॥ पञ्चमसरं १० सागर ११ । विमाणजवण १२ स्यणुञ्च य १३ सिंहं च १४ ॥ १ ॥ ततस्त-
या देवानंदाब्राह्मण्या ऋषभदत्तस्याग्रे गत्वा विज्ञप्तं, अहो स्वामिन्मयैते स्वप्ना दृष्टाः. एषां किं फलं
जदिष्यति? तेनोक्तं तव महान् पुत्रो जायी. तत् श्रुत्वा हर्षिता ब्राह्मणी तं गर्भं पस्विहति. तद्-
र्चानुज्ञावतस्तस्य गृहे महती ऋद्धिर्जाता. एवं काले गठति स्वामिनि गर्भस्थिते द्रव्यशीतिदिवसेषु

धर्म
मंजूपा
१७

अतीतेषु सौधर्माधिपतेरासनमकपत तत सौधर्मैद्रोऽवधिना देवानदागर्नगत प्रभु ज्ञात्वा सिंहास
नात्समुत्थाय सप्ताष्टपदानि सन्मुख गत्वा शक्रस्तव कृत्वैवमर्चितयत् अर्हच्चक्रिवासुदेववत्तदेवा उच
मकुत्रेपूत्यद्यते यत्पुनरय जिनो मरीचिजन्मनि कुत्रमद कृतवान्, तेन नीचकुत्रेपूत्यन्न अथास्माक
त महाकुत्रे क्षेप्तुमधिकारोऽस्ति, अतोऽहमपि गर्जपरावर्ते कारयामि

अथावधिज्ञानेन दक्षत्रियकुंभग्रामस्वामिन सिद्धार्थदक्षत्रियमीश्वराकुत्रशविनृपणं, तस्य गृहे च प
ट्टराज्ञी सतीमुख्या त्रिशलाख्या गुर्विणीं ज्ञात्वा स पदात्यनीकपति हरिणैगमेपिण देव समाकार्यै
वमादिशत जो हरिणैगमेपिन् । गर्जपरावर्ते विवेदि? तथेति कृत्वा तेन देवेन कृष्णाश्विनत्रयोद
श्यां हस्तोत्तरास्थितं चंद्रे देवानदात्रिशलयोगैर्गर्जव्यत्यय कृत ततस्तुष्टमना देव स्वस्थानमगमत
तन्निशायां सा देवानदा तान् महास्वप्नास्त्रिशलादेव्या हृतानद्राक्षीत् अथ सा राज्ञी त्रिशला पूर्वो
क्तस्तान् स्वप्नानपश्यत्, यथा—गजो १ वृषो २ हरि ३ सानि—पेकथ्री ४ स्रक ५ शशी ६ र
वि ७ ॥ महाध्वज ८ पूर्णकुञ्ज ९ । पद्मसर १० सरिपति ११ ॥ १ ॥ विमान १२ रत्नपुजश्च
१३ । निर्धूमोऽग्नि १४ रिति ऋमात् ॥ ददर्श स्वामिनी स्वप्ना—न्मुखे प्रविशतस्तदा ॥ २ ॥ तद्दि

नादारभ्य मुदिता देवो त्रिशला गर्भं दधार. प्रज्ञौ गर्भस्थे शक्राज्ञया जृम्भकामराः सिद्धार्थवेश्म-
नि ऋयोऋयो निधानानि समानीय न्यधुः. तथान्ये राजानः प्राभृतपाणयः पुरः प्राभृतानि मुक्त्वा
प्रणेमुः. स्वामिनः प्रज्ञावात्तःकुलं सिद्धार्थराजगृहं चातिशयेन बबुधे. गर्भवासस्थितो वीरो मातृमो-
हाःसंलीनांगः स्थितो ध्यानस्थयोगिवत्. तदानीं त्रिशला चिंतयति नष्टो मे गर्भो गलितो वेत्यादि
चिंतयंती रुदती प्रकृतिजनांश्च रोदयंती शोकसागरे निममज्ज. तत्प्रभृति तत्कुलं शोकसंकुलं वि-
ज्ञाय स्वामिना किञ्चित्स्पंदितं. हर्षितः सिद्धार्थः, हर्षिता त्रिशला. गर्भस्पंदनशंसनात्सर्वैरपि हर्षितं.
अहो मातापितृमोहः ! अतो मातापित्रोर्जीवतोरहं प्रव्रज्यां नोपादास्ये इत्यग्निग्रहं स सप्तमे मा-
सि जग्राह. अथ प्रसन्नासु दिक्षुक्षेपु च ग्रहेषु. प्रदक्षिणानुकूलेषु ऋमिसर्पिषु मारुतेषु, प्रमोदपूर्णेषु
च जंगलसु, जयिषु शकुनेषु, अर्धाष्टमदिवसेषु नवसु मासेषु गतेषु, चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां तिथौ, हस्तोत्त-
रागते चंडे सिंहांकं कांचनरुचिं सुतं स्वामिनी सुपुत्रे. तस्मिन् समये षट्पंचाशद्विक्रुमार्यो जोगं-
करादयोऽन्येत्य स्वामिनः स्वामिमातुश्च सूतिकर्माणि चक्रिरे. सूतिकर्मकरणानंतरं शक्रोऽप्यासनकं-
पेन सपरिहृदस्तत्रागत्य पंच रूपाणि कृत्वा स्वामिनं करसंपुटे गृहीत्वा मेरुमस्तकं ययौ. तदा नाथं

स्नपयितुमपरेऽपि त्रिपष्टिरमरेश्वरा समाययु अष्टोत्तरसहस्रसख्यान् क्षीरनीरभृतान् पृथक्पृथक्कुंजान्
 स्वामिनोऽग्निपेकायोपस्थितान् दृष्ट्वा शशके शशके, यथेयंत वारिसनार कथं स्वामी सदृश्यतीति ?
 श्रीवीरोज्वधिज्ञानेन तद् ज्ञात्वा तदाशङ्कानोदाय वामपादांगुष्ठाग्रेण मेरुमस्तकमपीनयत् मेरुमस्त-
 के च पीडिते यज्जात तन्निशम्यतां, यथा—कपमाने गिरौ तत्र । चकपे च वसुधरा ॥ शृगाणि
 सर्वत पेतु—शुशुमु सागरा अथि ॥ १ ॥ ब्रह्मानुस्फोटसदृशे । शब्दधैते प्रमर्षति ॥ रुष्ट शक्रो
 ज्वघेर्जात्वा । क्षमयामास तीर्थप ॥ २ ॥ सख्यातीतार्हतां मध्ये । स्पृष्ट केनापि नाद्रिणा ॥ मेरु
 कपमिपादित्या—नदादिव ननर्त स ॥ ३ ॥ तत्र जन्मोत्सव विधाय सर्वे सुरेश्वरास्तदग्निपेकजल
 ववदिरे, तथा सर्वांगेषु परिचिक्षिपु एव सर्वेऽपि जन्ममहोत्सव कृत्वा नदीश्वरे देवान्नमस्कृत्य स्व
 स्थानमगु अथ मौधर्मेशो यथाविधि जिन स्नपयित्वारात्रिक मगलप्रदीपं च कृत्वा, स्तुत्वा, जिन
 गृहे मातुरंतिके च मुक्त्वा, द्वाविंशत्कोटिस्वर्णवृष्टिं च विरचय्य, मुकुट कुडलयुगल चोष्ठीर्षिके मु
 क्त्वा, श्रीदामरत्नदामास्ये गंडुके च पावनकोपरि कृत्वा, नंदीश्वरे यात्रां कृत्वा स्वस्थानमगमत.
 तदेंद्रादिष्टघनदप्रेस्तिजृंघकामरा सिद्धार्थनृपौकसि स्वर्णमाणिक्यरत्नवृष्टि ववृषु तदानीं सिद्धार्थ

धर्म-

मंजूषा

२२

सूनोर्जन्मोत्सवे जायमाने वंदीनमोचयत्, पूजामकारयत्, दानानि चादात्. तृतीयेऽह्नि चंद्रसूर्ययो-
र्दर्शनं पितरौ प्रीत्या स्वयं कारयामासतुः. पष्टेऽह्नि कंठावलंबितमालाङ्घ्रिः कुलस्त्रीञ्ची रात्रिजागरणं
कारयामासतुः.

एवं महोत्सवे जाते सिद्धार्यनृपतिरेकादशे दिने, निवर्तितेऽशुचिजातकर्मणि, संप्राप्ते द्वादशे
दिने ज्ञातिस्वजनानाहूय दानसन्मानपूर्वकं धनादिशिर्वर्धितत्वात्तस्य वर्धमान इति नाम विदधे.
वज्रिणा महोपसर्गैरक्षोभ्यं विदित्वा महावीर इत्यपरं नाम विदधे. क्रमेण न्यूनाष्टवत्सरोऽष्टोत्तरसह-
स्रलक्षणैर्लक्षितो निमर्गेण गुणी निजवयोऽनुरूपाञ्जिरामलक्यादिभिः क्रीडाभिः क्रीम्न् म वयसा
ववृधे. अथ साग्राष्टवत्सरं स्वामिनं पित्राध्यापनाय लेखशालायामुपाध्यायसमीपमानीतमवधिना वि-
ज्ञाय तत्रागत्य शक्रेण स्वामी सिंहासने निवेशितः, प्रणम्य पृष्टश्च शब्दपारायणं जगौ. सप्तहस्तो-
न्नतो यौवनस्थः पित्रा समस्वीरराजपुत्रीं यशोदानाग्नीं महामहेन परिणायितः. श्रीवीरो यशोदयादे-
व्या समं वैपयिकं सुखं बुभुजे. यशोदया सार्धं जोगान् चञ्जानस्य तस्य प्रियदर्शना दुहिता जा-
ता, सा च समये जमालिना राजपुत्रेण परिणीता. स्वामिनो जन्मतोऽष्टाविंशोऽब्दे गते विहितान-

शनौ मातापितरौ विपद्य तुर्ये माहेन्द्रदेवलोक गतौ ततश्च्युत्वापरविदेहाख्ये क्षेत्रेऽन्यथ प्राप्त्यत पू
र्णप्रतिज्ञ स्वामी ज्येष्ठवाधव नदिवर्धन राजान शोकमममूचे, यथा—सदा सन्निहितो मृत्यु—र्जो
वित न स्थिर सदा ॥ उपस्थिते वास्तवेऽस्मि—न्न शोकस्य प्रतिक्रिया ॥ १ ॥ धैर्यालवनपूर्व च ।
धर्मानुष्ठानमेव हि ॥ युज्यते न तु शोकादि । व्रात कापुरुषोचित ॥ २ ॥ इत्यादिवचनैर्बोधितो
नदिवर्धन सामतै राज्ये स्थापित

अथ श्रीवीर ससारविमुख प्रव्रज्यानिमुखो नदिवर्धनं भ्रातरमापप्रच्छे गो व्रातस्तवाज्ञयाद्
दीक्षामगीकरोमि तदा नदिवर्धनो वीरप्रत्याह, हे वाधव ! शोकममे मयि त्व किं क्षते क्षर निदि
पसि ? अथ ममोपरोधात्त्व वर्षद्वय तिष्ठ ? तद्वचनमगीकृत्य ब्रह्मव्रतधरो विशुद्धध्यानतत्पर प्राशुका
न्नसृग्महामना वर्षमेकमत्यवाहयत तत समागता लोकांतिका देवा, तीर्थं प्रवर्तयेत्युक्त्वा प्रतिवो
धितो नाथो वर्षं यावदान ददाति यथा—सारस्वयमाश्वा । वण्डीवरुणा य गहतोऽथा य ॥ तु
सिया अथावाहा । अणिञ्चा चैव स्थि य ॥ १ ॥ एए देवनिकाया । जयव बोर्हिंति जिणवरिद तु
॥ सधजगजीवद्विय । जयवं तिष्ठं पवत्तेह ॥ २ ॥ सबहरेण होही । अनिनिकमण तु जिणव

धर्म-
मंजूषा
२४

रिंदाणं ॥ तो अहसंपयाणं । पवत्तए पुवसूरम्मि ॥ ३ ॥ एगा हिरणकोडी । अठेव य एणगा स-
यसहस्सा ॥ सूरुदयमाईयं । दिज्जइ जा पायरासान्तं ॥ ४ ॥ तिन्नेव य कोडिसया । अठासीअं
च हुंति कोमीत्तं ॥ असीअं च सयसहस्सा । एयं संवत्तरे दिन्नं ॥ ५ ॥ एवं दानं दत्त्वा पंचाश-
ठनुरायामां, पंचविंशतिधनुर्विस्तृतां, पटत्रिंशठनुरुत्ततां चंद्रप्रज्ञाख्यां शिविकां व्रातृकृतां, दिव्यानु-
जादात्सुरकृतशिविकांतर्जवनादेकीकृतां समारूढो जगवान् पालके विमाने देवराज इव शुशुभे. पु-
विं उत्कृता माणुसेहिं । साहसुरोमकूवेहिं ॥ पत्ता वहंति सीयं । असुरिंदसुरिंदनागिंदा ॥ १ ॥
तां शिविकामारूढो जगवान् ज्ञातखंडवनं सुरनरगणैः पश्चितः समागत. शिविकायाः समुत्तीर्थं स-
जृपणान्यत्यजत्, पंचमुष्टिभिः केशानुद्धरे, तानिद्रः क्षीरसमुद्रे चिक्षेप, प्रज्ञोः स्कंधे च देवदूष्यं
निदधे. एको जगवान् वीरः कृतपष्टपाः करेमि सामाईयमिति कृत्वा चारितं प्रत्यपद्यत. जन्मत-
स्त्रिंशत्तमे वर्षे व्यतीते मार्गशीर्षे श्यामायां दशम्यां तिथौ हस्तोत्तरास्थे चंद्रे पश्चिमे यामे चारि-
त्रेण समं प्रज्ञोस्तुर्यं मनःपर्यवज्ञानं समुदपद्यत. ततः स्वामी जगन्नायकः सोदर्यं नंदिवर्धनं ज्ञानि-
वर्गं चापृच्छ चारित्तरथमारूढो विहाराय प्रतस्थे. मुहूर्तशेषे दिवसे प्रवरं कुमारग्राममनुप्राप्तः. तत्र

धर्म
मजूपा
१५

गरवद्विरुद्याने च नि प्रकंप स्वामी प्रतिमया स्थित तदा कश्चिद्रूप सर्व दिन वृषान् वाहयित्वा
 साय स्वामिसमीपे मुक्त्वा गोदोहाय गृह गत , ते तु स्वैर वने गता , म चागत स्वामिन वीक्ष्या
 पृष्ठत् स्वामिन्यदत्तोत्तरे न वेत्तीति रात्रौ वने विखोऋयतिस्म, पर नापश्यत् रात्रिशेषे स्वयमेवा
 गता वृषा सोऽप्यागतस्तान् दृष्ट्वा नूनमनेन गोपिता इति रुष्ट सेव्हकमुत्पाद्य स स्वामिनंप्रति
 धावित , अथवेरागत्य शक्रेण च स शिक्षित ततो मारणातिकोपसर्गवारणार्थं विमौजा सिद्धार्थ
 नामान स्वामिमातृम्बस्त्रेय व्यतरवरं प्रवृषांते मुक्त्वा स्वस्थाने गत तत प्रभु कोष्ठाकसन्निवेशे च
 हुलत्राह्वणगृहे सपात्रो धर्मो मया प्रज्ञापनीय इति प्रथमपारण गृहस्थपात्रे परमान्नेन चकार तत्र
 पंच दिव्यानि प्रादुर्भूतानि, यथा—

चेलोत्क्षेप १, गधोदकपुष्पवृष्टि २, इन्दुशिनाद ३, व्योम्नि अहो दानमढो दानमित्याघोप
 णा ४, वसुधारावृष्टिश्चेति ५ अर्धतरमकोडीलं । लकोसा तह होइ वसुहारा ॥ अर्धतरसल्लका ।
 जहणिया होइ वसुहारा ॥ १ ॥ विहरन् स्वामी मोराकसन्निवेशे ययौ, तत्र तापसाश्रमो विद्यते,
 तत्र च पितुर्मित्र कुलपतिर्वर्तते ते बाहु प्रसारित, स्वामिनापि पूर्वान्यासाद्बाहु प्रसारित . तस्य

धर्म-
मंजूषा
२६

प्रार्थनया स्वामी तत्रैकां रात्रिमवसत्. तस्याग्रहाच्च स्वामी अष्टौ मासान् विहृत्य वर्षाचतुर्मासीं स्थातुं
तत्रागमत्, तेनार्पिते ऋजे च वर्षाकालं स्थितः. तस्याप्रीतिं दृष्ट्वा चार्धमासादनंतरं स्वामी ततो
निर्गत्य अस्थिकग्रामं समाजगाम. तत्र चतुर्मासीं स्थितः पारणके पृथ्वीं पावयन् विचरतिस्म. तदा-
नीं पितुर्मितं सोमब्राह्मणः समागत्य स्वामिनं प्रार्थयामास. हे स्वामिंस्त्वं संवत्सरं यावद्दानमदाः, अ-
दरिद्रं च जगज्जज्ञे मदज्ञाग्यमेकं मां विना, अतो मे किंचिद्देहि? अहं दारिद्र्यपीडितो अन्न-
णमागतोऽस्मीति. कारुण्यात्स्वाम्युवाच ओ विप्र! त्यक्तसंगोऽस्मि संप्रति, तथाप्यंशस्थितस्यास्य वा
ससोऽर्धं गृहाण? एवमुक्त्वा वासोऽर्धं दत्त्वा स तोषितः, तदर्धमादाय च स निजगृहं ययौ. एवं
स्वामिना पूर्वसंगतिकविप्राय दानं दत्तमिति चरित्रं कथितं, अथावशिष्टं किंचिदुच्यते यथा—ततो
महोपसर्गान् सहमानः श्रीवीरो दीक्षादिनादारभ्य सपक्षां सार्धद्वादशाब्दीं महातपांस्यनंशांसि नि-
त्यक्तचतुर्थवर्जितानि चकार. क्रमेण विहरन् स्वचरणन्यासैः पृथ्वीं पावयन् स जृम्भकं सन्निवेशं
प्राप. तत्र ऋजुवाबुकानदीतीरे श्यामाकगृहिणः क्षेत्रे सालतरोस्तले अव्यक्तवैत्यस्यासन्ने सिंधुरोध-
स्युत्तरे विजयमुहूर्ते षष्ठपस ऋत्विक्कासनस्थितस्य जीर्णरज्जुवद्घनघातिकर्मणि द्रुष्टिते हस्तोत्तरा-

धर्म

मज्जूपा

२७

स्थिते चङ्गे शुक्लवैशाखदशम्या चतुर्थे यामे विगो केवलज्ञानमुत्पेदे कपिनासना सुरेंद्रा देवस
वपस्विता समागत्य समवसरण विदधिरे तत्र दणमात्र देशना दत्त्वा श्रीश्रृपापानगर्या द्वितीय
समवसरणमकरोत् तस्मिन् समवसरणे च गणधरस्थापनाचतुर्विधसघस्थापनाद्यकरोत् प्रजो पस्वि
रे एकादश गणधरा अजवन्, तथा चतुर्दशसहस्रसख्या साधवोऽब्रुवन्, प-त्रिंशत्सहस्रसख्या सा
ध्य, एकोनपष्टिसहस्रयुगेकत्रयमिता श्राद्धा, अष्टादशसहस्राधिका त्रिलक्षी श्राद्धीनां वसुव, न
वसु गणभृत्यु मुक्तिं यातेषु सगौतमसुधर्मो जगवान् ज्ञाननदनस्त्रिदशैरावृतोऽपापामगात्, तत्रांतिमा
च चतुर्मासी स्थितवान्

अथेशे कार्तिकेऽमावास्यापश्चिमे दणदाक्षणे निर्वाणसमय ज्ञात्वा पोरुशप्रहरात्मिकी देश
ना प्रारेजे तत स्वासनकपात् सर्वे सुपर्वशा समाजग्मु तेषा मध्यात् साश्रुदृग् सुधर्मैद्रो व्यजि
ज्ञपत्, यथा हस्तोत्तराख्य त्वङ्कान्मनदत्त, तत्र जस्मग्रहो लभ, अत स्वामिन् मुहूर्तमात्र प्रतीक्षस्व?
यत एष दुर्ग्रहो द्विसहस्रवर्षस्थितिकस्तव शामनं पीडयिष्यति ततस्त देवेन्द्र युक्त्या प्रतिबोध्य पर्य
वासनजाग तृतीयशुक्लध्यानामियोगात् शेषकर्मघनानि जस्मीकृत्य स्वातिनक्षत्रे स्वामी परम पद प्रा

धर्म-
मंजूषा
२७

प. त्रैलोक्येऽपि हि सात्विकेष्वनवधि. प्राग्जन्ममोक्षावधि । श्रीमद्वीरजिनेश्वरस्य चरितं को वक्तु-
मीशोऽखिलं ॥ अस्तावस्य तथापि हि प्रवचनांबोधेर्गृहीत्वा लवं । किञ्चित्कीर्तितमीदृशं ननु मया
स्वान्योपकारेह्यया ॥ १ ॥ इति श्रीवीरचरित्रं लेशत उक्तं. एवंविधः श्रीमान् महावीरदेवाधिदेवो
देवासुरमनुजपर्षदि दान १ शील २ तपो ३ ज्ञाव ४ ज्ञेदरूपं चतुर्विधं धर्ममाख्यातुकामः प्रथमं दा-
नं प्ररूपितवान्. तस्य दानस्य त्रैविध्येऽपि धार्मिकदानप्रशंसायां जगद्ब्रह्मचनसंमतिमाह—

॥ मूलम् ॥—धम्महकामजेया । त्रिविहं दाणं जयम्मि विक्कायं ॥ तहवि हु जिण्णिंदमुणि-
णो । धम्मिअदाणं पसंसंति ॥ २ ॥ व्याख्या—धर्मार्थकामजेदात् त्रिविधं दानं जगति विख्यातं
वर्तते. तत्र यद्धर्मार्थं साधुभ्यः साधर्मिकेभ्यो वा दानं तद्धर्मदानं १. अर्थदानं स्वार्थाय यत्स्वकी-
र्तिकारि याचकेभ्यः स्वभृत्येभ्यो वा दानं तदर्थदानं २. काममोहितपुमान् कामार्थं यत्स्वकलत्रपणां-
गनादिभ्यस्तदर्थं परेभ्यो वा ददाति तत्कामदानमुच्यते ३. 'तह विहुत्ति' तथापि हु निश्चितं
'जिण्णिंदमुणिणोत्ति' जिनेन्द्रो वीरजिनो, मुनयो गणधराद्यास्तत्र 'धम्मिअदाणंति' धार्मिकदा-
नं 'पसंसंति' प्रशंसंति वर्णयंतीति गाथाद्वयार्थः ॥ २ ॥ तत्कथं वर्णयंतीत्याकांक्षायां गा-

धर्म थाष्यमाह—

मजूपा
२९

॥ मूलम् ॥—दाण सोद्दग्गकर । दाणं श्यारुग्गकारण परम ॥ दाण जोगनिहाण । दाण
गण गुणगणाण ॥ ३ ॥ व्याख्या—दान धार्मिद्दानमित्यर्थ, सौजाग्यकर ज्वति, श्यारोग्यकार
णं नीरोगताया परम प्रकृष्टं कारणं ज्वति दान दत्त सत् ' जोगनिहाण ' जोगस्प पंचेंद्रियसुख
स्य निधान निधिर्ज्वति दान गुणगणानां स्थानमाश्रयो ज्वति गुणाना गणा गुणगणास्तेषा
गुणगणानामित्यक्षरार्थ ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—दाणेण फुरइ किन्ती । दाणेण य होइ निम्मला कती ॥ दाणावज्जिअहि
अत्तं । वयरीवि हु पाणीय वहइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—दानेन कीर्ति स्फुरति, यतो दान हि कीर्त्या-
कारण वर्तते, कीर्तिकाम पुमान् दान ददाति, दानेन च ज्वति निर्मला काति . शरीरकाते का
रणमपि दानमेव. दानावर्जितहृदयो दानेन वशीकृतहृदयो वैर्यपि पुमान् हु निश्चित ' पाणीय '
पानीय वहत्यानयति, सेवकीढ्य चरतीत्यर्थ ॥ ४ ॥ एवं दान वर्णयित्वा प्रेक्षावतां प्रवृत्तये तत्क
ल दृष्टातेन हृदयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—धनसहवाहजन्मे । जं घयदाणं कयं सुसाहूणं ॥ तकारणमुसन्नजिणो । ते-
 बुक्कपियामहो जाञ्ज ॥ ५ ॥ व्याख्या—धनसार्थवाहजन्मनि ऋपन्नदेवपूर्वजवे ' जं घयदाणंति '
 यद् घृतदानं कृतं सुसाधूनां श्रीधर्मघोषसूरिप्रभृतीनां ' तकारणत्ति ' तस्मात्कारणादित्यत्र प्राकृतत्वा-
 द्विज्ञक्तिपरिणामः, ' जसहजिणोत्ति ' ऋपन्नजिनः प्रथमतीर्थेशः ' तिबुक्कत्ति ' तैलोक्यपितामहो
 जातः, पितुः पिता पितामहो जातोऽत्रदिति गाथार्थः ॥ ५ ॥ विस्तरार्थस्तु कथानकादवसेयः. तत्र
 प्रथमतः पूर्वजवाख्यानपूर्वं श्रीऋपन्ननाथचरित्रं यथा—

आदौ सार्थपतिर्धनो १ मिथुनकः २ सौधर्मकट्टपे सुरः ३ । खेटेशश्च महाबलो ४ दिविपदी-
 शाने ५ नराधीश्वरः ६ ॥ युग्मी ७ च विदशेश्वरः ८ सुन्नपजः पुत्रो ९ ऽन्युते निर्जरः १० । च-
 क्री ११ सर्वसुरोत्तमः १२ प्रथमकोऽर्हन्नाच्चिर्द्वैः श्रिये ॥ १ ॥ प्रत्यग्विदेहेषु कामुकुटोपमं क्वितिप्र-
 तिष्ठितं नाम पुरमस्ति. तस्मिन्नगरे समस्तराजमंन्वलीसेव्यमानचरणः क्वत्रशिरोमणिः प्रसन्नचंद्रनामा
 राजास्ति, तत्र पुरे लक्ष्मीनिवासजवनं धननामा सार्थवाहोऽस्ति. सोऽन्यदा वसंतपुरे नगरे व्यव-
 हारार्थं गंतुमना यात्रार्थिनः समाह्वातुं मिडिमं वादयामास. ओ ओ लोकाः ! अशंवलस्य शंवलं.

अथत्रस्य उत्रकं, अवाहनस्य वाहन, तथा यस्य यद्विलोक्यते तस्य तद्दामि, क्षेमेण वसंतपुरं प्रा-
 पयामि चेति तत सुमुहुर्ते सुलभे मगलध्वनिपूर्वक शिरसाकृतान् विव्रन् पुरीपरीसरावनौ पशुकुव्या
 कृतावास स तस्थौ अत्रातरे वसतपुर गतुकाम श्रीधर्मघोषमुनीश्वर ममालोक्य सार्थवाहस्त पृष्ठ
 तिस्म ज्ञो मुनयो यूय किमर्थमत्रागता ? वाचयमशिरोमणिस्तमुवाच, ज्ञो सार्थेश ! त्वया सम व
 य वसतपुरपत्तन समेष्याम सार्थवाहेनोक्त पादाववधार्यतां, ज्वता च यत्किंचिदाहारादिक विलो-
 क्यते तद्याचनीय अत्रातरे केनचित्पुरुषेण सार्थवाहपुरतो रसालफलयसमृत स्थात्र प्रामृतीकृत सा-
 र्थवाहेन गुरोरग्रे मुक्त प्रोक्त च, जगवन्निद गृहाण ? मामनुगृहाण च ? अह जवद्वक्तितो धन्योऽ-
 स्मि, यदस्मिन्नवसरे यूयमत्रागता तदानी मुनिराह ज्ञो महाजाग ! फलयानि साधूनामकल्प्यानि,
 साधवस्तानि नेहंति, अतोऽहमपि फलयानि नेह्यामि वय सिद्धमन्न प्रासुक जल च गृह्याम मुने
 रेतद्वचन निशम्य विस्मयस्मेरमानस सोऽब्रुवत्—

अहो कष्टमहो धैर्य—महो नि स्पृहता मुने ॥ एव मुनीन् प्रशसन् समृतवाहनो धनेन ध-
 नदोषम स धननामा सार्थवाहो मुनिभि सार्धं शुनशकुनै प्रेर्यमाणो मार्गे चचात्र एवमविच्छिन्न

धर्म-
मंजूषा
३२

प्रयाणैः प्रेर्यमाणः कतिचिद्दिनांते व्यतीतेषु ग्रीष्मर्तुषु वर्षाकालः समागत, अविह्वित्प्रधाराशिर्धारा-
धरो वर्षितुं लग्नः, यतः—पांथानां गह्वतामग्रे । प्राणद्रव्योत्तमर्णकैः ॥ नद्यो गतिनिषेधाज्ञा । रेखा
श्व कृता घनैः ॥ १ ॥ तदानीं स धनसार्थपतिः सार्थस्य कष्टं दृष्ट्वाट्वीतटे सार्थनिवेशं चकार. सा-
र्थपतौ तत्र स्थिते कियद्भिर्वासरैर्जनानां पाथेयानि नृपंतिस्म, ततश्च स सार्थलोकः कष्टे पतितः,
कंदमूलफलवृत्तिं च कर्तुं प्रचक्रमे. एवं काले गह्वति वर्षर्तुप्रांते सार्थलोकचितया धनसार्थपतेर्नि-
द्रा गता. ततो गतनिद्रः सार्थवाहो यामिन्याः पश्चिमे यामे स्वचित्ते चिंतयामास, अहो ते धन्याः
साधवो ये मया सार्थं समागता अप्रासुकीकृतं पयोऽपि न पिबन्ति, तेषां मुनीन्द्राणां प्राणयात्रा कथं
चविष्यतीति ! अहो मम मंदजागृत्यं ! अहो मम मौढ्यं ! येन मया सार्थं समागतानामपि साधू-
नां चिंता न कृता. अथ प्रजाते तत्र गत्वा प्रासुकान्नपानैस्तेषां साधूनां चिंतां करिष्ये. एवं यावता
स चिंतयति तावता सूर्योदयो जातः. जाते च सूर्योदये मंगलपाठकेनोक्तं. यथा—

अनृत् पिंगा प्राची रसपतिरिव प्राप्य कनकं । गतहायश्चंद्रो बुधजन श्व ग्राम्यसदसि ॥ न
दोषा राजंते ऽविणरहितानामिव गुणाः । कृण्णीणास्तारा नृपतय श्वानुद्यमपराः ॥ १ ॥ मंगल-

धर्म
 मंजूपा
 ३३

पाठकस्येद वचन श्रुत्वा विधिवत्प्राजातिक कृत्यं विधाय माणिक्यनाम्ना मित्रेण सह चक्षितो गुर्व
 तिके गत , गत्वा वदिता गुरव , दृष्टमनाश्च स साधून् ददर्श कथद्वतान् ? कांश्चित्कायोत्सर्गपरान्,
 कांश्चिद्विद्वानवधुरान्, कांश्चित्स्वाध्यायतत्परान् कांश्चित्प्रत्युपेक्षापरान् तान् सर्वान् प्रणम्य गुरो पुर
 स्तादासीनो विनयावनम्रदेहो योजितकरकमलोऽसाववादीत गो महानुजावा । यूय मम सार्थे सह
 समागता , परं मया मदनाग्येन शुश्रूषा न कृता, एष च ममापराध सोढव्य अथ गुरुज्ञापिष्ट
 गो सार्थाधीश ! त्वयास्माक विरूप न कृत, किंतु हितमेव कृत, यत समार श्व दुर्लवेऽस्मिन् का
 तारे दुष्टकर्मन्य श्व चौरैर्यो वय रक्षिता , यत्तव सार्थिका अस्माकमन्नपानादि प्रयच्छति तत्त्वयैव
 दत्त धनोऽप्युचे यूय गुणिन सर्वे गुणमय मन्यन्वे, अथ कल्पनीयमाहारमादाय ममानुग्रह कुर्व
 तु, ममावासे मुनीन् प्रेषयत ? ततो गुरुणा धनस्यानुग्रहकृते मुनिद्वद्व प्रेषित गृहागत मुनिद्वद्व दृ
 ष्टोत्सर्पिवासन सर्पिणा तत्प्रत्यलाजयत् ततो धनेन तेन द्रव्यशुद्धज्ञावशुद्धदानेन बोधिबीजमवापि
 धर्मलाजाशिप दत्त्वा मुनयोर्निवृत्तयोर्धनो धन्य मन्यमान पूर्णमनोरथ सुखेनास्यात् साधु अपि
 तदन्नादिक समादाय गुरुसन्निधौ जग्मतु अथापरेऽह्नि परिवारपरिवृतो धनो गुर्वतिके समागात्

धर्म-

मंजूषा

३४

गुरवोऽपि क्लेशनाशिनीं देशनां ददुः, यथा—

शक्तिः श्रीवीतरागे भगवति करुणा प्राणिवर्गे समग्रे । दीनादिभ्यः प्रदानं श्रवणमनुदिनं श्र
द्ध्या सुश्रुतीनां ॥ पापापोहे समीहा ज्वलनयमसमं मुक्तिमार्गानुरागः । संगो निःसंगचित्तैर्विषयवि-
मुखता हर्म्यणामेष धर्मः ॥ १ ॥ रागादिविजयी देवः । सच्चरित्रगुरुर्गुरुः ॥ प्राणित्राणप्रधानश्च ।
धर्मः सम्यक्त्वमुच्यते ॥ २ ॥ तत्तवायमलंकारो । युज्यते पुरुषोत्तम ॥ आधातुं हृदये श्रोमन् । स-
म्यक्त्वं कौस्तुभः शुभः ॥ ३ ॥ एतद्धर्मं श्रुत्वा सम्यक्त्वं चांगीकृत्य धनो धन्यं मन्यमानो निजावा-
सं गतः. प्रजाते माणिगडेण विज्ञप्तं, हे विज्ञो प्रावृत्तिक्रान्ता. इंडेण धनुर्विमुक्तं, वसुधाधवेन गृ-
हीतं, तथा घनैर्नजस्यक्तं, बह्वलधूलिजिर्व्याप्तं, एवमनेके ज्ञावाः प्रकटीबन्धुः. सार्धेश एतदाकर्ण्य
गुरुणा सार्धं मार्गं संचरन् क्षेमेण वसंतपुरं समाययौ. तत्र राज्ञा सन्मानितः स्वानि चांडानि वि-
क्रीय प्रतिज्ञान्युपादाय धर्मघोषमुनीश्वरं चापृच्छ्य कृतकृत्यः क्षेमेण प्रत्यावृत्तः कितिप्रतिष्ठितं पुरं
प्राप. पूर्णायुर्मृतो धनः. इति प्रथमजवः.
अथ द्वितीयजवे उत्तरकुरुषु कल्पद्रुपूर्णसंकल्पो युग्मधर्मिषु जग्मिवान्. तुर्यजवेऽपरविदेहेषु

मगलावतीनाम्नि विजये वैताव्यशैले गंधारदेशे गधसमृद्धके पुरे शतवत्सराटपुत्रश्रंङ्कातापट्टराज्ञी
 कुत्र्युद्रवो महापत्न्यनामा पिद्याघर सज्जे क्रमेण वृद्धिं गत पित्रा पात्रिनो यौवनस्थश्च पित्रा प
 रिणायित सुखान्यनुभवतिस्स एव मुखेन काखो याति एकस्मिन् दिने स साध्वतिके धर्मं श्रुत्वा
 वैराग्यवान् महावलाय राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षामगीकृत्य तपांसि तप्त्वा दिवमावदत् अथ स महाप
 त्रो राट् यौवनोन्मादमेदुरोऽज्ञातधर्मकर्मा स्वेच्छया राज्यसुखान्यनुभवन्नास्तं अन्यदा महावल म
 दसि निविष्ट सगीतरमनिमग्नो यावता मजाया नाशं कारयति तावता मत्रीश स्वयंबुद्धो नाम्ना
 धर्मतत्वज्ञो नाट्यावसरे समागत्यैवमवादीत्, ज्ञो राजेंद्र ! किं नाट्येन ? सावधानो जव ? तवायुर्मया
 पृष्टो गुरुवादीत्, जवऋतुर्मासमेकमायुर्वर्तते, तत् श्रुत्वा जीतो राट्, यत —सा नहि क्खत्ता त न
 हि । नुसहं त नहि किंपि विन्नाण ॥ जेण धरिक्काइ काया । खड्गती काळसप्पेण ॥ १ ॥ म
 त्रिणोक्त सावधानो जव ? धीरत्वमवलंबस्व ? पुण्ये प्रवर्तस्व ? एकदिनपालितेऽपि चास्त्रि जनों य
 दि मोक्ष नामोति, पर वैमानिको जवत्येव, नात्र सदेह, अथ माममेक पुण्य कुरुष्व ? मत्रिवचसा
 राजा जिनप्रासादेऽष्टाह्निकोत्सव करोतिस्स ततो गुरुममीपे दीक्षामुपादायानशनेन द्वाविशतिदि

धर्म-

मंजूषा

३६

नानि स्थित्वा मृत इति चतुर्थो जवः. ततः पंचमे जवे ईशानकटपे श्रीप्रजापिधाने विमाने ल-
लितांगान्निधो देवोऽनृतः, तस्य प्रिया स्वयंप्रजा. सा स्वयंप्रजा च्युता, तद्विरहे विलापं कुर्वन् ल-
लितांगो दृढधर्मदेवेन निवारितो यः पुग मित्रमंतीशः स्वयंबुद्धोऽभवत्. तेनोक्तं शो ललितांग !
सोऽहं मंत्री स्वयंबुद्धान्निधस्तव विरहे प्रवृज्यैनां श्रियमाश्रितः. शो ललितांग ! अविधिनः विज्ञायाहं
तव कथयामि, यत्पुनरपि सा स्वयंप्रजा तव जविष्यति. श्रूयतां? धातकीखंडे प्राग्विदेहे नंदिग्रामे-
ऽतिदुर्गतो नागिलाख्यो गृहपतिर्विद्यते, तस्य नागश्रियां पत्न्यां पुत्रीषट्कादनंतरं सप्तमी पुत्री जा-
ता. तां दृष्ट्वा द्विममानसो नागिलो वैराग्यान्नगरान्निर्गत्य दूरं गतः. तस्या दुर्भगत्वेन जने निर्नामि-
केति प्रसिद्धिरनृत. सा क्रमेण दारिद्रेण सह वर्धिता यौवनोन्मुखी नक्षस्त्रिकर्पवते दारुन्नारार्थ-
मगमत्. तत्र सुरासुरनमस्कृतं युगंधरमुनिं दृष्ट्वा नत्वा तद्व्याख्यां श्रुत्वा संवेगमापन्ना जगौ. हे ज-
गवन्नस्मिन् संसारे नृयांसो दुःखिनः संति, परं मत्तो मंदजाग्याया दुःखाधिकः कोऽपि नास्ति. मु-
निनोक्तं हे वत्से ! त्वं दुःखं मुधा धत्से, चतुर्गतिष्वपि संसारिजीवानां यानि यानि दुःखानि वर्तते
तानि तानि श्रुतमात्राणि देहिनां हृदयं जिदंति. अतोऽस्मिन् संसारसमुद्रे निपततां धर्म एव नृ-

धर्म
मजूषा
३७

जायत्र धत्ते, धर्मारामंनत एव देही चक्रवर्त्यादिपदवीं लभते, अतस्त्वमपि धर्मं विवेहि? यत —
 धर्मं कल्पद्रुम पुसा । धर्मं सर्वार्थसिद्धिद ॥ धर्मं कामदुघाघेनु—स्रस्माद्धर्मो विधीयता ॥ १ ॥
 देहे द्रव्ये कुटुबे च । सर्वससारिणा रति ॥ जिने जिनमते सवे । पुनर्धर्माधिकारिणां ॥ २ ॥
 एव तस्य त्रैलोक्यदर्शिनो मुनेरेतदुपदेशं श्रुत्वा निजदेहेऽप्युद्धिमा गृहीतानशनाद्युना वर्तते अथ
 नो लक्षितांग ! त्व तस्या स्वरूपं दर्शय ? तथा कृते च मा तवानुरागिणी मृत्वा स्वयंप्रजादेवी च
 विष्यति तेनापि तथा कृते पुन सा स्वयंप्रजा जाता तथा सह तथैव जोगान् वृत्त्वा लक्षितांग
 देवश्च्युत गत पचमनव

तत पष्टे प्रवे महाविदेहक्षेत्रे लोहार्गलपुरे सुवर्णजघस्य राज्ञो लक्ष्मीपट्टराज्ञीकुक्षौ स ल
 क्षितांगजीव उत्पन्न शुभस्वप्नेन सूचित पुत्रो जात, क्रमेण तस्य वज्रजघ इति नाम दत्त स्व
 यंप्रजापि च्युत्वा पुढरीकिण्या नगर्या वज्रसेनस्य चक्रिणो गृहे श्रीमतीनाम्नी सुताजवत् सान्यदा
 प्रमदोद्याने श्रीमती देवदानवैर्वैदित केवलिनं मुनिं वीदय जातजातिस्मृतिर्जाता सा श्रीमती पूर्व
 जवचेष्टित सर्वं ज्ञात्वा निजघात्रेयीं पठिता समाचख्यौ पूर्वजन्मनीशानकल्पे लक्षितांगदेवप्रियाहं

धर्म-
मंजूपा
३०

स्वयंप्रभाजवं, स च मम च्यवनात्पूर्वं च्युतः, परं न ज्ञायते कुत्रोत्पन्न इति. अतोऽय तत्प्राप्तये य
त्वं कुरु? पंडितापि सख्योक्तं वृत्तांतं श्रुत्वा पूर्वजवचस्त्रिं पट्टे लिखित्वांगणोपांते वज्रसेनस्य चक्रि-
णः सेवागतानां कुमाराणां सर्वेषामदर्शयत्. तं दृष्ट्वा वज्रजंघोऽपि जातजातिस्मृतिश्चित्तयति. अहो
मम पूर्वभवः केन ज्ञानवता प्रोक्तः? अनया पंडितया च कथं पट्टे लिखितः? ततः पंडितायाः सर्व
वृत्तांतं ज्ञात्वा वज्रसेनश्चक्री वज्रजंघश्रीमत्योः पाणिग्रहणमकारयत्. ततो वज्रजंघः श्वशुरमापृच्छ
लोहार्गलपुरं गतः. पित्रा च राज्ये निवेश्य स्वयं दीक्षा जगृहे. वज्रसेनोऽपि चक्री पुष्कलपाला-
ख्यं पुत्रं राज्ये न्यस्य स्वयं दीक्षां गृहीत्वा तीर्थकरो मुनिर्जज्ञे. अन्यदा पुष्कलपालक्षमापालं श-
त्रुभिरावृतं श्रुत्वा वज्रजंघोऽस्य साहाय्यं कर्तुं समाययौ. तत्र शत्रून् विनिर्जित्य श्रीमत्या सहितो या-
वता स निजं पुरं व्रजति. तावता स्वभ्रातरौ केवलिनौ मुनिसत्तमौ मार्गं मिलितौ, तौ नमस्कृत्य
वज्रजंघश्चित्तयति. अहो मम मंदभाग्यता! अहो मम मतिहीनता! यदहं पितुरुच्छिष्टां लक्ष्मीं प्रा-
प्तवान्, एतौ मम सोदरौ तु चारित्रिसाम्राज्यं प्रापतुः. अतोऽधुनैव स्वपुरं गत्वा स्वसूनवे च राज्यं
दत्त्वा चारित्राग्निनाहं कर्महुमं भस्मीकरोमि. इति चिंतयित्वा स लोहार्गलपुरं गतः, प्रातः सूनवे

धर्म
मंजूषा
३९

राज्य दास्यामीति कृत्वा म रात्रौ श्रीमत्या सम सुप्त अज्ञातपरमार्थेन पुत्रेण राज्यबुद्धेन विपधू
मयोगेन घातितौ तौ मातापितरौ, इति पद्ये ऋ सप्तमजने वज्रजघजीवस्तया श्रीमत्या दयितया
सममुत्तरकुरुष्वेव युगलधर्मेणोत्पन्नस्त्रिपद्यायु मृत्वा चाष्टमे ऋवे सौधर्मे कल्पे सुखे प्रीणितौ तौ
सुरौ जातौ उक्तोऽष्टमो ऋव अथ नवमजने जवृद्धोपे महाविदेहे क्षितिप्रतिष्ठिते पुरे स सुविवे
वेद्यस्य सुनुर्जज्ञे सत्कर्मकर्मठो जीवानद इति नाम्ना स वैद्यकर्मविशारदोऽवृत् तत्रैव नगरे ईशा
नचद्रस्य राज्ञ कांतया कनकवत्या जातो महीधरनामा पुत्रोऽस्ति १ तत्रैव नगरे सुनाशीस्य म
त्रिणो छद्म्या काताया जात सुबुद्धिनामा पुत्रोऽस्ति २ तत्रैव नगरे धनश्रेष्ठिन शीखवत्या प्रि
याया जातो गुणरत्नाकरो गुणाकरनामा पुत्रोऽस्ति ३ तत्रैव नगरे सागरदत्तस्य सार्थपतेरनयम
त्यां पत्न्यां जात पूर्णजद्र इति नाम्ना पुत्रोऽस्ति ४ श्रीमतीजीव सौधर्मकल्पतश्च्युत्वा तत्रैव नग
रे ईश्वरदत्तस्य श्रेष्ठिन केशवनामा पुत्रो वऋव ५ एषा पचाना समानगुणशाखिना जीवानदेन
वैद्येन सम मैत्र्यमवृत् अमीषा पचानामेकीचूतानां वैद्यवेश्मनि स्थिताना माधुकरिं जिज्ञा कुर्वन्
साधुर्दृष्टिपथ ययौ अकाव्यान्नपानै कुशजिह्वतसर्वांग त मुनिं दृष्ट्वा राजपुत्रो महीधरकुमारो जी

धर्म-

मंजूषा

४०

वानंदं वैद्यं धिगिति निदन्नैवमवोचत्, किं ते शास्त्रकौशलं? किं ते ज्ञातृत्वं? यत्त्वमीदृशानां शरीरेऽपि निस्पृहानां साधूनां कुंठाञ्छ्रितानां नोपकारं करोषि? अथ साधूनामुपकारकरणेनैव जन्मार्जितं पापमलक्षालनाय. जीवानंदो जगाद नो राजेंद्रुनंदन! त्वया युक्तमुक्तं, परं दीनारखलक्षलेणैकैकं वस्तु लभ्यते, तेषु लक्षपाकाख्यं तैलं मद्गृहे वर्तते, गोशीर्षचंदनं रत्नकंवलं च विलोभ्यते.

तत श्रुत्वा ते पंचापि मित्राणि कंचिन्महेभ्यमभ्येत्य गोशीर्षचंदनं रत्नकंवलं च मूढ्येन यथाचिरे, यथा नो श्रेष्ठिन् दीनारखलाभ्यां गोशीर्षकंवलौ देहि? श्रेष्ठिनोक्तं किमर्थं? तैरुक्तं मुनेर्वैयावृत्यर्थं. तत् श्रुत्वा मुदितमानसः श्रेष्ठी मूढ्यं विनैव कंवलचंदने तेषां कुमाराणामर्पयामास. ततस्ते कुमाराः शुभ्रशकुनैः प्रेरिता जीवानंदेन सहिता मुनेरनुपदं ययुः. बाह्योद्याने न्यग्रोधतरोरधः कायोत्सर्गस्थं तं मुनिं ते प्रणमंतिस्म. वैद्यपुत्रश्च तस्य मुनेर्वैयावृत्यं करोति यथा—ततो मुनिमनुज्ञाप्य ! तैलेनाभ्यंग्य वैद्यसूः ॥ विलिप्तचंदनं देहे । क्षिप्तवान् रत्नकंवलं ॥ १ ॥ तैलतापेन तेनाथ । व्याकुलास्तत्कलेवरात् ॥ निःसृत्यं शीतले लीनाः । कृमयो रत्नकंवले ॥ २ ॥ अथ गोशव-

पर्म
मंजूषा
॥६

मानीय । तस्योपरि दयापर ॥ कृपलात्पातयामाम । कृपान् वैश कृती स्वय ॥ ३ ॥ गोशीर्षचंद
नगपदे—गिडुनिगपदसुर्दर ॥ शमिन शमयापाम । मतापन्यापद मुदा ॥ ४ ॥ त्रीन् वारानेव कृ
त्वा सर्गान् कृमीन् त्वग्मामास्थिगतान् पातयामाम । केशिद्विनै म शमिस्वामी चामीकरत्रविर्जान् ।
ने क्षमितश्च म पुनर्नववर्षापूर्वद्वाराय ययौ म कंखचदनदायी वणिग तद्दानवैतयादतकुरेकपलि
नायं तस्मिन्नेव नवेऽज्जत तेऽपि कवखगोशीर्षशेष विक्रीय तद्व्यवहारचनलक्षणेन जिनप्रामाद
कारयामासु । स्मिता काशेन व्रत लात्वा ते पदपि पूर्णायुषो मृत्वा दशमनवेऽन्युते कृपे क्षानि
शतिमागारायुषस्त्रिदशश्रिय शिश्रियु

एफादजे नवे ते परप्यन्युतान्युता . जंभुद्वीपे प्राग्निदेहे लवणशरिषेस्तटे पुष्कलाभतीवि
जये पुनरीक्रिया नगर्या वज्रसेनस्य राज्ञो धारिणां महचारिणा पुत्रो जीवानदनिपगजीवश्चतुर्द
शमहास्वमसूचिनो वज्रनानानिधो जज्ञे तस्य वज्रनागस्य चक्रिण पूर्वमहचरास्ते चत्वारोऽपि नृ
पामात्यश्रेष्ठिनार्थेऽपुत्रा क्रमेण ग्राह्युग्राह्यपीठमहापीठाल्याश्रित्वारोऽपि बाधवा मज्जिरे केशवजी
गोऽपि मुयशोनामा राजपुनरु आसीत् प्रागनस्नेहत सोऽपि वज्रनानमशिथियत् एव ते परपि

धर्म-

मंजूषा

४२

मित्राण्येकीवृतानि सुखमनुवृविरे. एकस्मिन् दिने लोकांतिकैर्विज्ञप्तो वज्रसेनो राट् सांवत्सरिकं
दानं दत्वा वज्रनागाजिधे पुत्रे राज्यं न्यस्य चारित्रं प्रतिपद्य मनःपर्यायज्ञानमासदत्. ततो वज्रसे-
नजिनस्य केवलं वज्रनागस्य च चक्रं सममेवोदपद्यत. वज्रसेनस्य देवैः केवलमहिमा चक्रे, च-
क्रस्याष्टाह्निकोत्सवं वज्रनागश्चक्रे. ततोऽसौ देवसाधनाय विनिर्गतः पुष्कलावतीविजयं विजित्य प्रा-
प्तचक्रिपदो वज्रनागश्चक्री धर्मकर्माणि निर्ममे. अन्यदा जातवैराग्यो नृपः सुते राज्यं न्यस्य चतु-
र्निर्वधुजिः सह सुयशाराजपुत्रेण च सह दीक्षां जगृहे. वज्रसेनजिनो जवोपग्राहिकर्माणि क्षिप्या
मोक्षं गतः. द्वादशांगधरोऽनेकलब्धमान् वज्रनागमुनिराचार्यपदे स्थापितश्च. एकादशांगधराः पं-
चापि ते गुरुणा सार्धं विहरंतिस्म. अथ वज्रनागमुनिरर्हद्भक्तिप्रभृतिविंशतिस्थानकैराराधितैस्तीर्थकृ-
त्कर्म निर्ममे. बाहुः साधुः पंचशतसाधूनामशनपानादिदानेन चक्रिपदं संदधे. सुबाहुसाधुस्तु वैया-
वृत्यपरो बाहुवलं समुपार्जयत्. वज्रनागमुनींद्रस्तयोः प्रशंसां चक्रे, पीठमहापीठवोर्ष्यावंतौ मायामि-
थ्यात्वयोगतः स्त्रीभावफलमुपार्जयतां, क्रमात्ते षडपि पूर्वलक्षान् दीक्षां पालयित्वा मृत्या च द्वादश-
जवे सर्वार्थसिद्धिसौख्यं त्रयस्त्रिंशत्सागराण्यनुजवंतिस्म. इति पूर्वजवाः ॥ १२ ॥

पमे
मज्जा
४३

अथ प्रसोदशने श्रीगणनानम्य जीवन्मयस्त्रिंशत्मागताणायुर्भुक्त्वा मर्त्यसिद्धिनश्च्युत्वा ह
ण्णापादचतुर्थेऽङ्कि उत्तरापादास्थिते च्छे श्रीनानिकुलकरपत्न्या श्रीमरुदेयाया कुशावतारत्. प्र
नोम्नवावनारे नृवनवय द्वाण घन्तध्वानमठत्, तदानी मरुदेवेमान् चतुर्दश स्वप्नानालोकयत्, य
था—दृष्टेनमिदंश्रीदाम—चद्रादित्यान् ध्वज घट ॥ मरोवार्धिविमानानि । रत्नौघजखिनानला ॥
॥ १ ॥ इमान् चतुर्दश महास्वप्नान् दृष्ट्वा जागरिता मा समागत्य श्रीनानेरचीकृत्यत्, मोऽयुवाच
ते सुतो महान् कुलकरो नापी, ततोऽप्यामनकंपेन समागतो शक्रो मरुदेव्या पुरत स्वपार्थे ज
गां. तत्रान्येऽपि सुरेश्वा मरुदेवी नमस्कृत्यामदानदमेदुरा निज निज स्थान जग्मु तद्दिनादार
भ्य रत्नगर्जा निधानमिष मरुदेवी गर्भे वमार. क्रमेण पस्पूर्णेपु दिनेपु श्यामे वैताष्टमीदिने उत्त
रापादास्थिते च्छे शुनखरने बहमाने मरुदेवी युगलवार्मिणिं सुतरत्नमसुत, तदा सुखमनैर्वात्. ना
सैर्गुदितं, जगतप्रये तेजोऽवत्, तथा दिवि दुदुभयो नेदु कपितामना पद्पचाशद्विकुमार्य स
मन्येत्य विधिमन्त्रिकर्माणि चक्रिरे, तथैव कपितामनाश्रतु पष्टिसुरेशा समागता, तैरपि विधिपु
रामर जिन मेरुमस्तके नीत्वा जन्मानिपेकश्चक्रे. अथ शक्रो दृष्टरूपेण स्वप्न विनायारात्रिक म

धर्म-

मंजूषा

४४

गलप्रदीपं कृत्वा तं समानीय मातृसमीपे मुक्त्वा स्वर्णरत्नवृष्टिं विधाय वादस्वरेणैवमवोचत्, यथा-
जिनस्य जिनमातुर्वा । योऽवद्यं चिंतयिष्यति ॥ तन्मूर्धा शतधा चावी—त्युच्चैर्गीरमुदीर्य सः ॥ १ ॥
धातृकर्मप्रपंचाय । तत्पंचाप्सरसो हरिः ॥ आदिदेश सदेशस्थाः । शश्वद्विश्वनयीगुरोः ॥ २ ॥

एवं सर्वे सुरेश्वराः श्रीजिनस्य महिमानं विधाय नंदीश्वरेऽष्टाहिकां कृत्वा स्वस्थानमगुः, पूर्वं
स्वप्ने ऋषभदर्शनादूरुस्थऋषभचिह्नत्वाच्च पितरौ प्रभोः ऋषभ इत्याख्यां चक्रतुः, तद्गुग्मजन्मजाताया
धन्यकन्यायाः सुमंगलेति नाम चक्रतुः, स्वामिनो जन्मतो वत्सरे संपूर्णे जाते सौधर्मेन्द्रः सेक्षुय-
ष्टिः पुरो वृत्वा स्वामिंस्तव रोचते ? इत्युक्तवेदवाकुवंशं कृत्वेन्द्रः स्वस्थानमगमत्, ततःप्रभृति विदु-
र्वर्धमानो दिव्यैरुत्तरकुरूद्वैः फलैरप्रीयत, एवं क्रमेण वर्धितः पंचशतधनुर्देहमानो देवदेवीगणपरी-
वृतो युवतीजननयनमनोहारियौवनं प्राप, एकस्मिन् दिने कश्चिन्मिथुनकस्तालफलेन हतो मृतः,
तद्गुग्मजाता वालिकान्ययुगलैर्नाचयेर्षिता, सा सुनंदेति नाम दत्त्वा पुत्रीवत्पालिता, प्रवृत्स्वधिज्ञा-
नेन त्र्यशीतिपूर्वलक्षाणि यावद्भोगफलोदयं ज्ञात्वा शक्रकृतोत्सवो रतिप्रीतिनिचे सुमंगलासुनंदे प-
र्यणैषीत्.

धर्म
मजूपा
॥१॥

ऋषभदेवस्तान्या मार्ध किंचिदूनपरपूर्वखक्षाणि सुखान्यनुभवतिस्म सर्वार्थसिद्धितश्च्युतौ वा
हुपीठयोर्जिह्वौ सुमगला गर्जोऽथात्, तथा—सुनंदापि कृतानदा । नदानीमुदरे दधौ ॥ तौ सुबाहु
महापीठौ । तत एव दिवश्च्युतौ ॥ १ ॥ पर सुमगलादेवो चतुर्दशस्वप्नाश्चक्रमृच्छन्मसूचकान् दृष्ट्वा
जागृता शुभे दिवसे च युग्मजातयोस्तयोरग्निघाने इत्यदृता, सुतो नरतनामेति सुता च वा
क्षीनाग्नेति सुनदा बाहुवलिन सुंदरी चाजीजनत्, पुनरेकोनपचाशत्पुत्रयुग्मानि सुमगलासूत ए
व सुखान्यनुभवत् स्वामिनो विशतिपूर्वखक्षाणि जग्मु कल्पिकदार्थितैर्लोकेर्विज्ञप्तो नागिराट्, त
दा राज्यदानाय ऋषभ तै सार्ध स प्रेषयामास तेषु स्वामिनमेकत्र सस्थाप्य जलार्थं गता, त
दांतीमेवासनकपेन अक्र समागात्, तत्र महातमेक मह्यप सिंहामनयुक्तं कृत्वा तत्र स्वामिन नि
षाय देवै परिवृत शक्रस्तीर्थोदकै राज्याग्निपेक चक्रे तत्र देवदृष्यवस्त्रैरावृतश्चदनादिभिर्विलिप्त
कुसुमागरणादिभि पूजित स्वामी पाशुके विमाने देवराज इव राजते युग्मान्यपि पद्मपात्रै पा
नीयमानीय सर्वत्र नृपित प्रभु दृष्ट्वा तत्पादयोर्जल चिक्षिपु . तत शक्रस्तानि विनीतानि ज्ञात्वा
तत्र विनीताख्या नगरी धनदेनाचोक्रत अथ क्षिग्धरुद्रकाले तरुषु स्वयमगिरुत्पन्न . अथ स्वामी

धम-

मंजूषा

४६

लेख्यादिका द्विसप्ततिकलाश्चतुःषष्टिमहिलागुणान् शिष्यशतं च प्रजाहिताद्योपदिशति. एवं त्रिषष्टि
लक्षपूर्वाणि विघ्नो राज्यं कुर्वाणस्य व्यतीतानि. अथ स्वामिनं वैराग्यवासनावासितमानसं ज्ञात्वा
लोकांतिकदेवा इति विज्ञपयामासुः. हे नाथ! यथा प्रथमं राज्यं प्रवर्तितं तथा प्रथमं धर्मतीर्थं प्र-
वर्तय? तत् श्रुत्वा श्रीरुषग्नो जरतं समाकार्य कथयामास, हे वत्स! राज्यं गृहाण? वयं संयमं गृ-
हीष्यामः. भरतोऽवोचत्—

पित्रोः पुरो निपणस्य । या शोभा जायते सुते ॥ उच्चैः सिंहासनस्थस्य । शतांशेनापि सा
कुतः ॥ १ ॥ इत्याशुक्त्वंतमपि जरतं संबोध्य स राज्येऽस्थापयत्. वहलीराज्ये बाह्वृद्धिनं संस्थाप्या-
न्येषां पुत्राणां च राज्यानि दत्त्वा सांवत्सरिकदानं चापि दत्त्वा सुदर्शनां शिविकामारूढो देवसंघप-
रिवृतो जरतादिभिश्च परिवृतः प्रभुः सिद्धार्थवनमागमत्. शिविकातः समुत्तीर्य कंकेल्लिपादपाधोचा-
गे विभुरलंकारानत्यजत्. ततो विभुश्चतुर्मुख्या केशानुचखान. पंचम्या मुष्टिकया यावन्नोचं करोति
तावदातैर्वातं, सा मुष्टिर्द्विधा नृय द्वयोरंसयोरुपरि नृयसा वेणीव शुशुन्ने. संसाराच्चिं तरीतुमेपांसे वि-
लम्बा शैवल्लतेव शोचते. पुनः कथं? यथा—तपोध्यानाग्निना प्रज्वालितानि यानि कर्मवनानि

धर्म

मंजूपा

४७

तेन्य कर्णान्यां विनिर्गता धूमरेखेव रेजे, तस्मिन् समये शक्रः स्वानिस्क्रधे देवदृष्य न्यवेशयत
' करेमि सामार्ड्यमिति ' कृत्वा चतुःसहस्रसंख्यैर्नृपैर्युत सिद्धनमस्कार कृत्वा कृताष्टमतपाश्र्वैत्रस्था
माष्टम्यां पश्चिमे यामे उत्तरापादास्थे चङ्गे व्रतमुपाददे व्रतग्रहणानंतर वर्षाते श्रेयासगृहे ईश्वरसे
न वैशाखशुक्लतृतीयाया प्रज्ञो पारणमभूत्, तत्र पञ्च दिव्यानि मजानानि तत प्रभृति साक्षयतृ
तीयेति पर्वत्वेन विश्रुता जाता नृपागज श्रेयांस श्रेयस्कृते तत्र प्रज्ञो पादयुत रत्नपीठ चकार
एवमार्यानार्यदेशेषु विहरमाणो जगवानयोध्यामहापुर्यासन्नशाखापुरे पुरिमतालास्ये समागत दी
क्षादिनादारन्य वर्षसहस्राते फाल्गुने मासि कृष्णैकादश्या तिथौ उत्तरापादास्थे सितदीपितौ शुक्र
ध्यानधनो जिन केवलज्ञानमवाप ततश्चासनकपेन चतुःपट्टिसुरेशै कृते समवमरणे रत्नचीकर
जतकृतप्रवरप्रकारे वरे सिंहासने स्थितो जगवान् सुरासुरमनुजर्षदि यावच्चतुर्वा धर्ममाचष्टे, तावत्
केवलज्ञानवर्धापनिकया वर्धितो जस्तश्चक्रोत्पत्तिवर्धापनिकयापि वर्धित तत पूर्वं चक्रोत्पत्तिमहो
त्सव तातज्ञानोत्पत्तिमहोत्सव वा करोमीति सशयाननरमिहपरलोकरहितत्वात्पूर्वं तात पूज्य इति कृ
त्वा जस्तो मातर मरुदेवी प्रत्यागत्य विज्ञपयति, हे स्वामिनि ! आगच्छ ? तव सुतर्हि दर्शयामीति

धर्म-
मंजूषा
४८

ततः स्वामिन्यपि पौत्रेण सह गंजारूढा तत्र गता. स्वामिनः समवसरणादिश्रियं दृष्ट्वाऽनित्यज्ञाव-
नया केवलं लब्ध्वा क्षपकश्रेणिमारूढा सा मोक्षमंगमत्. तहरीरं च विदशैः सत्कृत्य क्षीरनीरधौ
निदधे. तद्दिनादारभ्य लोके मृतकपूजनं प्रवृत्तं. समवसरणे समागतो जगतः स्वामिनो देशनां शृ-
णोतिस्म, यथा—

दानं सुपात्रे विशदं च शीलं । तपो विचित्रं शुभज्ञावना च ॥ नवार्णवोत्तारणयानपात्रं ।
धर्मं चतुर्धा मुनयो वदन्ति ॥ १ ॥ तवसंजमेण मुक्तो । दाणेण यं हुंति उत्तमा जोगा ॥ देवच-
णेण रत्नं । अणसणमरणेण इंदत्तं ॥ २ ॥ इत्यादि साधुधर्मं श्राद्धधर्मं चोपदिश्य स्वामिना गण-
धरस्थापना संघस्थापना च कृता. तत ऋषिजिनो ज्ञव्यान् प्रतिबोधयन् दीक्षाकालादारभ्य पूर्वलक्षं
यावत्पृथिव्यां विहृत्य स्वस्य निर्वाणसमयं ज्ञात्वाष्टपदं गिरिं ययौ. तत्र स जिनः साधूनां दशभिः
सहस्रैः सह पादपोषणमनशनं प्रत्यपद्यत. ततो माघकृष्णत्रयोदश्यां पूर्वाह्ने अग्नीचिस्थे चंडे प्र-
क्षीणकर्मा जगवान् परित्यक्ततनुविकः सिद्धानंतचतुष्क एकेन समयेन मुक्तिमंगमत्. स्वामिना सा-
र्थं दश सहस्राणि साधूनां मुक्तिं ययुः. प्रथममयमुदारां प्राप्य सम्यक्त्वलक्ष्मीं । तदनु मनुजवर्गस्व-

धर्म
मजूपा
४९

र्गसाम्राज्यलक्ष्मीं ॥ अथ निरूपमसम्यग्ज्ञानचरित्रलक्ष्मीं । त्रिभुवनपतिराप श्रेयमीं शर्मलक्ष्मीं ॥१॥
एतेन श्रीऋषभदेवचरित्रदिग्मात्रकीर्तनेन ' वृणसहस्रवाहजम्मे ' इति प्रपञ्चित इति श्रीऋषभनाथ
चरित्र समाप्तमिति अथाभयदान दर्शयन् तद्दृष्टान्तमाह—

॥ मृत्तम् ॥—करुणाश्च दिन्नदाणो । जन्मंतरगद्वियपुष्पकिरिस्थ्याणो ॥ तिष्ठयरचक्किरिद्धिं ।
सपत्तो संतिनाहोवि ॥ ६ ॥ व्याख्या—' करुणाश्चि ' करुणया पारापताय ' दिन्न ' दत्त दान
जीवितदान येन स तथा, अत एव ' जन्मंतरेत्ति ' जन्मांतरे, एकस्माद्धन्मनोऽन्यद्धन्मातर त
स्मिन् जन्मांतरे पूर्वजव इत्यर्थे गृहीतमगीकृत ' पुष्पकिरिस्थ्याणोत्ति ' पुष्पमेव ऋयाणक येन स
तथा तेन कारणेन ' तिष्ठयरत्ति ' षोडशतीर्थकर पचमचक्री च तयो ऋद्धिं लक्ष्मीं ' सपत्तोत्ति '
सप्राप्त शातिनाथोऽपि इदं पूर्वनवसचिताभयदानफलमिति गाथाद्वयार्थे ॥ ६ ॥ विस्तरार्थस्तु क
थानकादवसेय, तत्कथानक च द्वादशजन्वाख्यानपूर्वक कथ्यते यथा—श्रीपेणो नृपति १ कुरो
मिथुनक २ सौधर्मकल्पे सुरो ३ । वैताढ्येऽमिततेजस्वेचरपति ४ देवोत्तम प्राणते ५ ॥ राम श्री
अपराजितो ६ ऽच्युतपति ७ वर्षायाधो ८ निर्जरो । त्रैवेये ९ नृपति १० स्वनुत्तरसुर ११ शांति

१२ सतां शांतये ॥ १ ॥ तत्राद्यभवः कथ्यते यथा—इहैव जंबूद्वीपे अरतक्षेत्रे रत्नपुरं नाम पत्तन-
मस्ति. तस्मिन् पत्तने न्यायधर्मैकनिपुणः श्रीषेणनामा ऋषतिरनूत्. तस्य वामांगहारिण्यौ शीलालं-
कारधारिण्यौ द्वे ज्ञार्ये स्तः, एकाऽग्निनंदिता १ द्वितीया शिखिनंदिता च २. तयोर्मध्ये आद्या प्रेय-
सी ऋतुस्नानानंतरं सुखशय्यायां सुप्ता समधातुशरीरा सती यामिन्यां द्विप्रहरे स्वप्नमध्ये निजोत्संग-
संगिनौ मधुखशाखिनौ सूर्यचंद्रमसौ ददर्श. तद्दर्शनेन राज्ञी हर्षप्रकर्षं दधौ. ततस्तया तन्निवेद्य तो-
षितो राजा तत्फलं कथयति, हे देवि! कुलोद्योतकरौ तव प्रवरौ पुत्रौ जविष्यत इति. तद्दिनादा-
रभ्य सा गर्भद्वयं दधती नितरां शुशुभे. ततः संपूर्णसमये तया पुत्रद्वयं सुषुवे. दशाहिकामतिक्र-
म्य तयोरिदुषेण १ बिंदुषेणश्चेति नाम विनिर्ममे. तौ द्वावपि स्वजनैर्लाड्यमानौ क्रमेणाष्टवार्षिकौ
जातौ. कलाचार्यसमीपे मुक्तौ पाठितौ क्रमेण यौवनं प्राप्तौ.

अन्येह्यः श्रीविमलबोधसूरयः पृथिव्यां विहरंतस्तत्र समागता निरवद्यस्थाने च स्थिताः. ततः
सूरीणामागमनं निशम्य तद्वदन्तार्थं श्रीषेणऋषतिः सपरिहृदो ययौ. तत्र गत्वा सूरीन्त्वा यथोचित-
स्थाने समुपविष्टो नृपो देशानां शृणोतिस्म. तं ऋषं चोद्दिश्य सूरिर्निर्धर्मदेशना प्रारेजे, यथा—

धर्म
मज्जूपा.
५१

जिनैद्रपूजा गुरुर्युपास्ति । सत्वानुकपा शुनपात्रदानं ॥ गुणानुरग श्रुतिरागमस्य । नृजन्मवृक्ष
स्य फलान्यमृनि ॥ १ ॥ या देवे देवताबुद्धि—गुरौ च गुरुतामति ॥ धर्मे च धर्मवी श्रद्धा ।
सम्यक्त्वमिदमुच्यते ॥ २ ॥ सम्यक्त्वरत्नान्न परं हि रत्न । सम्यक्त्वमित्रान्न परं हि मित्र ॥ सम्य
क्त्वघोर्न परो हि वधु । सम्यक्त्वदानान्न परो हि दान ॥ ३ ॥ जन्मदुःख जरादुःख । मृत्युदु
ःख पुन पुन ॥ ससारसागरे ङ्ख । तस्माज्जागृत जागृत ॥ ४ ॥ इत्यादिधर्म श्रुत्वा गुर्वतिके
सम्यक्त्वं च पाठयामास । सूरयोऽप्यन्यत्र विहरतिस्म. श्रीषेणो नृपतिस्तद्दिनादारन्य राज्य स

ज्ञानान्यदा कौशांबीस्वामिना बलरूपेण श्रीमतीराज्ञीकुक्षिसन्धता श्रीकानाजिघा पुत्री श्रीषे
णसुतस्येदुपेणस्यार्थं स्वयवरा प्रेफिता तदा ता रूपवती वाद्यां वीक्ष्य द्वावपि राजसुतौ परिषेतुकामौ
देवरमणोद्याने परस्पर गाढं सन्नह्य युयुघाते यत —विकल्पयति कखाकुशल । हसति शुचिं पडि
तं विन्वयति ॥ श्वरयति धीरपुरुष । क्षणेन मकरध्वजो देव ॥ १ ॥ बहुजिनेवास्तावपि तौ न
विरतौ ईदृशे समये स श्रीषेणनृप. स्वल्पकपाय स्वहृमानस. श्रीजिनप्रक्तिनावितस्तौ द्वावपि पु

धर्म-
मंजूषा
५२

त्रौ शत्रू इव वैरायमाणौ निरोद्धय निवारयितुमसमर्थः सन्नेवं चिंतयति, अहो विषयलांपट्यं ! अहो कर्मणां वैचित्र्यं ! एतौ द्वावपि महाप्राज्ञौ मम नंदनौ भूत्वा एककामिनीकृते कलिं कुरुतः. अहमनयोर्दुश्चरित्रेण लज्जमानः सजासदां मुखं कथं दर्शयिष्यामीति विचिंत्य स्वाधिप्रायं पत्न्यग्रे कथयित्वा पंचपरमेष्ठिनमस्कारं स्मरन् विषमिश्रकमलाघ्राणतो विषप्रयोगेण विपन्नः, एवं पत्न्यपि विपन्ना. इतश्च कोऽपि चारणर्षिः समागत्य तयोश्चिह्नमवादीत्. नो कुमारौ ! युवयोश्चरित्रं दृष्ट्वा मातापितरौ विषप्रयोगेण मृतौ, युवां किं न लज्जेथे ? इति तद्वचसा तौ प्रतिबुद्धौ त्यक्तयुद्धौ जातौ. ततस्तौ चारणर्षिं नत्वा तां कन्यां च विसृज्य पितादीनां प्रेतकार्यं कृत्वा गोत्रिणे राज्यं दत्त्वा धर्मरुचिमुनिपार्श्वे नृणां सहस्रचतुष्टयेन सार्धं व्रतं जगृहतुः. ततस्तावुच्चावपि विविधं तपः कृत्वा केवलज्ञानं प्राप्य मुक्तिपदं प्रापतुः. गतः प्रथमो जवः.

अथ द्वितीयजवे जंबूद्वीपमध्यवर्तिन्युत्तरकुरुक्षेत्रे श्रीषेणप्रथमप्रियाग्निनंदिताजीवौ युगलत्वेनोत्पन्नौ, त्रिपद्यायुः प्रपात्य ततश्च्युत्वा तृतीयजवे तन्मिथुनद्वयं सौधर्मकटपे पत्यत्रितयायुरासीत्. उक्तस्तृतीयो जवः. इतश्चतुर्थे जवे श्रीषेणजीवः सौधर्मकटपतश्च्युत्वा र्ककीर्तिविद्याधरनृपगृहे ज्यो.

धर्म
मजूपा
५३

तिर्माळाराङ्गीकुक्षिसरोवरे राजहस झावतीर्ण , तदा मात्रा बहुतेजसा व्याप्तो रवि स्वप्ने दृष्ट , तत
समये पुत्रजन्म बभूव, ततो महोत्सवपुरस्सर तस्य पुत्रस्य पित्रा अमिततेजा इति नाम दत्त, ऋ
मेण स वर्धतेस्म इतश्चाग्निदिताजीव सौधर्मकल्यादुष्टस्य त्रिष्टुवासुदेवगेहिन्या स्वयप्रजाया
कुक्षौ पुत्रत्वेनावतीर्ण , तदा स्वयप्रजा स्वप्नमध्ये लक्ष्मीदेव्या अग्निपेक ददर्श, तेन तस्यागजन्म
न श्रीविजय इति नाम दत्त, सोऽपि ऋमेण वर्धित कलापारीणो जातो बन्धी कन्यका परिणा
यित , ऋमेण त्रिष्टुवासुदेवे परलोक प्राप्ते सत्येकदा तत्र पोतनपुरे श्रीश्रेयांसजिनशिष्या श्रीसु
वर्णकलशास्या सूर्य परिवारसमन्विता समायाता , तदानी तान् श्रुत्वा पुरोद्याने बलदेवोऽबल
नामा प्रणमनार्थं गत , तत्र गत्वा चाचार्यान्नत्वा मोहनिवारिणी वाणीं सुश्राव, यथा—संसारे न
हि सुद । जन्मजरामरणरोगसोगेहिं ॥ तद्वि दु मित्रघजिया । न कुणति जिणवर धम्म ॥ १ ॥
तिष्ठयरा गणहारि—सुखशुणो चक्रिकेसवा रामा ॥ अत्रहरिया ह्यविहिणा । अत्ररजीवाण का
वत्ता ॥ २ ॥ तत प्रस्ताव दृष्ट्वा तेनेति पृष्ट, हे भगवन् ! मम कनिष्ठो गुणज्येष्ठ पुत्र कां गतिं
गत ? इति पृष्टे सूर्य ऊचु , स त्वद्भ्राता पंचेन्द्रियादिजीववधे रत कठोरात्मा महारभतत्परो मृत्वा

सप्तमनरकं ययौ, तद्वचः श्रुत्वा स्नेहव्याकुलोऽचलः सुतरां विललाप, हा विश्ववीर! हा धीर! तवे-
दृशी का गतिर्वच्यते? तदा गुरुजिरुक्तं, पूर्वं त्वं जिनोदितं वाक्यं शृणु? अस्य जीवश्चरमजिनेश्वरो
भविष्यतीत्युक्ते सोऽप्यचलाग्निधः श्रीविजयं त्रिपृष्टपुत्रं राज्ये निवेश्य तथापरं मुतं यौवराज्ये निवे-
श्य तेषां गुरुणां पार्श्वे दीक्षामगृहीत्, इतश्चामिततेजो विद्याधरंद्रः केवलिनं पप्रह, प्रभो! नव्योऽ-
हमनव्यो वा? इति प्रश्ने कृते केवल्याह हे राजन्! इतो नवान्नवमे जनेऽत्रैव नरते त्वं पंचमश्च-
क्रवर्ती षोडशस्तीर्थकृच्च नविष्यसि, तथाऽसौ श्रीविजयस्त्रिपृष्टपुत्रः पौतनेश्वरस्तव पुत्रो ब्रुत्वा तवे-
वाद्यो गणधरो नविता, इति श्रुत्वा तस्यैव केवलिनः पार्श्वे ताव्यां सम्यक्त्वमूलः श्राद्धधर्म उपदा-
दे, अथ श्रीकेवलिनं नत्वा तौ श्रीविजयामिततेजसौ स्वस्वपरिवारसमन्वितौ निजं निजं स्थानं प्र-
यातौ, देवपूजागुरुसेवाप्रभृतिप्रयोजनैश्च श्रावकव्रतं द्योतयंतौ कालं निन्यतुः.

एकदा तेन महात्मनामिततेजसा महीयान् पंचवर्णरत्नमयः प्रासादः कारितः, श्रीजिनानां प्र-
तिमाश्च तत्र स्थापिताः, तथा तत्समीपे तेन राज्ञा पौषधागारं कारितं, तस्मिन् स्थाने उपविष्टः स-
न् पौषधमध्ये विद्याधरसन्नांतरे धर्मकथां कथयति, यत्रा—अथिरेण धिरो समलो न । निम्मलो प-

स्वसेण साहीणो ॥ देहेण जइ विढप्पइ । धम्मो ता किं न पज्जत्त ॥ १ ॥ पिधान दुर्गतिद्वारे ।
 निधान सर्वसपदा ॥ विधान मोक्षसौख्यानां । पुण्यै सम्यक्त्वमाप्यते ॥ २ ॥ इत्यादिधर्मकथां या
 वता स कथयति तावता चारणश्रमणयुगलं शाश्वतजिनान्नतु गच्छत्तं तु ग जिनालयं दृष्ट्वा तत्रैत्य
 वदनहेतोस्तत्र समवतीर्णं, देवान्नत्वा च पौषधागारे समागतं तदानीं राज्ञामिततेजसा तौ मुनिवरौ
 प्रवरासने उपावेश्य प्रक्तिपूर्वकं वदितौ तदा तत्रैकं साधुरित्याचख्यौ, हे राजन् ! यदि त्वं धर्ममा
 ख्यातुं स्वयमेव जानासि, तथाप्यस्माकं धर्मं समाख्यातुं युक्तं ततोऽमिततेजसा प्रोक्तं, जगवन्
 धर्मं कथय ? मुनिनोक्तं शृणु ?—मानुष्यकादिसामग्री । लब्ध्वा ज्ञात्वा नवस्थितिं ॥ धर्मो निरंतर
 कार्यो । निरतरसुखार्थिणि ॥ १ ॥ न पौरुषाग्निमानोज्ज्वल । किंतु धर्माग्निमानिता ॥ विनार्दितं वि
 ना साधुं । प्रणमाभ्यपरं न हि ॥ २ ॥ भो विद्याधरेंद्र ! त्वयापि निरतरं निःकलंकमेव धर्मं का
 र्यं इत्युपदेशं श्रुत्वामिततेजा नृपो गुर्वाज्ञां शिरसि दधत्तयोर्मुनिप्रवरयो पादौ ननाम, तदनंतर
 तौ चारणश्रमणौ नभसोत्पत्यान्यत्र गतौ ततः श्रीविजयामिततेजसौ दधत्तस्वेचरस्वामिनौ धर्मकर्म
 तत्परौ कालं गमयत स्म, तथा तौ द्वावपि पुण्यात्मानौ प्रतिवत्सरं यात्रात्रितयं विदधतु, तन्मध्ये या

धर्म-
मंजूषा
१६

त्राद्वयं शाश्वतं, यथा—चैत्रस्य शुक्लपक्षे एका शाश्वती. द्वितीया चाश्विनमासेऽष्टाह्निकाग्निधा, तृतीया तु बलचद्रकेवलोत्पत्तिस्थाने सीमनगरे श्रीनाभेयजिनप्रासादे इति. अनेन विधिना बहूनि वर्षसहस्राणि तौ द्वावपि राज्यं कुर्वाणावेकदा मेरुगिरौ शाश्वतजिनान्नंतुं जग्मतुः, तत्र जिनान्नत्वा नंदनाख्ये वने उभौ विपुलमतिमहामतिनामानौ चारणश्रमणावुपविष्टावपश्यतां, तौ नत्वा तद्देशानां च श्रुत्वा तयोः समीपे इति पृष्टं, भो जगवंतौ! आवयोः कियदायुर्वर्तते? तत्कथ्यतां? इति पृष्टे साधुभ्यामुक्तं नो राजानौ! श्रूयतां? षड्विंशतिदिनानि युष्मदायुः शेषं विद्यते. श्युक्ते तौ व्याकुलीभूतावेवमूचतुः, आत्राभ्यां विषयलोद्धुपतयेयंतं व्रतं नादत्तं, हा हा सांप्रतं स्वद्वपायुषौ संतौ किं करिष्यावः? एवं तौ शोचयंतौ दृष्ट्वा मुनिभ्यां प्रोक्तमद्यापि युवयोर्न किमपि विनष्टमस्ति, स्वर्गापवर्गदं संयमं गृहीत्वात्मकार्यं कुरुतां, श्युक्ते तौ द्वावपि स्वं स्वं पुरं प्राप्तौ, ततस्तौ स्वे स्वे राज्ये स्वं स्वं पुत्रं निवेश्याजिनंदनमुनिसमीपे दीक्षां गृहीत्वा पादपोषगमानशनेन स्थितौ, तन्मध्ये श्रीविजयमुनिना दुःकरं तपः साधयता स्वजनकस्य त्रिपृष्टवासुदेवस्य तेजः संस्मृत्य तदनंतरं तेनेदृशं निदानं कृतं—

अनेन ह्यु करतप प्रजावेणाहमपि तेजसा पितृसमो च्यासमिति न पुनरमिततेजसा निदान
 कृत, हावप्यायु क्षये निधन गतौ उक्तस्तुर्यो ऋ ॥ ४ ॥ अथ पचमहावे तौ हावपि प्राणतकल्पे
 दशमदेवलोके विगतिसागरोपमायुषौ देवौ जातौ तत्रामिततेजसो जीवो नदिकावर्तविमाने दि
 व्यचूलनामा सुरो जात, श्रीविजयजीवस्तु स्वस्तिकवर्तविमाने मणिचूलनामा सुर सज्जे तत्र
 स्थितौ तौ हावपि सुरौ मनसैव दिव्य विषयसुखं चुजानौ नदीश्वरादितोर्येषु यात्रा कुर्वाणो देवा
 र्चनस्तोत्रादिधर्मकर्मतत्परौ स्वसम्यक्त्वरत्न शुभभावेन नितरा निर्मल चक्रतु उक्त पचमो ऋ
 ॥ ५ ॥ अथ षष्ठऋ — अस्मिन् जंबूद्वीपे पूर्वविदेहे मध्यस्थे रमणीयाख्ये विजये मुनगायां म
 हापुर्यां गांभीर्यादिगुणोपेत प्रौढप्रतापयुक्त स्तिमितसागरनामा नृपोऽस्ति, तस्य राज्ञ शीलालंका
 ता प्रधानगुणोचितैका जार्या वसुंधरी, द्वितीया चानुच्छरीनाम्नी वन्द्य अथ यो दिव्यचूलनामा अ
 मिततेजसो जीव स स्वायु क्षये प्राणतकल्पाञ्ज्युत्वा राक्ष्या वसुंधर्या कुक्षौ सुतत्वेनावतीर्णं त
 दा तथा गज १ पद्मसर २ श्रद्ध ३ वृषजास्या ४ श्वत्वार स्वप्ना हलमृज्जन्मसूचका दृष्टा तत्प्रमा
 वेण समये सा राज्ञी कनकवर्णशरीर तनय सुपुत्रे, तस्यानिधान पित्रापराजिन इति विहितं. तद

नंतरं यो मणिचूलाख्यः सुरः श्रीविजयजीवः सोऽपि प्राणतकटपतो निजमायुः प्रपूर्य तस्यैव राज्ञो यानुद्धरीनाम्नी द्वितीया पत्नी तस्याः कुक्षौ समुत्पन्नः. तदा तथा गज १ सिंह २ वृषभ ३ लक्ष्मी ४ समुद्र ५ चंद्र ६ सूर्याख्याः ७ सप्त स्वप्ना मुखे प्रविशंतो दृष्टाः. प्रजाते सहर्षा सती स्वस्वामिने कथयामास. ततः स जर्ता तान् स्वप्नान् श्रुत्वा स्वप्नशास्त्रविदः समाकार्य स्वप्नविचारं पप्रच्छ, तदा तैरुक्तं हे राजन्नेतैस्तव वासुदेवः पुत्रो नविष्यतीत्युक्त्वा ते स्वप्नपाठका दत्तदानाः स्वस्थानमगुः. राजा राज्यं सुखेन पालयन्नस्ति. अथ संपूर्णसमये सानुद्धरी राज्ञी कृष्णकांतिं सुतं प्राजीजनत्, पित्रा तस्य पुत्रस्यानंतवीर्य इति नाम दत्तं, तौ द्वावपि पुत्रौ क्रमेण वर्धमानौ कलाज्यासयोग्यौ जातौ, पित्रा तयोः कलाज्यासः कारितः.

अन्यदा तत्पुरोद्याने विशिष्टज्ञानवान् स्वयंप्रजानामा मुनिरागत्य समवसृतः. इतश्च ऋषतिस्तु- रंगमवाहनं कृत्वा श्रान्तः सन् विश्रामार्थं तस्मिन् नंदनवनोपमे वने समागत्य तत्र क्षणमेकं विश्रान्तः, तदनंतरं राजाशोकतरोस्तले ध्यानवंतं तं मुनिं बोध्य शुभ्रजावेन त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य विधिना वंदित्वा यथोचितस्थाने समुपाविशत्, मुनिस्तस्य धर्मदेशनां व्याकरोत्, स राजा तां देशनां शुश्रा-

धर्म

मजूपा

५९

व, यथा—कर्तव्य जिनवदन विधिपरैर्हर्षोद्धसन्मानसै । सम्भारिविभृषिता प्रतिदिन सेव्या सदा
साधव ॥ श्रोतव्य च दिने दिने जिनवचो मिथ्यात्वनिर्नाशन । दानादौ व्रतपालने च सततं का
यां रति श्रावकै ॥ १ ॥ देव श्रेणिक्वत्प्रपूजय गुरु वदस्व गोविदव—दान शीलतप प्रसगसुजगा
चान्यस्व सद्भावनां ॥ श्रेयांसश्च सुदर्शनश्च जगदानाद्य स चक्री यथा । धर्म्ये कर्मणि कामदेवव
दहो चेतश्चिर स्थापय ॥ २ ॥ श्रुत्यादि स्वयंप्रजमुनिमुखाधर्मोपदेश श्रुत्वा स्तिमितसागरो राजा प्र
तिबुद्धोऽनतवीर्यं दृष्टत्वे सस्थाप्यापरमपराजिताग्निघ कुमारत्वे विन्यस्यास्य मुने पार्श्वे दीक्षामुपा
ददे स राजा शीतकाले किंचिद्दीक्षा मनसा विराध्य मृत्वाघोशवने सुराधिपश्चमरेन्द्रो जज्ञे श्रुतोऽ
पराजितानतवीर्ययो केनापि विद्याधरेण सह मैत्री जाता, तेन विद्याधरविद्या शिक्षिता, ततस्ता
भ्या विहायोगमनक्षमा विद्या साधिता एवं तावुजावपि सिद्धविद्यौ जातौ, क्रमेण विद्याधिराज
त्रिस्त्रयविजयिनं दमितारिं निहत्य रमणीयाख्यविजये त्रिस्त्रय सावयित्वा सुनगाया महापुर्या राज्य
कुर्वाणौ स्त, सोऽनतवीर्यो विष्णुश्चतुरशीतिपूर्ववक्ष्यायु प्रपूर्य व्यपद्यत, ततो द्विचत्वारिशतवर्षस
हस्रायु स आदिमे श्वरे निकाचितकर्मवशान्नारको जज्ञे बलचन्द्रोऽपराजितो ब्राह्मणेहमोहितो ध

धर्म-

मंजूषा

६०

मविदग्धेन नीतिनिपुणेन मंत्रिणा कथंचिद्रोधितः, किंचिद्गतशोको बभूव.

तत्र नगरे तस्मिन् समये यशोधरनामा गणभृत् समाययौ, उद्यानपालकैर्गुर्वागमनवर्थापनि-
कया वर्थापितोऽपराजितः पौमशक्तिः सहस्रैर्नृपानां पस्वितो वंदनार्थं जगाम, तत्र गणधरं नत्वा कृ-
तांजलिपुठः पुरो निषण्णो देशनामशृणोद्यथा—शोकोऽनीष्टवियोगेन । जायते दारुणो जने ॥ स
सद्भिः परिहर्तव्य—स्तत्स्वरूपमिदं यतः ॥ १ ॥ नामांतरः पिशाचोऽयं । पाप्मा रूपांतरस्तथा ॥ ता-
रुण्यं तमसो ह्येष । विपस्यैष विशेषनः ॥ २ ॥ तस्मादिष्टवियोगारुह्य—महद्भोगनिपीमितैः ॥ सुशु-
तोक्तक्रियायुक्तैः । कार्यं धर्मोपधं महत् ॥ ३ ॥ इंद्रजालसरिसं । विज्जुचमकारसहस्रं सव्यं ॥ साम-
न्नं खणदिठं । खणनठं कोष्ठं पडिवंधो ॥ ४ ॥ इत्यादि मुनिनोक्तां देशनां श्रुत्वापराजितो बलज-
द्रो गतशोको जातः, ततः समुत्पन्नव्रतपरिणामो गृहमागत्य स्वतंदनं राज्ये संयुज्य स पस्विज्यां स-
माददे, बहूनि वर्षाणि यावत्तपस्तप्त्वांतंऽनशनं कृत्वा विपद्य सप्तमे शतकेऽच्युतकल्पे द्वाविंशतिसाग-
रोपमायुस्त्रिदशेश्वरः संजज्ञे. अथानंतवीर्यो नरकादुद्भूत्य जंबूद्वीपे अस्तक्षेत्रे वैनाहये दक्षिणश्रेण्यां
गगनवह्वले पुरे मेघवाहनस्य राज्ञो राज्ञी मेघमालिनी, तस्याः कुक्षौ पुत्रत्वेनोदपद्यत. क्रमेण

धर्म
मजूपा
६१

जात पित्रा मेघनाद इति नाम दत्त यौवनस्थ पित्रा बह्वी कन्यका परिणयित नत स्वे रा
ज्ये मेघवाहनपुत्र सस्थाप्य स्वय दीक्षा समादाय प्राणते गृहीतानशन स्वर्ग जगाम अथ मेघ
नादो विद्याधराधिराज श्रेणिद्वयस्वामी दशोत्तर शत देशान् साधयित्वा वह्नि वर्षाणि राज्य करो
तिस्म अथैकस्मिन् दिने मेरुमस्तक गत्वा स शाश्वतार्हता यावता पूजा करोति, तावता कल्पनि
वासिन सेंद्रा देवा सपस्विरा समाययु तत्रासौ मेघनादोऽच्युतेऽप्येण दृष्ट, स्रेहात्सभापिनश्च
सोऽच्युतेद्रस्त तत्पूर्वजवादिक कथयित्वा संयमधर्मे स्थिरं कृत्वा निज स्थान ययौ मेघनादो विद्या
धरेन्द्र स्वनदने राज्य निधायामरुगुरो पार्श्वे दीक्षामुपाददे स उपात्तदीप्तो वह्नि वर्षाणि जगती
तले विद्वत्य समाधिना चाते मृत्वाच्युतेश्वरोऽच्युत् अथाष्टमो चव —

जवृद्धीपमच्यगे पूर्वविदेहे मगलावतीविजये सीतानदीतटे तीर्थकरादिपुरत्नसचया रत्नसचया
नाम नगर्यस्ति सा च शाश्वती सिद्धांतविल्याता देवनिर्मितेव विराजते तस्यां नगर्या दुर्नीतिवा
रक प्रजाया क्षेमकारकस्तीर्थकरो क्षेमकरो राजा जज्ञे तस्य नृपते रत्नमाळाजिघा प्रिया बन्धुव
अमावपराजितजीवो द्वाविंशतिसागराण्यायु परिपूर्याच्युतेऽपदाच्युत्वा रत्नमाळाकुदाववातरत् त

धर्म-
मंजूषा
६२

दानीं सा राज्ञी चक्रभृञ्जन्मसूचकान् गजादिचतुर्दशस्वप्नानद्राक्षीत्. तथा प्रजातोष्ठितया महीजर्तु-
स्ते ऋथिताः. राज्ञापि सा राज्ञी पुत्रजन्मकथनेनाह्लादिता. ततः सा राज्ञी संपूर्णसमये सुतरत्नम-
जीजनत्. सुतजन्मवर्धापनिकया वर्धापितो राजा तेषां बहूनि दानान्यदापयत्. माता पंचदशे स्वप्ने
वज्रायुधं ददर्श तेन पित्रा पुत्रस्य वज्रायुध इत्यभिधानं निर्ममे. पंचभिर्धात्रीभिर्लाट्यमानो वज्रायु-
धः क्रमेणाष्टवर्षीयो जातः. ततः क्षेमंकरेण राज्ञा कलाचार्यसन्निधौ तस्य सकलकलान्यासः कारि-
तः. क्रमेण संप्राप्तयौवनोऽसौ वरां कन्यां लक्ष्मीवतीं परिणायितः. तथा सह जोगान् भुञ्जानस्य त-
स्य कालो याति. अतन्तवीर्यजीवोऽच्युतकल्पतश्च्युत्वा वज्रायुधलक्ष्मीवत्योः सुतोऽभवत् सहस्रायुधना-
मा. एवमस्मिन् जवे तौ द्वावपि पितापुत्रौ जातौ. सहस्रायुधोऽपि संप्राप्तयौवनस्तातेन नृपसुतां सु-
रूपां कनकश्रियं परिणायितः. तथा सार्धं बंधुरान् जोगान् भुञ्जानस्य तस्य क्रमेण शतबलाभिधः
पुत्रः संजज्ञे. अन्येष्टुः क्षेमंकरो राजा पुत्रपौत्रसमन्वितः सिंहासनोपविष्टः सभांतरे यावदस्ति ताव-
दीशानकल्पवासी चित्रचूलनामा कश्चिन्मिथ्यात्वी सुरो मिथ्यात्वमोहितमतिर्नास्तिकवादी तत्रागा-
त्. यथा—नास्ति देवो गुरुर्नास्ति । नास्ति पुण्यं न पातकं ॥ न जीवः परलोको वे—त्यादिना-

धर्म
मजूपा
६३

स्तिकवाद्यसौ ॥ १ ॥ ततोऽसौ सुरो वज्रायुधकुमारेण नष्टितो ज्ञो देव ! तय नास्तिकवादो न यु
ज्यते, यत पुण्य विना त्व देव कथं जात ? इत्यादि हेतुजिर्निरुत्तरीकृत्य स प्रतिबोधित तत
स देवो जगाद ज्ञो कुमारेण ! त्वयाहं प्रवार्णवे पतन् दस्तावत्प्रवनेनोन्धृतोऽस्मि तत स देवो व
ज्रायुधकुमारसमीपे सम्यक्त्वरत्न समाददे किं ते प्रिय करोमीत्युक्त्वा तस्मै निस्पृहाय मनोज्ञमाज
रण दत्त्वा देव स्वर्गे ईशानेन्द्रसमीपे जगाम तत्र स्वधर्मलाभादिस्वरूपे तेन प्रोक्ते ईशानेन्द्रेणायं
वज्रायुधो नृप षोडशो जिनेन्द्रो भावीति जक्त्या पूजित एव सुखेन काळो याति अथैकस्मिन्
दिने लोकांतिकामरैरन्येत्य क्षेमकरो राट् विज्ञप्त, हे स्वामिंस्तीर्थ प्रवर्तय ? जिनेनाप्यवविज्ञानेन
दीक्षावसर ज्ञात्वा वज्रायुध राज्ये निवेश्य वार्षिक दान च दत्त्वा चास्त्रिमुपाददे तत किंचित्काल
जिनखिगेन विद्वत्य घनघातिकर्मदयात्स केवलज्ञानमवाप देवै समवसरणे कृते तत्रोपविश्यासौ
जिनो धर्मदेशना चक्रे वज्रायुधादयो मानवा देवा देव्यश्च तां देशना शृण्वति, यथा—

तद्गो ज्ञव्या अहिंसादि—लक्षण धर्ममुत्तम ॥ परीक्ष्य विदधीतेति । क्षेमकरजिनोऽब्रवीत् ॥
॥ १ ॥ इमा देशना श्रुत्वानेकशो जीवा प्रतिबुद्धा जिनेन्द्रेण गणधरादितीर्थं प्रावर्तित. वज्रायुधो

धर्म-
मंजूषा
६४

राडपि देशनांते सम्यक्त्वमादाय जगवंतं प्रणम्य निजां पुरीं प्रविवेश. अन्यदा तस्यायुधशालायां
चक्ररत्नं समुत्पन्नं. तस्याष्टाह्निकां विधाय चक्रानुगोऽसौ षट्खंमं मंगलावतीविजयं साधयामास. तत-
श्चक्रवर्तिश्रियांचितो वज्रायुधो निजां पुरीं प्राप्तः. द्वात्रिंशद्राजसहस्रैर्मूर्धन्यजिषिक्तो वज्रायुधो निजं
पुत्रं सहस्रायुधान्निधं यौवराज्ये न्यवेशयत्. सुरराजसन्निजान् नोगान् चञ्जमानोऽसौ विहरन्नास्ते.
अथान्यदा तस्यां पुरि पूर्वोत्तरदिग्बिजागे क्षेमंकरजिनेश्वर आगत्य समवासापीत. देवैः कृते सम्-
वसरणे उन्ने सिंहासने स्वामी पूर्वाभिमुखो निषसाद. चक्री च पुंजिर्वर्धापितः. ततः सपरिवारोऽसौ
जिनं नंतुं ययौ. तत्र गत्वा प्रदक्षिणापूर्वं च परमेश्वरं प्रणनाम, धर्मदेशनां शुश्रूवुश्च यथास्थानं
निषसाद. स्वाम्यपि तेषां सन्नासदांप्रति बोधविधायिनीं धर्मदेशनां चक्रे, यथा—कुलं रूपं कलान्या-
सो । विद्या लक्ष्मीर्वरांगना ॥ ऐश्वर्यं च प्रभुत्वं च । धर्मेणैव प्रजायते ॥ १ ॥ धर्मः कल्पद्रुमः पुं-
सां । धर्मः सर्वार्थसिद्धिदः ॥ धर्मः कामद्रुघा धेनु—स्तस्माद्धर्मो विधीयतां ॥ २ ॥ वज्रायुधो रा-
निमां देशनां श्रुत्वा क्षेमंकरं जिनं नत्वा गृहे गत्वा सहस्रायुधं पुत्रं स्वे राज्ये न्यवेशयत्. पुत्राय
राज्ये दत्ते वज्रायुधश्चक्री राज्ञीनां चतुःसहस्रैः, पार्थिवानां चतुःसहस्रैः पुत्राणां सप्तशतैश्च सार्धं श्रा-

मण्यमग्रहीत गुरुणामतिके च द्विविधा शिक्षां गृहीत्वा वज्रायुधो मुनि सिद्धिपर्वनामान गिरिवर
यया तत्रैको निश्चलोऽसौ रमाणे वैरोचनस्तप्ते शिलातले सावत्सरिकी प्रतिमा तस्यै, तत्र प्रतिमा
स्थस्य तस्य वज्रायुधस्य मुने पूर्वमत्सरिणो देवा व्याघ्रसिंहश्वापदाद्यनेकोपसर्गादिजिश्वालना च
क्रिरे, पर ऋगवान् वज्रायुधो मनागपि ध्यानात्त च्चाल, स वज्रायुधमहामुनिस्तामतिदु करा वार्षि
की प्रतिमा पारयित्वा पारण कृत्वा महीपीठे विजहार, क्षेमकरे जिनपतौ मोक्ष गतेऽन्यदा वज्रायु
धो राजर्षि पृथिन्या विहरन् रत्नसंचयाया नगर्या समाजगाम, तत्र सहस्रायुधस्तदतिके धर्म श्रुत्वा
शतवत्से पुत्रे राज्य निवेश्य स्वय व्रतमाददे, ततस्तावुजौ पितापुत्रौ गीतार्थौ विविध तप कुर्वाणौ
दृम्यां विहरत स्म, आयुरते तौ पितापुत्रावीपत्प्राग्भारनाममहीधरे पादपोपगमेन तस्थतु, तत्र देह
त्यक्त्वा नवमजवे नवमग्रैवेयके एकत्रिंशत्सागरायुष्कौ तौ देवौ जातौ

अथास्मिन् जम्बूद्वीपे प्राग्निदेहविद्यपणे पुष्कलावतीविजये पुमरीकिणी नाम पूरस्ति, तत्र घ
नरयाजिघस्तीर्थकरराजा नृत, रूपलावाण्यसंयुक्ते तस्योत्ते प्रिये ध्यास्ता, ध्याद्या प्रीतिमती, द्विनीया च
मनोरमानाग्नी वज्रायुधजीवो नवमग्रैवेयकादेकत्रिंशत्सागरायुष्युत्वाद्यप्रेयसीप्रीतिमतीकुक्षौ शुक्तौ

मुक्तामण्डिखि मेघस्वप्नोपसूचितः समुत्पेदे, तथैव सहस्रायुधर्जावोऽपि तनश्च्युत्वा द्वितीयराजपत्न्या
मनोरमायाः कुक्षौ सुखप्रसूचितः समुत्पेदे. अथ पूर्णकाले ते देव्यौ शुक्लकणो मेघरथदृश्य-
नामानौ वरनन्दनौ सुपुत्रौ, तावतिक्रान्तशैशवौ सुविनीतौ महाप्राज्ञावष्टवर्षीयौ कलाचार्यसन्निधौ स-
कलाः कलाः पठतुः, ताश्च लेख्यं गणितमित्यादयः शास्त्रोक्ता ज्ञेयाः. तौ क्रमेण कलाकलापसंपू-
र्णौ जातौ, यौवनं च प्राप्तौ, तयोर्मध्ये मेघरथः सुमंदिरपुरस्त्रामिनिहतास्त्रिपात्मजे प्रियमित्रामनोर-
मानाम्भ्यावुपयेमे, तस्यैव राज्ञः कनिष्ठा पुत्री सुमतिनाम्नो दृश्यस्य पत्नी जज्ञे, मेघरथस्य नंदि-
पेणमेघसेनास्त्रिधानौ नन्दनौ जातौ, दृश्यस्यैको पुत्रो रथसेनास्त्रिधोऽभवत्. ते त्रयोऽपि समये
सकलकलान्यासं चक्रिरे. अथैकस्मिन् दिने राजा घनरथः पुत्रपौत्रसमन्वितः सिंहासनस्थः सत्ता-
मंमपमलं चकार, तस्मिन् समये पुत्रपरीक्षार्थं प्रोक्तं मेघरथेन शोः पुत्राः! प्रज्ञाप्रकाशार्थं परस्परं
प्रश्नोत्तराणि वृत? तत्कथनानंतरं कनिष्ठेनोक्तं—कथं संबोध्यते ब्रह्मा । दानार्थो धातुरत्र कः ॥ कः
पर्यायश्च योग्यायाः । को बालंकरणं नृणां ॥ १ ॥ विचिंत्य द्वितीयेनोक्तं 'कलान्यास इति', स
च पाठितवान्—दंडनीतिः कथं पूर्वं । महाखेदक उच्यते ॥ कोऽबलानां गतिर्लोकैः । पालकः पं-

धर्म
मजूरा
६७

चमो मत ॥ २ ॥ ज्येष्ठेन तस्योत्तर दत्त ' महीपतिरिति ततश्च स पपाठ—किमागीर्वचन राज्ञा
। का शजोस्तनुमदन ॥ क कर्ता सुखदु खाना । पात्र सुकृतकस्य क ॥ १ ॥ अन्येष्वजानत्सु मे
घरथेन तस्योत्तरमदायि—' जीवरक्षाविधिरिति ' स्वय गणितवान् सुखदा का शशांकस्य । मध्ये
च भुवनस्य क ॥ निषेधवाचक को वा । का ससारविनाशिनी ॥ १ ॥ राज्ञोक्त—' ज्ञावनेति '
श्रुत्यादिवार्ता कुर्वाणस्य तस्य विद्वद्गोष्ठ्या सुखेन काळो याति अन्यदा घनस्थो राजा लोकांति
कामरै समन्येत्य तीर्थं प्रवर्तयेत्युक्त्वा विवोधितो दीक्षाकाले ज्ञापित स्वामी सांवत्सरिक दान द
त्वा मेघस्थ सुत च राज्ये स्थापयित्वा स्वय दीक्ष जगृहे तत श्रीमान् घनस्थो जिन समुत्पन्नके
वलो ज्ञान्यान् प्रतिवोधयन् महीपीठे विजहार, युवराजेन हृदयेन सहितो मेघस्थो राट् सुखेन रा
ज्ये पात्रयामाम एकस्मिन् समये राजा मेघस्थो मुक्तालकरणे पौषवागारे पौषध विदधे कृत्वा
पषक सुधीर्गंगामनस्थित समस्तभूपाना पुरतो यावता धर्मदेशना विदधे, तावता कपमानागस्तर
लेक्षणस्तवाह शरणागतो मा रक्ष रक्षेति मनुष्योक्त्या मापमाण आकाशात्समागत्य नृपतेरुत्सगे
पारापत पपात जयनीत पारापत वीक्ष्य दयाद्बुर्महीपति प्रोचे, हे नद्र पारापत । त्व मम सन्निधौ

धर्म-
मंजूपा
६७

कुतोऽपि मानैषीः? राज्ञैवमाज्ञापितः पारापतो यावन्निर्भयः समवृत्तावत्तत्र क्रूरः श्येनाग्निधो द्विजः
समायातः, सोऽवदत् हे राजेंद्र! शृणु? यस्त्वहुत्संगे पारापतो वर्तते, स मे चक्षुषं वर्तते, अत ए-
नं मुंच? नक्षयामि, यतोऽहं क्षुधितः, त्वं च दयाद्बुर्मयि दयां कुरु? पारापतं मह्यं देहि? तदानीं
राजा प्रोचे नो नद्र! ममायं शरणागतस्तवार्पयितुं न युक्तः, यतः—शूरस्य शरणायातो—ऽहेर्म-
णिश्च मया हरेः ॥ गृह्यंते जीवतां नैते—ऽमीषां सत्या उरस्तथा ॥ १ ॥ तथास्य पल्लवे नक्षिते
ते क्षणं तृप्तिर्जाविनी, अस्य च प्राणविनाशः सर्वथा भविष्यतीति चित्ते परिज्ञावय? पंचेंद्रियाणां
जीवानां वधं कृत्वा दुराशया जीवा नरकं गच्छन्ति, नो पक्षिराट्! इदं चित्ते विभावय? मेघरथस्येदं
वचः श्रुत्वा श्येनोऽवोचद्गो राजेंद्र! यथा मद्गीतो पारापतस्त्वह्वरणं समागतस्तथाहमपि क्षुधाग्रस्त-
स्त्वह्वरणं समाश्रितः, त्वं नीतिनिपुणोऽसि, कृत्याकृत्यं च वेत्सि? मादृशे च क्षुधिते क्षुद्रक्रीटे धर्म-
वासना क्रीडशी? यतः—

आख्याहि नड्डे प्रियदर्शनस्य । न गंगदत्तः पुनरेति कूपं ॥ बुद्धितः किं न करोति पापं ।
दीणा नरा निःकरुणा चवंति ॥ १ ॥ एवं नो राजन्! क्षुधार्तः सन् कोऽपि कृत्याकृत्यं न जानाति,

धर्म
मंजूपा
६९

अतोऽहमपि न जानामि, अतो मा प्रीणय यावत्प्राणा न याति? एव श्येनेन ज्ञाणितो जगतीप
ति प्रोवाच, हे मद्र! यदि त्व क्षुधितोऽसि तर्हि ते वराहार यन्त्रामि, पश्यूचे हे राजेन्द्र! श्यामीप
विनान्याहारोऽस्माकमिष्टो नास्ति, राजोचे तदपि सूनाया श्यानाय्य दास्यामि, श्येनोऽज्जोचद्यदि म
म पश्यतोऽगिनो मास छित्वा गित्वा दीयते तदा मम तृप्ति स्यात्, राजोचे यत्प्रमाणोऽय पारापतो
नवेत्तत्प्रमाण तुलाघृत निज मासं यन्त्रामि यदि तुन्यं रोचते, श्येनेनोक्तमेव न्वतु, नृपेण समा
नायिता तुला, तत्रैकपार्श्वे पारापतं द्विज न्यवेशयत, द्वितीयपार्श्वे च करुणासागरो मेघस्थ स्व दे
ह तीक्ष्णक्षुरिक्योत्कृत्योत्कृत्याक्षिपत्, एवं स राजा निजकर्मांसानि गित्वा गित्वा यथा यथा चिक्षे
प, तथा तथा पारापतोऽधिकतरमवर्धिष्ट. मत्रिमुख्यैर्गार्गादिभिश्च वार्यमाणोऽपि मेघरथोऽमु गुरुचार
ज्ञात्वा स्वयमेव तस्या तुलायामारूढ, तुलासुद राजान वीक्ष्य सकला अच्यत. पुरस्त्रियो हाहाकारं
कुर्वाणा सविपादमदोऽवदन, यथा—हा नाथ जीवितत्याग—साहस किं करोष्यद् ॥ एकस्य जी
वनस्यार्थे । किमस्मांश्चावमन्यसे ॥ १ ॥ हे प्रजो! इदं किंचिदौत्पातिक सजाय्यते, यत कुद्रज्ञ
यस्य पक्षिणो नेदृशो नार. सजाय्यते, एवमुक्तोऽपि सरलाशयो मेघरथो ज्ञानवानपि ज्ञानोपयो

धर्म-
मंजूषा

७०

गं न ददौ, किंत्विदं चिंतयामास, धरणीतले ते धन्या ये स्वांगीकृतं श्रेयःकार्यं निर्वहन्ति. अतोऽह-
मपि मंत्र्यादीनां वचनमपेक्ष्य स्वां प्रतिज्ञां न त्यजामि.

अत्रांतरे चलत्कुंमलालंकृतगह्वो, हारविराजितवक्त्रःस्थलः, किरीटाद्याचरणभासुश्शरीरो राज्ञः
पुरतः कश्चिद्देवः प्रकटीभूयैवं जगाद. ओ राजेंद्र! त्वं धन्योऽसि, तव जन्मजीविते सफले, यत्तत्र गु-
णग्रामं शशांकवृत्तिनिर्मलं सविस्मय ईशानेंद्रो देवसभामध्ये शशंस, तमहमश्रद्धानस्त्वत्परीक्षणा-
यागतः. मया चैतौ पूर्वमत्सरिणौ पारापतश्येनावधिष्ठितौ, एषा च देवमाया मया दर्शिता, परं ध-
न्यस्त्वं यो देवमायया न चलितः. इत्युक्त्वा तस्योपरि पुष्पवृष्टिं कृत्वा स देवो देवलोकं गतः, मे-
घरथोऽपि तं पौषधं पारयित्वा विधिना पारणकं कृत्वा ऋयोऽपि देवसन्निधान् जोगान् बुभुजे. पुन-
रन्यदा पौषधे पौषधागारे स्थितः कृताष्टमतपाः परीपहोपसर्गेभ्योऽचीतः संवेगरससागरनिमग्नः स्थि-
रः प्रतिमया तस्थौ. अत्रांतरे ईशानेंद्रेण चक्तिनिर्जरेण जल्पितं यथा—माहात्म्यनिर्जिनाशेष—
त्रैलोक्यगतकष्टमप ॥ भविष्यदर्हते तुन्यं । महासत्व नमो नमः ॥ १ ॥ तद्वचनं समाकर्ण्य समी-
पस्थास्तत्प्रियाः पृष्ठन्तिस्म. हे स्वामिन्नधुना कस्य नमस्कारो विहितः? ईशानेंद्रोऽवदत् क्वितिमंडले

पुढरीकिएषा नगर्या मेघरथो राजा कृताष्टमतपा नाविजिने भर प्रतिमया स्थित शुजघ्याने वर्तमा
 नो मया ज्ञक्त्या नमस्कृत एवविधे शुजघ्याने च वर्तमान तं राजान सेंडा अपि देवाश्चाद्यितुं
 न समर्था इत्याकार्यं सुरूप्यातिरूपेतिनाम्न्यौ तद्वद्वृत्ते अस्य नृपस्य क्षोभनार्थं तस्ममीपमुपेयतु
 ततस्त्रान्यामुक्त स्वामिन्नावां देवांगने त्वयि मोहिते स्वर्गादिहायाते तव वल्लभे, ततस्त्वमावयोर्नो
 गेष्ठां पूरय ? यतस्त्वमावयो प्राणप्रियोऽसि आवां त्रिदशाधीश स्वाधीन निजक पातं विमुच्य त्व-
 द्रुणयौवनसुब्धे इहागते इत्यादिजिस्तयो रागपेशलैर्वचनैर्हाविजावैश्च मेघरथस्य मानस न क्षुब्ध
 एव सकखां निशामनुकूलोपसर्गाच्च विधाय प्रातः प्रशातहृदये विन्नविक्रिये ते एव संस्तुवत स्म, य
 था—सराग हृदय चक्रे—ऽरागेणापि त्वयावयो ॥ अहो चित्र न रक्तोऽसि । प्रक्षिप्तोऽप्यत्र सुदर
 ॥ १ ॥ विलीयते नरो लोह—मयोऽप्यस्मद्दिचेष्टया ॥ न स्तोकमपि ते धीर । चत्राल हृदय तथा
 ॥ २ ॥ ततस्ते देव्यौ स्वापराध क्षमयित्वा त नृपं नत्वा तद्गुणश्लाघां कुर्वत्यौ निजाश्रय जग्मतु
 पौषध प्रतिमां च पारयित्वा मेघरथो राजा प्रातः पारण विदधे एकस्मिन् दिने उद्यानपालकैर्भ-
 क्तिपूर्व स विज्ञातः, स्वामिन् ! सवर्चसे यदद्यान्नगरे तव जनको घनरथो जिन समवासापित

धर्म-
मंजूषा
७२

तत श्रुत्वा तस्मै पारितोषिकं दानं दत्वा कुमारसंयुतो राजा जिनेश्वरं नतुं समाययौ. तत्र गत्वा जि-
नं नत्वा चक्तिञ्जावितमानसो यथास्थानं निषसाद. अत्रान्तरे घनस्थो जिनः सर्वज्ञाषानुगया वाण्या
जंतूनां प्रतिबोधार्थं धर्मदेशनां विदधे, यथा—

जो जव्या इह कर्तव्यो । जिनार्चननमस्कृतौ ॥ अपूर्वपाठश्रवणे । चाप्रमादो निरंतरं ॥ १ ॥
पुण्यात्मा यो जवेज्जीवो—ऽप्रमत्तो धर्मकर्मणि ॥ तस्यापदपि सौख्याय । जवेद्भाग्योदयस्तथा ॥
॥ २ ॥ इमां देशनां श्रुत्वा मेघस्थो राजा जातव्रतपरिणामो गृहं गत्वा दृढरथं प्रति प्रोचे. बंधो !
राज्यं गृहाण ? अहं तु व्रतं प्रतिपद्ये, सोऽवादीदहमपि त्वया सह व्रतं करिष्ये. ततो मेघस्थेना-
त्मतनयो मेघसेनो राज्ये निवेशितो, दृढरथात्मजो रथसेनाजिधश्च यौवराज्यपदे स्थापितः. ततः
स्वयं ऋषानां चतुःसहस्रैः पुत्राणां सप्तशतैश्च सार्धं बंधुना च समं जिनांतिके प्रवव्राज. स मेघस्थो
राजर्षिः सदा समितिगुप्तिसंयुक्तो निजदेहेऽपि निरपेक्षः परीषद्धानधिसेहे. एवं काले गच्छति बहून्
जीवान् प्रतिबोध्य जगतीतले विहृत्य धौतकर्ममलो घनस्थो जिनो मोक्षं ययौ. मेघस्थर्षिणा च
स्थानकैर्विंशतिजिस्तीर्थकरगोत्रकर्माजितं. तानि विंशतिस्थानकानि यथा—अरिहंत १ सिद्ध २ पव-

धर्म मजूपा ७३ यण ३ । गुरु ४ थेर ५ बहुस्सुय ६ तवस्सीसु ७ ॥ बहुलया एएसिं । अग्निक्कनाणोवज्जगे थ ८ ॥ १ ॥ दसण ९ विणए १० ध्याव—स्सए य ११ वंमवए निरईआरो १२ ॥ खणखव १३ तवञ्चि आए १४ । वेध्याववे १५ समाहीथ १६ ॥ २ ॥ अपुघनाणग्गहणे १७ । सुअगत्ती १८ पवयणे १९ पनावणया २० ॥ एएहिं कारणोहिं । तिष्ठयरत्त लद्धइ जीवो ॥ ३ ॥ तत स मिद्धनि ऋडित तपश्चचार एवमन्यान्यपि तपासि तेन तप्तानि सम्यग् सयम वर्षलक्षमन्थूनं पालयित्वा सानुजो जगवान् मेघरथो राजर्षिस्त्रिलोकचले पर्वतेऽनशन व्यधात् मासपर्यतेऽनशन समाप्य स समाधिना काष्ठ चक्रे गतो दशमो जव एकादशे च जवे स सर्वार्थसिद्धिसङ्गे विमाने सुर सजङ्गे अथ द्वादशो जव कथ्यते यथा—

इतश्चात्रैव जस्तक्षेत्रे कुरुदेशे प्रवरप्राकारोपगृह, कपाटपरिष्ठापरिमिडित, सतोरण, चतुर्दिक्षु वा पीकूपतन्नागवाटिकाजिराम, चूजामिनीजालस्थलतिलकोपमान, पडितसमृद्धैर्नगरगुणवर्णनावसरे स्तु यमान, सर्वगुणै सुंदर हास्तिनापुर नाम नगरमस्ति यस्मिन्नगरे दारिद्र्यस्यैव दारिद्र्यमस्ति, अथर्मै स्यैव पीमन्त, अन्यायस्यैव च निग्रहो नान्यस्येति. तस्मिन्नगरे ईश्वराकुवंशतिलको विष्वक्सेन इव

धर्म-

मंजूषा

७४

सेनावान् विश्वसेनो नाम नृपोऽस्ति. तस्य राज्ञः पुण्यलावण्यनिपुणा धर्मरुचिराऽचिरादेवीति प्रियास्ति. इतश्च चाद्रपदे मासे कृष्णसप्तम्यां जरणगीगते चंडे सर्वग्रहेषु च स्थानस्थितेषु निशांतरे सर्वार्थसिद्धिविमानात् त्रयस्त्रिंशत्सागराण्यायुः परिपूर्य मेघरथदेवजीवोऽचिरादेव्याः कुक्षिसरसि हंसवदवतीर्णः. तस्मिन् समये सुखसुप्ता देवी चतुर्दशमहास्वप्नानद्राक्षीद्यथा—मातंग १ वृष २ हर्यक्षाः ३ । साजिषेकेंदिरा ४ तथा ॥ पुष्पमाले ५ दु ६ सूर्यो ७ च । ध्वज ८ कुंजौ ९ सरोवरं १० ॥ १ ॥ सागरश्च ११ विमानं १२ च । रत्नानां संचयस्तथा १३ ॥ निर्धूमो हुतद्रुक् चेति १४ । स्वप्ना व्यागमजाषिताः ॥ २ ॥ देवीमान् स्वप्नान् दृष्ट्वा जागरिता सती उपराजं गत्वा प्रमोदजरनिर्भरा समाचख्यौ. तान् स्वप्नान् श्रुत्वा प्रहृष्टमुखपद्मो जगतीपतिर्जगाद. हे देवि! सर्वलक्षणसंपूर्णस्तवात्मजो जावी. स्वप्नस्यैतत्फलं श्रुत्वा राज्ञी कुस्वप्नाल्लोकशंकिनी धर्मचिंतया रात्रिशेषक्रमतिक्रमयतिस्म. प्रगे संजाते राज्ञा निजपूरुषैरष्टांगनिमित्तज्ञानपंडिताः समाहूताः. ते कृतमंगलोपचारा नृपोकसि संप्राप्ता दत्तासनेषु चोपविष्टाः. कुसुमादिभिश्चार्चिता राज्ञा स्वप्नफलं पृष्टाश्चैवं वचापिरे, हे जगतीपतेऽस्माकं शास्त्रे द्विचत्वारिंशत्स्वप्नाः संति, तेषु त्रिंशन्महास्वप्नाः संति. तत्रार्हतां चक्रिणां च मानर एनांश्चतु-

धर्म

मजूपा

७५

देश स्वप्न पश्यति, अर्धचक्रिणां मातर सप्त, शीरिणां चतुर, तथा प्रत्यर्धचक्रिणां त्रीन्, अन्येषा
मुत्तमजन्मिना मातरश्चैकैक स्वप्न पश्यति हे राजन्! यदचिरादेव्या चतुर्दश महास्वप्ना दृष्टास्तेन
तव पत्न्यहमरताधिपश्चक्री विश्वत्रितयार्धशिवदितचरणो जिनो ग सुतो नावी तत श्रुत्वा मुदितो
राजा, सा तत्प्रियापि मुमुदे दानमानादिभिस्तोपिता स्वप्नपाठका विसृष्टा स्वस्वगृह ययु राज्ञी
सेवधिं रत्नगर्जं व गर्जे वजार ततो गर्जदितार्थमतिद्वारमतिमधुरमतिचक्रमतिरुद्धमतिस्निग्धमाहार
राज्ञी वर्जयामास तद्देशे तस्मिन् समये तत्पुरे पूर्वं महदशिवमासीत् तेन माद्यदोषेण लोकस्य
महान् प्रलय सजात, प्रजोर्गर्जगतस्य प्रजावात्तक्षणा तन्मन्त्रमुपशातरोग जात सर्वस्मिन् देशे
ग्रामे तस्मिन्नगरे च शांतिर्जाता सार्धाष्टमदिनाधिके नवममासे गते ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्या चरणी-
स्ये वंदे उच्चस्थानस्थितेऽन्यग्रहे शुभलग्ने चारुमारुते प्रवाते निशीथसमये सुवर्णवर्णं मृगलाठन
विश्वत्रयसुखावह साचिराराज्ञी विश्वदीपक पुत्र सुपुत्रे अत्रातरे कपितासना पटपंचासद्विक्रुमार्य
समागत्य जिनजन्मोत्सव यद्योक्त विदधु - ततश्चलितासनाश्चतु पष्टिसुरेंडा समन्येत्य मेरुशिरसि
नीत्वा तस्य जन्ममह चक्रु सौधमैद्र कृतजन्ममह स्वामिन समानीय मातुरर्पयामास. तत सौध

धर्म-

मंजूषा

७६

मैंद्रो वाढस्वरेणैवं वजाषे, यथा—

जिनस्य जिनमातुश्च । यो छुष्टं चिंतयिष्यति ॥ एरंमफलवद् ग्रीष्मे । स्फुटिष्यत्यस्य मस्तकं
॥ १ ॥ ततो रत्नसुवर्णादिवृष्टिं कृत्वा नंदीश्वरेऽष्टाह्निकां च कृत्वा सौधमैंद्रः स्वस्थाने गतः । एवं सुरे-
श्वराः सर्वदिक्कुमार्योऽपि नंदीश्वरे यात्रां कृत्वा निजं निजं स्थानं जग्मुः । अथ प्रजाते संजाते गाढं
प्रस्खलद्गतयोगप्रतिचारिकाः समागत्य राजानं पुत्रजन्मवर्धापनिक्रया वर्धापयामासुः, असौ राजा सु-
कुटं विना निजांगलग्रभृषणमाससंततिं यावद्वृत्तिं च ताभ्यां ददौ, अन्येषामपि याचकजनानाम-
निवास्तिदानान्यदापयत्, द्वादशे दिने राजाशेषं बंधुवर्गं ज्ञोजयित्वा गौरवेण तत्समद्वमदोऽवदत्,
अस्मिन् जिने गर्जगतेऽशिवशांतिर्जाता, तदस्य सुतस्य सुंदरं शांतिरिति नामास्तु, तत एतन्नाम
सर्वेषां संमतं संजातं, जन्ममहे शक्रसंक्रामितांगुष्टामृतेनाहारेण संवर्धितो जगवान् विशिष्टरूपलाव-
ण्यसंपन्नः क्रमाद्बृधे, अष्टोत्तरसहस्रलक्षैरलंकृतो लोकोत्तरगुणगणान्धिरामो मतिश्रुतावधिसंज्ञैस्त्रि-
भिर्ज्ञानैः समायुक्तोऽशेषविज्ञानपारगः सर्वजननयनमनोहारियौवनश्रियाभिरामस्तातेन परिणायि-
तः, पंचविंशतिवर्षसहस्रेषु गतेषु जगवान् जनकेन राज्ये निवेशितः, परिणायिताश्चानेकाः सर्वो-

धर्म
मजूपा
७७

कृष्टरूपा कुलकन्यका, तस्य सर्वात् पुरमनोहरा मनोहररूपा यशोमती जज्ञे अत्र दृढरथस्य जी
वल्लयन्निशत्सागराण्ययु परिपाद्य सर्वार्थसिद्धिविमानात्परिच्युतो यशोमतीकुक्षौ चक्रस्वप्नोपसूचित
समागात्, समये यशोमत्या सुतो जज्ञे, तस्य स्वप्नानुसारत शांतिजिनेन चक्रायुष इति नाम च
के क्रमेणाष्टवर्षीय कलाचार्यसमीपे कृतसकलकलाश्रम सकलशस्त्रशास्त्रपारगमी प्राप्तयौवनो राज्ञा
राजकन्यकाना पाणिग्रहणं कारित, चक्रायुषस्ताजि सह दोगुदकदेव स्व भोगान् बुभुजे

अथान्यदायुषशाखायां रविविनिज सहस्रार चक्ररत्न समुत्पन्न, शस्त्रागाररक्षकेण राज्ञोऽप्रत-
स्तदुत्पत्तिर्निवेदिता, स्वामिना श्रीशांतिनाथेन तस्याष्टाङ्गिकोत्सवश्चक्रे ततश्चक्रमायुषशाखाया वि
निर्गत्यावस्वर्त्मना चचाल, तदनु शांतिनाथ सैन्यसमन्वित प्राचलत्, यक्षसहस्रेणाधिष्ठित चक्र प्र
थम पूर्वस्या मागधतीर्थासन्नवेलाङ्गुले समागत, तत्र चक्री सेनाया निवेशं कृत्वा शुजासने निपमा
द, मागधतीर्थाभिमुखो मागधतीर्थाधीशं च मनसि कृत्वा तस्थौ, पूर्वस्या दिशि समुद्रमध्ये द्वादश
योजनाते जलस्याधोजागे मागधदेवस्य स्थान वर्तते, तस्यासन चित्रित, तेन देवेनावधिज्ञानं प्र
युक्त, पदसंढसाधनोद्यतमागत शांतिजिन चक्रवर्तिन च ददर्श. दध्यौ च स मयान्योऽपि चक्री

धर्म-
मंजूषा
७७

ध्याराध्यः, अयं तु जिनचक्री, अस्य जक्तिं सेंडा देवा अपि कुर्वते. अनो मयाप्यस्य सेवा कार्या. एवं विचार्य तेन सुवस्त्राचरणान्यादाय प्रचोस्रे मुक्तानि. एवं च शंभुः—तवाज्ञाकारकः स्वामिन् । पूर्वदिक्पालकोऽस्म्यहं ॥ आदेष्टव्यं सदा कृत्यं । स्वकिंकरसमस्य मे ॥ १ ॥ जगवान् श्रीशांतिजिनस्तं देवं सन्मान्य विससर्ज. ततः सुदर्शनसहितः शांतिजनः याभीं दिशंप्रति चलतिस्म. स जिनो वरदामतीर्थस्यासन्ने गत्वा स्थितः. तस्याधिष्ठायकं दक्षिणदिशायकं वरदाममेवं प्रभुस्तथैवासाधयत्. ततोऽसौ वारुणीमाशां प्रभासतीर्थं साधयितुं गतः, तदपि तीर्थं स तथैवासाधयत्. तत उत्तरस्यां दिशि सिंधुनदीतटे ययौ, तत्रापि पूर्वविधिना तेन साधिता सिंधुदेवी. सा देवी च समागत्य विज्ञो रत्नमयं स्नानपीठमदौकयत्, तत्रा स्वर्णरूप्यमणिमृदादिमयान् कुंठानन्यामपि च स्नानमाम्ग्रीं सुवस्त्राचरणानि चादौकयत्. ऊचे च हे स्वामिंस्तवाज्ञाकारिण्यस्म्यहं. इत्युक्त्वा सापि विभुना विसृष्टा स्वस्थानं गता.

अथ सेनापतिश्चर्मरत्नेन सिंधुनदीमुत्तीर्य प्रतीचीखंडं साधयित्वा विद्वपांते समागतः. ततश्चक्रं कृतपूजं स्वामिसैन्यसंयुक्तं वैताड्यस्य तलेऽगमत्. स्मृतमात्रो वैताड्याडिकुमारः प्रजोर्वशवर्त्यचवत्.

धर्म
मञ्जूषा
७९

तत खड्गप्रपाताया गुहाया द्वार स्वयमुदघटित, कृतमात्रसुरत्र जगद्गुरुं राज्ञा प्रपन्नवान् तस्यां गुहा
यामुन्ममानिममानाम्भ्यौ द्वे नद्यावतिदुस्तरे स्त वार्धकिस्तत्र मनोहरां पद्यां सद्यश्चकार प्रभु से
न्यसमन्वितस्ता पचाशद्योजनायामा द्वादशयोजनोच्चा द्वादशयोजनविस्तीर्णा खंभुप्रपातगुहां प्रविशे
श तत्र काकिणीरत्नेन तमो हर्तुं प्रच्युर्जितौ जितावेकौ नपचाशन्मन्त्रानि चक्रे एव जगत्त्रितय
नायको षगवान् शातिजिनो गुहाया परतो निरगात् तत्रापतत्रिखाताख्यान् म्त्रेह्याश्च स तरसा
वर्शाचकार तत्र सेनानीर्द्वितीयं सिंधुनिष्कृत साधयित्वा समागत, ततोऽसौ हिमवत्पर्वतम्याधिदेवं
साधयतिस्म ततोऽग्रे गत्वा वृषजकृदाख्ये गिरौ निज नाम लिखेत् तत सेनापतिर्गगोत्तरनिष्कृत
मसाधयत् विभुश्च तमिस्रायां नाट्यमात्रं ससाध्य गुहातो निरगात् पश्चाद्गंगां साधयित्वा तस्या
कुले तस्थुप प्रज्ञोर्नव निषय प्रादुर्वद्भुव कथञ्चता ? मञ्जूषाकृतय, द्वादशयोजनायामा, नवयो
जनविस्तृता, नवयोजनोच्चाश्चक्रवर्तिजोग्योपस्थिताश्च यथा—निसर्प १ पाण्डुकश्चैव २ । पिंगल
३ सर्वरत्नक ४ ॥ महापद्म ५ काच ६ महा—काचौ ७ माणव ८ शंखकौ ९ ॥ १ ॥ तत्र स्क-
धावारपुरादीना निवेश प्रथमे १, सर्वेषां धान्यादीनामुत्पत्तिर्द्वितीये २, महिखाना नराणा च हस्ति

धर्म-
मंजूषा
७०

नां वाजिनां चाक्षरणविधिः सर्वस्तृतीये ३, चतुर्दशापि रत्नान्युत्पद्यन्ते चतुर्थे ४, वस्त्राणां रंगादीनां च संभवः पंचमे ५, कालत्रयज्ञानं षष्ठे ६, स्वर्णरूप्यमणीनां प्रवालानां च संभवः सप्तमे ७, युद्ध-
नीतिः सर्वप्रहरणानि योथानां तनुत्राणादि चाष्टमे ८, समस्तानि तूर्यांगानि, चतुर्विधं काव्यं, ना-
ट्यनाटकयोर्विधिश्चेति नवमे ९. तेषु निधिषु निधानसमनामानः पद्मोपमायुष्काः कुलदेवताः प-
स्विसंति. गंगायाः पूर्वनिष्कुटमपि स तथैवात्मवशीचकार.

एवं पटुखं नरतक्षेत्रं साधयित्वा महामहेन हस्तिनापुरे ससैन्यः शांतिजिनः समागत. द्वा-
त्रिंशन्महीपालसहस्रैश्च तस्य द्वादशवार्षिकश्चक्रवर्त्यनिपेको विदधे. राज्याभिषेकादनंतरं प्रत्यहमे-
केको राजा स्वामिने प्रचुरं द्रव्यं रूपनिर्जितसुरांगने च द्वे द्वे कन्यके ददा. एवं विदोश्चतुःषष्टिसहस्रा-
णि प्रिया अन्नवन्. सेनापतिप्रभृतीनि चतुर्दश रत्नानि चक्रसहस्रेणैकेन समधिष्टितानि भवंति.
चतुर्शीतिलकाणि करिणां, चतुर्शीतिलकाणि वाजिनां, चतुर्शीतिलकाणि स्थानां, द्विसप्ततिस-
हस्राणि पुराणां ऋद्धिशालिनां, पाणवतिकोद्व्यः पदातीनां ग्रामाणां च, द्वात्रिंशत्सहस्राणि देशानां
ऋजुजां द्वाविंशद्द्रवतरुणीनाटकानां च, विंशतिः सहस्राणि रत्नाकरायाकराणां, अष्टचत्वारिंशत्सह-

धर्म

मजूपा

७१

स्त्राणि पत्नाना एवमसमा चक्रिपदवी पात्रयतस्तस्य पंचविंशतिवर्षमहम्राणि ययु अत्रातरे लो
कांतिकाना देवाना सारस्वतादीनामामनानि चक्षतिस्म ते विनोर्व्रतसमय ज्ञात्वा स्वाम्यतिके स
मागत्य जिन नत्वा जयजयेत्याशिप दत्त्वा तीर्थे प्रवर्तयेत्युक्त्वा स्वस्थानमगमन् स्वाम्यप्यवधिज्ञाने
न व्रतसमय ज्ञात्वा याचकेन्यो यथास्त्रचि सावत्सर दान ददौ ततो निज तनय चक्रायुध राज्ये
निवेश्य जगवान् दीक्षाप्रदृष्टार्थं समुद्यतो बद्धव अत्रातरे चक्षितासना सर्वेऽपि सुराधीशा शानि
नाथस्य नि ऋमणोत्सव कर्तुमाययु श्रीशांतिनाथो देवमनुजकृतां सर्वार्थसज्ञा शिविकामारुरोह
देवै शिरसि घृतातपत्रश्चामरैर्वीज्यमान एवंविधसामग्र्या शनै शनैनगरान्निर्गत्य सहस्राप्रवनाग्निधा
नमुद्यानप्रवर प्राप तत्र गत्वा शिविकाया समुत्तीर्याजरणानि मुक्त्वा जिनेश्वर पञ्चनिर्मुष्टिजि के
शानुच्चस्नान तान् केशान् सौधमैद्रो वस्त्राचले गृहीत्वा क्षीराब्धौ चाक्षिपत् ज्येष्ठासितचतुर्दस्यां न
रणीगते शशांके सिद्धनमस्कारं कृत्वा प्रभुश्चारित्रमाददे तत्कणोत्पन्नमन पर्यवज्ञान कृतपष्टनपा नृ
पसद्वेष्टेण सार्धमात्तसामायिक प्रभुर्महीतले विजहार

स्वामिन प्रथमपारणक सुमित्राख्यगृहस्थेन कस्मिंश्चित्सन्निवेशे परमाग्ने न कारित चतुर्ज्ञान

धर्म-
मंजूषा
७२

धरो विभ्रुर्महीतलेऽथौ मासान् विहस्य पुनर्हस्तिनापुरे समाययौ. ततो विभ्रुः पत्रपुष्पफलाढ्ये नंदि
वृद्धतले तस्थौ. प्रचोस्तदा शुक्लध्याने वर्तमानस्य कृतषष्टस्य शुद्धायां नवमीतिथौ भरणीस्थे चंडे
क्षीणे कर्मचतुष्टये समुज्ज्वलं नित्यं केवलज्ञानमुत्पन्नं. समागता देवा देव्यो नरा नार्यश्च. कृतं स-
मवसरणं, पूर्वसिंहासने स्थितो जगवान् मधुक्षीरासवलब्धियुक्त्या सर्वज्ञाषानुगया वाण्या धर्मदेश-
नां विदधे. सहस्रायुधादयः प्रेमपरायणास्तां देशनां शृण्वन्ति. यथा—निर्जिताः शत्रवो लोके । म-
हाराज त्वमी त्वया ॥ नाद्यापि निर्जिता देहे । रिपवस्त्विन्द्रियाह्वयाः ॥ १ ॥ शब्दरूपरसगंध—स्पर्-
शाख्या विषयाः खड्ग ॥ अजितेष्विन्द्रियेष्वेते । महानर्थविधायिनः ॥ २ ॥ वितत्य कर्णौ ज्याधस्य
। गीताकर्णनतत्पराः ॥ हरिणा मरणं यांति । श्रोत्रेन्द्रियवशंवदाः ॥ ३ ॥ शलभः कनकाकारां । प्र-
दीपस्योद्धसत्स्त्रिंसां ॥ पश्यन् प्रविश्य तत्राशु । म्रियतेऽनिर्जितेक्षणः ॥ ४ ॥ मांसपेशीरसास्वाद—
बुब्धः कैवर्तवश्यतां ॥ यात्यगाधजलस्थोऽपि । मीनो रसनया जितः ॥ ५ ॥ भृंगः करिमदाघ्राण-
बुब्धः प्राप्नोति पंचतां ॥ दुःखं वा सहते नागो । घ्राणेन्द्रियवशः खड्ग ॥ ६ ॥ हस्तिनीवपुषः स्पर्श
—बुब्धोऽथ करिपुंगवः ॥ आत्मानबंधनं तीक्ष्णां—कुशघातं सहेत नोः ॥ ७ ॥

धर्म

मजूपा

८३

एवमिन्द्रियस्वरूप साधुश्रावकव्रतरूप धर्म च श्रीशांतिजिनोदित श्रुत्वा मकला सजामृतसिक्ते
व वद्धव अत्रांतरे चक्रायुधमहीपति समुह्याय जिन नत्वा कृताजलि प्रभु विज्ञपयामास हे प्रभो !
समस्तसशयध्वांतनिर्नाशनदिवाकराय तुभ्य नमोऽस्तु हे प्रभो मम ह्य कर्मनिगमान् जक्त्वा राग
द्वेषास्त्रीनुदघात्य जवगुसिगृहान्मा निस्सारय ? स्वामिनोक्तं गो नरेन्द्र ! धर्म प्रमादो न विधेय ततो
गृहे गत्वा पुत्रप्रदत्तराज्य पचत्रिंशन्नृपान्वितश्चक्रायुधो धरापतिर्जिनैरेण दीक्षित ततस्तेषां सा
धुनां जिनेन त्रिपदारोपिता, ते मुनयो गाढप्रज्ञावतस्त्रिपद्या श्रुत्सारेण क्षणाद् द्वादशांगानि वि
दधिरे ते सर्वे द्वादशांगी विधाय जिनसन्निधौ समागता, जगवांस्तानागतान् विज्ञाय सिंहासना
दुत्तस्थौ अत्रांतरे सहस्राक्ष स्रग्धवासपूस्ति विशाल्य स्थात्य समादाय शातिनाथपुरस्तस्थौ जि
नेश्वर समस्तसधस्य गधानर्पयामास ततस्ते साधव प्रभु परित् प्रदक्षिणात्रय ददिरे तदुत्तमागे-
पु ससधो जिनो गधवासानक्षिपत् जिनेनैवं तेषा गणधरपदस्थापना विनिर्मिता ततो जिननायेन
वद्धव पुरुषा स्त्रियश्च दीक्षिता ततो जिनस्य साधुसाध्वीपरिवार समजायत तथा ये नरा नार्य
श्च यतिधर्मासमर्थास्ते स्वाम्यतिके श्रावकत्वं प्रपेदिरे. एव चतुर्विध सध शांतिजिनस्य प्रथमे स

धर्म-
मंजूषा
८४

मवसरणे समुत्पन्नः. प्रथमपौरुष्यंते समुह्याय जिनेश्वरो द्वितीयप्राकारमध्यस्थे देवहंदके श्रमापन-
यनार्थं विश्राम, ततो जिनेन्द्रस्य पादपीठे प्रथमो गणी चक्रायुधो निपणो द्वितीयपौरुष्यां तस्याः
सदसः पुरो व्याख्यानं चक्रे. यथा—जिनधर्मस्थिरीकार—कारिणीमघहारिणीं ॥ संवस्य कथयामा-
स । सांतरंगकथामिमां ॥ १ ॥ तथाहि—

अत्र मनुष्यलोके क्षेत्रे शरीरे नगरे बलवान् मोहनामा महीपालः स्वेहया विलसति. तस्य
मायानाग्री प्रियास्ति, तत्पुत्रोऽनंगनामा, लोचनामा महामात्यः. क्रोधनामा योधश्चास्ति. रागदेवाव-
तिरथो मिथ्यात्वनामा मंडलेश्वरश्चास्ति, मोहराजस्य वाहनं मानगजेंद्रोऽस्ति, इंद्रियाश्चमारूढा वि-
षयास्तस्य सेवका वर्तते. एवं मोहराजस्य सैन्यमतिदुर्धरं वर्तते, तत्र नगरे कर्मसंज्ञाः कृषीवलाः,
प्राणाः प्रौढवणिजो, मानसनामा रक्षकश्च वसति. गुरूपदेशदानेन मानसे ज्ञेदिते ससैन्यो धर्मरा-
जस्तत्र सैन्ये प्रविवेश, तस्य मनोहराचारवतीनाग्री पट्टराइयस्ति. संतोपनामा महामात्योऽस्ति. स-
म्यक्तवनामा मंडलेश्वरोऽस्ति, महाव्रतनाम सामंताः. अणुव्रतादयः पत्तयः, वाहनं च मार्दवनामा ग-
जेंद्रोऽस्ति, उपरुमादयो शोठारो वर्तते, सञ्चारित्रशारूढः श्रुतनामा सेनानीर्वर्तते, तेन धर्मराजे-

धर्म
 मजूपा
 ८५

नासौ मोहराजो निर्जित्य शरीरपुरात्रिष्वासित, पश्चाद्धर्मराज सर्वेषां लोकानामिमामाज्ञा ददाति,
 जो भो लोका ! मोहराजस्यावकाशो केनापि न देय, एवं कृतेऽपि यः ऋश्चिन्मोहस्यावकाशं दा-
 स्यति स पुनः कर्मपरिणत्या ससारपथि सस्थाप्यते एव गणधरेण प्रवरा धर्मदेशना कृता, स्वयं
 निर्मिता द्वादशांगी च कथिता, तथा साधूनां च दशविधा सामाचारी प्रकल्पिता, साधूनामशेषकृत्य
 चामुना श्रुतकेवलिना सर्वं समुपदिष्टं ततः शांतिजिनवरो महीतले ज्ञानान् प्रतिबोधयन् विजहार,
 केचिद्धना जगवत् पार्श्वे प्रव्रज्यां जगृहुः, केचिद् गृहस्थधर्मं शुचिजावत् प्रपेदिरे, केचन प्रीति,
 केचन सम्यक्त्वं च प्रपेदिरे, जिनज्ञास्करे जडिते सर्वस्यापि पापतमो नष्ट, परं कौशिकानां यथा-
 धावन् नश्यति, तथाऽज्ञानानां जिनेनापि सिद्धिर्न जायते श्रीमहातिजिनश्चतुस्त्रिंशदतिशयैर्वि-
 राजमानः पचत्रिंशद्दाम्गुणैर्विभूषितो ज्ञानान् प्रतिबोधयन् मह्या विहरतिस्मिन्, चक्रायुधगणधरं शुश्रू-
 षां कुर्वाणः शांतिजिनेन्दुना सह बृहत्तले विचचार पृथिव्यां विहरता शांतिनाथेन पद्मत्रिंशद्गणधरे
 सयुक्ता द्वापष्टिसहस्राणि मुनिपुंगवा दीक्षिताः ; पद्मशतैरधिकान्येकपष्टिसहस्राणि शीघ्रशोभितानि
 प्रचुदीक्षितानि श्रमणीनामनुवन्, श्रीशांतिनाथेन बोधितानां शुद्धसम्यक्त्वाधारिणां श्राद्धानां नवति

सहस्रयुक्ता लक्ष्मणी जाता, शुद्धसम्यक्त्वधारिणीनां श्राद्धीगुणैरलंकृतानां श्रीजिनप्रतिबोधितानां
त्रिनवतिसहस्राधिकत्रीणि लक्षाणि श्राद्धीनां चाभवन्. जिनानां जिनसदृशानां चतुर्दशपूर्वभृताम-
ष्टसहस्राणि चाभवन्. शांतिजिनस्य सहस्रवितयमवधिज्ञानिनामभवत्. मनःपर्यवज्ञानिनां सहस्रच-
तुष्टयी जाता, केवलज्ञानयुक्तानां मुनीनां त्रिशताधिकचतुःसहस्राणि वद्वयुः. वैक्रियलब्धिमतां प-
ट्सहस्राणि, चतुःशताधिके द्वे सहस्रे वादिनां. तथा वैयावृत्यकरः संघप्रत्यूहहरः शांतिजिनेशितु-
स्तीर्थरक्षाकरो गरुडनामा यक्षोऽवृत्. शांतिनाथनीर्थरक्षाकारिणी निर्वाणीनाम्नी विश्रुता शासनदे-
वता जज्ञे, तथा शांतिनाथस्याष्टौ प्रातिहार्याण्यशोकादीनि जज्ञिरे.

एवं श्रीशांतिनाथः पंचविंशतिवर्षसहस्राण्यनगारतां पालयन् पृथिव्यां विहरतिस्म. तत्राष्टौ मा-
सांशठञ्जस्थित्वेन, शेषाणि च केवलित्वेन विचचार, प्रबोः कौमारत्वे पंचविंशतिवर्षसहस्राणि, ताव-
ति वर्षसहस्राणि मंमलिकत्वे. पंचविंशतिवर्षसहस्राणि चक्रित्वे, पंचविंशतिवर्षसहस्राण्यणगारत्वे,
एवं च प्रचोर्वर्षलक्षं सर्वायुरभवत्. अथ जगद्गुरुः स्वस्य निर्वाणसमयमासन्नं ज्ञात्वा स्वयं सम्मतेऽंशि-
खरे आरुरोह, स्वाम्यासः निर्वाणं ज्ञात्वा सर्वं सुरेश्वराः समन्येत्यांतिमं समयमरणं चक्रुः. जगतां-

धर्म

मजूपा

०७

स्तत्रोपविश्यातिमाया देशनाया सर्वज्ञानामनित्यता समाचख्यौ श्रुतांतरे चक्रायुधगणधर पाद-
प्रणामपूर्वक सिद्धशिखास्वरूपं सिद्धस्वरूपं च पप्रह, भगवानपि तयो स्वरूप प्रोवाच यथा—पंच
चत्वारिंशद्वहाणि योजनानां विस्तृता श्वेतोत्तानहृत्संस्थिता सकललोकस्योपरि प्रतिष्ठिता पिंडेऽष्टौ
योजनानि क्रमात् सद्विज्ञांतं महत्कापत्रतन्त्री सिद्धशिखा वर्तते, तस्योपरि योजनस्य पद्मशकेऽन
तसौख्यसमन्विता सिद्धा प्रतिष्ठिता, तत्र तेषा सिद्धाना जन्मजरामरणरोगशोकाशुपद्रवो नास्ति,
तत्र निरुपम सौख्य सिद्धाना वर्तते यत—ज च कामसुहृ लोप । ज च दिव महासुहृ ॥ वीय
रायसुहृस्सेहिं । श्रणतज्ञापि नग्यद् ॥ १ ॥ एवमतिमां देशना समाख्याय जगवांस्तत स्थानात्
समुहाय महीभृत कापि प्रधानशिखरे आरूरोह केवलज्ञानिना साधूनां नवजि शतै सार्धं तत्रै
कमासिकमनशन व्यधात् तस्मिन् समये सपरिवारा सर्वेऽपि सुरेंडा परमप्रीतिसपत्ना प्रभुपर्युपास
नां चक्रिरे ज्येष्ठस्यामत्रयोदश्यां निरुणकरे ञरणीस्थे शुक्लध्यानस्य चरम जेद ध्यायन् प्रभु शान्ति
जिन सिद्धिं ययौ ते सर्वेऽपि माधव केवलज्ञानिनोऽनशनिन स्वामिना सह मोक्ष ययु सि
द्धिगत नाथ ज्ञात्वा देवासुरमनुजगणा साश्रुपूर्णाक्ष प्रनोर्गुणान् स्मार स्मार विखपतिस्म हा

नाथ ! संशयध्वांतविभेदनदिवाकर ! अस्माननाथान् मुक्त्वा त्वं क्व गतोऽसि ? ज्वंतं विना स्वभाषा-
परिणामामाहाददायिनीं धर्मदेशनां कः कर्ता चविष्यति ? इत्यादिविलापान् कृत्वा श्रीशांतिजिने-
शितुः शरीरं क्षीरोदध्यादिवारिणा स्नापयामासुः. ततो नंदनवनसमुल्लगोशीर्षचंदनेनानुलिप्य. देव-
दृष्यवासांसि परिधाप्य मुखे कर्पूरं दत्त्वा, चंदनादिभिः पूजयित्वा, वरस्तननिर्मितायां शिविकायां क्षि-
प्त्वा, ततः समुत्पाद्य चंदनदारुकृतचित्तामध्ये तज्जिनेन्द्रवपुरक्षिपन्. शेषानगाराणां शरीराणि वैमा-
निकामरास्तथैव चंदनादिभिः संपूज्य शिविकायां समारोप्य चितायामक्षिपन्.

ततोऽग्निकुमारा देवा मुखेऽग्निं ददुः, वायुकुमारा देवा वातं ववुः. एवमग्नौ प्रदीप्ते दग्धे मांस-
शोणिते. ततो मेघकुमारेण सुरभिशीतलं वारि मुक्तं, निर्वापिता चिता. ततश्चोर्ध्वस्थां दक्षिणां
दंष्ट्रामाद्यवासवेन्द्रो जग्राह, अधःस्थितां चमरेन्द्रो, वामामुपरिस्थामीशानेन्द्रोऽभःस्थां वलीन्द्रश्च. शेषा-
ष्टाविंशतिदंतास्तत्संख्यैः शेषवासवैर्जग्रहिरे. शेषास्थीनि पुनर्देवैर्जग्रहिरे. जगद्गुरोश्चिताक्षस विद्या-
धरनरैः सर्वोपद्रवरक्षार्थं जगृहे. एवं विहितसंस्काराः सुरेन्द्रास्तद्ब्रूमौ स्वर्णरत्नमयं स्तूपं चक्रुः. तस्यो-
परि जगद्गुरोः स्वर्णमयीं प्रतिमां कृत्वा देवेन्द्राः पूजयामासुः. ततो नंदीश्वरयात्रां कृत्वा ते स्वं स्वं

धर्म
मजूपा
८९

स्थानप्रति ययु चक्रायुधो जगवान् ज्ञयान् प्रतिबोधयन् महीपीठे विजहार पृथिन्यां विहरतश्चक्रा
युधमुने केवलमुत्पन्न सोऽपि केवली चक्रायुधो गणभृद्ब्रह्मसाधुपखित कोटिशिलाया शिव प्रय
यौ सर्वोपसर्गा स्मरणेन यस्य । व्रजति य कामितकल्पवृक्ष ॥ ज्ञयाग्निनां यो वरदानददा । स
शांतिनाथ प्रकरोतु शांति ॥ १ ॥ इच्छ य सकलोपसर्गहरण कल्याणकृद्देहिनां । ख्यातो द्वादश-
निर्जैर्गुणवतां पूज्यो जगत्त्रायक ॥ भीतो येन जिनेन कंपितवपु पारापतो रक्षिन । स श्री
शांतिजिनो जगत्त्रयपतिर्भूयात्सतां शांतये ॥ २ ॥ इति श्रीशांतिनाथचरित्र सक्षेपत समाप्त शा
तिचरित्रेण दिग्मात्रदर्शितेन 'करुणाइदिन्नदाणो' इति प्ररूपित अथ साधूनामन्नादिदानफलमाह-

॥ मूलम् ॥—पचसयमाहुजोश्चण—दाणावह्निश्चसुपुण्यप्रभारो ॥ अत्ररियत्रस्थिररिञ्ज ।
जरहो जरहाह्विवो जान् ॥ ७ ॥ व्याख्या—एकादशभवे बाहुसाधुर्जरतजीव 'पचसएत्ति' पच
शतसाधुना 'जोश्चणत्ति' जोजनमन्नपानादि, तद्दानेनावर्जित सुपुण्यप्रभारो येन स तथा
'अह्रस्थित्ति' आश्चर्यकारि यच्चरित तेन भूत 'जरहोत्ति' जरत प्रथमचक्रवर्ती 'जरहाह्विवो
त्ति' जरताधिप. फूस्वमनायको जात इति गाथाद्वयार्थ. विस्तरार्थस्तु कथ्यानकादवमेय, तत्कथा

धर्म-
 मंजूषा
 ९०

चैयं—ऋषभदेवैकादशज्ञवे वैद्यपुत्रजीवानंदजीवो १, राजपुत्रमहीधरजीवो २, मंतिपुत्रसुबुद्धिजीवः
 ३, श्रेष्ठिपुत्रगुणाकरजीवः ४, सार्धपतिपूर्णचद्रजीव ५ श्रैते पंचापि परममैत्र्या अच्युतकल्पे त्रिदि-
 वश्रियं कृत्वा द्वाविंशतिसागराण्यायुः परिपाल्य च्युत्वा जंबूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे लवणवारिधेस्तटे
 पुष्कलावतीविजये पुंडरीकिण्यां नगर्यां वज्रसेनस्य राज्ञो शारिण्यां पट्टराज्यां कुक्षौ ते पंचाप्यनुक्र-
 मेण पुत्रत्वेनोत्पन्नाः. तेष्वद्यो त्रिषगजीवो वज्रनाम्नामा चतुर्दशस्वप्नसूचितो विशिष्टसाम्राज्यवैज-
 वो जातः १. द्वितीयो बाहुनामा २, तृतीयः सुबाहुनामा ३, चतुर्थः पीठनामा ४, पंचमो महापीठ-
 नामा ५ चेति. पंचापि परमबांधवाः परमवशंवदाः क्रीडया कालं गमयामासुः. वज्रसेननृपस्यान्यदा
 लोकांतिकामरैः समागत्य दीक्षासमयो ज्ञापितः. स्वाम्यपि लोकांतिकोक्तं श्रुत्वावधिज्ञानेन च ज्ञा-
 त्वा वज्रनाम्नं ज्येष्ठपुत्रं राज्ये न्यवेशयत्. सांवत्सरिकदानं दत्वा सुमुहूर्ते देवैःकृतमहो जगवान् व-
 ज्रसेनो बहुपरिवारपरिवृतः संयममशिश्नयत्. तत्क्षणादेव चारित्रसंपदा साकं तुर्यं मनःपर्यायज्ञान-
 मासदत्. स जगवान् वज्रसेनो जिनो मह्यां विहस्न् संयमं पालयामास. कतिपयवर्षांते वज्रनाम्न-
 हीपती राज्यं पालयन् चक्रस्तनोत्पत्तिवर्धापनिकया वर्धितः, तथा तस्मिन्नेव दिने समकालं वज्रसेन-

धर्म
मजूपा
९७
प्रशमां करोति पीठमहापीठौ महामुनी एकांते स्थितौ नपसि लीनौ वैयाकृत्यविमुखावीर्षावतौ
मायामिथ्यात्वयोगत स्त्रीगोत्रकर्म स्वधतु क्रमात्ते पचापि चतुर्दशपूर्वखक्षाणि दीक्षा पात्रयित्वा
युरते मृत्वा सर्वार्थसिद्धिश्रियमशिश्रियन्

अस्मिन् जवूदीये दक्षिणार्धनरते गगार्सिंधुमध्यवर्तीद्वारुकुट्टमौ तृतीयास्कपर्यते चतुरशीतिपूर्व
खक्षेषु शेषेषु किंचिदधिकेषु श्रीवज्रनागस्य जीव सर्वार्थसिद्धिविमाननस्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसमिता
युर्भुक्त्वा कृष्णापादचतुर्थ्या नाजिकुलकरमरुदेवाकुक्षौ समवानरत् प्रगोस्तत्राद्गृहतेऽवतारं भुवनत्रयं
दाणध्वस्तध्वात शांतदुस्र चामृत. तथा सा मरुदेवा जगवती जिनजन्मसूचकाश्चतुर्दश महास्वप्ना
नद्राक्षीत्. तत परिपूर्णेषु दिनेषु श्यामचैत्राष्टमीदिने उत्तरापादास्थिते चंडे सा मरुदेवी युगलध
र्मेण सुतरत्नमसूत समागता देवा देव्य, कृतो जन्ममह, वृषजलांठनत्वाद्बृषज इति नाम पितरौ
चक्रु सुस्त्रीणि पाठ्यमानोऽसौ वृद्धिं दधौ ततो देवदेवीपरिवृत स उत्तरकुरुद्वैर्दिव्यै फल
गोजनैरप्रीयत, नदनवने कल्पपादपे च ववृधे क्रमेण म रूपसौजाग्यलावण्यपावन यौवन ययौ
तत सुनदा १ सुमगला २ चेत्युने रतिप्रीतिनिज्ञे कन्यके शक्रेण परिणायिते स्वाम्यपि व्यतीति

धर्म- | जिनयतेः केवलोत्पत्तिवर्धापनिक्रयापि वर्धितः.

मंजूपा

९१

ततो राज्ञा वज्रनाभेन वज्रसेनजिनस्य केवलमहिमानं विधाय ततोऽष्टाह्निकोऽसवश्चक्रस्य वि-
दधे, चक्रानुगो वज्रनाभश्चक्री पुष्कलावतीविजयषट्खं विजित्य प्राप्तचक्रिपदः कामं धर्मार्थकामान्
साधयन्नास्ते. एवं बहूनि वर्षाणि यावत्कृतराज्यो ऋक्तचक्रवर्तिभोगः समुत्पन्नवैराग्यः सुतं राज्ये न्य-
स्य सर्वबंधुसहितो नृपस्तातपादांते दीक्षां जग्राह. वज्रनाभो राजर्षिः स्थविरोपांते द्वादशांगान्यधीत्य
सूस्विरो जातः. तेषां सूरीणां चत्वारो बांधवा एकादशांगधरा बभूवुः, ते च गुरुपांते वैयावृत्यपराः
संयमं पालयामासुः. क्रियता कालेन वज्रसेनप्रज्ञौ जवोपग्राहिकर्माणि क्षयं नीत्वा निवृत्तिं प्राप्ते व-
ज्रनाभो गणभृद्गरायां विजहार. वज्रनाभस्य साधोः सकला लब्धयः सिद्धयश्च समागत्य पादपी-
ठान्तिके ब्रुब्रुवुः, तस्यान्ये बांधवाश्चत्वारोऽप्येकादशांगधराः क्षमासागरा धर्मधुराधौरेया निर्मलं संय-
मं पालयामासुः. वज्रनाभमुनीन्द्रोऽर्हद्भक्त्यादिभिर्विंशतिस्थानकैस्तीर्थकृतकर्म निर्ममे. बाहुसाधुः पंच-
शतसाधूनां प्राशुकान्नपानादिदानेन चक्रिपदवीं समुपार्जयत्. सुबाहुमुनिवरः पंचशतसाधूनां विश्रा-
मणादिवैयावृत्यमकरोत्. तेन पुण्येन स चक्रवर्तिनोऽपि बलाधिक्यमार्जयत्. वज्रनाभमुनीश्वरस्तयोः

पूर्वखदाणि यावन्नोगफलोदयमवत्रिज्ञानेन ज्ञात्वा परिणीतवान् स्वामिनो जन्मत परपूर्वखक्षेपु
 गतेषु तौ बाहुपीठयोर्जीवौ सर्वार्थसिद्धितश्च्युतौ सुमगलागर्जे समागतौ सा सुमगलादेवी च चतु
 र्दश स्वमानडाक्षीत सुनदापि तदानीं तौ सुबाहु १ महापीठजीवौ दिवश्च्युताबुदरे दधौ ते द्वे श्य
 पि पत्न्यौ प्रीते युग्मं प्रसूते सुमगलाया सुतस्य ऋत इति, पुत्र्या ब्राह्मीति, सुनंदाया सुतस्य
 बाहुवलीति, पुत्र्याश्च सुदरीति नामानि दत्तानि पुनरेकोनपचारपुत्रयुग्मानि सुमगलासुत एव
 ऋमेण विशतिपूर्वखक्षेपु गतेषु सौधमैडेण स राज्ये स्थापित ततस्त्रिपष्टिलक्षपूर्वाणि स राज्यश्रिय
 बुभुजे ततो ऋतस्य राज्य दत्त्वा, सावत्सरिकं दान च दत्त्वा स्वामी दीक्षा जग्राह तत प्रदुरण्य
 नार्यदेशेषु विहृत्य वर्षसहस्राते पुरिमतालाख्येऽथोच्यापुर्यासन्नशाखापुरे शुक्रध्यानघन केवलज्ञान
 मवाप तदामनकपेन वामवास्तत्र ममीयु, तैश्च चमत्कारिसमवसरणमकारि ऋषज्जिन पूर्वद्वारे-
 ण प्रविश्य तीर्थं नत्वा मिहासन जेजे, सजालोकेषु यथास्थान निविष्टेषु वासवो जिन प्रदक्षिणीकृ
 त्य स्तोत्रैः स्तुत्वा कृतकृत्य प्रजोरुपासनाहेतोरसन्नस्थानमासदत् इतश्च ऋततो ऋक्तिभरतो जगवत
 नतुमनास्तत्रागत, सुधारमसोदरां स्वामिनो देशनां श्रुत्वा स्वगृहमागत्य चरुम्याथाह्निकोत्सवं कृत्वा

धर्म- पटुखं साधयितुं प्राचलत्, ततः पष्टिवर्षसहस्राणि देशान् साधयन्नेकं वर्षसहस्रं गंगाया गृहे स्थि-
मंजूषा तः, तथा सह च चरतो दिव्यान् भोगान् बुभुजे. ततो देशान् साधयित्वा स गृहे ममागात्. एव-
मसमां चक्रिपदवीं पालयतो भरतस्य किञ्चिन्न्यूनानि पंचलक्षपूर्वाण्यतीतानि.

९४

एकस्मिन् दिने भरतवृषालो भोजनानंतरं कृतभृंगार आदर्शगृहे स्ववपुरालोकनकृते गतः. प-
तितमुडिकामंगुलीं विरूपां दृष्ट्वा ततोऽन्यान्यप्यागरणान्यपनीय यावता विरूपं स्वं वपुरालोकयति
तावता जावनारूढो जगवान् भरतः संसारासारतां चिंतयति. यथा—नित्यमित्रसमो देहः । स्वज-
नाः पर्वसन्निहाः ॥ नमस्कारसमो ज्ञेयो । धर्मः परमवांधवः ॥ १ ॥ यत्प्रातः संस्कृतं धान्यं । मध्या-
ह्ने तद्विनश्यति ॥ तदीयरसनिष्पन्ने । काये का नाम सारता ॥ २ ॥ सुखादूननपानानि । क्षीरेक्षु-
विकृतीरपि ॥ चृक्तानि यत्र विष्टायै । तच्छरीरं कथं शुचि ॥ ३ ॥ अन्यक्तोऽपि विलिप्तोऽपि । धौ-
तोऽपि घटकोटिभिः ॥ न याति शुचितां कायः । शुंभाघट इवाशुचिः ॥ ४ ॥ इदं शरीरं परिणाम-
दुर्वलं । पतत्यवश्यं श्लथसंधिजर्जरं ॥ किमौषधैः क्लिश्यसि मूढ दुर्मते । निरामयं धर्मरमायनं कुरु
॥ ५ ॥ इत्यादिजावनां जावयन् स केवलज्ञानमवाप, समागता देवाः, समर्पितः साधुवेषः, अन्य-

धर्म

मंजूषा

९५

न पूर्वलक्ष केवलित्वे विद्वत्याद्यपदे स मोक्षमगमत् इच्छ गुनिवरदान । पूर्वजवे गरतचक्रिणा द
त्त ॥ प्रवर पुण्यनिदान । मोक्षार्थं कुरुत गो नविका ॥ १ ॥ इति दानविषये गरतेश्वरकथ्यानक
समाप्त मुनीनामथौपधदानफलमाह—

॥ मूलम् ॥—मुञ्चं विणावि दाञ्च । गिलाणपडिञ्चरणजोगवत्थूणि ॥ सिद्धो श्र रयणकवल्ल
—चदणवणिञ्चवि तमि जवे ॥ ७ ॥ व्याख्या—‘ मुञ्च विणेत्ति ’ राजपुत्रादिन्यो मूढ्य विनापि,
अत्रापिस्वधारणार्थं, तेन मूढ्य विनैवेत्यर्थं, ‘ दाञ्च ’ दत्त्वा कानि ग्लानप्रतिचरणयोग्यवस्तुनि,
ग्लानो गलत्कृमिकुष्ठव्याप्तदेहो मुनिस्तत्प्रतिचर्यायोग्यवस्तुनीत्यर्थं ‘ सिद्धोत्ति ’ सिद्ध शिव प्राप्त,
‘ रयणकवल्लत्ति ’ रत्नकवल्लचदनदानोपलक्षितो वणिगित्यर्थं . इति गार्थार्थं ॥ ७ ॥ विस्तरार्थस्तु
कथ्यानकादवसेय, तत्कथा चैय—

रूपजदेवजीवो नवमनवे जवृद्धीपे विदेहक्षेत्रमंडने क्षितिप्रतिष्ठितपुरे सत्कर्मकर्मठ सुविधेर्वै
द्यस्य जीवानद इति नाम्ना सूनुर्वचूव, तन्नगराधीशेशानचडस्य राज्ञ कांताया कनकवत्या जातो म
हीधरनामा पुत्रोऽस्ति १, तत्रैव नगरे सुनासीरस्य मत्त्रिणो लक्ष्म्या पत्न्या जात सुबुद्धिनामा म

धर्म-
मंजूषा
९६

त्रिपुत्रोऽस्ति १, तत्रैव नगरे धन्यश्रेष्ठिपत्न्यां शीलवत्यां जातो गुणाकरनामा पुत्रोऽस्ति ३. तत्रैव
नगरे सार्थपतेः सागरदत्तस्याजयमत्यां पत्न्यां जातः पूर्णभद्र इति नामा पुत्रोऽस्ति ४, तत्रैव नगरे
ईश्वरदत्तस्य श्रेष्ठिनः केशवनामा सुतोऽस्ति ५. एतेषां पंचानामपि समानगुणशालिनां जीवानंदेन
वैद्येन समं मैत्र्यमनृत. एकस्मिन् दिने ते पंचापि मित्राणि वैद्यग्रहे संगताः क्रीमंतिस्मि. तावता क-
श्चित्साधुर्माधुकरिं जिज्ञां कुर्वंस्तेषां नेत्रपथं ययौ, तं कुष्ठिनं साधुं वीक्ष्य महीधरो राजपुत्रो जीवा-
नंदं वैद्यपुत्रं तिरस्करोति. यथा क्षिपजां जन्म धिगस्तु, ये लोचग्रहग्रस्ता धनांधितधियो धनिनामे-
व प्रतिक्रियां कुर्वति. न चेदृशां साधूनामुपकारं कुर्वति, एतद्वचनं श्रुत्वा जीवानंदो जगाद, हे रा-
जेंदुनंदन ! त्वं युवापि वृद्धबुद्धिर्वर्तसे, त्वया युक्तमुक्तं, परं कथं क्रियते वैयावृत्तयं ? वस्तुत्रयं प्रत्येकं
दीनारलक्षेण लभ्यते, तेषु वस्तुषु लक्षपाकाख्यं तैलं मद्ग्रहेऽस्त्येव, परं गोशीर्षचंदनं रत्नकंचलं
च नास्ति, एतद्वैद्यवचनं श्रुत्वा ते पंचापि मित्राणि हृद्ग्रहेणां गत्वा कंचिन्महेद्यश्रेष्ठिनमूचिरे,
जोः श्रेष्ठिन् ! दीनारलक्षान्यां गोशीर्षचंदनं रत्नकंचलं च देहि ? श्रेष्ठिनोक्तं जो कुमारकाः ! आ-
न्यां नवंतः किं कर्तुमिच्छथः ? तैरुक्तं रोगिणो मुनेश्चिकित्सां कर्तुकामा वर्तामहे. तेषां कुमाराणा

मेतद्वचन श्रुत्वा विस्मयस्मेरमानस श्रेष्ठी सादर जगाद गो कुमारका । यूय धन्या , ये कुष्ठरोगा
 जिगृतस्य मुनेर्वैयावृत्य कुरुय, मुनेर्वैयावृत्य राज्येनापि न लभ्यते यत पुण्यनिदानानि दाना
 नि कोटिश संति, तानि सर्वाणि दानान्यारोग्यदानस्य समानता न लज्जते गो कुमारका । त
 स्मात्कारणाशूय मूढ्य विनैवौषध गृहीत ? झ्युक्त्वा श्रेष्ठी रत्नकवलचदने तेभ्य ममर्पयामास त
 तस्ते कुमारका शुभ्रराकुनै प्रेर्यमाणा जीवानदेन वैद्येन सम मुनेरनुपद ययु म साधुर्न्यग्रोऽढ
 रुदाघोजागे वाह्योऽग्ने गत्वा ध्याने तस्थौ ततो वैद्यपुत्रो जीवानदो मुनिमनुज्ञाप्य सर्वेषां पश्यता
 तेनौषधेन चिकित्सां करोति तावदादौ मुनिवपुस्तैलेनान्यग्य रत्नकवलमवेष्टयत् तैलतापेन व्या
 कुखास्तन्मुनिशरीरान्नि सृता कृमय शीतलत्वाद्रत्नकंवल्ले व्यलगन् ततस्तान् कृमीन् मृतकगोकलेव
 रे दयापरो जीवानद पातयामास ततो गोशीर्षचदनस्पन्दै शीतलै शमिनस्ताप शमयामास । एवं
 त्रीन् वारान् विधाय मांसास्थिगतान् जीवान्नि कास्य जीवानंदो गोशवे पातयामास कैश्चिद्दिनै सा
 धुश्चामीकरसमृद्धविजात तै क्षमितो नववपु स साधु स्वस्थचित्तो विहारयान्यत्र ययौ श्रेष्ठ्यपि
 नैषज्यदानप्रजावैजवात्तस्मिन्नेव जर्वेतकृत्केवली वृत्वा मोक्षं ययौ ते कुमारा शेषकवलगोशीर्षच

धर्म-
मंजूषा
९७

दने विक्रीय तैः कांचनैः स्वेन लक्षद्वयेन च सम्यग् जिनप्रासादं कारयामासुः. कियता कालेन सं-
यमं प्राप्य सम्यग्जावनां जावयंतस्ते षडप्यव्युते कल्पे द्वात्रिंशत्सागरायुपस्त्रिदशश्रियं शिश्रियुः. इ-
हं चंदनकंबल—दायकवणिजाशु केवलं लब्धं ॥ साधुजनेभ्यो प्रविका । दत्तं दानं प्रवेष्टिवदं ॥
॥१॥ इत्यौपधदानविषये चंदनकंबलदायकवणिकथानकं समाप्तं. अथ साधुभ्यः परमान्नदानफलमाह—

॥ मूलम् ॥—दाक्षिण खीरदाणं । तवेण सुसिञ्चंगसाहुणो धणिञ्चं ॥ जणजणिञ्चमकारो
। संजातं सालिजहोवि ॥ ९ ॥ व्याख्या—‘ दाक्षिणत्ति ’ दत्त्वा क्षीरदानं परमान्नदानं, कस्मै? त-
वेण सुसिञ्चंगत्ति तपसा षष्टाष्टमाद्यनेकभेदेन शोपितांगसाधवे, अत्र चतुर्थ्यर्थे षष्ठी, ‘ धणिञ्चंति ’
अतिशयेन तेन क्षीरदानपुण्येन द्वितीयजन्मे शालिजद्रोऽपि संजातः, अपिशब्दः समुच्चये, कथञ्च-
तः? ‘ जणजणिञ्चत्ति ’ जनजनितचमत्कारो जनानां जनित उत्पादितश्चमत्कारो येन स तथेति
गाथार्थः. ॥ ९ ॥ विस्तरार्थस्तु कथानकादवसेयः, तत्कथा चेयं—

काचिदुच्छिन्नवंशका धन्येति नाम्ना योपित्संगमकनाम्ना बालेन समं राजगृहासन्नशालिग्रामे
समाययौ, स धन्यासुतः संगमको बालको ग्रामलोकानां वत्सरूपाण्यचारयत्, यतो रोश्वालानामियं

धर्म
मञ्जूषा
९९

मृदुजीविका यथान्यदा सोऽर्चक कस्मिंश्चिदुत्सवे सजाते गृहे गृहे पायसं चृज्यमानमपश्यत्,
सोऽपि बालो गृहे गत्वा जननीपार्श्वे पायसं ययाचे, जननी जगाद गो पुत्रक! अहं दस्मिन्मि,
अतो मद्गृहे पायसं कुतो जवति? तेन बालेन पुन पुनर्ग्राज्यमाना सा निजं भर्तारं पूर्वसपद
च स्मरती तार तारं स्तोद, ता रुदती वीक्ष्य प्रातिवेशिमकीनार्यो दयादर्द्धदया समागत्य दुःखकार
णं पप्रच्छ, सा सगमजननी तान्यो गद्गदाक्षरं दुःखकारणमभ्यधत्, यथा बालोऽप्य पायसं याचते,
किं करोम्यहमजाग्या? तत् श्रुत्वानुकपातस्त्वा नार्यो दुग्धादिसर्वं तस्यै ददुः सगमजननी दौरेयी
निष्पाद्य स्थास्य मृत्वा सगमकस्यार्पयित्वा केनचित्कार्येण गृहांतर्गता अत्र सगमकं प्रकृष्टं परमात्रं
परिवेशितं कदाचिदपस्त्रिक्तं हस्तप्राप्तं दृष्ट्वात्युत्कृष्टपुण्यप्रेरितश्चितयति, मम पुण्यप्रेरितो, यदि कश्चि
त्साधु समन्येति, तदाह तस्य तद्वत्त्वा शेषान्नं तुंजे तदा वर, एव स यावता चिंतयति तावता क
श्चित्साधुर्मासमुपोषितं पारणकार्यं संगमकस्य गृहे मूर्तिमान् धर्मं च समागत, स चिंतयति ममा
द्य जाग्यं फलितं, यन्मम गृहे एष साधु समागत, यत —साधु साधु महासाधु—र्मन्नाग्यैर्यमा
ययौ ॥ कुतोऽन्यथा वराकस्य । ममेदंस्यात्संगम ॥ १ ॥ जाग्योदयेन केनापि । ममाद्य समप

द्यत ॥ चित्तं वित्तं च पात्रं च । त्रिवेणीसंगमो ह्ययं ॥ १ ॥ इति शुद्धजावनां जावयन् संगमकः
 पायससंभृतं स्थावं समुत्पाद्य समुत्तस्थौ, साधुरप्यनुग्रहबुद्ध्या पात्रं दधौ. सोऽपि निस्तीर्णोऽस्मीति
 बुद्ध्या साधवे सर्वं ददौ, करुणापरो मुनिस्तदन्नं गृहीत्वा वने ययौ. पारणकं कृत्वा च स्वस्थमना-
 स्तस्थौ, समागता धन्या, मेने भुक्तमनेन, तत्पुनः पायसं ददौ, सोऽप्यतृप्तः पायसमाकंठं यावद् बु-
 ज्जुजे, परं तदन्नं तस्य यामिन्यां न जीर्णं, ततो विशूचिका जाता, स संगमः साधुदानं स्मरन् व्य-
 पद्यत. तेन साधुदानप्रभावेण राजगृहे नगरे गोज्ञश्रेष्ठिनो चार्थाया चद्राया उदरे स पुत्रत्वेना-
 जवत्. ततः सा शालिक्षेत्रं सुनिष्पन्नं स्वप्नेऽपश्यत्. तं स्वप्नं च सा चर्तुः शशंस. चर्त्रोक्तं तव वरी-
 यान् पुत्रो जावी.

ततः सा चद्रा गोभद्रश्रेष्ठिना संपूर्यमाणदोहदा पूर्णे काले चद्रकरं ह्युतिद्योतितदिङ्मुखं त-
 नयरत्नमसूत. सुनिष्पन्नशालिक्षेत्रस्वप्नानुसारेण तस्य सूतोः शुभे दिने पितरौ शुचां शालिचद्र इ-
 त्यग्निधां चक्रतुः. स पंचजिर्धातीजिः परिपात्यमानः क्रमाद्वृधे. क्रमात्किंचिदूनाष्टवर्षीयः पित्रा क-
 ला व्यध्यापितः. क्रमेण मित्रैः सह क्रीमन् संप्राप्तयौवनो युवतीजनमनोनयनानंदकरो मेरुदूमौ क-

धर्म
मजूपा
१०१

व्यशाखीव स ववृषे अथैकदा तत्पुरश्रेष्ठिनो निजा द्वात्रिंशत्कन्याः शाखिनद्राय प्रदातु गोजडश्रे
ष्ठिन ययाचिरे तेषां श्रेष्ठिना वचन श्रुत्वा प्रहृष्टो गोजड शाखिनद्रेण सार्धं ता कन्यका महाम
हेन पर्यणाययत् शाखिनद्रो विमानसदृगे मदिरे ताञ्चि सार्धं विखलास देववधुञ्चि सम देव
श्व स शाखिनद्र सर्वानदममो रात्रिदिवसयोस्तर न विवेद यतस्तस्य जोगसामग्री स्वय तत्पित
रावपूरयतां एकस्मिन् दिने श्रीमन्महावीरवाणी श्रुत्वा सजातवैराग्य श्रेष्ठी गोजद्रो वीरपादमूले व्रत
गृहीत्वा सम्यगाराध्य प्राते विधिनानशन कृत्वा देवलोक जगाम अविज्ञानतो गोजद्रश्रेष्ठिदेव
शाखिनद्र निजात्मज ज्ञात्वा तत्पुण्यावर्जित पुत्रवात्सव्यतत्परोऽदृत् तेन सोऽनुवासर कव्यशाखीव
दिव्यानि वस्त्रनेपथ्यसुगधकर्पूरादीनि सजार्यस्य शाखिनद्रस्यार्पयामास इदं पूर्वदत्तफल, यत —
श्रीनाम्नेयजिनेश्वरो धनभवे श्रेय श्रियामाश्रय । श्रेयास म च मूलदेवनृपति सा नदना चदना
॥ धन्योऽय कृतपुण्यक शुभमना श्रीशाखिनद्रस्तथा । सर्वेऽप्युत्तमदानदानविधिना जाता जगद्धि
श्रुता ॥ १ ॥ अन्नदातुरघस्तीर्थि—करोऽपि कुरुते कर ॥ तत्र दान जवेत्यात्र—दत्तं बहुफल यत
॥ २ ॥ एवविध सुपात्रे दत्त दान फलित शाखिनद्रस्य, यत्किञ्चिद् गृहोचित कार्यं भवति तत्सर्वं

धर्म-

मंजूषा

१०२

जद्रकारिणी जद्रा करोति, शालिभद्रः केवलं पूर्वदानफलमेव भुंक्ते.

अन्येषुः केचन वणिजो रत्नकंवलविक्रयार्थं श्रेणिकरूपाय तन्मूढ्यं कथयित्वादर्शयन्. श्रेणि-
कोऽपि तान् महर्ष्यान् ज्ञात्वा नाग्रहीत्. ततस्ते वणिजः शालिजद्रनिकेतनं जग्मुः. तांश्च रत्नकंव-
लांस्तदुक्तमूढ्येन जडाग्रहीत्. एतद् वृत्तांतं ज्ञात्वा श्रेणिकपट्टराज्ञी चेल्लणा श्रेणिकपार्श्वे रत्नकंवलं
ययाचे. स्वामिन् महामूढ्योऽपि कंवलो मद्योग्य एको गृह्यतां? ततो राज्ञा यथोक्तमूढ्येन वणिजां
पार्श्वे एको कंवलो मार्गितः. तैरुक्तं ते सर्वेऽपि कंवला भद्रया गृहीताः, ततो राज्ञा चिंतितं जद्रया
वाणिज्यार्थं गृहीता च विष्यन्ति, अतोऽहं तत्पार्श्वार्थं देकं गृहीतमूढ्येन समानयामीति विमृश्य श्रेणि-
क एकं प्रवीणपुरुषं मूढ्यदानात्कंवलादानहेतवे जडापार्श्वे प्राहिणोत्, तेन गत्वा जडा याचिता,
जो जडे रत्नकंवलं देहि? राज्ञा मूढ्यदानेन मार्गितमस्ति. जद्रोचे जो जद्र! ते तु रत्नकंवलाः
पोमशापि द्विधा द्विधा कृत्वा शालिजद्रप्रियापादप्रोढनीकृत्य त्यक्ताः, तत्त्वं राज्ञांतिके गत्वा कथय?
यदि तेन कार्यं भवति तर्हि राजानं पृष्ठामून् गृहाण? तेन गत्वा राज्ञोऽग्रे तथैव विज्ञप्तं. एतद्वच-
नं श्रुत्वा चेल्लणां राजानं कथयति, राजन्नस्माकं वणिजां चांतरं पश्य रीरीहेमोसि? चिंतितं राज्ञा

धर्म
मंजूषा
१०३

त शाखिनः जद्राकृति पश्यामि ततो राज्ञा तन्माता जद्रा समाकारिता, समागता जद्रा, प्रोक्तं रा
ज्ञा शो जडे ! तव पुत्र शाखिमड दर्शय ? तयोक्त राजेंद्र ! ममात्मज शाखिजद्र कदाचिदपि व
हिर्न याति, गृहांतरे क्रीडति, धनो हे देव ! गृहागमनेन ममानुग्रह क्रियतां ? श्रेणिकोऽपि कौ
तुकविलोकनकृते तत्तथा प्रत्यपद्यत, कियत्कालावधिं विधाय जद्रा गृहं गता, तत सा जद्रा स्वगृ
हाडाजगृह यावच्चित्ररत्नमणिमाणिक्यमन्त्रिता हर्म्यश्रेणिं हृद्दृशोर्जां च विधाय राजानमाकारया
मास, तथाहूतो राजा मत्र्यादिभिः परिवृतो मार्गे गृहादृशोर्जां मार्गशोभा चालोकयन् शाखिजद्रवे
श्म ययौ तत्कीदृश ?—स्वर्णस्तनोपरि प्रेक्ष—दिंद्रनीखाश्मतोरणं ॥ मौक्तिकस्वस्तिकश्रेणि—द
तुरदारचतत्र ॥ १ ॥ दिव्यवस्त्रकृतोद्धोच । सुगन्धद्रव्यघूपित ॥ हृवि दिव्यविमानानां । प्रतिमानभि
व स्थित ॥ २ ॥ वीशामीश श्रेणिको विस्मयस्मेरलोचनस्तद्देश्म विवेश, क्रमेणैकां चमिका समा
रुद्, एवं द्वितीया तृतीयां यावच्चतुर्थीं चमिं गत्वा सिंहासने उपाविशत् ततो जद्रा सप्तम्यां भुवि
शाखिजद्रातिके गत्वैवमवोचत्, हे पुत्र ! श्रेणिक इहायातोऽस्ति, त्वमागत्य त विलोकय ? तत्
शाखिजद्र श्रेणिकनामक केतव्यं वस्तु भावीति मत्वा मातरमुवाच, हे मातस्त्वं यन्मृत्यु जानासि

धर्म-
मंजूषा
१०४

तत्कारणं? अत्रार्थं त्वमेव प्रमाणं. किं मम प्रश्नेनेति. ततो चद्राप्येवमुवाच. हे वत्सेदं वस्तु केतव्यं नास्ति, किंत्वसौ सर्वलोकनाथो विश्वविख्यात आचर्योः स्वामी श्रेणिको राष्ट्र, तत् श्रुत्वा सविपादः शालिचद्र एवमचिंतयत्, धिक् सांसारिकं सुखं! यन्ममाप्युपरि राजान्यो वर्तते. ततो मया किं न पस्तसं? अथाहं श्रीवीरचरणांतिके दीक्षां गृहीष्यामि, अलं पारश्वश्यविवशैर्भोगादिभिः, दुःखानुवि-
ष्टैः सांसारिकैः सुखैरिति.

एवं संवेगयुक्तोऽपि मातुरुपरोक्षतो चार्यासहितो राजानमन्येत्य विनयान्वितोऽनमत्, राज्ञा श्रेणिकेन शालिचद्रोके निवेश्य सस्वजे, श्रेणिकोत्संगसंस्थं बालं शालिचद्रमभिसंयोगे मदनपि-
डमिव विलीयमानं वीक्ष्य राजानंप्रति चडा जगाद् देवायं मुच्यतां? यतोऽयं मनुष्योऽपि मानुष्य-
माद्यगंधेन बाध्यते, यतो देवभूमौ गतोऽस्य जनकः सचार्यस्यास्य दिव्यनेपथ्यवस्त्रांगरागादि प्रति-
वासरं दत्ते. ततो राज्ञा विसृष्टः शालिचद्रः सप्तमभूमिकां गतौ. चद्रया प्रोक्तो नृपः स्वामिन्नद्यात्रैव
शोक्तव्यमिति. चद्रादाक्षिण्यतस्तत्प्रतिपन्नवान्. ततस्तत्रैव गृह्याप्यां स्नानं कृत्वतो नृपस्य हस्तादंगु-
लीयकं वाप्यंजसि पपात, नृपतिस्तदितस्ततो यावदन्वेषयामास तावद्द्रा दासीं समादिशत्, नो स

धर्म

मजूपा

१०५

खि! वाप्यनोऽन्यत्र त्यज्यता? यथा राज्ञो मुद्रिका प्रकटीभवति, दास्या नथैव कृते दिव्याभरणम
ध्यगमगारात्न स्वागुलीयं वीक्ष्य राजा विसिष्मिये, किमेतदिति राज्ञोक्ते दास्यवोचत, यथा—न नृ
त देवदेवस्य । न व्रत यत्र चक्रिण ॥ सुवर्णमपि निर्माव्य । नान्यस्य मत्प्रभु विना ॥ १ ॥ हे
राजेंद्र! सचार्यस्य शास्त्रिणस्येह निर्माव्यं निधीयते तान्याचरणानि समालोक्ष्य राजा वितय
ति, एष शास्त्रिणो घन्य, अहमपि घन्यो यस्य राज्ये व्यवहारिण ईदृशा संति तत श्रेणिक
स्तत्र सपरिवारो बुभुजे गोजनानतर चद्रया स वस्त्राद्यकरणादिभि सत्कास्ति, पुष्पादिभि पूजि
त स्वगृहं यथै वैराग्यवासनया वासित शास्त्रिणो यावता गृहे तिष्ठति तावता धर्ममित्रेणागत्य
विज्ञप्त द्वे मित्त । चतुर्ज्ञानधर सुरासुरनमस्कृतो मूर्तिमान् धर्म श्व धर्म द्योतयन् धर्मघोषाभिधो मु-
निर्मह्या विचरन्निहोद्याने समागत तत शास्त्रिणो दर्पादुन्वसितरोमकूपो स्थं समारुह्य गुर्वतिके
गत्वा प्रदक्षिणा दत्वा वदित्वा यथावग्रहे समुपाविशत् धर्मघोषगुरुरपि त शास्त्रिणो धर्माहं ज्ञात्वा
धर्मदेशना करोति, यथा—अधिरेण धिरो समलोण । निम्मलो परवसेण माहीणो ॥ देहेण ज
इ विदप्यइ । धम्मो ता किं न पञ्चत्त ॥ १ ॥

इत्यादिदेशनां श्रुत्वा शालिजडो धर्मघोषाचार्यमपृच्छत्, जगवन्! केन कर्मणा प्रचुरन्व्यो न जायते? जगवानुवाच जो महाजाग! ये जना जगवद्दीक्षां गृह्णन्ति यथाविधि च पात्रयन्ति तेऽन्य-
जन्मन्यशेषस्यापि जगतः स्वामिजावं जजन्ति. यद्येवं तर्हि हे नाथाहं गृहे गत्वा निजां मातरमापृ-
च्छ्य त्वदंतिके व्रतं ग्रहीष्यामीत्युक्त्वा यावता गृहे याति तावता मुनिनोक्तं जो जड! एतदर्थं नो
प्रमादो विधेय इति निशम्य शालिजडो गृहे ययौ. मातरं नत्वा च स विरूपयति हे मातर्मया ध-
र्मघोषाचार्यसमीपे विश्वदुःखविमोचको मोक्षसुखदायकश्च जिनोक्तो धर्मः श्रुतः. एतद्वचनश्रवणानं-
तरं जद्रा वजापे हे भद्र! त्वं साध्वकर्षिः, त्वं तस्य पितुर्नदनोऽसि. इति स्तुतिं कृत्वा जद्रा याव-
ता स्थिता तावता पुनः शालिजडो जगाद, हे अंब! मयि प्रसीद, तवाज्ञयाहं व्रतं ग्रहीष्यामि.
सायवादीद्वस! तवैतद्युक्तं यत्त्वं तानानुपदिको जवसि. परमत्र निरंतरं मदनदंतैर्लोहमयाश्रणका-
श्र्वर्षणीयाः. अतः प्रकृत्यातिसुकुमारो दिव्यैर्जोगैश्च लालितस्त्वं व्रतभारं कथं बोहुं समर्थो जविष्य-
सि? तदा शालिजद्रो मातरंप्रत्युवाच हे मातर्जोगलालिताः कष्टासहाः कानरा एव. नेतरे. अतो मा-
मनुमन्यस्व? यथाहं दीक्षाग्रहणाय सज्जो जवामि. पुनर्जद्रा वजापे वत्स! यदि तव व्रतेऽग्रा जव-

पार्थ मञ्जुषा १०७ ति तर्हि नै शनेरेकैकां पुण्यशय्या मस्त्रीकां त्यज ? पश्चाद् व्रत गृहीया तद्दिनादारभ्य शालि
नद्र प्रत्यहमेकैकां शय्यां नार्यामहितां त्यजति

एतन्न तस्मिन्नगरे धन्यनामा महाधन शालिजडकनिष्ठजग्निनीपतिर्वर्तते सा शालिनद्रस्वमा
साश्रुर्धन्य स्वयती धन्येन पृष्टा, भो सुनु । किं रोदिपि ? तव किं दु खस्य कारण ? गद्गदाकार सा
जगाद् हे स्वामिन् । मे व्राता व्रत गृहीतुकामो दिने दिने सतृष्टिकामेकैकां नार्यां त्यजति ध
न्येनोक्त तव व्राता फेरुरिय जीर्हानमत्यश्च, यत्प्रमतात्सर्वं न त्यजतीति एतद्वचन श्रुत्वा शालि
नद्रस्वमा धन्यं प्रत्याह हे नाथ । व्रत चेत्सुकर नवति तर्हि स्वय किं न करोपि ? एव महाममन्या
निरपि नार्यानिर्जगदे धन्योऽप्युचे अत्रार्थे ज्ञपत्य एव विघ्नरूपा, पुण्ययोगतो नवतीतिश्चानुमत,
अत्राह द्रुत प्रव्रजिष्यामि ता अप्युचु स्वामिन्निदमस्मान्निर्ममणोदित, मास्मत्स्यादी त्रियोऽस्मां
अ धन्येनोक्त स्त्रीधनाद्यनित्य नित्यपदेभ्यया त्याज्यमेव. अतोऽहमवश्य प्रव्रजिष्यामीत्याहपन् धन्य
उच्यते . ता त्रियोऽपि धन्येन मार्धं प्रव्रजितुकामास्त्वया सम प्रव्रजिष्याम इत्युक्तवत्यो धन्येनानु
मता तस्मिन् समये वैनारगिरौ श्रीवीर समवासरत् वीर ममवमृत ज्ञात्वा धन्य सनार्यो नगव

दंतिके दीक्षामग्रहीत्. तत् श्रुत्वा शालिजद्रोऽपि शिविकारूढो दत्तदानः सचार्यः श्रीमहावीरपादमू-
ले जपेत्य व्रतमग्रहीत्. ततः सपरिवारः सिद्धार्थनंदनः श्रीवीरो विहरन्नन्यतो ययौ. तौ धन्यशालि-
जद्रौ साधुपांते पठंतौ बहुश्रुतौ जातौ, खड्गधारासहोदरं व्रतं पालयंतौ चतुर्थषष्ठाष्टमपक्षक्षपणमाम-
क्षपणद्विमासक्षपणत्रिमासक्षपणचतुर्मासक्षपणादितपः कुर्वाणौ शरीरनिरपेक्षौ पारणं चक्रतुः. तौ
साधु तेन महत्तपसा निर्मासरुधिरांगकौ चर्मचस्त्रोपमौ समजायतां.

अन्येद्युः श्रीमहावीरस्वामिना सह विहरंतौ तौ महामुनी निजां जन्मदुवं राजगृहं पुरमाज-
ग्मतुः, ततो राजगृहपुरासमवसरणस्थितं जगत्पतिं नंतु जना ईयुः. अथ मासक्षपणपारणके धन्य-
शालिजद्रौ जिज्ञार्थं गंतुकामौ जगवंतं प्रणेमतुः. ततः स्वामिना प्रोक्तं मातृपार्थ्वं तेऽत्र पारणं न-
विष्यतीति. इहामीति जणन् शालिजद्रो धन्ययुनो ययौ, तावुचावपि नडागृहद्वारि गत्वा तस्थतुः,
तौ तपः क्षामतया केनापि नोपलक्षितौ. भद्रापि श्रीवीरं शालिजद्रं धन्यं च वंदितुं गंतुमत्युत्सुका
व्याकुला तौ नाज्ञासीत्. तत्र तौ क्षणमेकमवस्थाय प्रतिजग्मतुः, तदानीं तस्मिन् पुरे प्रतोव्यामुखे
दधिसर्पिणी विक्रेतुं यांती शालिजद्रस्य प्राग्जन्ममाता पुरोऽभवत्. सा शालिजद्रं प्रेक्ष्य संजानप्रस-

धर्म
मजूया
२०९

वस्तनी जन्म्या तश्चरणौ वदित्वा हान्यामपि दधि ददौ, तौ च वीरस्यांतिके गतौ, तदाखोन्य शा
खिन्द्रो मुनिखदत्, स्वामिन्! मातृत पारण कथं जात? पारणार्हे दधि त्वाजीर्णं दत्तमिति स्वा
मिनोक्त हे शाखिभद्रमहामुने! एषा तव प्राग्जन्ममाता धन्या, एतदेव सत्य जानीहि? नान्यथे
ति एतद्वीरवाक्यं श्रुत्वा दध्नं चचावपि पारणकं कृत्वा स्वामिनमापृच्छ वैजाराडिं तौ धन्यशाखि
भद्रौ ययतु, एकस्या शिखाया प्रतिखेसिनाया तौ धन्यशाखिभद्रौ पुनर्व्रतारोपणाखोचनपूर्वं पा
दपोपगम नामानशनमाश्रयता, तदा भद्रा तन्माता श्रेणिकश्च नैर्द्रस्तावुचावपि गक्तियुक्तौ श्रौवी
रचरणांतिके समाजग्मतु, स्वामिन नत्वा चद्रा वचापे, हे स्वामिस्तौ धन्यशाखिभद्रमुनी मद्गृहे
जिदार्थं कथं नागतौ? सर्वज्ञो वचापे, तौ मुनी त्वद्देश्मनि समागतौ, परं त्वत्प्रेहागमनव्यग्रचि
त्तया तौ न ज्ञातौ, प्राग्जन्ममाता धन्याजीरी पुरप्रति याती नयोर्दधि ददौ, तेन च तौ पारणं च
व्रतु ततस्तौ महासत्वौ जव त्यक्तुकामौ सत्वरौ वैजारगिरिपर्वते गत्वानशनं चक्रतु इमां वीर
गिरि श्रुत्वा चद्रा श्रेणिकेन समं वैजाराडिं ययौ, चद्रा शाखिभद्रजननी तौ तथास्थितौ पापाणघ
टिताविव निश्चखावपश्यत्, चद्रा तत्पूर्वसुखानि स्मरंती पुत्रस्य तत्कष्टं च पश्यती तरूनपि रोदयत्य

धर्म-
मंजूषा
११०

रोदीत्, हे पुत्र! त्वं गृहमागतोऽपि मया मंदजाग्यया न ज्ञातः, अथैकवारं ममाभिमुखं पश्य? एवं बहु बहु प्रोच्यमानोऽपि शालिजद्रो जडाभिमुखं नापश्यत्. अथोचे श्रेणिको हे जडे! हर्षस्थाने सृतं विषादेन, धन्या त्वं यतोऽसौ तव पुत्रो जगत्स्वामिशिद्धानुरूपं नपस्तपते. मुग्धे! किं त्वया स्त्रीस्वप्नावतो मुधानुतप्यते? एवं बोधिता जद्रा तावुञ्चौ मुनिवरौ प्रपन्नानशनौ नत्वा विमनस्का निजं धाम जगाम, श्रेणिकोऽपि स्वस्थचित्तः स्वस्थानमागमत्. तावुञ्चौ मुनिवरौ प्रपन्नावसानौ सर्वाथिसिद्धिविमाने देवावभृतां, त्रयस्त्रिंशत्सागरायुष्कौ तौ द्वावपि ततश्च्युत्वा मोक्षं यास्यतः. इत्थं श्रीशालिजद्रेण । क्षीरदानप्रज्ञावतः ॥ लब्धं सौख्यं महोत्कृष्ट—मिहामुत्र सुखप्रदं ॥ १ ॥ यत्सुखं न हि देवस्य । देवदेवस्य यन्न हि ॥ सुवर्णमपि निर्माव्यं । शालिजद्रं विना न तत् ॥ २ ॥ इति दानविषये शालिजद्रकथानकं समाप्तं. पुनर्दानफलमाह—

॥ मूलम् ॥—जन्मंतरदाणान्तं । उद्धसियापुवकुसलजाणान्तं ॥ कयवन्नो कयपुसो । जोगा-
णं ज्ञायणं जान्तं ॥ १० ॥ व्याख्या—एकस्माज्जन्मनोऽन्यजन्म जन्मांतरं, जन्मांतरे दानं जन्मां-
तरदानं, तस्मात्, कथंभूतात्? ' उद्धसियत्ति ' उद्धसितमपूर्वं कुशलध्यानं यत् तस्मादिति. ' कय-

धर्म

मजूपा

१११

वन्नोत्ति ' कृतपुण्यनामा व्यवहारिपुत्र, कथं नृत ? कृतपुण्य, कृत दानपुण्य येन स, ' जोगाणं
ति ' जोगानां जाजनमास्पद जात उत्पन्न इति गायार्थ ॥ १० ॥ अस्या अपि विस्तर कथान
कादवसेय, तच्चेद—

मगधदेशमन्त राजगृह नाम नगरमस्ति, तन्नगरनायक क्षायिकसम्पत्त्वधारक श्रीवीरशास
नोन्नतिकारको महाराजाधिराज श्रेणिको नाम राजास्ति, स श्रेणिको न्यायमार्गेण पृथ्वी पादयन्
विचरति तस्य श्रेणिकस्य सुनदेति नाम्ना पट्टदेव्यस्ति तयोर्बुद्धिसागरश्चतुर्दशविद्यापारगो द्वासप्त
तिक्र्वाकुशलश्चतुर्बुद्धिसागरोऽजयकुमारनामा पुत्रोऽस्ति स एव मन्त्रिश्रेष्ठोऽप्यस्ति तेन मन्त्रिणा
सुखसागरमम श्रेणिको राट् गतमपि काळ न जानाति तस्मिन्नगरे बृषिनो धनदोपमो धनेश्वरा
जिघान सार्थवाहोऽस्ति तस्य सार्थवाहस्य सहीखशाखिनी दयादानतत्परा सुजडेति नाम्ना प्रिया
स्ति तयो पुत्रो गुणरत्नरोहणगिरितुव्य पुण्यात्मा कृतपुण्यनामास्ति तन्नगरनिवासिश्रीदत्तश्रेष्ठि
न पुत्रीं धन्यानाग्नीं महामहेन पितृम्या कृतपुण्य परिणायित पर साधुसगात्साधुवद्विपयविमुखो
धर्मपरायणो धर्मेणैव स काळ निर्गमयामास ततो मातापितृभ्यां चिंतितमेव कदाचिद्दीक्षा ग्रहीष्य

ति तदास्माकं का गतिर्भविष्यतीति विचिंत्य ताभ्यां पुत्रः कृतपुण्यको ललितगोष्ठीमध्ये क्षिप्तः. त-
तो नटविटपुरुषैः सर्वाण्यपि व्यसनानि तस्य शिक्षितानि, यथा—द्यूतं १ च मांसं २ च सुरा ३
च वेश्या ४ । पापद्धिं ५ चौरि ६ परदारसेवाः ७ ॥ एतानि सप्त व्यसनानि लोके । घोरातिघोरे
नरके नयंति ॥ १ ॥ स कृतपुण्योऽपुण्यकसंयोगात्तादृशो जातः. यतः—अं वस्स य निं वस्स य ।
दुन्नं पि समागयाइं मूलाइं ॥ संसग्गीअविण्णो । अं वो निं वत्तणं पत्तो ॥ १ ॥ एवं कृतपुण्यकोऽपि
तेषां विटपुरुषाणां संसर्गतो व्यसनी जातः. अथ तैर्मित्रैः स तन्नगरनायिकानंगसेनागणिकापार्थे
नीतः. तथा गणिकया च स तथा मोहितो यथा तस्याः समीपं क्षणमपि मोक्तुं न शक्नोति. ग-
णिकासक्तः सन् स मातापितरावपि न स्मरति. मातापितरौ च धनादिकं यत्किंचिद्विलोकयते तत्सर्वं
प्रेषयतःस्म. तत्र तस्य तिष्ठतो द्वादशाब्दानि क्षणवद्गतानि. मातापित्रादिक्षिराह्वयितोऽपि स नाया-
ति. अहो कीदृशं कामविलसितं ! यतः—

विकलयति कलाकुशलं । हसति शुचिं पंमितं विमं वयति ॥ अथरयति धीरपुरुषं । क्षणेन
मकरध्वजो देवः ॥ १ ॥ एवं स कृतपुण्यको विमं वितः. मातापित्रोश्च धनं प्रेषयतोः सर्वं धनं नि-

धर्म

मजूपा

११३

ष्टितं अथाकस्मादुत्पन्नतीव्रज्वरौ मातापितरौ मृत्वा स्वर्गे जग्मतु धन्येद्यु मा कुट्टिनी धनानय
नार्थं स्वां चेटी कृतपुण्यकगृहे प्रेषयामाम चेटी तत्र गता तादृश शक्तिं पतित कथित शून्य तद्
गृहं विदोम्य कृतपुण्यकप्रियांतिके गत्वा जगौ, हे कल्याणि! तव कांतेन प्रेषितास्मि धनानयना-
र्थं, अतो ममार्पय धनं तस्या वचनविलासं श्रुत्वा कृतपुण्यकपत्नी धन्यातीवप्रसन्ना जगौ, हे सुद-
रि! त्वमत्र धनार्थं यदागास्तद्वर, मया तस्याज्ञा मत्तके कृता, अथाह तस्य वार्तया कृतार्था जाना-
स्मि पर तौ श्वश्रुश्वशुरौ स्वर्गं गतौ, अथाह मंदभाग्या किं करोमि? कुतो वा धनं प्रेषयामि? हा
दशवर्षेभ्यश्च सर्वं धनं निष्टितं, मम पार्श्वे किमपि नास्ति, परमधुना मत्पार्श्वे मत्पित्रार्पितमाजरणमेकं
विद्यते तद्गृहीत्वा गच्छ? तत्र तेन वपणेन च मत्कातं प्रमोदय? तदाभरणमादाय दासी कृतपु-
ण्यकपार्श्वे आगता, अर्पितं तदाजरणं तस्मै, प्रोक्तं च गृहस्वरूपं, ततः कृतपुण्यकं स्त्रियं तदाज-
रणं च तेन तस्यै वेश्यायै दत्तं चेष्ट्या च कुट्टिन्या अपि कृतपुण्यकगृहस्वरूपं प्रोक्तं ततः एकाते
कुट्टिन्या नदिपेया गणिका प्रोक्ता हे पुत्रि! एष कृतपुण्य केनचिदुपायेन गृहान्निष्कासनीयं
ततस्तस्या कुट्टिन्या आदेशाद्वास्यादिभृत्यजन कृतपुण्यकामिमुखं घृत्विप्रक्षेपादि कुरुते तदानीम

धर्म-
मंजूषा
११४

नंगसेना मातुरग्रे जटपति हे मानरेष गुणवानेतावंति वर्षाण्यत्र स्थितोऽद्भुत, अस्य बहु धनं चावा-
ज्यां चकितं, कथमधुनैवंविधा विम्वना क्रियते? कुट्टिनी जगावात्मनः कुलाचार एवंविधो वर्तते,
यावत्कामुकस्य गृहे धनं श्रवति, मार्गितं च लक्ष्यते तावत्स मन्यते नान्यथेति. एवंविधां तद्वार्ता
निशम्य कृतपुण्यको दध्यौ—

मनस्यन्यद्वचस्यन्यत । क्रियायामन्यदेव हि ॥ यासां साधारणस्त्रीणां । ताः कथं सुखहेतवः ॥
॥ १ ॥ कुट्टिनोऽपि स्मरसमान् । पश्यंतीं धनकांक्षया ॥ तन्वतीं कृत्रिमस्नेहं । निःस्नेहां गणिकां त्य-
जेत् ॥ २ ॥ मांसमिश्रं सुरामिश्र—मनेकविट्चुंबितं ॥ को वेश्यावदनं चुंबे—दुष्छिष्टमिव भोजनं
॥ ३ ॥ अत्रज्ञाया तृणाग्निश्च । खले प्रीतिः स्थले जलं ॥ वेश्यारागः कुमित्रं च । षडेते बुद्बु-
दोपमाः ॥ ४ ॥ इत्यादि चिंतयन् कृतपुण्यको विमनस्कः स्वगृहगमनाय चत्राल. यावता स गृहा-
ज्यर्षी समायाति तावता पतितप्रायं गृहं विलोक्य बहुखिन्नश्चितयति धिग्मम जीवितं, येन मया
मातापितोर्महद्दुःखं दत्तं, पितुर्धनं विनाशितं, अहो ! मम गृहस्य कीदृगवस्था समागता? एवं चिं-
तयन् स गृहमध्ये यावता याति तावत्तपस्नी कांतमागच्छंतं वीक्ष्य हृष्टचित्ता जलभृतज्ञाजनं करे कृ-

धर्म
मंजूषा
११५

त्वाचमनमादाय सन्मुखमागत तत कृतपुण्यको योजितःस्कमलया तथा वितीर्णमाचमन गृही
त्वा गृहमध्येऽन्येत्य प्रियामुक्तासने उपविष्ट तत प्रियया भोजनसामग्री कृता कृतपुण्यक कृत
स्नानो देवगृहे जिनमर्चयित्वा कर्ष्यपुष्पै स्तोत्रेण स्तुत्वा च बुभुजे तत कृतपुण्यस्य कांतस्य मवा
ऽपि गृहवृत्तांत प्रियया प्रोक्त ततस्तेन चिंतितमहोऽहमजाग्यशिरोमणिर्यतो मातापितोर्मया सुख
न दत्त तेन पुत्रेण जातेन च किं? यो मातापितो सुख न ददाति मया तु पित्रो कुत्रं विना
शित, यत — ईक्षुक्षेत्र वशजात्री । कदलीविपपादपा ॥ फले जाते विनश्यति । दु पुत्रेण कुत्र
यथा ॥ १ ॥ पितरौ यन्मयागाधे । क्षिप्तौ दु खमहार्णवे ॥ धन निधनमानीत । पितृपर्यायसंचित
॥ २ ॥ एव स चिंतयन् प्रियया प्रोक्त — यद्भावि तद्भवति नित्यमयत्नतोऽपि । यत्नेन वापि महता
न शक्यतज्ञावि ॥ एव विधातृवशवर्तिनि जीवलोके । किं शोच्यमस्ति पुरुषस्य विचक्षणस्य ॥ १ ॥
गते शोको न कर्तव्यो । शविष्यन्नैव चिंतयेत् ॥ वर्तमानेन कालेन । वर्तयंति विचक्षणा ॥ २ ॥
इत्यादि प्रियावच निशम्य स्वस्थ सन् शोक त्यक्त्वा समाधिना कृतपुण्यो गृहेऽस्थात पत्न्या दत्त
धनेन स किंचिद्व्यापार करोति क्रमात्तया सम सुरतसुखमनुभवत पत्न्या कुदावाधानमदत्त स

धर्म- यथावस्थं व्यापारं कुर्वाणो लोकैरुच्यते स एष कृतपुण्यकः पुत्ररूपेण शत्रुसन्निभो येन जातेन मा-
मंजूषा तापितरौ दुःखिनौ भूत्वा मृतौ, तथा धनं च निधनं गतं.

११६

एवंविधानि लोकवचनानि श्रुत्वा गृहे गत्वा स प्रियांप्रत्याह, हे प्रिये! तवाज्ञयाहं वाणिज्या-
र्थं देशांतरं यामि. प्रियावोचत् हे प्राणेश त्वं खेदं मा कुरु? दीनारसहस्रमेकं मेऽस्ति. तेन त्वं
व्यवसायं कुरु? तेनोक्तं स्वल्पद्रव्येणात्र व्यवसायं कर्तुं न शक्नोमि. अतोऽहं दूरदेशांतरे यास्या-
मि. नार्योक्तं तर्हि तव पंथानः कुशलिनः संतु. तस्मिन् वसरे कश्चित्सार्थवाहो दूरदेशात्समागतः,
दूरदेशं गंतुकामश्च तत्र स्थितः. अथ तेन दीनारसहस्रेण कृतपुण्यको बहुमूढ्यं स्वल्पं क्रयाणकं
लात्वा तस्मिन् सार्थे कचिद्देवकुले खट्वायां शंबलमोदकयुतः पत्न्या शायितः, स सुप्तस्ततो गृहं ग-
ता पत्नी. इतश्च तस्मिन्नेव नगरे बहुधनवान् धनदनामा व्यवहारी वसति, तस्य पत्नी रूपवती. त-
योर्धर्मं कुर्वतोः कालेन जिनदत्ताग्निधः पुत्रोऽनृत. जिनदत्तो वृद्धिं गतो यौवनस्थः पित्रा धनदेन
चतस्र इत्यपुत्रीर्महामहेन परिणायितः. ततो धनदः कियता कालेनायुषः क्षयेण निधनं गतः. जि-
नदत्तः पितुरुर्ध्वदेहिकं कृत्वा शार्याग्निः समं विलसति, सुखेन च कालो याति. एकस्मिन् दिने

धर्म

मजूपा

११७

विधौ विपरीते स्वल्पदु स्वेनैव रात्रौ जिनदत्तोऽपि मृत ततस्तथा रूपवत्या स्थविरी हृतया सर्वा व
धूराकार्यं प्रोक्तं, हे वधो यदि युष्माकं नर्तारमपुत्रक मृत राजा श्रोष्यति तदात्मीया सर्वा श्रियो
ग्रहीष्यति, तेन जवतीर्जिर्न रोदितव्य, ध्यसौ नर्ता प्रसन्न मृमिमध्ये क्षेप्यश्च यथा कोऽपि न जा
नाति, अहमपि न रुदिष्यामि तावन्नान्य कश्चित्पुरुषो जवतीजि सेव्यो यावत्पुत्रा भवतीना न
वति ततस्ता वध्व पति मृमिगत कृत्वा स्नान विधाय श्वश्रूसहिता गृहान्निर्गत्य देवकुलोपांतस्थकृ
तपुण्यकसमीपे गता तदृपेण मोहिता वध्व श्वश्रूवचनात्तथावस्थ तं शनैरुत्पाद्य स्वगृहे समानी
य मुमुक्षु कृतशृगारास्ताश्चतस्रोऽपि वध्व शय्यासन्ना स्थिता, स्थविराऽपि समीपे स्थिता, तावना
जागरित कृतपुण्यक स्नुपाचतुष्टयस्यापि पश्यतो निस्त्रपा स्थविरा कृतपुण्यककठमात्रव्य रुदत्येवमु
वाच, यथा—हा वत्स बहुवात्सव्या । विहाय निजमातर ॥ एतावति दिनानि त्व । क्व यातोऽसि
क्व वा स्थित ॥ १ ॥ निरात्रवशयाद्युस्त्व । तवांवास्मि न सशय ॥ त्व पुत्र जातमात्रोऽपि । इत
केनापि पाप्मना ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा रुदती जरती प्राह—इदानीं तावकीनस्य । ज्येष्ठवधुर्विपत्तित ॥
तव सपत्तितश्चास्मि । शोकहर्षसमाकुला ॥ १ ॥ वधुवध्वश्चतस्रोऽमृ—रमृश्च विपुला श्रिय ॥ एता

धर्म-

मंजूषा

११७

नद्य इवाञ्जोधि—मगाधं त्वामुपस्थिताः ॥ १ ॥ अतः परं पुत्र त्वयान्यत्र कुलापि न गंतव्यं. स्वे-
च्छयात्रस्थ आर्जिर्वधुभिः समं त्वं जोगान् भुङ्क्व? कृतपुण्यो दध्यौ किं स्वप्नो लभ्यमानोऽस्ति? अ-
थवा काचिद्देवमायास्ति, अथवा यद्वावि तद्भवतु, सांप्रतं तु स्वर्गसुखमेवमुपस्थितं. एवं ध्यात्वा कृ-
तपुण्योऽवगमातर्मम सर्वं विस्मृतं, अधुनात्रागां शुचिकर्मोदयात्. एवमुक्त्वा मातुरानंदमुत्पाद्य स चि-
त्ते चिंतयति—श्रीयोगः सुदृशां योगः । स्वयंवरमिव द्वयं ॥ उपस्थितमतो व्योम—प्रसृतैः किं वि-
कल्पनैः ॥ १ ॥ मातर्मया त्वदीयाज्ञा । देवशेषेव सुंदरा ॥ पालनीया सदा यत्ना—दिहामुत्र सु-
खप्रदा ॥ २ ॥ क्रमाच्चतस्रो नार्यो गर्भे दधुः, चतसृणां चार्याणां चत्वारः पुत्रा जाताः, तेषां जन्मो-
त्सवः कृतः, तस्य तत्र तस्थुषो द्वादशवत्सराः सुखनिमग्नस्य द्वादशघटिका इव गताः.

ततोऽन्यदा वृद्धया प्रोक्तं, चवतीनां चत्वारः पुत्रा वनूवुः, तेन राजात्मनः श्रियं न गृहीष्यति,
ततोऽसौ यतः स्थानादानीतस्तत्र स्थाने मुच्यते, ताञ्जिरुक्तं मातः कथमयमात्मनां लक्ष्म्यादिवर्धको
मुच्यते? वृद्धयोक्तं युष्माकं वरो रुचितो मोक्तुं न शक्यते. ताञ्जिरुक्तं हे मातस्त्वया कारापितो व-
रः कथं मुच्यते? जरत्योक्तं ज्ञो मूढाः! न ज्ञायते पुरुषस्वरूपं, कदाचिदसावात्मनां श्रियं बलाद्

धर्म

मजूपा

११७

ग्रहीष्यति तदात्मना का गति ? अतोऽयं स्वस्थाने मुच्यते यथावयोर्लक्ष्मीग्राहकोऽय न नवति ए
तद्वचन स्थविरप्रोक्तं श्रुत्वा वधूजिरनिष्टमपि तद्भयेन सर्वं प्रतिपन्न ततस्ताज्जिर्वधूजिस्तामेव स्वप्नां
सज्जीकृत्य स शायित, स्नेहत शक्यार्थं मध्ये स्नानानि क्षिप्त्वा मोदकाश्चत्वारो वस्त्रांचले वष्टा
ततो वृष्टा त तत्र सुप्त निडापरवशमुत्पाद्य निशि यतो गृहीतस्तत्रैव स्थाने मुमोच अत्रातरे स
एव सार्थवाहो द्वादशवर्षाणि देशांतरे व्रंत्वा तस्मिन्नेव दिने तस्मिन्नेव स्थानकेऽवततार कृत्नपुण्य
कप्रिया सार्थवाह समागत ज्ञात्वा प्राणप्रियविलोकनकृते सपुत्रा तत्रागता, यत्र देवकुले पूर्वं कृत
पुण्यक शायित प्रजात जात, पर पति सुप्त दृष्ट्वा सा पार्श्वे स्थिता, तावत्कृत्नपुण्यको जागरित,
तावदग्रे स्थिता सपुत्रा स्वां पत्नी ददर्श कृतपुण्यकश्चितयति किमेतत् ? तद्गृह क ? ता स्त्रियश्च
क गता ? तद्धन क गत ? किमेतर्दिद्रजात्रं ? किं वा मे मतिभ्रम ? किं वा देवेनोत्पाद्यात्र स्या
नेऽह मुक्त ? इत्यादि चिंतयन् स गार्यया जापित स्वामिन्नेहि गृह, तवैष पुत्र अतस्त्वमेनं स
जापय ? निजोत्सगे च स्थापय ? तेनापि पुत्रो निजोत्सगे आर्द्धिगन दत्वा स्थापित तत उचित
पुत्रमग्रे कृत्वा पत्नीसहित कृतपुण्यक स्वगृहे समागात्, स्त्रिया च पत्न्या गौरवित स्नानाद्यन्नपा

नदानतः, पत्न्या च गर्तुः पुरतः पुत्रोत्पत्तिस्वरूपं प्रोक्तं, पृष्टं च स्वामिंस्त्वया दूरदेशे गत्वा किमुपा-
र्जितं? किमानीतं? तन्निवेदय? इति प्रियावचनं श्रुत्वा स लज्जितोऽधोमुखो ऋत्वा स्थितः. ताव-
ता पुत्रः समागत्य पितुरुत्संगे निविष्टः. पुत्रेण पितुः पार्श्वे मोदको मार्गितः. पित्रा दत्तः, पुत्रेण
लेखशालायां गत्वा भक्तितः, तन्मध्याद्रत्नं निर्गतं, बालेनायं मम घुंठको ऋविष्यतीति कृत्वा रक्षितं.
तं घुंठकमोदाय कांदविकगृहे स पट्टिकामार्जनाय गतः. तत्र पट्टिकां मार्जयतस्तस्य स घुंठकोऽक-
स्माज्जलभृतज्ञाजने पतितः. तदा तज्जलं द्विधा भूतं. कांदविकेन तत्तथावृतं दृष्टं. कांदविको द-
ध्यौ नूनमयं प्रस्तरो जलक्रान्तरत्नं बहुमूढ्यं, तेन कामपि सुखभक्तिकामस्मै वितीर्येदं गृह्यते मया त-
दा वरं. एवं ध्यात्वा कांदविकस्तस्मै वर्यमोदकद्वयं दत्वान्यं घुंठकं च दत्वा तं प्रस्तरं ललौ. स बाल-
कस्तां सुखभक्तिकां ऋक्षयित्वान्यघुंठकेन पट्टिकां घुंठयति. एवं दिनानि यांति. कांदविकेन तद्भुप्ती-
कृत्य रक्षितं. कृतपुण्यकेनापि ते मोदका ऋक्षणार्थं कर्षिताः. तेन्यश्च बहुमूढ्यानि रत्नानि निर्ग-
तानि. तानि दृष्ट्वा मोहितः कृतपुण्यकश्चित्तयति, अहो! मे मंदज्ञाग्यस्य ज्ञाग्यं फलितं! सुप्रसन्ना
मे श्रीजिनपादाः, फलितं मे प्राचीनं कर्म, यतः—

धर्म

मजूपा

१११

कर्मणो हि प्रधानत्व । किं कुर्वति शुभा ग्रहा ॥ वशिष्टदत्तलमोऽपि । राम प्रव्रजितो वने ॥
॥ १ ॥ यदुपात्तमन्यजन्मनि । शुभाशुभ वा स्वकर्मपरिणत्या ॥ तद्वक्ष्यमन्यथा नैव । कर्तुं देवा
सुरैरेव ॥ १ ॥ एव चितयन कृतपुण्यकस्तेन मोदकरत्नद्रव्येण पितुरधिको ब्रह्म एकस्मिन् दिने
श्रेणिकद्वपते सेचनको हस्ती गगानद्या मध्ये जलं पिबन् स्नान कुर्वन् च ततुजीवेन निरुद्ध श्य
नेके उपचारा कृता, गजो न बहिर्निर्याति तत खिन्ने नृपतावन्नयकुमारो बुद्धिवानुवाच, ततुजी
वेन हस्ती गृहीतोऽस्ति, यदि जलकातो मणिर्जलधिमध्ये गजपार्श्वे मुच्यते तदा जल द्विधा भव
ति, ततुजीवश्च गज मुक्त्वा जलमध्ये याति ततो नृपेनोक्त ज्ञानागारादानीयता जलकातो मणिः,
अनयकुमारस्ततो ज्ञानागार विद्वोक्य प्राह स्वामिन् ज्ञानागारे जलकांतमणिर्नास्ति, तेन पुरमध्ये
पट्टो वाद्यते, यथा य कश्चिज्जलकांतमणिमानयिष्यति तस्मै राज्यार्थयुता स्वपुत्री दास्यते मया
ततो नृपादेशादनुगै पट्टो वाद्यमान पुरमध्ये स्थाने स्थाने प्रमन् कांदविक्रग्दोपाते गत, तदा
तेन कादविकेन स पट्टः स्पृष्ट तत कादविको राजपार्श्वे आनीतो राजपुरुषै, राजा मुमुदे बहु
लोक्युतो राजा नदीतटे गत, स जलकातमणिरानीय च गजपार्श्वे मुक्त, तदैव तज्जल द्विधा न-

धर्म-

मंजूषा

१२२

तं, तंतुजीवश्च नष्टः, गजश्च मुत्कलोऽभूत्. हृष्टेन राज्ञा जेरीमृदंगादीनि बहूनि वादित्राणि वादिता-
नि. सन्मानितः कांदविक्रः. वाद्यमानेषु बहुषु वादित्रेषु सेचनकगजारूढो राजा तुरंगमारूढाञ्जयकु-
मारकांदविक्रसहितो नानाप्रकारं दानं याचकेष्वयो विश्राणयन् स्वगृहमाजगाम. कांदविक्रश्च सन्मा-
नितः सन् स्वमणिमादाय गृहे गतः.

इतो राजाञ्जयकुमारमाकार्यं रहस्यवक्त्रोः पुत्राञ्जयकुमार ! राजपुत्रवरयोग्यात्मनः पुत्री कां-
दविक्रस्य कथं दास्यते मनोरमानाग्नी ? अञ्जयोऽवग् स्वामिन् स्वदो नानेतव्यः. यस्य जलकांतर-
त्नमिदं जविष्यति तं बुद्ध्या प्रकटीकरिष्यामि, ततः सर्वं युष्मन्मनोऽभिमतमेव भविष्यति. यत ई-
दृशं जलकांतरत्नं राजगृहे जवति, अथवा व्यवहारिगृहे जवति, परं कांदविक्रादिनीचगृहे तु कदा-
पि न जवति. यतः—पीयूषं रजनीकरे वस्तरा चासश्च सूर्ये बुधौ । रत्नानां निचयो मरुत्तरुगणो
मेरौ ग्रहा अंजरे ॥ स्वर्गे स्वर्गिगजस्तथा सुरहयो गीर्वाणगौर्मुजला । चक्रं चक्रिनिकेतने जवति
वै नान्यत्र तिष्ठेत् क्षितौ ॥ १ ॥ तथा वर्याणि वस्तूनि । रत्नादीनि च भूतले ॥ जवंति मेदिनीपा-
ल—महेन्यामात्यसङ्घसु ॥ २ ॥ तेन कस्यापि व्यवहारिणो रत्नमिदं जविष्यति, यस्य जविष्यति

तस्मै हि राज्यार्थं सुता च दास्यते, ततो राजा हृष्टः अज्ञानयकुमारेण स्वजनपरिवारपरिवृतं कां
 दविकं समाकारितः कादविको हृष्टः स्वजनपरिवारपरिवृतो वर्यवस्त्राभरणानि परिधाय राजाग्रे समा
 गात् अज्ञानयकुमारेण सन्मानितः पृष्टः च भो कादविक! त्वयेदं रत्नं क्व प्राप्तं? तेनोक्तं मम गृहे
 नृमागतमस्ति ततोऽज्ञानयकुमारेण पूर्वशिक्षितान् स्वसेवकानां कार्यं प्रोक्तमस्य राज्यार्थं कन्यायुतं दी
 यता? ततस्ते राजपुरुषा मन्त्रिप्रेरिता कंवादिनिस्तथाताडयन् यथा क्षणमेकं स निश्चेष्टः कृष्टीवृ
 तः, पुनरपि क्षणेन स स्वस्थीवृतः पुनरप्यज्ञयोऽवगन्तो कादविक! सत्यं वृद्धि? त्वयेदं जलकातरत्रं
 क्व लब्धं? यदि सत्यं न कथयिष्यसि तदाधुनामृचि क्वादिनिस्तामनान्मृत्युमवाप्स्यसि मरणभयात्
 कादविकेनामूलचूलतो रत्नप्राप्तिवृत्तात् सर्वं प्रोक्तं. ततो राज्ञानयकुमारस्वचनेन कृतपुण्याय राज्या
 र्थसहिता मनोरमा दत्ता ततोऽज्ञानयकुमारो ग्रामैकसहितामेका कादविककुलोत्पन्ना कन्या तस्मै कां
 दविकाय उपादेशाद्दापयामास, यतो राज्ञोक्तं निष्फलं न भवति ततोऽसौ वर्येनारूढः कृतपुण्यं म
 नोरमाप्रियायुतं वादित्रवादनपुरस्सरं गृहे प्रेषयामास

अज्ञानयकुमारः तदा लोकांस्तुवतिस्मिन्, धन्य एषोऽज्ञानयकुमारो येन सदृशं सयोगो मिलितः.

धर्म-
मंजूषा
१२४

यथा कंदर्पस्य रत्या प्रीत्या वा, यथा शच्येन्द्रस्य, यथा श्रिया कृष्णस्य, यथा गौर्या चवस्य, तथा मनोरमया कृतपुण्यस्येति. ततोऽभयकुमारेण सह कृतपुण्यस्य प्रीतिर्जाता. अथैकदा रहस्यज्ञयकुमारोऽप्रे कृतपुण्येन स्वसंज्ञवपुत्रचतुष्टयोत्पत्तिस्वरूपं निरूपितं, अस्मिन् पुरे मम चतुःपुत्रसंयुताश्चतस्रः पत्न्यो वर्तन्ते, परं तन्मंदिरं न वेद्मि. अज्ञयकुमारेण हास्यपूर्वं प्रोक्तमहो तव चातुर्यं! यत् द्वादश वर्षाणि स्थितस्तद्गृहं न ज्ञायते! कृतपुण्येनोक्तं सुप्त एव तथा वृद्धया सप्तभूमिधवल्लगृहे नीत्वा सप्तमदृम्यामहं स्थापितः. तत्र द्वादश वर्षाण्यतीतानि, तत उत्तार्य पुनस्तस्मिन्नेव स्थाने मुक्तः. अतोऽहं तद्गृहं कथं जाने? अज्ञयकुमारेणोक्तं ये तव पुत्राः संति ते त्वामुपलक्षयन्ति न वा? कृतपुण्यकेनोक्तं ते मम श्मश्रु करेणाकर्षयंतोऽनृवन्. ममांके उपविश्य तात तातेति जटपंतश्चानृवन्; अज्ञयोऽवदत्त्वं ताः पत्नीरुपलक्षयसि न वा? तेनोक्तं सम्यगुपलक्षयामि, अज्ञयोऽवक्तास्ते पत्नीः पुत्रयुता अहं प्रकटीकरिष्यामि.

अथाज्ञयकुमारेण द्विद्वारो महान् प्रामादः कारितः. एकेन द्वारेण प्रविश्यते, द्वितीयेन द्वारेण च निर्गम्यते, तत्र कृतपुण्यकरूपतुल्या यक्षप्रतिमा स्थापिता. ततोऽज्ञयो नगरे पठहं वादयामा-

धर्म
मजूपा
१२५

स, या या स्त्री सा सर्वाप्यपत्ययुता पचपत्रमोदकान्विता यद्वा नत्वा द्वितीयद्वारेण निर्गच्छतु, तस्या
श्च कुशलं न विष्यति, नो चेन्मरणं न विष्यति; अत्रेतनचतुर्दश्यां चागतव्यं ततश्चतुर्दश्यामज्यकु
मारं कृतपुण्यकयुतं प्रासादपार्श्वेऽभ्येत्योपविष्टं, तदानीं सर्वां नगरनार्यं स्वापत्ययुता मोदकैः स्था
ल्यं मृत्वा एकद्वारेण प्रासादमध्ये प्रविश्य मोदकांश्च दौक्यित्वा यद्वा प्रणम्य द्वितीयद्वारेण निर्यीति
स्तश्च सा वृद्धा चतुर्वधूचतु पुत्रयुता यद्वा नत्तुमागात्, तदा कृतपुण्यकोऽज्यप्रत्याह, नो अज्य !
एषा सा वृद्धा, एताश्च मे वध्वः, एते च मे पुत्रा इति यावता सा स्थविरा वधूयुता मोदकस्था
ल्यं पुरो मुक्त्वा प्रणमति तावता ते चत्वारः पुत्रा यद्वापार्श्वे गता, यत — तात तातेति जन्मत ।
प्रमोदोत्फुल्ललोचना ॥ यद्वाकपात्रिपत्यकः—मध्यासुस्तनयास्तदा ॥ १ ॥ तदा कश्चिद्यक्षस्य श्म
श्रुणि विह्वलं, कश्चिद्ददरे, कश्चिन्मस्तके च, तदाज्येन तत्रैत्योक्तममी ते चत्वारः पुत्रा, एता च
तस्रस्तव पत्न्यः, एषा च सा वृद्धेति ततः सा वृद्धा वधूमहिता गृहे गता, अज्येन पृष्टे स्वसेवकान्
मुक्त्वा तद्गृहं ज्ञात ततोऽज्यकुमारेण सर्वं तद्गृहसारं कृतपुण्यकायं दत्तं, किञ्चिन्न दत्त्वा वृद्धा
च पृथकारिता अथ सानगसेना वेश्यापि तत्राकारिता एव कृतपुण्यकस्य सप्त प्रिया वन्धु- अ

धर्म-

मंजूषा

१२६

न्येतुर्जगद्धंघः श्रीवीरस्वामी ज्ञव्यजीवान् प्रतिबोधयन् वैचारगिरौ समवासापित्, तदा श्रेणिकरूपति-
रन्नयकुमारकृतपुण्यकादिपरिवारयुक्तः श्रीवीरं वंदितुं ययौ, श्रीवीरोऽपि धर्मोपदेशं कथयति, यथा-
धर्मः कल्पद्रुमः पुंसां । धर्मः सर्वार्थसिद्धिदः ॥ धर्मः कामदुघा धेनु—स्तस्माद्धर्मो विधीयतां ॥१॥
धर्मदेशनांते कृतपुण्यः कृतांजलिकः पप्रह, जगवन्! केन कर्मणांतरांतरा संपदश्च विपदश्च मेऽद्भव-
न्? श्रीवीरेणोक्तं सर्वं पूर्वजवार्जितमेतत्. तथाहि—

पूर्वजवे श्रीपुरे त्वं गोपालदास्को वत्सपालकोऽहः, परं निर्धनः, एकस्मिन् दिने परमान्नं गृहे
गृहे निष्पाद्यमानं वीक्ष्य मातरंप्रति जगौ, हे मातर्मह्यं परमान्नं देहि? अंवा रुदती जगौ हे पुत्र!
मम गृहे किमपि नास्ति. कथं परमान्नं ददामि? यतः—अन्नं नास्ति जलं नास्ति । नास्ति मुद्गा
युगंधरी ॥ धान्यं सलवणं नास्ति । तन्नास्ति यत्र जुज्यते ॥ १ ॥ ततस्तां रुदंतीं बालं च रुदंतं वी-
क्ष्य प्रातिवेशिमकीनार्यस्तंमुलदुग्धवृत्तशर्करादि तस्यै ददुः. तेन च तथा परमान्नं निष्पादितं, पुत्राय
च परमान्नं परिवेश्य सा कस्मैचित्कार्याय प्रातिवेशिमकीगृहे ययौ, इतो मासक्षपणपारणके साधुद्व-
यं तत्र विहर्तुमागतं, साधुद्वयं कृपशरीरं चारित्रपातं च वीक्ष्य दध्यौ गोपालबालः, यथा—अहो मे

घर्म

मजूपा

१२७

सफल जन्म । दिनोऽय स्रचिरोऽद्य मे ॥ यामोऽय सुदरो मेऽद्य । वेलेय मेऽद्य शर्मदा ॥ १ ॥
यतोऽधुना समायात । वर्ष साधुद्वयं स्फुट ॥ प्रतिखान्य नविष्यामि । कृतार्थोऽह तमोहर ॥ २ ॥
एव स गोपालबालको हृष्टचेता स्वस्थानादुहाय प्रणम्य वजापे, हे जगवन् ! मम भाग्य फलित,
यद्युष्मत्यादानामत्रागमोऽदत्, ममानुग्रह विधायाय शुद्धाहारोऽङ्गीक्रियतां, तत स परमान्नस्यैकजाग
ददौ, पुनश्चित्तमेकेन किं भवति ? ततो द्वितीयजाग, ततस्तृतीयजाग, एव त्रीन् वारान् कृत्वा प
रमान्नं तस्मै कृतपुण्यको ददौ, साधुद्वयं तदन्न गृहीत्वान्यत्र ययौ ततो गते यनिह्ये मात्रा तस्य
पुनरपि परमान्न परिवेशित, तत कालक्रममात्स गोपालको भूत्वा त्व कृतपुण्यकोऽभू, पुरा भवे त्व-
या त्रिवारं विजज्य यतिन्यां यदान दत्त, तेन त्रिधा तवांतरातरा सुखमदत्, आकर्ण्यैवं स्व पूर्वज
व कृतपुण्यक समुत्पन्नवैराग्यो ज्येष्ठपुत्रे गृहजारमारोप्य सप्तक्षेत्र्यां च स्वधनमुत्त्वा श्रीवीरपार्श्वे दी
क्षामादाय पचमस्वर्गसुखजागदत् ततश्च्युत स्वर्गं गमिष्यति इष्ट महामुनेर्दान । देय जो नवि
का मुदा ॥ कृतपुण्यकवद् दृष्ट्वा । नवातरसुखप्रदं ॥ १ ॥ इति कृतपुण्यककथ्यानक समाप्तं ॥ अथ
तपोलब्धिमाहात्म्यतो दानविशेषमाह—

धर्म-
मंजूषा
१२७

॥ मूलम् ॥—घयपूसवठपूसा । महरिसिणो दोसलेसपरिहीणा ॥ लक्ष्मीश् सयलगढो—व-
रगहणा सुगइं पत्ता ॥ ११ ॥ व्याख्या—घृतेन कृत्वा सकलं गडं पुष्पाति पोपयतीति घृतपुष्पः,
एवं वस्त्रेण कृत्वा सकलं गडं पुष्पाति पोपयतीति वस्त्रपुष्पः. ते घृतपुष्पवस्त्रपुष्पलब्धिधारका इत्य-
र्थः, ' महरिसिणो ' महर्षयः, किं लक्षणाः? दोषलेशेन परिहीना रहिता इत्यर्थः. पुनः कीदृशाः?
लब्ध्या सकलगढोपग्रहकाः सकलगढोपकारकारका इति यावत्. तेन सुकृतेन ' सुगइं पत्ता ' इ-
ति सद्गतिं प्राप्तास्ते च श्रीआर्यरक्षितसूरिगते प्रसिद्धा इति गायार्थः. तत्र पूर्वं तावदार्यरक्षितप्रबंधः
कथ्यते, तदनंतरं तद्विषयघृतपुष्पवस्त्रपुष्पयोः संबंधः कथयिष्यते, तत्रार्यरक्षितप्रबंधो यथा—दशपु-
रनगरे सोमदेवो नाम द्विजोऽभूत्, तस्य पत्नी रुद्रसोमा, सा च जिनधर्मजाक्. तयोरुभौ सुता-
वार्यरक्षितफट्टगुरक्षितनामानावद्वतां. तौ सुतौ पितुः पार्थे यावती विद्यादृत्तावतीं पठतःस्म. ततोऽ-
धिकविद्यार्थी आर्यरक्षितः पाटलीपुरे ययौ. तत्र सर्वविद्याविशारदो भूत्वा स्वपुरसमीपे समागत, तं
सर्वविद्यापारंगं मत्वा तन्नगरधीशः संमुखमेत्य तं गजारूढं कृत्वा महोत्सवपुरस्सरं पुरमध्ये आनि-
नाय. तं राज्ञा सन्मानितं ज्ञात्वा पंथितं च मत्वा सर्वे लोकाः पंडिताश्च मानयंति. सोऽपि गृहवा-

धर्म

मजूपा

१९७

रदेशे उपस्थानशाखायां स्थितो वरासने वदिञि स्तूयमान सुखेनास्थात् तस्य स्वजनास्तमागत
ज्ञात्वा तोरणस्वस्तिकादीनि मगदानि चक्रुः अयेशुरार्यरक्षितो दध्यावहो चतुर्दशविद्यापारग मां
मत्वा राजप्रभृतय सर्वे लोकाः मनुष्याः, परममाता न तुष्टिमापन्ना, अथ तत्करोमि येन मम
जननी तुष्टिमाप्नोतीति मत्वा मध्ये गत्वा मातृपादौ नत्वा मातरं जगाद, हे मातरह शास्त्राण्यधीत्य
समागत, पर तव तुष्टिर्न जाता तत्किं ? हो वत्स ! त्वं दीर्घायुर्भवेत्याद्याशिष दत्त्वा माता जगाद
हे वत्स ! अनया महत्यापि विद्यया किं क्रियते ? येन ससारो वर्धते यतोऽथ त्व सकलशास्त्रपार
गो यागान्नरुहेतून् जीवहिंसादिकारकान् प्रवर्तयिष्यसि, अतोऽह किं तोषयामि ? ज्ञानस्य त्वेत-
देव प्रामाण्य यत्परीडा न कर्तव्या, यत — किं ताए पदियाए । पयकोमीए पलाळद्वयाए ॥ ज
इत्तिअ न नाय । परस्स पीडा न कायघा ॥ १ ॥ तत् श्रुत्वा पुत्रो मानर प्राह, हे मातस्तव केन
शास्त्रेण पठितेन हर्षं स्यात् ? माताह हे वत्स ! यदि मातुर्नक्तोऽसि तदा दृष्टिवाद मुक्तिस्तुखदम
धीष्व ? पुत्रेण दृष्टीना वादो दृष्टिवाद इति शब्दार्थमात्र विचार्य चिंतित यद् दृष्टिवाद स्वल्प एव
नविष्यति, अतोऽह स्तोत्रैरेव दिनैस्तमधीत्य मातर तोषयामि पुनर्मातरं प्रत्याह हे मानस्तडास्त्रं

धर्म-
मंजूषा
१३०

कुत्र लक्ष्यते ? कस्य वा पार्श्वे पठ्यते ? माता प्रोक्तं मम भ्राता तव मातुलस्तोसलिपुत्रनामाचार्यो-
ऽस्मिन्नगरोपांत ईक्षुवाटकेऽस्ति, स त्वां पाठयिष्यति. त्वं तत्र याहि ? तत्र गत्वा च पठनं कुरु ? तत्र
श्रुत्वा स प्रातर्मातापितरावापृच्छ्य चचाल. स पुरान्निर्गहन्नार्यरक्षितः केनचिद्विप्रेण पृष्टः कोऽसि त्वं ?
सोऽवगहमार्यरक्षितः, ततस्तेन पुरुषेणाद्विग्येदमुक्तं, शाखापुराश्रयोऽहं त्वत्पितृमित्रं महाद्विजो गृ-
हचिंताजरमन्न एतावंति दिनानि नागां, अथ प्रातरिमा ईक्षुयष्टीः सार्धा नव गृहीत्वा तव मिलना-
यागतोऽस्मि, तत्त्वमिमा गृहाण ? ततस्ता ईक्षुयष्टीर्गृहीत्वा जगौ, अहमग्रतः कार्यार्थी यातास्मि, अ-
त इमा गृहीत्वा त्वयेक्षुयष्ट्यर्पणवृत्तांतो मम मातुरग्रे प्रोक्तव्यः. एममुक्तवार्यरक्षितोऽग्रतश्चचाल. वि-
प्रेणागत्येक्षुयष्टीः पुरो मुक्तवार्यरक्षितस्वरूपं प्रोक्तं. रुद्रसोमा माता दध्यौ मत्सुतः सार्धानि नव पू-
र्वाणि लप्स्यते, सार्धनवेक्षुयष्टिप्राप्तेरिदमेव फलं.

अथार्यरक्षित ईक्षुवने गुर्वासन्ने गतः. गुरुभिः पाठ्यमानानां साधूनामालापकं श्रुत्वा तत्र गु-
रूणां मंडतारं मधुरस्वरं श्रुत्वार्यरक्षितो मुमुदे. विधिनोपाश्रये प्रविश्य यावता स विलोकयति ताव-
ता महाधार्मिको दहरो नाम श्रावकस्तवागात्. स चागत्य नैपेधिकीत्रयज्ञणनपूर्वं मध्ये प्रविश्य 'इ-

ङामि त्वमासमणो ' श्युत्वा गुरुन् वदित्वा परान् साधून् वदित्वा ऋमिं प्रमार्ज्यं पुरो निषण्णं द
 ष्ठरथावककृत वदनक वीद्यार्यरक्षितस्तथैव गुरुन् वदित्वा सर्वान् साधून् त्वा गुर्वतिके वस्त्रांचलेन ऋमिं
 प्रमार्ज्यं पुरो निषिष्टं पृष्टं च गुरुणा तव को गुरु ? सोऽवक् ममायमेव श्राद्धो गुरुर्वेनास्य पार्श्वं
 न्मयैव सर्वं शिक्षितं ततः पृष्टं गुरुणा त्वं क कस्य पुत्र ? किमर्थं चागतोऽसि ? तेनोक्तमहमार्थं
 रक्षितनामा सोमदेवरुद्रसोमापुत्रो जवदतिके दृष्टिवादमध्येतु चागतोऽस्मि तोसखिपुत्राचार्यं प्राह
 दृष्टिवादं पश्चिज्या विनाप्येतु न शक्यते, सोमदेवसूनु प्राह तर्हि मह्यं संयमं देहि ? संयमं द
 त्वा च दृष्टिवादं पाठय ? गुरुस्त योग्यं ज्ञात्वा पात्रं च मत्वा दीक्षां दत्त्वाप्रतो विजहार श्रार्यरक्षि
 तमुनिर्गुस्पाश्वं पञ्च स्तोकैरेव दिनैरेकादशागीमगीचकार, तथा यावान् दृष्टिवादो गुरुपार्श्वं वर्तते
 तावानेप गुरुं प्रति पाठितं, ततः प्रोक्तं वत्स ! यद्यधिक्यदृष्टिवादजणनेहास्ति तदा वज्रस्वामिपार्श्वं ग
 त्वा दृष्टिवादमधीष्व ? ततः श्रार्यरक्षितो महापुरीं प्रत्यचलत्, मार्गं चोज्जयिन्यां नद्रगुप्ताचार्यसन्नि
 धौ गतः, तत्र गुरवो वदिताः, गुरुजिस्त्वल्लभ्योक्तं वत्स ! वर्षं कृतं यद्ग्राह्यं मुन्मुन्यं श्रामण्यं गृही
 तं, अहं वृष्टोऽव, तेनाद्यैवानशनं ग्रहीष्यामि, त्वं मम निर्यामको गव ? श्युत्वा श्रीन्द्रगुप्तगुरु

धर्म-
मंजूषा
१३२

एानशनं गृहीतं. गृहीतानशनः श्रीभद्रगुप्तसूरिवादीत्, जो आर्यरक्षित ! वज्रपार्श्वे गत्वा दृष्टिवादं पठता त्वया पृथगुपाश्रये स्थेयं, पृथगुपाश्रये जोक्तव्यं च, येन तत्र कारणमस्ति, येन मुनिना वज्रस्वामिमंढव्यां भुक्तं तेन वज्रस्वामिना सार्धमनशनं गृहीतव्यमेव, अतो मंडव्यां न जोक्तव्यमिति. गुरुवचः प्रतिपद्य निर्यामणां च गुरोः कृत्वार्यरक्षितो वज्रस्वामिपार्श्वे दृष्टिवादं पठितुमचादीत्. तदानीं वज्रस्वामिना स्वप्नो दृष्टो यथा—

वज्रः स्वप्नमितोऽद्राक्षीत् । कोऽप्यागत्य मदंतिकात् ॥ पपौ ऋशिरं क्षीर—मवशिष्टं किमप्यभूत् ॥ १ ॥ स्वप्नस्यार्थे प्रगे वज्रः शिष्याणामग्रे प्राह, जोः साधवः ! कोऽप्यपूर्वस्तादृक् शिष्यः समेष्यति यः किंचिद्व्यूनां दशपूर्वामस्तपार्श्वे गृहीष्यति. अस्मिन्नवसरेऽकस्मादार्यरक्षितो नैषेधिकीकरणपूर्वं वसतिमध्ये प्रविश्य श्रीवज्रस्वामिनं व्रंदे, स पृष्ठः श्रीवज्रस्वामिना किमागमनकारणं ? आर्यरक्षितः सर्वं जगौ श्रीभद्रगुप्ताचार्योक्तं, पृथगुपाश्रये स्थित्यादि च निवेदितं. श्रीवज्रस्वामिनोक्तं वरं. ततः पृथगुपाश्रये स्थित आर्यरक्षितो वज्रस्वाम्यंतिके पठति, वज्रस्वाम्यपि तं पाठयति. एवमार्यरक्षितो नवपूर्वीं पाठित्वा दशमपूर्वस्य विषमं यमकव्रजं पठति. तस्मिन् समये तस्य मातापित्रोर्लोकः स-

मागत, तस्मिन् लेखे एव लिखितमासीत् हे वत्स ! त्वां विना वयं दुःखिता जातास्तेनात्तागमने
 नास्माकं सुखं कुरु ? तत्पितृलेखं ज्ञात्वार्यरक्षितस्त्वरितमध्येतु प्रवृत्त एव लेखप्रेषणोऽप्यनागत पुत्र
 ज्ञात्वा तमाह्वातु पित्रा लघुपुत्रं फल्गुरक्षितं प्रेषितं इत्तं फल्गुरक्षितोऽनुजोऽप्येत्यार्यरक्षितं सहो
 दरप्रति जगौ, यदि तव मातापितृविषये वात्मव्यमस्ति तदा तत्रागत्य मातापित्रादिवधून् प्रमोदय ?
 केचित्स्वजना बाधवाश्च प्रव्रज्यार्थिनो वर्तन्ते, तेषां स्वजनानां तत्रागत्य दीक्षां देहि ? तत् श्रुत्वार्य
 रक्षितोऽवगहं स्तोकदिनांते तत्रागमिष्यामि, तथापि कथ्यते हे शंभव ! यदि तव दीक्षा रोचते त
 हि दीक्षा गृहाण ? ससारे हि किमपि सुदरं नास्ति, यत — जीर्णं जलविद्धमम । मपत्तीर्णं तरग
 लोखान्तं ॥ सुविणयसमं च पिम्म । ज जाणिसु तं करिज्जासु ॥ १ ॥ गायामिसेण काळो । स
 यत्तजिञ्चाणं म्भ गवेसतो ॥ पासं क्कह्वि न मुचस्स । ता घम्मे उक्काम कुण्णह ॥ २ ॥ इत्यादि
 धर्मोपदेशं निशम्य फल्गुरक्षितोऽपि दीक्षां जग्राह गृहीतदीक्षां फल्गुरक्षितं पुनर्भ्रातरप्रत्याह, शो
 बाधव ! मातापितृमिलनाय त्वरितं गम्यते, सङ्गो जव ? विलव मा विधेहि ? फल्गुरक्षितेन वारंवा
 रमित्युक्तं श्रार्यरक्षितो वज्रस्वामिनप्रत्याह हे स्वामिन् ! दशमपूर्वं मया कियं दधीतं कियं दवशिष्यते

धर्म-
मंजूषा
१३४

चेति कथ्यतां. गुरुचिरुक्तं नो वत्स ! त्वया दशमपूर्वांबुधेरेको विंदुरधीतोऽस्ति. ततः स विशेषं पठन् दशमपूर्वार्थं यावत्पपाठ. महद्यत्नेऽपि ततोऽधिकं नायाति. नतश्चिंतितमार्यरक्षितेन पुरान्निर्गह्नतो मम जनकमित्रेण सार्था नवेक्षुयष्टयो दत्ताः, तेनाधिकं नायास्यतीति, अथ किं सुधा प्रयासः क्रियते ? ततः पठने मंदादरं मातापितृमिलनोत्सुकं च तं ज्ञात्वा श्रीवज्रस्वामिना स सूरिपदे स्थापितः. प्राप्तसूरिपद आर्यरक्षितो व्रातृयुतो गुरुं प्रणम्य चक्षितः. क्रमाद्दशपुरं च समागात्. महामहेन च स पुरीं प्रविवेश. आर्यरक्षितो नृपादि सर्वलोकपुरतो धर्मोपदेशं दत्तवान्. यथा—

संबुप्रह किं न बुप्रह । संबोही खबु पेच्च दुब्रहा ॥ नो हू वणमंति रईन्न । नो सुलहं पु-
णरावि जीवियं ॥ १ ॥ महरा बुद्धा य सहा । गण्णत्तावि चयंति माणवा ॥ सणे जह वहुयं ढरे ।
एवं आनक्तं उ खयंमि तुट्टइ ॥ २ ॥ इत्यादिदेशनां गुरुमुखात् श्रुत्वा सर्वलोका राजादयस्तं वा-
स्वारं प्रशंसंतिस्म, अहोऽस्माच्चिरीदृशो धर्मोपदेशो न कुत्रापि श्रुत इति. राजा श्राद्धो जातः, तथा
बहवो लोका अपि श्राद्धा जाताः. ततः अकुटुंबं प्रतिबोध्य तेन श्राद्धीकृतं. रुद्रसोमा माता चागि-
नी च बहुपरिवारयुता संयमं ग्राहिता. सोमदेवो जनको दीक्षां पालयितुमशक्तः श्रीआर्यरक्षितादि-

कुटुवस्यानुरागेण तेन मम ग्रामे ग्रामे पुरे पुरे वने वने च गच्छति, न पुन सोमदेवो खज्जया रजोहरणादि गृह्णाति. यदा श्रीध्यार्यरदितो दीक्षार्थं पितु कथयति तदा सोमदेवो वक्ति, अत्र म म स्वजना सति तेनाह स्वजनमध्ये लङ्घे ततो ममांवर्युग कुडिका उत्रकोपानहौ यज्ञोपवीत च यद्यनुजानीथ यूय तदाह दीक्षामगीकरोमि गुरुशिरुक्तमेव भवतु ततो विप्रवेपयुत प्रवज्या ग्रा हित सोमदेव, ततो गुरुशिरनुज्ञातो घौतिकवरादिसहितोऽसौ दीक्षां पात्रयामाम अन्वदा गुस्वो देवानंतु चैत्यालये गता, तत्र पूर्वशिद्धिना शिशव सोमदेवं विना सर्वान् साधून् वदतिरे तदै केन शिशुना प्रोक्तमेव साधु कथं न वदते? तदापरैरुक्तं नैप माधुर्गृहस्थवेपथारकत्वात् तत मो मदेवऋजुस्वभाव सर्वान् श्राद्धान् प्रति प्राह यूयमेतान् साधून् वदध्वे, मां च कथं न नमय? किं नाह साधु? तैरुक्तं त्वं कथं साधु? तव तु वस्त्रयुग गृहस्थतुल्यं वर्तते ततस्तेन शिरस्त्राण पृथु प्रावरणपटी चेति द्वयं तेन त्यक्तं ततस्तै श्राद्धैः स वदित, एव कुडिकोपानहत्रक यज्ञोपवीतं चै ति सर्वं त्याजित परं स सोमदेवविप्रो घौतिकमेकं न मुचति, बहुशो वात्रकपार्श्वार्द्धद्विपतोऽपि न त्यजति सोमदेव ततो गुरुशिरनुज्ञातोऽसौ घौतिकं परिधानवस्त्रं दधाति

इतस्तत्रैकः साधुस्तीव्रतपस्कारि भक्तप्रत्याख्यानं चकार. तदानेके जनाः श्राद्धाश्च तस्य साधो-
 रनशनमहोत्सवं चक्रुः, साधुञ्चिश्च तस्य सम्यग्निर्यामणा कृता. स साधुर्जिनेन्द्रध्यानपरो मृत्वा स्वर्गं
 जगाम. तदा सोमदेवस्य धौतिकमोचनार्थमाचार्यैर्ज्ञापितं य एनं मृतं साधुं वहते तस्यासंख्यपुण्यं
 मुक्तिगमनयोग्यं भवति. तदानीं पृथक्पृथक् सर्वेऽपि साधवो जटपंत्यहमेनं साधुं वहामि. तदा सो-
 मदेवोऽपि जगादाहमपि साधुमेनं वहामि. तदा गुरुभिरुक्तं मृतं साधुं वहतां साधूनां देवा विघ्नं
 कुर्वन्ति, यदा ते साधवो न क्षुभ्यन्ति तदा तेषां देवाः प्रसन्ना भवन्ति. तदा पुनः सोमदेवो जगाव-
 हमेनं साधुं वहामि यथा ममासंख्यं पुण्यं भवति. पुनर्गुरवो जगुस्त्र बालकादिकृता विघ्ना बहवः
 समुत्पद्यन्ते तेऽपि सोढव्याः, सोमदेवेनोक्तमहं सर्वानुपसर्गान् सहिष्ये. गुरुभिरुक्तं तर्हि सज्जो भ-
 व? सोमदेवः साहसं विधाय तमुत्पाद्यितुं सज्जो जातः. तदानीं गुरुभिः शिक्षिता बालकास्तत्वा-
 ज्येत्याकस्मात्तस्य सोमदेवस्य साधोः परिधानांशुकं धौतिकं कर्षयामासुः. तदा गुरुभिः प्रोक्तं नो
 साधवः? एकं चोत्पट्टवस्त्रमानयत? तदा सोमदेवो जगौ यस्मिन् दृष्टे त्रपाभूत् तत्तुष्टमेवेति. एवं
 जटपतः सोमदेवस्य चोत्पट्टं परिधापयामासुः साधवः. ततः सोमदेवः सत्यः साधुरभूत्. तस्य सा-

धर्म
मजूपा
१३७

घोरमिसकारे कृते यदा गुखो देवगृहे देवान्तु समागतास्तदा सर्वान् साधून् सोमदेव च श्राद्ध
वदतेस्म अथ सोमदेवो लज्जया निद्वर्थं श्राद्धगृहे न गहति एकदा श्रीगुरुजिरासन्ने ग्रामे ग
च्छि साधुनामुक्तं गो साधव ! युष्माजिरेव शुचान्नमानीयं जद्वित्तव्यं, परं सोमदेवस्य न दात-
व्यं यथ श्रीगुरुषु ग्राम गतेषु साधुजिर्गुरुक्तं कृतं

एव द्वितीये दिने गते तृतीये दिने गुख समागता गुरुजिरुक्तं सोमदेवेन किं कृतं ? शि
ष्यैर्यथा तथोक्तं गुखं प्राह गो शिष्या ! अस्मत्पितुरर्थं भक्तं कथं नानीत ? ते पूर्वशिदिना सा
धवो जगुरस्य स्वयमेव विद्वर्तुं कथं न याति ? गुरुजिरुक्तं गो सोमदेव ! त्वमत्रासन्नगृहे गत्वाहारा
दिकं कथं नानयसि ? किं परलाजनेन ? परलाजात् स्वलाभो महान्, अत्र स्वयमेवाहारार्थं गम्यते
एव गुरुजिरुसाहितो जाजनानि गृहीत्वा कस्यापि महेन्यस्य गृहविडिकाया प्रविश्य गृहांगणे ग
तं श्रेष्ठिन्योक्तं हे यते ! त्वं विडिकाया कथं प्रविष्ट ? साधु प्राह लक्ष्मीशिविकायामपि प्रविष्ट
वरा. दृष्टं श्रेष्ठी सोमदेवस्य मुनेर्धात्रिंशन्मोदकान् ददौ दृष्टं सोमदेवोऽहं लब्धिमानीति तान् गु
रुणामदर्शयत्. गुरुजिरुक्तं साधुन्य एतान् मोदकान् ददस्व ? सोऽवसाधुम्यो न ददामि, यैरहं वि

धर्म-
मंजूषा
१३८

गोपितः. गुरुञ्जिरुक्तं ज्ञोः स्थविर! मैवं वादीः, एते साधवो महान्तः पूज्याः, अमीषां पादरजोऽपि
हि वंद्यं. एवं गुरुक्तं श्रुत्वा साधुन्यस्तान् मोदकान् ददौ. दत्त्वा पुनर्लाञ्छोदयकर्मयोगात्स परमान्नं
विहृत्यागात्, पारणं च चक्रे. एवं लज्जां मुक्त्वा स सदा विहृत्यायाति. ततः स सोमदेवसाधुः पश्चा-
ष्टमादिपारणके स्वयमानीताजिर्जिह्वाभिः पारणकं करोति. श्रीआर्यरक्षितसूर्यो जन्मजीवान् प्रति-
बोधयंत एकस्मिन् समये पाटलीपुरपत्तने समाययुः. तत्र चंद्रनरेश्वरो जैनधर्मपरायणो धर्मं श्रोतुं
समागात्. पंचविधाभिगमेन गुरुन् वंदित्वा स समीपे समुपाविशत्. गुरुञ्जिरपि धर्मोपदेशो दत्तः,
यथा—धर्मो जगतः सारः । सर्वसुखानां प्रधानहेतुत्वात् ॥ तस्योत्पत्तिर्मनुजाः । सारं ते नैव मानु-
ष्यं ॥ १ ॥ इत्यादिधर्मोपदेशं निशम्य स विशेषतस्तदंतिके धर्मं प्रपेदे. ततस्ते आर्यरक्षितसूर्यो
बहुपरिवारा मह्यां विहरंतः शत्रुंजयोज्जयंतादियावां कृत्वा पुनः पाटलीपुरमाजग्मुः. आयुरंते चाराध-
नां कृत्वा स्वर्गलोकं ययुः. इत्यार्यरक्षितः सूरिः । सर्वसूरिगुणालयः ॥ यो गुरुः साधुधौरेयः । सह-
स्रघृतपुष्पयोः ॥ १ ॥ इति श्रीआर्यरक्षितसूरिसंबंधः समाप्तः. श्रीआर्यरक्षितसूरिगणेशे घृतपुष्पवस्त्रपु-
ष्पौ जातौ, अतः श्रीआर्यरक्षितसूरिसंबंधः प्रोक्तः, अथ प्रस्तुत एव घृतपुष्पवस्त्रपुष्पयोः संबंधः क-

धर्म ध्यते, यथा—

मजूपा

१३९

घृतेन कृत्वा गण्डपोषक साधुर्वृतपुष्पमित्तो घृतमुत्पादयति, कोऽर्थ ? जिज्ञासा म घृतमानयति, तस्य चेदृशी लब्धि —द्रव्यतो घृतमुत्पादयति जिज्ञासा १, क्षेत्रतोऽवत्यां गतस्तत्र घृत दु प्राप २, काखतो ज्येष्ठापादमासयो, यतस्तस्मिन् काले विशेषतो घृत दु प्राप ऋवति ३, जावत एतद् द्विजातिगृहिणी गर्भवती, तस्या ऋत्रां भिक्षया स्तोत्र स्तोत्र मेलयित्वा षड्भिर्मासैर्घृतस्य गरुडुको भृत, यदासौ पुत्र प्रसविष्यति तदैतद्घृतस्योपयोगो ऋविष्यतीति स्थापित एवं दु प्रापमत्यंत सोपयोगमपि तस्य विप्रस्य गृहे जिज्ञार्थं घृतपुष्पे गते सत्यन्यघृताजावे तद् घृत दृष्टा सती सा दद्यात्, यदि सापि तद्दु प्राप घृत दद्यात्तर्ह्यन्येषां धनवतां घृतदाने किं कथ्यते ? ते तु ददत्येव परिमाणतो यावन्मात्र सकलगण्डस्योपयोगे समेति तावन्मात्र समानयति यथा स च साधुर्जिज्ञार्थं निर्गण्डन् पृच्छति नो साधव ! भवता कियन्मात्रेण घृतेन कार्यं ? ते यावन्मात्र मार्गयति तावन्मात्र गृहस्थगृहादानीय स यच्छति घृतपुष्पस्यै पौ लब्धि इत्येको घृतपुष्पसाधु . अथ वस्त्रपुष्पलक्षणमाह—तथा वस्त्रेण कृत्वा गण्डपोषक साधुर्वस्त्रपुष्पमित्तो वस्त्रमुत्पादयति, द्रव्यतो वस्त्रमुत्पादयति १,

क्षेत्रतश्चेदिदेशे तथा मथुरायां वा २, कालतो वर्षाकाले शीतकाले वा ३, जावतो यथा कयापि वृ-
क्षया, रंडिकया, क्षुधया म्रियमाणयातिदुःखेन स्तोकं स्तोकं सूत्रं प्रत्यहं कर्त्तयित्वैका शाटिका नि-
ष्पादिता, तथा चिंतितं कट्ये एषा शाटिका परिधास्यते, यतोऽहं नयास्मि.

एतस्मिन्नवसरे सा शाटिका वस्त्रपुष्पेण मुनिना याचिता, सा स्थविरा हृष्टा तुष्टा सती तां शा-
टिकां तस्मै ददाति, ईदृशी निर्नाथा यदि वस्त्रपुष्पमुनये वस्त्रं ददाति, तर्हि धनवतां किमुच्यते ?
ते तु विशेषतो मार्गितं वस्त्रं ददत्येव, वस्त्रपुष्पः साधुभिर्द्वार्यं निर्गहन् साधूनां पृढति, नो साध-
वः ! जवतां कियन्मात्रेण वस्त्रेण कार्यं ? यावन्मात्रं ते मार्गयन्ति तावन्मात्रं गृहस्थगृहादानीय स य-
च्छति, वस्त्रपुष्पस्यै पैव लब्धिः. एवं घृतपुष्पवस्त्रपुष्पौ सकलगहस्योपग्रहकारकौ चत्तिकारकौ च. घृ-
तपुष्पवस्त्रपुष्पौ । महामुनी प्रवरलब्धिसंपन्नौ ॥ श्रीरक्षितगुरुशिष्यौ । देयास्तां परमसौख्यानि ॥१॥
इति घृतपुष्पवस्त्रपुष्पयोः संबंधः समाप्तः ॥ अथ जिनचक्तिपूजाकृते दानमाह—

॥ मूलम् ॥—जीवंतसामिपडिमाइ । सासणं विश्वरिक्कण भत्तीए ॥ पवइक्कणं सिद्धो । उ-
दाइणो चरमरायसिी ॥ १२ ॥ ज्याख्या—जीवत्स्वामिप्रतिमायै, जीवति स्वामिनि श्रीवीरे विश्व-

माने मति तत्प्रतिमा जीवत्स्यामिप्रतिमा, तस्ये इत्यर्थः. ' नामणत्ति ' ग्रामं, ' विश्ररिक्कणत्ति ' रितीर्यं दत्त्वेत्यर्थः, ' जत्तीणत्ति ' नत्तिन, ' पवइक्कणत्ति ' प्रवज्य दीक्षां कङ्कीकृत्य मग्गम्परिणा स्य मिद्धो मोक्षं गत, ' उदाण्णत्ति ' उदायननामा चरमराजर्षि, यत्त उदायननाम्नो राज्ञ प श्रात्केनापि राज्ञा दीक्षा नाङ्गीकृता, अत्रश्चरमराजर्षिरिति गाथार्थः ॥ १७ ॥ विशेषार्थस्तु कथान कादयसेय, तच्चेदं—

सिंधुमोरीरुदेथे वीतनय नाम पुरमस्ति, तद्गुराधीश उदायननामा राजास्ति, वीतनयादित्रि पण्यधिक्कत्रिशतिनगरनायक सिंधुमोवीग्गमृतिपोडशदेशाधिपो महास्मेनादिदक्किसाट्ठिनृपनायको महाराजाधिराजो मही पाखयन्नस्ति, तस्य राज्ञ सकळानं पुरमुख्या प्रजावतीनाम्नी पट्टदेव्यस्ति, त स्य राज्ञ प्रजावतीजन्मा थौराज्यधुरंधरोऽनीचिनामा पुत्रोऽस्ति, तथा तस्य राज्ये राज्यधुराधरण धौरैय. केशीति नामा नागिनेयोऽप्यस्ति इत्तश्चपाया नगर्यामाजन्मस्त्रीखंपटो धनवान् कुमारनदि नामा स्वर्णकारोऽस्ति, स स्वर्णकारो या या चारुत्तुपां कन्थां शृणोति पश्यति वा तां तां स्वर्णपत्र शनीं दत्त्वा परिणयति एत्त तस्य त्रमात्पत्रशतानि पत्नीना वडुवु, स ईर्ष्यासुरेकन्तनमौघे तानि.

सहारंस्त. तस्य सुवर्णकारस्यातिवल्लभो नागिलो नाम मित्रमस्ति, स नागिलः पंचाणुवतधरः शुद्ध-
श्रमणोपासको वर्तते. एकदा पंचशैलद्वीपवासिन्यौ व्यंतरस्त्रियौ शक्राज्ञया नंदीश्वरद्वीपयात्रायै प्रा-
स्थितातां, तत्पतिः पंचशैलद्वीपनायको विद्युन्मालीनामा तदानीं मार्गं च्युतः, ततस्तस्य पत्न्यौ ते
हासाप्रहासानाम्न्यौ दध्यतुरथास्मान्यां कोऽपि पुमांस्तादृग्व्युद्ग्राह्यो यादृगस्माकं पतिर्भवेत्. तत-
स्ताभ्यां स्वेह्यया प्रयांतीभ्यां चंपापुर्ग्यां पंचशतैः पत्नीनां सह क्रीमन् स कुमारनंदी स्वर्णकारोऽदृश्य-
त. ततस्ते पतीह्यया व्युद्ग्राहार्थं तत्समीपेऽवातरतां, कुमारनंद्यपि ते दृष्ट्वा प्रोचे, के युवां? किमर्थं
चागते? ते प्रोचतुर्देव्यावावां हासाप्रहासानाम्न्यौ जवदर्थं समागते, ते पश्यन् कुमारनंदी मोहमा-
प, काममोहितश्च स जोगार्थं प्रार्थयांचक्रे, ते ऊचतुस्त्वं पंचशैले द्वीपे समागच्छेः, तत्रावयोः संयो-
गो भावीत्युक्त्वा ते तूत्पतिते. स्वर्णकारो भृभुजे स्वर्णं दत्वेति पठहोद्द्वोपणामकारयत्. यो मां पं-
चशैले द्वीपे नेता स द्रव्यकोटिं लप्स्यते, एकेन निर्यामकस्थविरेण स पठहो धृतः, कोटिधनं चा-
ददे, तद्धनं पुत्रेभ्यो दत्वा यानपात्रं सज्जीकृत्य जोजनादिसामग्रीं गृहीत्वा कुमारनंदिना सार्धं स
स्थविरो यानारूढोऽब्धिवर्त्मनि दूरदेशे गत्वा कुमारनंदिनमित्यूचे, ज्ञो कुमारनंदिन्! पश्यसि त्वं

धर्म

मजूगा

१४३

किंचित्सन्मुख ? तेनोक्त कचिद्बृदा पश्यामि, नाविकेनोक्तमन्धिकृते गैलपादजातोऽयं वटो दृश्यते, यदास्याधो यानपात्र याति, तदास्य गात्राया त्व विलगे, तत्र चारदपक्षिणो निशाया पचरौलही पाहासार्थं समेप्यति, तेषां स्थान तत्रास्ति, तेषु सुप्तेषु त्व तस्य पादे पटेन स्व उब्धा हृदमुष्टिना विलगे, पश्चात्ते त्वा पचरौलहीपे नेप्यति, तव पश्यतश्चैतद्यानपात्र महावर्ते पतित्वा विनश्यति, जरयाज्जिदृतोऽहमविलमो वटे निनंश्यामि, श्रहो जरा पुरुष विस्त्रयति, यत —

गात्र सकुचित गतिर्विगलिता दताश्च नाश गता । दृष्टिर्त्रस्यनि रूपमेव ह्रमते वक्र च ला लायते ॥ वाक्य नैव करोति वांघवजन पत्नी न शुश्रूपते । धिक्कष्ट जस्याज्जिदृतपुरुषं पुत्रोऽप्यव ज्ञायते ॥ १ ॥ स्वर्णकृतया चक्रे, पक्षिणादे च विलम, पक्षिणा तत्र निन्ये, पचरौले गत कृमा रनदी हामाप्रदानाम्या दृष्ट, तेनापि ते दृष्टे, जोगार्थं प्रार्थिते च, तान्या प्रोचेऽनेनागेनावयो स गमो न जवति, कित्वमिप्रवेशादिना कृनिदानेन पचरौलाधिपत्वं लभ्यते, तेन चिंतितमय किं करिष्ये ? ह्यमपि गत एवं स्वर्णकारं चिंतामम दृष्ट्वा तान्या पाणिपुटे कृत्वा स चपोद्याने विमुक्त, स स्वर्णकारो लोकेनोपलक्षित, पृष्ट च त्वं कुत्र गतोऽह ? तत्र गत्वा च त्वया किं कृत ? त

धर्म-
मंजूषा
१४४

दा तेन स्वर्णकारेणामूलचूलनः स वृत्तांतः कथितः, परं देवमायया मोहितः स्वर्णकारः कुत्रापि र-
तिं न प्राप्नोति. यतः—संमोहयंति प्रदयंति विम्वयंति । निर्जर्त्सयंति रमयंति विपादयंति ॥ ए-
ताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां । किं नाम वामनयना न समाचरंति ॥ १ ॥ हासाप्रहासास्त्रेहमो-
हितो विस्मृतस्वगृहस्त्रेहोऽसावग्निसाधनं प्रारेजे. नागिलमित्रेण स एवं प्रबोधितो ज्ञो महानाग !
दुःप्रापं मानुष्यं जन्म तुह्यभोगफलार्जनकृते मा मुधा हारय ? कापुरुषोचितं तव न युक्तं. को रत्नं
दत्त्वा वराशिकां क्रीणाति ? यदि तव जोगेहा वर्तते तर्हि जैनधर्मे रतो भव ? जगवद्दीक्षां चांगीकु-
रु ? येन हासाप्रहासादिभ्योऽप्यधिका देवस्त्रिय ऋद्रयश्च ते जविष्यंति. यो धर्मश्च जवांतरे मोक्ष-
सौख्यप्रदोऽपि भविष्यति.

एवं वारंवारं नागिलमित्रेण वार्यमाणोऽपि कुमारनंदी स्वर्णकारो न विरराम, किंत्विंगिनीमर-
णं कृत्वा पंचशैलाधिपोऽभवत्. नागिलोऽपि स्वमित्रस्यापंशितमरणमालोक्य निर्वेदमापन्नः सर्वसंग-
परित्यागं कृत्वा पस्त्रिज्यामुपाददे. सम्यक्पस्त्रिज्यां पालयित्वाऽच्युते कल्पे द्वाविंशतिसागरोपमायुः
स सुरोऽभूत्. स देवस्तं सुवर्णकारसुहृदं पंचशैलाधिपमवधिज्ञानेन ददर्श. तस्मिन् समये श्रीनंदी-

धर्म
 मजूपा
 ३४५

श्रयात्तयै प्रस्थितैर्देवै सह ते हासाप्रहासे चलिते, देवानामाज्ञया च ते पुरो गातु प्रवृत्ते. तदा पट्टप्रहणे तान्यां विद्युन्माली देव प्रवर्तित अह किमेतेषां देवानां सेवकोऽस्मि? ममापि किं कश्चिन्नायकोऽस्ति? यस्याग्रेऽह पट्ट वदयामि, इत्यहकारहुकारपूरितस्यापि पूर्वकृतकर्मैव पट्टस्तस्य गले व्यलगत हस्तपादादिवदगे सहृदुस्वि तेन गलादुत्तार्यमाणोऽपि नोत्तारयितु शेके तदानी हासाप्रहासाम्यामृचे हे प्राणेश! त्व त्रपां मा कुरु? कठे पट्ट स्थापय? इह जन्मिनामिदमेव फ लमिदमेव च कर्म, कुलोचित कुर्वता काचिद्वज्रा नास्ति, त्वमपि मा लङ्घस्व? ततो हासाप्रहा सान्या मार्गे गायतीभ्या समन्वितो विद्युन्मालीदेवो गले पट्ट धृत्वा पट्ट वदयन् त्रिदिवीकसा पुरश्चाल स देवो यात्रायां सगतो हासाप्रहासापति विद्युन्मालिन निज पूर्वगवमित्तमवधिना द दर्श नागिल्लदेवेन विद्युन्माली देवो ज्ञापित, शो जइ! जानासि त्व मा? त द्युतिद्योतितदिइ मुखमग्निवज्जानुमंतमिव तेजसा दीप्यमान समालोक्य स जगौ शो तेजस्विन्नाह जाने त्व कोऽ सि? तेनोक्त शो पाट्टहिक! त्व किं मा नोपलक्षयसि? इत्युक्त्वा स नागिल्लथावकरूप कृत्वा हा साप्रहासारमणप्रत्यबोधयत्, हे सखे! मयोक्तमर्हकर्ममनाश्रयन्नमिमृत्यु च कृत्वा त्वमनयो पतिर्जा

तः, अहं तु जिनधर्मेऽस्तद्वैव जैनीं प्रव्रज्यां लात्वा सम्यगाराधनापरो मृत्वाच्युतदेवल्लोके महामह-
र्षिको देवो जातः, सोऽहं देवोऽस्मि. तत् श्रुत्वा पंचशैलेश्वरः सुरो नागिलसुरेश्वरमेवमवदत्, ओ
मित्र ! किमथाहं करोमि ? नागिलदेवेनोक्तं गार्हस्थ्ये चित्रशालायां कायोत्सर्गस्थितस्य श्रीमहा-
वीरस्य मूर्तिं त्वं कारय ? अर्हत्प्रतिमायां कारितायां च तवान्यस्मिन् जन्मनि महाफलं बोधिबीजमु-
त्पत्स्यते. यतः—

रागद्वेषमोहजितां । प्रतिमां श्रीमदर्हतां ॥ यः कारयेत्तस्य हि स्या—धर्मः स्वर्गापवर्गदः ॥१॥
जिनार्चाकारकाणां न । कुजन्म कुगतिर्न च ॥ न दारिद्र्यं न दौर्भाग्यं । न चान्यदपि कुत्सितं ॥
॥ २ ॥ विद्युन्माली देवस्तस्याज्ञामुररीकृत्य क्षत्रियकुम्भग्रामे श्रीवीरजिनं प्रतिमास्थमपश्यत्. ततः स
देवो महाहिमवति पर्वते गत्वा गोशीर्षचंदनं ठित्वा यथादृष्टां तन्मूर्तिं सालंकारां चकार. जात्यचंद-
नदारुणिः स्वयं घटितामेकां पेट्यां कृत्वा विद्युन्माली देवस्तां प्रतिमां कपिलकेवल्लिपाश्वर्ये प्रतिष्ठाप्य
निधानमिव तस्यां चिक्षेप. तदानीं पयोराशौ कस्यचित्सांयात्रिकस्य पोतस्योत्पातयोगतो भ्रमतः प-
एमासी गता, विद्युन्माली देवश्च तं ददर्श. ततस्तमुत्पातं संहत्य सांयात्रिकाय तं प्रतिमागर्भं समुद्र-

धर्म

मंजूपा

१४७

कर्मपयित्वैवमुवाच, अथ तव निरुपद्रवं सुखं जात, त्व सिंधुसोवीरदेशे वीतभयपत्तने चतुष्पथे स्थित्वा घोषणामिमां कुर्वीथा, इमां देवाधिदेवप्रतिमा गृह्यता गृह्यतामिति तत स सायात्रिक प्रतिमाप्रगावतो नदीमिव नदीनाथ समुत्तीर्य तटमासदत् स सांयात्रिक सिंधुसोवीरदेशे वीतजये पुरे गत्वा चतु पथे स्थित्वा तथैवोद्घोषणां चक्रे तामुद्घोषणा श्रुत्वानेके ब्राह्मणास्तापसाश्च समागता, तथोदायिनृपोऽपि तत्रागात् ते विष्णुजक्त्या लोका स्वैष्टदेवान् स्मृत्वा स्मृत्वा उद्घाटयति, पर दिव्यानुजावत सा पेय नोदघटति ततो राज्ञा कुञ्जरेणापि स्फोट्यमाना लोहनिर्मितैव नास्फुटत एवं दिनमुखादारन्य मध्याह्न यावदुद्घाटिता, तथापि मा पेय नोदघटत राज्ञो प्रोजनातिक्रम ज्ञात्वा प्रभावती राज्ञी पतिजक्ता दासी सप्रेष्य प्रोजनाय राजानमाह्वयत् राज्ञापि यथास्थिते प्रोक्ते प्रगावती तत्रागात् देवाधिदेवो जगवान् परमेश्वरो जिनोऽर्हन्, न त्वन्ये ब्रह्मादय इति ज्ञात्वा स्नानं कृत्वा निर्मलधौतिकान् परिधाय चदनादिजिस्तसपुटमज्जिष्य पुष्पाजलक्षेपपूर्वं प्रभावती प्रणम्योत्ते, यथा—गतरागद्वेषमोह । प्रातिहार्याष्टकावृत ॥ देवाधिदेव सर्वज्ञो—ऽर्हन् देवादर्शन म म ॥ १ ॥ इति प्रजावत्योक्ते स प्रतिमास्थानसपुट स्वयमेवोद्घटित प्रगे कमलकोशवत, तन्मध्ये-

धर्म-

मंजूषा

१४७

ऽस्नानमाद्यां सर्वांगसंपूर्णां देवनिर्मितां गोशीर्षचंदनमयीं सर्वालंकारसंपूर्णां कायोत्सर्गस्थां जिनप्र-
तिमां प्रज्ञावती मुदैकृत. ततः प्रज्ञावती राज्ञी सम्यक्त्वपूतात्मा तां प्रतिमां पूजयित्वास्तवीदिति, य-
था—सोमदर्शन सर्वज्ञा—ऽपुनर्जव जगद्गुरो ॥ अर्हन् चव्यजनानंद । विश्वचिंतामणे जय ॥१॥
इत्यादिश्लोकैः स्तुत्वा सा तं सांयात्रिकं सत्कृत्य बंधुवच्च सन्मान्य विसर्जयामास. अथ सा प्रज्ञावती
तां प्रतिमामंतःपुरे नीत्वा चैत्यगृहं कारयित्वा तत्र च तां प्रतिमां न्यस्य स्नानपूर्वं त्रिसंध्यं पूजया-
मास. तां प्रतिमां पूजयित्वा प्रज्ञावती तदग्रे गीतनृत्यादि प्रचक्रे, प्रज्ञावतीप्रेमानुविधो राजा च वी-
णामवादयत्.

एवं काशे यात्येकस्मिन् समये जिनपूजाकरणानंतरं कृतशृंगारा प्रज्ञावती देवी प्रीता जिनपुर-
तो लास्यतांडवपूर्वकं ननर्त, राजा च तत्प्रेमानुविधो वीणामवादयत्. तदा महीपतिः प्रज्ञावत्या नृ-
त्यंत्याः क्षणात्त्रिरो न ददर्श, किंतु नृत्यंतं तत्कबंधं ददर्शाजिकबंधवत्. अरिष्टदर्शनात् कुञ्चितो म-
हीपतिः, तेन तत्कराद्बीणागलत्, तदानीं तालच्युता राज्ञी कुपितावदत्, हे प्राणेश ! तव कराद्बी-
णा कथं गल्लिता ? सत्यमाख्याहि ? स्त्रीकदाग्रहो बलवान्, वारंवारं पृष्टो महीपालः सत्यमाख्यत्, हे

धर्म मजूपा १४९
 प्रिये ! तव नृत्यत्या मया तं क्वथ दृष्ट, तेन व्यग्रत्वान्मम ऋषाक्षीणा गलिता राक्ष्युचे हे प्राणे
 रा ! अनेन दुर्निमित्तेन ममायुरल्पमेव ज्ञायते पुनरन्यदा कृतस्नानविलेपनागरागा प्रजावती देवा
 चार्हाणि श्वेतानि वासासि दास्या हस्तेनानाययत् दास्या समानीतानि श्वेतवासामि, पर ज्ञाव्य
 निष्टवशात्तानि राक्षी र्चान्युदैकत तत कोपावेशवशाद्वाक्षी तामादर्शनं जवान, मा तु मर्मणि
 हतत्वान्मृता, मृत्योर्विषमा गति ततस्तानि वस्त्राणि प्रजावती श्वेतान्येव ददर्श तत सैवमर्चितय
 त, विगमम जीवितेन मया व्रत खन्ति, अन्यस्यापि पचेद्रियस्य वधो नरककारण, किं पुन स्त्री
 विघात ? अनेन दुर्निमित्तेन ममायुरल्पमेवास्ति, अतो मे व्रतमेव श्रेय इति विचिंत्य मा राज्ञे
 जगौ, हे नाथ ! ममानुजानीहि ? तवाज्ञयाह दीक्षामगीकरोमि, यतस्त्व माममौलिप्रदाक्षी, अहम
 पि वस्त्रवर्णपरावर्तमडाक्ष, ततो ममायुरल्पमेव सजाव्यते, अत प्रसन्नो भूत्वा प्रव्रज्याग्रहणो ममांत
 राय मा कृथा .

एवमुक्तो वसुधाधवस्तदाग्रह मत्वेत्युवाच, हे देवि ! देवत्वमाप्तया त्वयाह सम्यग्धर्मो बोधनीय,
 मत्कृतोऽपराधस्त्वया सोढव्य तत सा सर्वविरतिरूप सम्यक् चारित्र्य प्रपद्यानशन कृत्वा सम्यगाराध

धर्म-
संज्ञा
१५०

नां विधाय विपन्न प्रथमे कट्ये महर्षिको देवोऽवृत्, अत्र तामंतःपुरचैत्यगां देवाधिदेवप्रतिमां दे-
वदत्ताख्या कुञ्जिका दास्यपूजयत्. प्रभावतीदेवेन बोध्यमानोऽप्युदायनो राट् नाबुध्यत, ततस्तेना-
वधिज्ञानेन ज्ञात्वायमुपायो व्यधीयत, यथा—तापसीवृष सोऽन्येष्टु—रुदायननृपंप्रति ॥ दिव्या-
मृतफलापूर्ण—पात्रपाणिरुपाययौ ॥ १ ॥ तानि फलानि भुक्त्वा सोऽवर्णयत्, अहो ! ईदृशानि
म्यादुफलानि कायदृष्टपूर्वाण्यथुतपूर्वाणि अस्वादितपूर्वाणीति. एवं तैः फलैर्मोहितो महीपालस्तं
मुनिमपृत्रत्, नो मुने ! केदृशानि फलानि संति ? मह्यं तत्स्थानं दर्शय ? तपस्व्यूचे हे राजन्नस्य
पुरस्य नातिदूरे ईदृग्फलजन्मभृद्दृष्टिविश्रामो ममाश्रमो वर्तते, राज्ञोक्तं मुने ! तमाश्रमं मम दर्श-
य ? मुनिनोक्तं मया सहेहि ? दर्शयामि तमाश्रमं, देवो राजानमेकाकिनं कृत्वा किञ्चिद्गत्वा तादृग्फ-
लमनोरममनेकतापसाकीर्णं नन्दनोपममुद्यानं विचक्रे, तमाश्रमं दृष्ट्वा मोहितो राजा एते मम गुर-
वोऽहमेतेषां वक्तोऽतोऽहं फलचक्षणेष्वां पूरयिष्ये, इति चिंतयित्वा फलादानहेतवे राजा कपिवह-
धावे, तावता क्रोधारुणलोचनास्तापसाः करे दंभं धृत्वा राजानं कुड्गुयामासुः, तैः कुड्गुमानो राजा
तस्करवत्पलायिष्ठ, पलायमानो राजाग्रे साधूनवस्थितानपश्यत्, राजा तेषां शरणं प्रपेदे, तैः साधु-

धर्म
मजूपा
१५१

जि स्वांतिके निवेश्याश्वासितो नृपति स्वस्थीठुतश्चितयति, अहो ! आजन्मकूरकर्मजिस्तापसैर्वचि
तोऽस्मि ततस्ते तापसा राजान साधुममीपे समुपविष्ट दृष्ट्वा प्रणष्ट, स्वस्थचित्तो राजा गुर्वतिके
धर्मं शृणोति, यथा—

देवोऽष्टादशजिदोपै—मुक्तो धर्मो दयान्वित ॥ गुरुश्च ब्रह्मचार्येव । निरारजपस्त्रिद ॥ १ ॥
इत्याद्युपदेशेन पार्थिव प्रत्यबुध्यत, तस्य राज्ञो हृदि जिनधर्मं लत्कीर्णं स्व स्थिरोऽनृत एव पार्थि
व जिनधर्मे सस्थाप्य प्रजावतीदेव प्रत्यक्षीवद्वव, राजान देवतत्वगुरुत्वधर्मतत्त्वाधिवासित कृत्वापदि
सर्तव्योऽहमिति कथयित्वा देव स्वस्थान गत, तत्प्रमृति सम्यक्त्वाधिवासितो राट् सम्यग्जिनधर्म
माराधयामास इतश्च गांधारदेशजन्मी गांधारो नाम श्रावको विद्याक्लेन शाश्वतीरहृत्प्रतिमा विवं
दिपुर्वेताद्वेषेऽगात, तत्र वैताब्जमृले गत्वा तस्यौ, त्रिजिरूपवासैस्तुष्टा शासनसुरी तदीप्सितमपूरयत्
तं कृतकृत्य शासनसुरी समुत्पाद्य वैताब्जतलेऽमुचत, तस्मै गांधारश्रावकाय शामनसुरी कामदमष्टो
त्तर गुटिकाशत ददौ, एका गुटिकां वदने क्षिप्त्वा स दध्यावह देवाधिदेवप्रतिमां वदितु वीतज्ञये
पत्तने यामि, मा तत्र पत्तने प्रापय ? इति चिंतितमात्रेण स श्राद्धो देवनया देवप्रतिमांतिके नीत,

धम- गाधारश्रावकां विधवत्ता प्रातमा सपूज्य तत्र सुखनास्थात्, तत्र सुखेन तस्थुषस्तस्य गाधारश्रावकः
मंजूषा स्यान्वदा शरीरं सामग्रं वद्भव, देवदत्ता कुब्जिकैष मे धर्मबंधुरिति विचिंत्य तं प्रतिजजागार, गां-
३५२ धारोऽपि सज्जीवृतः सुधीर्महाश्रावकः स्वमासन्नमवसानं विंदन् कुब्जायै ताः पूर्वोक्ताः कामितप्रदा
गुलिकाः प्रादात्, स्वयं च प्रव्रज्यामाददे, सा कुब्जिनी रूपार्थिन्येकां गुलिकां मुखे क्षिप्त्वा क्षणे-
न सुवर्णवर्णा दिव्याकारधारिणी वद्भव, अतो राज्ञा लोकेनापि च तस्याः सुवर्णगुलिकेति नाम द-
त्तं, तया चिंतितं रूपेण किं? यदि मम सदृग्भर्ता नास्ति, अयं तु नृपतिर्मम पितेव, अतोऽन्यो
मम पतिः प्राणप्रियश्चंडप्रद्योतोऽस्तीति कथयित्वा द्वितीयां गुलिकां मुखे क्षिप्त्वा तद्रूपं चिंतयंत्या-
स्ते, तावता गुलिकाधिष्ठायिका देवी चंडप्रद्योताग्रे तद्रूपं वर्णयामास, चंडप्रद्योतोऽपि कुब्जिकारूप-
मोहितः कुब्जिकायाः प्रार्थनाकृते दूतमादिशत्, दूतोऽपि तत्र गत्वा तां कामार्थमर्थयांचक्रे, सा दू-
तंप्रत्याह जो दूत! प्रथमं मम प्रद्योतं दर्शय? दर्शनानंतरमुजयोः सर्वे समीहितं भविष्यति, सोऽपि
गत्वा सर्वे तथैवाख्यत्, तदैवैरावतारुढो वासवैवानिलवेगगजसमारुढो निरि प्रद्योतो वीतत्रयपत्तनं
समाययौ, वने च द्वयोः संयोगो मिलितः, प्रद्योतस्य सा रुचिता, तस्याः प्रद्योतोऽपि च रुचितः.

घर्ष

मंजूपा

११३

एवमन्योन्यमुजावपि मिहितौ, चढप्रद्योतेनोक्तं हे प्रिये ! त्वं मत्पुरीमेहि? यथावयो सगो जवति,
तदानी सा कुब्जिकावोचत्. हे नाथ ! यां देवाधिदेवप्रतिमा विनाह न जीवामि तां मुक्त्वाह क
चिन्न यामि, अतोऽमुष्या प्रतिमाया प्रतिकृतिस्त्वया कृत्वा समानेतव्या, यथा तामिह मुक्त्वैषा स-
हैव नीयते, अथतीपार्थिवस्तत्प्रतिमारूप निरूप्य तां रजनी तथा सह रत्वा रजन्यते पुन स्वस्थान
ययौ, प्रद्योत क्षेमेणावत्या समागत्य यथादृष्टा देवाधिदेवप्रतिमा जात्यश्रीखड्गदारुमयीं तामकारयत्,
प्रद्योतो मन्त्रिण प्रत्युचे, हे मन्त्रिमुस्या श्य मया चदनमयी देवाधिदेवप्रतिमा कारिता, परमिमा
क प्रतिष्ठास्यति? मन्त्रिण प्रोचु स्वामिन्निहास्मिन्नगरे कपिलनामा केवली स्वयबुद्ध श्वेतावरो मु
निपचशतयुत साप्रत समागतोऽस्ति, तव पुण्योदयेन च स एना प्रतिमा प्रतिष्ठास्यति ततोऽवति
नाथेन प्रार्थित कपिलो मुनि प्रतिमाशिरसि मन्त्रपूतचूर्णान्यक्षिपत्, ता प्रतिमां च प्रत्यष्टत्, त
तश्चर्चयित्वा ता प्रतिमां दोर्मयी चोच्चृत्य पार्थिवोऽवतीशोऽनिलवेगस्य करिण स्कन्धे सुखासनस्थ
स्वकीयोत्सगेऽधारयत् तत सोऽवतिनाथ करिराजसमारूढो वीतजये शीघ्रमागत्य ता प्रतिमा दास्यै
समर्पयत् सा सुवर्णगुहिका ता नवीना प्रतिमा गृहचैत्ये न्यस्य पुरातनी प्रतिमां समादाय समा

धर्म-

मंजूषा

१५४

गता. ततो राजा दासीं सुवर्णगुलिकामनिलगिरिगजस्कंधे समारोप्य स्वयं च गजस्कंधमारुह्य ह्यु-
तमवंतीं प्राप.

इतश्च वीतजयपत्तने नित्यकर्मरत उदायनः प्रातर्देवतालयं ययौ. देवगृहे गत्वा यावता प्रति-
मां नत्वा स्तुत्वा च सन्मुखं विलोकयति तावता तां प्रतिमां स म्लानमात्र्यां पश्यति. तथा दृष्टो-
दायनश्चितयति नूनमियं प्रतिमा काप्यन्या, सा न भवति म्लानमात्र्यात्, तस्यां तु पुष्पाण्यारो-
पितान्यपरेऽह्नि तत्कालोत्तीर्णानीव दृश्यंते. एतानि च सांप्रतं म्लानानि दृश्यंते, पुनः स्तंजलमा
पांचालिकेव सा सुवर्णगुलिका देवदत्तापरनाम्नी या दास्यामीति सापि न दृश्यते, निदावे मरुवारीव
करिणां मदश्च निष्टो दृश्यते, तन्नूनमनिलवेगेनेह चंरुप्रद्योतः समागादिति ज्ञायते, सदेवदत्तां तां
प्रतिमां च गृहीत्वा चौरवद्गतः, यतोऽसौ कामांधः. काममोहितः पुमांश्च किमकार्यं न करोति? य-
तः—विकलयति कलाकुशलं । हसति शुचिं पंसितं विस्त्रयति ॥ अधरयति धीरपुरुषं । क्षणेन
मकरध्वजो देवः ॥ १ ॥ लोकेशकेशवशिवत्रिदिवप्रभृणां । चूनामणिः प्रणयिनी प्रथते यदाज्ञा ॥
निःशेषविश्वविजयी विपमेषुरेषु । कं नावधीरयति धीरमपि प्रवीरं ॥ २ ॥ ततः प्रद्योतोपरि कुपित

धर्म
मजूपा
११५

उदायनो जयजनामिव प्रयाज्जनामवादयत्, वरमुक्युटा दश राजानो तमन्वगु, रुद्रा इव एकाद
शापि ते राजानो महौजसावतीप्रति चेदु, मार्गे सचरत्सैन्य यावन्मरुस्थव्या समागत, तावदुष्ण
कात्र समायात, तस्मिन् समये जलाजावे तृपान्नाता लोका भूमौ द्युति, परस्परमास्फ्यति, ता
स्तृपान्नातान् लोकानालोक्योदायनो राजा प्रजावतीदेव मस्मार, स्मृतमात्रोपस्थितेन तेन देवेन
वारिपूर्णास्त्रयस्त्यका कृत्वा, तत्पय पाय पाय तत्कटक सुस्थितमदृत्, यतोऽग्नेन विना जीव्येत,
पर जीवनीय विना तु क्षणमेक न जीव्यते, तत प्रजावतीदेवो राज्ञ साहाय्य कृत्वा स्वमात्रय ज
गाम, क्रमेण राजोदायन उद्धयिनी पुरी प्राप, ततस्तयोर्द्वयो सैन्ययोर्मिय सगरोऽदृत्, तस्मिन्
सगरे द्वयो सैन्ययो सैनिका निधन गता, ततश्चदतेजसा चंमप्रद्योतेनोक्तं नो उदायन ! श्राव
योर्वैर वर्तते, तर्ह्यावयो सग्रामो षवतु, किमन्यैर्लोकैर्निधन नीतै ? उदायनेनोक्तमेव षवतु, प्र
द्योतेनोक्त स्थे स्थित्वा प्रद्वर्तव्य तत प्रजाते प्रद्योतोऽनिखवेगेभ सङ्गीकृत्य तदारूढ सगरे समा
गात्, उदायनश्च रथारूढ एव समागात्, गजस्थं प्रद्योत दृष्ट्वा चेत्युवाच, हे पाप्मन्नसत्यसधत्वात्त्व
नष्टोऽसि, त्वं न षवसीत्युक्त्वा महद्विक्रया वेगेन स्व रथ भ्रामयन् दोग्मानुदायन. श्चित्रिमुखै शि

धर्म-

मंजूपा

१५६

लीमुखैर्धनुर्धरधुरंधरोऽनिलवेगस्य विष्वक्पादतलानि विव्याध, अनिलवेगगजेन्द्रस्य चत्वारोऽपि पादा
वाणैः संभृताः. ततश्चलितुमशक्तो द्विपः पृथिव्यां पपात. उदायनेन प्रद्योतः कुंजरात्पानयित्वा ह-
स्तेन धृत्वा वटः. निजयशोरशिखि प्रद्योतस्य ललाटपट्टे मम दामीपतिरिच्छकरावलीं लिखेत्. उ-
दायनस्तप्तलोहशलाकया तमंकितं निजदासमिव कृत्वा गुप्तिगृहेऽक्षिपत्. ततो दिव्यं प्रतिमास्तं स-
मानेतुं स प्रद्योतस्य गृहजिनालये गतः. तां प्रतिमां नत्वा पूजयित्वा स्तोत्रेण च स्तुत्वोपादातुमु-
पात्रंस्त, परं सा प्रतिमा ततः स्थानाद्द्विस्वन्न चत्राल. पुनर्देवाधिदेवप्रतिमामर्चयित्वा स इत्युवाच,
हे नाथ! मम किं प्राग्यं नास्ति? किं कोऽपि मयापराधः कृतो विच्रते यत्परमेश्वर! त्वं मया सह
नैपि. तदानीं प्रतिमाया अधिष्टायको देवोऽप्युवाच, हे महाभाग! त्वं माज्ञोचोः, यद्दीनजयपत्तनं
पांशुवृष्ट्या स्थलं ज्ञावि, तत्कारणान्नाहं तत्र समेष्यामि. हे महाभाग! त्वं निवर्तय? तं देवतादेश
मासाद्योदायनोऽवंतीदेशान्यवर्तत, मार्गस्यांतराले प्रयाणवारिणी प्रावृष्टवटव, राजा तत्रैव शिविरं
न्यधात. राजानो यत्र तिष्ठन्ति तत्रैव नगरं. दश राजानो धूलिवप्रं कृत्वोदायननृपं परितः परिवेष्ट्य
तस्थुः, तेन कारणेन तत्र दशपुरं नाम नगरं जातं, उदायनः प्रद्योतं चोजनादिनात्मानमिव बहु

वर्ग मेने, ईदृश क्षत्रधर्मो वर्तते

मजूपा

११७

अन्यदा पर्युषणापर्वणि उदायने पौषधिके सूद प्रद्योतमपृष्ठत्, किमद्य नृप नोद्दयसे? तत्
श्रुत्वावतीनाथो दोजादिदमर्चितयत्, अहो मम कदापि न पृष्ट, अद्य च स नोजनेष्ठा पृष्ठति, त
त् किंचित्कारणमिति मत्वा प्रद्योत सूपकारमपृष्ठत्, नो सूपकृत्! त्वया मम कदापि न पृष्टं, अद्य
पृष्ट तत्कि कारण? सूदोऽप्युवाच हे राजन्! अद्य पर्युषणोत्सव, अद्य सांन पुरपरिवारो मम स्वा
म्युपोपितोऽस्ति, सदा तु राजार्थं रसवती क्रियते, तथा रसवत्या च त्व नोजिनोऽमि, अधुना तु त्व
दर्थं ता रसवती करिष्यामीति पृष्ठामि प्रद्योत सूद स्माह, नो सूद! त्वया वर कृतं यत्पर्युषणादि
न ज्ञापित, ममाप्युपवासोऽद्यास्तु, यतो मम पितरौ श्रावकौ बभूवतु सूदोऽपि तत्प्रद्योतस्य ज्ञापि
तमुदायनायाह्यत्, उदायनोऽप्येवमर्चितयत्, अय यादृशस्तादृशो वा भवतु, परमस्मिन् कारागार
निवासिनि मम पर्युषणा साञ्ची न स्यात् एवमवधार्य प्रद्योत कारागारान्मुक्त्वा क्षमयामास, क्षम
यित्वा च तस्य ज्ञात्राकगोपन स्वर्णरत्नमणिपट्टवधेन विदधे तदादि वैजवसुत्रक पट्टबंधो राज्ञा
जान, पूर्वं किरीटमेवाभुत् तेषा मौलिमरुन उदायनो राट् प्रद्योतायावतिदेश ददौ वर्षासत्रे व्य

धर्म-

मंजूषा

१५७

तिक्रान्ते उदायनो वीतभयं ययौ. दक्षत्रिर्वह्नुमुकुटे राजत्रिर्वासितं पुरं दशपुरं नाम नगरं पृथिव्यां
प्रथितं जातं. वीतत्रयप्रतिमायै विशुद्धीः प्रद्योतो नृपतिर्दशपुरं दत्त्वा स्वयमवंतिपुरीमगात्. उदाय-
नो राट् विद्युन्मालिकृतायै प्रतिमायै द्वादशग्रामसहस्रान् पूजार्थं प्रददौ.

अत्रान्तरे वीतत्रयस्थितमुदायनं प्रभावतीदेवः स्नेहेन प्रत्यबोधयत्. हे राजन्निह जीवतः स्वा-
मितो या प्रतिमा नूतना कपिलकेवल्लिना श्वेतांवरेण प्रतिष्ठितास्ति सापि त्वया पुरातनीव प्रभावती
ज्ञेया तथैव पूजनीया च. समये च त्वया महाफला सर्वविरतिरपि ग्राह्या. उदायनोऽपि राट् देव-
तावचनं प्रतिपेदे. ततः स देवः स्वस्थानं गतः. उदायनस्तद्दिनादारभ्य विशेषधर्मपरायणो जातः.
अन्यदा स्वपौषधागारे स पादिकमहोरात्रिकं पौषधं जग्राह. तत्र राज्ञो धर्मजागरिकायां शुचध्या-
नेन तस्थुष ईदृगध्यवसायोऽनृत, ते नगरग्रामादयो धन्या ये श्रीवीरेण स्वचरणरेणुभिः पवित्रि-
ताः, ते राजाप्रजादयो धन्या येस्तन्मुखाधर्मोऽश्वावि, तथा तत्पादयज्ञसान्निध्याद् ग्रहधर्मं द्वादशधा
शिश्रियुः. पृथिव्यां ते श्लाघ्यास्ते वंदनीयाश्च ये स्वाम्यंतिके जावतः सर्वविरतिं प्रपेदिरे. यदि स्वा-
मी श्रीवीरो विहारेण विचरन्निह वीतत्रयपत्तनं पुनाति तर्हि तत्पादमूले प्रव्रज्यामादाय संमारणारं

धर्म
मजूपा
१५९

प्राप्नोमि श्रीवीरो जगवांस्तन्मनोगत नाव ज्ञात्वा चपापुर्या प्रचलित, क्रमेण मही पावयन् वीत
अयपत्तने समागत, जगवत समागत ज्ञात्वोद्यानपालकेन विहसो राजा, तस्य वर्धापनिका दत्त्वा
म वदनाय निर्गतः, स्वामिन वदित्वा च पुरो निपण्ण स्वामी श्रीवीरो गमीरमधुरगिरा वैगग्योत्पा
दिनी देशना विदधे राजा ता देशना श्रुत्वा स्वामिन नत्वा गृहे गतवान्, मनसि चैव चिंतयामा
स, अहो यद्यहमजीवये सूनवे राज्य दद्यां तन्मयैष ससारनाटके नट कृतो भवेत्, यतो नीतिवि
दो वदंति नरकांत राज्यमिति तत्सूनवे राज्यमह न ददामीति मत्वा स केशिनि जाग्निनेये राज्य
श्रिय सन्नमयामास निशि सूर्यस्तेज पावक इव जीवतस्वामिदेवाय पूजानिमित्त ग्रामाकरपुरादि
रु ब्रुवि घन च स शासनेन ददौ तत केशिनैरेडेण कृतनिष्क्रमणोत्सव उदायन पश्चिज्यामुपा
त्तवान् स व्रतदिनादारभ्य पद्याष्टमादिमहातपोनि स्वात्मानमशोपयत्

एकदोदायनमुने पृथिव्या विहरतो महाव्याधिरूपन्नोऽकालापथ्यज्जोनै स मुनिर्वैद्येन दृष्ट,
कथितश्च ज्ञो मुने त्व देहे निस्पृहोऽपि मोक्षमाधन देह दधिजक्षणेन रक्ष? तत् श्रुत्वा स मुनि
र्दृश्यर्थं गोष्ठे विचरति, यतस्तत्र दोषविवर्जिता दधिजिज्ञा सुलजा नवति अन्यदा स उदायनराज

धर्म-

मंजूषा

१६०

पिर्वीतन्नयं पत्तनं गतः. तं महामुनिं समागतं ज्ञात्वा केश्यमात्यैर्ऋणितं नो राजेंद्र ! एष तव मा-
तुलस्तपसा निर्विषो राज्यं त्यक्त्वा पश्चात्तापेनेह समागतः, स तव राज्यं ग्रहीष्यति, त्वमस्य विश्वा-
सं मा कर्षीः. केशिनोक्तं राज्यमस्यैवास्ति, अनेन दत्तं. एष एव राज्यं गृह्णातु, अत्र मम किमपि
नास्ति. तत् श्रुत्वा मंत्रिणः प्रोचुः, हे राजन् राज्यं तु पुण्येन लभ्यते. तर्हि लब्धं कथं दीयते ? तै-
र्वचनैर्मुदितो राजा केशी उदायने ऋक्तिं त्यक्त्वा मंत्रिणं प्राहाय किं कार्यं ? मंत्रिणः प्रोचुः स्वा-
मिन्नस्य मुनेर्विषं देयं. ततो मंत्रिणा प्रेरितः केशी राष्ट्र मातुलमुनये एकया पशुपालिकया सविषं
दधि दापयामास, अहो परस्पर्यस्य का मतिः ? दध्यन्तर्गतं विषं देवता जहार. उवाच च नो मुने !
सविषं दधि मा भुद्व ? दधिस्पृहां च मा कृथाः ? मुनिना दधिऋद्धाणं परिहृतं, रोगो वर्धितः, रोग-
निग्रहणार्थं मुनिः पुनर्दधि जग्राह. सा देवतैवं त्रीन् वारान् विषापहारं चकार. अन्यदा देवताप्र-
सादेनोदायनो मुनिः सविषं दधि खादतिस्म. ततो विषवीचिञ्जिरात्मनः शरीरं व्याप्तं ज्ञात्वा मह-
पिर्नशनं प्रपेदे. समाधिना त्रिंशद्दिनान्यनशनं पालयित्वोत्पन्नकेवलज्ञानो विपद्य स शिवं गतः.
शिवं गते उदायने देवता समागत्य कोपावेशात्तन्नगरं पांशुवृष्ट्या पूरयतिस्म. तदा साः कपिलार्पि-

धर्म

मजूपा

१६१

प्रतिष्ठिता जीवत्स्वामिप्रतिमा निधानमिव दृग्ता बभूव तत्रैक कुञ्जकार शय्यातर निरागस समुत्पा
थ्य सिनपव्या नीत्वा तन्नाम्ना कुञ्जकारकृतमिति तत्र स्थान चकार

स्तश्चोदायने गृहीतव्रते प्रगावतीकुक्षिजोऽग्नीचिनामा नदनश्चिनयति, यद्दो मत्पितृ कोऽय
विवेक ? यो मयि पुत्रे सत्यपि ऋग्निनीवदनाय स्व राज्यमदात् यदिवा मत्तातो राज्याधिकारी य
दिच्छति तदेव करोति, राजान को निवारयति ? अथाह केशिन सेवा कथं करिष्ये ? यतोऽहमुदा
यनपुत्र, इति पित्रापमानित स कुणिकरात्सेवायै जगाम, यतोऽग्निमानवतां पराजवे विदेश श्रे
यान् अथ मातृस्वप्नेन कोणिकेन सगौरव वीक्ष्यमाण स तत्र सुखेनास्थात् महाश्रावक सोऽ
ग्नीचि श्रावकधर्म यथावदपालयत्, परमुदायने पराजव स्मरन् वैर न तत्याज प्राणाते पाक्षिकान
शनेन मृत्वा तदनालोच्यासुरोत्तमोऽसौ ह्रुवनपतिदेवो बभूव तत्रैकपत्न्योपमायु परिपात्य महावि
देहेषूपव्याग्नीचिजीव शिव गमिष्यति या जीवत्स्वामिप्रतिमा चरुप्रद्योतकारिता कपिलार्पिप्रतिष्ठिता
वीतजये पाशुपूरेण तिरोहितास्ति तस्या एवमुत्तरो नविष्यति श्रीवाराणिर्वाणात् षोडशशतनवपट्टि
वर्षाणि १६६९ यदा यास्यति तदा पत्तने कुमारपालदृष्यात् नविष्यति, मोऽन्यदा वज्रशाखाया मु

धर्म-
मंजूषा
१६२

निचंद्रकुलोद्भवमाचार्यं हेमचंद्रं द्रक्षति, तस्य समीपे जैनं धर्मं समासाद्य स महाश्राद्धो ऋविष्यति,
स तां प्रतिमां महाप्रयत्नेन दिव्यानुजावाच्च पांशुपूरात्कर्षयिष्यति. कुमारपालत्रुपालो महामहेन तां
प्रतिमां समानीय स्वगृहासन्नं स्फटिकमयं प्रासादं कारयित्वा तत्र तां संस्थाप्य प्रत्यहं स्वयं पूजयि
ष्यति. उदायनेन यद्ग्रामनगरादिशासनं जिनप्रतिमापूजाकृते दत्तं तत्सर्वं कुमारपालः प्रमाणीक
रिष्यति. स कुमारपालो ऋपालो महाश्राद्धो देवचक्त्या गुरुचक्त्या श्रेणिकसदृशो जारते ऋविष्य-
ति. इहं तृणमिव त्यक्त्वा । राज्यलक्ष्मीमुदायनः ॥ श्रीवीरशासनस्यांत्यो । राजर्षिः परमोऽद्यवत् ॥
॥ १ ॥ इत्युदायननृपकथानकं समाप्तं. अथानुकंपाजक्तिदानफलमाह—

॥ मूलम् ॥—जिणहरमंडिवसुहो । दाढं अणुकंपजक्तिदाणां ॥ तिष्ठपचावगरेहं । संपत्तो
संपश्रया ॥ १३ ॥ व्याख्या—जिनगृहेण जिनप्रासादेन मंडिता शोभिता वसुधा पृथिवी येन स
तथा, ' दाढंति ' दत्वानुकंपाजक्तिदानादि, अनुकंपया दीनदुःस्थितेभ्यो यानि दानानि तान्यनु-
कंपादानानि, तथा जक्तिदानानि संघेभ्यो यानि दानानि तानि जक्तिदानानि, ' तिष्ठेति ' तीर्थप्र-
जावकपुरुषाणां मध्ये रेखामद्वितीयजावं ' संपत्तोत्ति ' संप्राप्तः संप्रतिराजेति गाथार्थः. ॥ १३ ॥ वि-

स्तरार्थस्तु दशानभद्रवसेय , तत्कथा चेय—

स्वामिना स्थूलजड्रेण । शिष्यौ ह्यवपि दीदितौ ॥ श्यार्यमहागिरिरार्य—सुहस्ती चाग्निधान
 त ॥ १ ॥ श्रीस्थूलमद्रदीक्षिनावार्यमहागिर्यार्यसुहस्तिनामानौ तौ ह्यवपि यदार्यया वाव्यादपि मा
 त्रेव पाठितौ खरुप्रारोपमतीध्रवतधारिणौ निरतीचारवारित्रचारिणौ परोपहेभ्यो निर्भेकौ महाव्रत
 धुराधौरेयौ श्रीस्थूलजडस्वामिपादपद्ममधुकरौ श्रीस्थूलजड्रेण सागानि दशपूर्वाणि पाठितौ महाप्रा
 ङ्गौ स्वामिना स्वपदे स्थापितौ तत स्थूलजड्रो महामुनिरनशनेन काल कृत्वा देवत्व प्रपेदे अथ
 तावार्यमहागिरिसुहस्तिनौ जविकान् प्रतिवोधयतो धर्मदेशना कुर्वाणौ पृथिव्या विचरतौ स्त , महा-
 गिरिन्यदा निजं गडं सुहस्तिनेऽदात्, स्वयं जिनकल्पेन विहर्तुमेकोऽसुत्, पर जिनकल्पव्युत्थेदात्
 स गडनिश्रया स्थित एव स श्यार्यमहागिरिर्जिनकल्पार्हया वृत्त्या विजहार, श्यार्यसुहस्तिस्सूरयो ध
 र्मदेशनावारि वर्षतो वारिदा इव विचरत पाटलीपुत्रपत्तन जग्मु , तत्तार्यसुहस्तिर्निर्वसुवृतिनामा
 श्रेष्ठी प्रतिवोधित , स जीवाजीवादिबिन्महाश्रावकोऽसुत् अथ स वसुवृति स्वान् स्वजनान् प्रत्यह
 धर्मकथानकै प्रतिवोधयति, पर बहुलकर्मत्वात्ते स्वजना प्रतिवोधं न प्राप्नुवति ततो वसुवृतिश्रेष्ठी

धर्म-
मंजूषा
१६४

गुरोराख्यत्, हे जगवन् ! मत्स्वजना मया धर्मोपदेशेन भृशं प्रतिबोधिताः, परं प्रतिबोधयितुं न श-
क्यते, अतस्तान् प्रतिबोधयितुं मद्गृहे पादावधार्यतां. वसुधृतिश्रेष्ठ्याग्रहेण श्रीसुहस्ती तद्गृहं य-
यौ, तत्र सुस्थानस्थितः सर्वेषां वसुधृतिस्वजनानामन्येषां च सुधातरंगिणीं धर्मदेहिनां प्रारेजे. सो
द्भ्रविका एवंविधं मानुष्यपवाप्य धर्मे यत्नो विधेयः. इत्यादि यावत्कथयति तावत्तत्र देशनासन्न्या
र्यमहागिरिर्निद्वार्थं प्राविशत्, तं गुरुं समागतं ज्ञात्वा सुहस्ती स्वकीयासनात्समुत्थाय परमप्रेम्णा वं-
दतेस्म, श्रेष्ठ्युवाच युष्माकमपि गुरवः संति ? यतो युष्माजिरेते वंद्यंते. सुहस्ती स्नाह जो श्रेष्ठिन्!
ममैते गुरवः, एते सदा त्यागार्हघक्तपानादिभिर्द्वामाददते. एतेषां पादरजोऽपि हि वंद्यं, एवमार्थ-
महागिरिं स्तुत्वा तानखिलान् वसुधृतिश्रेष्ठिकौटुंबिकान् प्रतिबोध्य सुहस्ती जगवान् पुनरपि निजं
स्थानं ययौ, स श्रेष्ठी स्वजनानेवमूचे, एनं महागिरिमुनिं यदा भिद्वार्थमागतं यूयं पश्यथ तदा त्य-
ज्यमानं घक्तपानादि दर्शयित्वैतस्मै देयं, एतद्दानाद्भवतां महाफलं स्यात्. वसुधृतिस्वजनैस्तथैव क-
र्तुमारजे, द्वितीयेऽह्नि महागिरिस्तेष्वेव गृहेषु भिद्वार्थमागात्, महागिरिं समागतं ज्ञात्वा ते श्रेष्ठी-
बांधवास्तथैवारैजिरे यथा वसुधृतिश्रेष्ठिना पूर्वमुक्तं. आर्यमहागिरिणोपयोगेन तदन्नाद्यशुद्धं ज्ञात्वा-

धर्म
मजूपा
१६९

नादायैव वभति गत्वा सुहस्तिनमूचे, हे श्यार्य ! त्वया विनय कृत्वा महत्यनेपणा कृता, ते हि त्व
दुपदेशेन त्रिदां सङ्गयित्वा मह्य ददति, नैव ऋय करिष्येऽहमित्युक्त्वा पादाग्रे सुठन सुहस्ती व्य
वह्निन्नजिनकट्टपतुखनाकारिण महागिरि क्षमयामास, यथा—बुद्धिमे जिणकप्पे । ङाही जिणक
प्पतुखणमिह धीरो ॥ त वदे मुणिवसज्ज । महागिरि परमचरणधर ॥ १ ॥ जिणकप्पपरिकम्म ।
जो कासी जस्स सधवमकासी ॥ सिद्धिघरम्मि सुहठी । त थ्यङ्गमहागिरि वदे ॥ २ ॥ वदे थ्य
ज्जसुहत्थि । मुणिवर जेण सपझया ॥ सिद्धिं सधपसिद्धिं । चारित्त पाविन्नं परम ॥ ३ ॥ को
सवीए जेण । दमगो पठाविन्नं थ्य जो जानं ॥ उज्जेणीए सपझ—राया मो नदज्ज सुहठी ॥४॥
इतश्च जीवतस्वामिप्रतिमास्थयात्वा निरीक्षितुमवतीपुर्यामार्यमहागिरिसुहस्तिनावायातो, तौ च
सपरिब्रह्मदौ पृथक्पृथक् वसत्या तस्थतु थ्यथ जीवतस्वामिस्थस्त्रान्यामाचार्याभ्यामन्वीयमान सम
स्तसधेन सार्धमवतीपुर्या त्रिकचतुष्कचत्वरदिपु व्रमन् तूर्यनिर्घोपै संचरन् लोकैर्महर्ष्या पूज्यमानो
गतो राजकुलधार सप्रतिराट गवाक्षस्थो स्थयात्रान्वित श्रीसुहस्तिन दूराद्दर्श दृष्ट्वा चैवं दध्या,
किमेप यतीश शांतात्मा पुण्यमूर्तिर्मया पूर्वं कुत्रापि दृष्टो वर्तते ? येनास्मिन् दृष्टे ममातीवमोहो

धर्म-

मंजूषा

१६६

जायमानोऽस्ति, यतः—यस्मिन् दृष्टे जवेन्मोहो । द्वेषश्च प्रलयं व्रजेत् ॥ स विज्ञेयो मनुष्येण ।
वांधवः पूर्वजन्मनः ॥ १ ॥ इत्येवं विमृश्य प्राप्तमूर्धोऽसाववनितले पपात. आः किं जानमिति वदन्
परिहृदो दधावे, व्यजनैर्वीज्यमानश्चंदनैश्च सिच्यमानोऽवनिशासनो जातिस्मरणमासाद्योदस्थात्.
स राजा जातिस्मृत्या तं प्राग्जन्मगुरुं ज्ञात्वा सुहस्तिनं तदेव वंदितुमागात्. त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य पंचां-
गप्रणतिपूर्वकमार्यसुहस्तिनं गुरुं नत्वा स जिनधर्मस्य फलं पप्रह. सुहस्ती जगवानाख्यत्, अहो
संप्रतिनरेश ! जिनधर्मस्य फलं मोक्षः स्वर्गश्च, पुनः पृथ्वीशः पप्रह, सामायिकस्य किं फलं ? गुरु
राह सामायिकस्य यत्पुण्यं जवति तस्य संख्यां कर्तुं न शक्यते. हे जगवन्नव्यक्तसामायिकस्य किं
फलं ? राजन् ! राज्यादिकं फलं. एतद्वचनं श्रुत्वा राज्ञः प्रत्ययो जातः, जातिस्मृत्याऽव्यक्तसामायि-
कफलं ज्ञात्वा सुहस्तिनं नत्वा पार्थिवः प्रोवाच, हे जगवन् ! यूयं मामुपलक्षयध्वे किं वा नोपलक्ष-
यध्वे ? ज्ञानोपयोगेन ज्ञात्वार्यसुहस्त्याह, हे नरेश्वर ! त्वामहं सम्यगुपलक्षये, त्वमात्मीयपूर्वजवच-
रित्रं सावधानो नृत्वा शृणु ?—

हे राजन् ! वयमार्यमहागिरिणा सार्धं गच्छेन सममेकदा कौशांब्यामागताः, साधुवाहुद्व्याद्वसते:

धर्म

मजूपा

१६७

सकीर्णान्न पृथसृष्टक स्थिताया, तदानीं दुर्जिज्ञे प्रवर्तमाने महर्षिणा श्राद्धा अस्मभ्यमशन
पानसादिमस्वादिमादि बहुधा वितरतिस्म अन्यदा कस्यापि श्रेष्ठिनो गृहेऽस्मदीया साधवो भिदा
ये ययुः, तदैको ररुस्तेषां पृथस्योऽन्नं बहुप्रकारं वित्तीर्यमाणं वीर्यं मार्गं मुनीन् जगौ, नो मुनयः ।
अहं बुद्धिद्विनोऽस्मि, दीनो दुःस्थो दुर्जगश्चास्मि, म्रियेऽहं, तेन मे किञ्चिन्नोजनं दीयता? साधवो
जगुर्गुरो जानति, वयं तु तदधीना स्वयं दातुं किमपि नेश्वरा ततो मुनिनि सार्धं रंको गुर्वं
तिके गतः, गुरुपार्थं गत्वा च भोजनमयाचत, तदा गुरुभिरतिशयज्ञानमन्त्रिस्तस्याप्रेतनं च वदन्ना
प्रोक्तं, भो निक्षुक्! त्वं चेद् व्रतं नजसे, तदास्मत्पार्थाद्रक्तं लजसे, तदा स रकोऽर्चितयद्यथा—
अर्चितयदयं ररु—श्चिरं कष्टं महाम्यहं ॥ तद्धरं व्रतं नजसे । यथेष्टं यत्र नृज्यते ॥ १ ॥ ररु प्रा
ह मम सयमं ददतु, ततो गुरुनिस्तस्मै सयमं श्रीर्पिश्राणिता, अर्ह्यायुर्मत्वा तस्यान्नपानदानेन नो-
जयित्वा जाववृष्टये माध्वाप्रतिश्रये साधुयुतं स ररुसाधुं प्रेषितं, साध्वीनिर्महेन्यप्रियापुत्रीयुतानि
अर्पितं स ररुमुनिः, तदा ध्यातं तेनाहो धर्मस्य साम्राज्यं! मया यत्कदाचिद् दृष्टं नात्र तदनु-
क्तं, एषमिधा साध्यादयो मामद्यदीक्षितं वदते

धर्म-
मंजूषा
१६७

एवं वर्धमानजावः स रंकः पश्चादुपाश्रयमागतः सुखेन सर्वं दिनं निनाय, रात्रौ त्वकस्माद्द्वलि-
ष्टाहाराजीर्णत्वादूर्ध्वाधोवमनादिभिर्विशुचिका जाता. ग्लानीवृतो रंकसाधू रात्रौ गुरुभिर्निर्यामितो
निधनं गतः, पुनर्यत्र स जल्पन्नस्तदाह—अवंत्यां श्रेणिकराजपट्टे कृणिकः १, तत्पट्टे लदायनः २,
तत्पट्टे नवनंदाः ३, तत्पट्टे चंद्रगुप्तः ४, तत्पट्टे विंदुसारः ५, तत्पट्टेऽशोकश्रीः ६, तस्य सुतः कुणा
लः ७, स कुणालो बालत्वेनांधः, तत्पत्नी धारिणी, तस्याः कुक्षौ समुत्पन्नोऽसौ रंकसाधुजीवः, जा-
तमात्र एव पितामहेन दत्तराज्यस्त्वं संप्रतिनाम राजाभूः, वयं ते रंकदीक्षादांतारो मुनयः, पुनर्नृपो-
ऽवगवन्नेता राजसंपदो जवत्प्रसादतो मया लब्धाः, जगवन्! यदि तदा युष्माकं दर्शनं नाभवि-
ष्यत्तदा मम क्वेदम् राज्यसंपदोऽन्नाविष्यन्? युष्माभिः पूर्वजन्मनि संयमो दत्तः, तेन यूयं मम गु-
स्वः, अस्मिन्नपि जवे जवंत एव मम गुरवो जवंतु, श्रीसुहस्तिकसूरिराह. राजन्नाजन्मस्वर्गापवर्गसु-
खदं जिनधर्मं ज्ञज? येन धर्मेण संसारान्निस्तारो जवति. ततो राजा बहुपश्चिारयुतो गुर्वतिके धर्मं
शृणोति, श्रीसुहस्तिकसूर्यो धर्मं कथयंति, यथा—स्वर्गः स्यादपवर्गो वा—मुत्रार्हधर्मशालिनां ॥
इह हस्त्यथकोषादि—संपदश्चोत्तरोत्तरा ॥ १ ॥ प्रत्यग्रहीदथ नृप—स्तदग्रे तदनुज्ञया ॥ अर्हन्

धर्म
मजूपा
१६९

देवो गुरु साधु । प्रमाण मेऽर्हतो वव ॥ ७ ॥ अणुवनगुणवत—शिक्षाव्रतपवित्रित ॥ प्रधान
श्रावको जज्ञे । सप्रतिस्तत्प्रभृत्यपि ॥ ३ ॥ स तद्दिनादास्य सप्रतिरारु जीवदया पात्रयति, दीने
भ्यो दान ददाति, प्रत्यहं नवीनजिनप्रासादवर्धापनिकया दत्तघावन करोति, सध्यात्रये जिनार्चा
करोति, प्रतिदिन साधर्मिकवात्सल्य करोति, सप्तक्षेत्र्यामत्यर्थं धन वपति, मनागपि निष्फलां वेला
न निर्गमयति, यत —

अवाप्य धर्मावसर विवेकी । कुर्याद्विखव न हि विस्तराय ॥ तातो जिनस्तदाशिक्षाधिपेन ।
रात्रिं व्यतिक्रम्य पुनर्न नेमे ॥ १ ॥ अतो धर्मकार्ये राजा विखवं न करोति, स सप्रतिद्वपो दिग्वा
त्रा कुर्वाणोऽखडा विखंमां जरतसुव साधयित्वा जिनायतनमस्मिता करोतिस्म, क्रमात्सप्रतिद्वपतेस्त्रि
खंमाधिपतेरथौ सहस्राणि राजान सेवा कुर्वति, तथा सप्रतिराजस्य पचारात्सहस्रमिता मतगजा
अनवन्, एककोटिमितास्तुरंगमा जाता, रथाना नवकोटयोऽनवन्, कोटिसप्तमिता पादात्यसेवका,
तस्यानेके देवा सान्निध्य कुर्वति, सुवर्णरूपमणिमाणिक्यकोशस्य तु प्रमाण तस्य द्वपतेर्न ज्ञाय-
ते, श्रीसुहस्तिगुरुक्त धर्मे सदा कुर्वन् सप्रतिरारु बहुपुण्यमर्जयामास श्रीसधेन सह वर्षे वर्षे चैव

धर्म-
मंजूषा
१७०

यात्रोत्सवः संप्रतिवृषेन तन्यते, ततः संप्रतिवृषोऽप्यष्टकर्माणि वेत्तुमेवाष्टप्रकाराणिः पूजाधिर्जैनीं
प्रतिमामपूजयत. स संप्रतिराहू वेताह्वयं यावत्स्वसेवकान् सामंतांश्च समाह्वयेत्यवोचत. नो सामंता
युयं यदि मयि भक्तास्तदा श्रमणोपासका ज्ञवत ? इति संप्रतिराजादेशात्ते वृषाः श्रावकीवृष्य स्व-
स्वदेशेषु जैनं धर्मं प्रवर्तयामासुः. तथा राजादेशाद्भवः श्राव्या ग्रामे ग्रामे नगरे नगरे गत्वा ध-
र्मकथाः कथयन्ति. एवमार्यदेशस्थान् वृषान् जिनधर्मकारकान् कृत्वा शुद्धीः संप्रतिवृष इति दध्यौ.
अनार्यदेशेषु मया कथं जैनधर्मः कारयितव्यः ? साधून् विना लोकानां धर्मोपदेशं को ददाति ?
तेन प्रथमं श्रमणोपासकाः प्रेष्यन्ते, यथा तत्र ते धर्मोपदेशं दत्वा श्रावकान् कुर्वन्ते. ततः संप्रतिवृ-
षेन बहवः श्रावका यतिवेषधारकास्तत्र प्रेषिताः. तेषां प्रोक्तं च तत्र भवन्निर्विचत्वारिंशद्दोषवर्जित
व्याहारो गृहीतव्यः. साधुजिरिव जवद्भिः स्वाध्यायादि सर्वं साधुकृत्यं कर्तव्यं. यद्येवं च न करिष्य-
थ तर्हि जवतां सर्वोऽपि ग्रामो मया ग्रहीष्यते. यद्येवं च करिष्यथ तदा द्विगुणो ग्रामो दास्यते.
अनार्यलोकांश्च राजेत्युवाच. नो नो जनाः ! एते यथा यथान्नपानादि याचन्ते तथा तथा जवद्भि-
र्देयमिति, मम करश्च न देयः. तैरपि तत्प्रतिषेवं.

धर्म
मञ्जूषा
१७१

तत संप्रतिद्वपतिनिर्देशात्ते श्रमणोपासका गृहीतसाजुत्तेषा निर्वाहमात्रगृहीतधना अनार्यदे
शेषु ययु तत्रत्यलोकास्तान् साधून्तत्वा तदतिके धर्मोपदेश शृण्वति, यथा—अहिंसा सत्यमस्तेय
। त्यागो मैथुनवर्जन ॥ एतेषु पंचसूक्तेषु । सर्वे धर्मा प्रतिष्ठिता ॥ १ ॥ प्राज्यानि राज्यानि स
जोजनानि । सौभाग्यनैरोग्यसुयोग्यवर्ग्या ॥ रामा स्मारम्ययशोविलासा । स्वर्गापवर्गा प्रभवति
धर्मात् ॥ २ ॥ इत्यादिधर्मदेशना श्रुत्वा ते लोका प्रतिबोध प्राप्तास्तेषा माधूनां नित्य शुद्धानपा
नदानेन प्रतिष्ठानयति क्रमात्तेर्धतिजिस्तादृशैस्ते बहवो जना जिनधर्म आहिता, जिनज्वनादिषु
च ते श्रिय वपतिस्म तै साधुजिस्तेऽनार्यदेरुवासिनो जना श्रावका कृता सतो जट्यतिस्म, न
वता को गुरुस्ति? तैरुक्तमस्माक गुरु श्रीसुहृस्तिकस्मूरि क्रमात्सप्रतिराज्ञा तस्मिन् देशे गुर्वाज्ञया
विहारितास्ते साधवस्तत्र तेन्यो जैन धर्म कथयतिस्म एव ते लोका जैनधर्मपरायणा जैनधर्ममे
वाराधयति एकस्मिन् दिने वदनार्थमागत सप्रतिराद्, गुरुणा च धर्मोपदेशो दत्त, गो सप्रतिनेरे
द्र! श्रूयता? चतुर्धा धर्म श्रीजिनैरुक्त, तत्र दानधर्मो मुख्यतयोक्तः, यतो दान विनापरे धर्मा
कर्तु न शक्यंते, यत—निखिलेष्वपि धर्मेषु । दानधर्मो विशिष्यते ॥ दानधर्म विना यस्मा—

धर्म-

मंजूषा

१७२

न्मुक्तिर्नैवाप्यते क्वचित् ॥ १ ॥ तथा सप्तक्षेत्र्यां धनं वपेत्, यथा—जिण्जवण १ विंव २ पुढ्य ३ । संघरूवेसु सत्तखित्तिसु ॥ वविअधणंपि जायइ । सिवकलयमहो अणंतगुणं ॥ १ ॥ ततो राजा धर्मं श्रुत्वा विशेषतो धर्मासक्तो बभूव. पुरे पुरे जिनप्रासादान् कारयन्, अनेकशो जिनविंशानि कारयन्, पुस्तकानि लेखयन्, चतुर्विधसंघेभ्यो दानं ददन् दापयंश्च स जिनधर्ममाराधयन् विचरति. ततो ग्रामे ग्रामे पुरे पुरे नृपः सत्रागारानकारयत्. पुनर्गुर्वाङ्गया संप्रतिराजेन त्रिखंडां महीं सुंदर-जिनमंदिरमंडितां कुर्वता, षट्त्रिंशत्सहस्रनवीनजिनप्रासादकारापणसपादकोटिजिनविंशत्रयस्त्रिंशत्सहस्रजोर्णोद्धारप्रासादकारापणपंचनवतिसहस्रपित्तलमयविंवकारापणसप्तशतदानशालाकारापणादिभिः स्थाने स्थाने धर्मोन्नतिः कृता.

राज्ञा प्राग्जन्मरंकदं स्मरता चतुर्षु पुरद्वारेषु महासत्रागारा अकार्यंत, तत्र सर्वेषां न्जोनार्थे-नां न्जोनं दीयते. दानानंतरमवशिष्टमन्नादिकं यत्किंचिद्भवति तत्ते महानसनियोगिनो विचज्यो-पाददिरे. एकस्मिन् दिने राज्ञोक्तं नो महानसिकाः सर्वेषां लोकानां दानानंतरं यदन्नमवशिष्यते तत्साधुभ्यो देयं, न्वतां च इव्यं दास्यामि, एवं ते सुखिनो जाता महानसिकाः, तद्दिनादास्य

महानसिद्धिं अशिशन्नपानादि राजाज्ञया साधुन्यो ददिरे साधुनोऽपि तच्चेपात्र तैर्दीयमान शुद्धा
 नमिति ज्ञात्वा समाददिरे. राजा सादविकानथादिशत् नो सादविका । नवद्गृहे साधुनो यत्कि
 चिन्मार्गयति तद्देय दाने विखंडो न विषेय, तन्मूढ्य युष्माकमहं प्रदास्यामि, अत्रार्थे काचिच्छका
 न विषेया. एव राजोक्ते ते तथारेजिरे. विशेषतो जातहर्षास्ते साधून् दानार्थं मृशमाह्वयति, यतो
 खाने सति को न तुष्यति? तथार्थसुहस्ती शिष्यानुरागेण दोषयुक्त जानन्नपि न निषेधयति, अ
 हो शिष्यानुरागो बलीयान् ! महान्तोऽपि मोहमानुवंति एकस्मिन् दिने आर्यमहागिरि सुहस्तिन
 मज्ञापत नो महात्मन्नेपणीय राजान्न जानन्नपि किमादत्से ? सुहस्युवाच जगवन्नेते पौरा ममर्ष
 यति. पौराणामन्नपानग्रहणे को दोष ? जगादार्यमहागिरिस्सहो मायया किं जल्पसि ? अथ चाव
 योर्विसभोगो ज्वतु, महागिरेरेतद्वचन श्रुत्वा कपमानशरीरो बाल स्व सुहस्ती आर्यमहागिरिपादा
 न् वदित्वा कृताजखिरेवमुवाच, हे पगवन्नह मापराधोऽस्मि, अथ ममापराध क्षम्यता, मम मिथ्या
 दुष्कृतमस्तु, न पुनरीदृश कश्चिप्येऽहं आर्यमहागिरिस्सुचे नो महात्मन् ! को नाम ते दोष ? पुरा
 स्वामिना श्रीवीरेणेतद्विनापितं, यदीयशिष्यसताने श्रीस्थूलजद्रमुनीद्रात्पर साधूना मामाचारी पृथग्

चविष्यति, स्थूलचन्द्रमुनेश्च पश्चादावां तीर्थप्रवर्तकौ जातौ, अतस्त्वया स्वामिवचः सत्यापितं. एवं सुहस्तिस्वरिं संबोध्य श्रीमहागिरिस्वरिर्जीवंतस्वामिप्रतिमां नत्वावंत्या विनिर्ययौ. पूर्वं हि दशार्णगिरिसमवसृते श्रीमति चरमजिने श्रीवीरे यथाशक्त्या वंदनाय विनिर्गते श्रीदशार्णचद्रे साज्जिमाने. तन्निरासार्थं दिवस्पतावैरावतारूढे तत्रायाते गजेन्द्रस्याग्रपादे प्रावणि मन्त्रे. ततश्च जाते कुंडे तत्र जिनप्रतिमा कारिता. ततस्तत्र गजेन्द्रपदनामकं महातीर्थं जातं. तस्मिन् गजेन्द्रपदनाम्नि तीर्थे गत्वार्थमहागिरिस्वरिणानशनेन देहस्त्यक्तः. एवं त्यक्तदेहो महागिरिः स्वर्गं ययौ, ततश्च्युत्वा च मोक्षं यास्यति. संप्रतिपार्थिवः संपूर्णं श्रावकव्रतं पालयित्वा संपूर्णायुः शतवर्षांतेऽनशनेन विपद्य देवोऽनृत, ततश्च्युत्वा मोक्षं यास्यति.

अथ श्रीसुहस्तिकस्वरिर्विहारं कृत्वा तीर्थयात्रां च कृत्वा पुनरुज्जयिनीं पुरीं जीवंतस्वामिप्रतिमावंदनार्थं समाययौ, तत्रोज्जयिन्यां चद्राश्रेष्ठिन्याः पुत्रमवंतिसुकुमालं प्रतिबोध्य नलिनीगुह्यमविमानसुखसंगिनं चक्रे. महां विहस्त् चगवानार्थसुहस्त्यपि गह्वभारं समये शिष्याय समर्प्य विहिनानशनो देहं त्यक्त्वा सुरलोकातिथित्वं प्रपेदे, ततश्च क्रमान्मुक्तिं यास्यति. सश्रीकार्यमहागिरि—

मुहस्तिनो स्यूत्रभद्ररशिष्यो ॥ निर्मलदण्डपूर्वधरो । सप्रतिनृपप्रदितौ वदे ॥ १ ॥ अयत्कमयम
 फल । मुहस्तिरदीक्षितो द्रमकजीव ॥ सप्रतिनाम नरेन्द्रो । जातो दानेन कल्पतरु ॥ २ ॥ ५
 त्यागमहागिरिसूरिश्रीमुहस्तिकसूरिमप्रतिनरेन्द्रकथानकं समाप्त ॥ पुनर्दानफल दर्शयन्नाह—

॥ मूलम् ॥—दानं सठासुद्रे । मिद्वे कुम्भामण् महामुणिणो ॥ मिरिमूलदेवकुमारो । र
 ऊमिरि पाविञ्च गरुत्रा ॥ १४ ॥ व्याख्या—‘ दानं ’ दत्त्वा, कान्? ‘ कुम्भामण्ति ’ कुम्भापका
 न्, कथंभूतान्? ‘ मिद्वेति ’ सिठान् पकानित्यर्थ, पुन कथंभूतान्? ‘ सठासुद्रेति ’ श्रुत्या शु
 क्रानित्यर्थ, कस्य? महामुने, ‘ मिरिमूलदेवकुमारोति ’ श्रीमूलदेवनाम्ना कुमारो राज्यश्रिय ‘ पा
 विञ्चति ’ प्राप्त, कचित्स्वार्थे पिण्डिष्विधानात्, कथंभूता राज्यश्रिय ‘ गुरुश्चाति ’ महतीमिति गा
 थार्थ ॥ १४ ॥ विस्तरार्थंस्तु कथानकादवसेयस्तत्कथा चैव—

गाडदेशे विरयात् पाडलीपुर नाम्ना पत्तन विनामते तत्र राजपुत्रो धियां निधान कत्राक
 लापकुशलो मूलदेवो नाम वद्व, म कीदृश ?—चौरे चौर, साधो माधु, वक्रे वक्र, कजौ क
 जु, ग्राम्ये ग्राम्य, ठेके ठेक, विटे विट, नटे नटश्च तथा—श्रुतकारे श्रुतकारे । वार्तिके वार्तिके

धर्म-
मंजूषा
१७६

कश्च सः ॥ तत्कालं स्फटिकस्यैव । जग्राह पररूपतां ॥ १ ॥ चित्रैः कौतूहलैस्तत्र । लोकं विस्माप-
यन्नसौ ॥ विद्याधर इव स्वैरं । चत्वार चतुराग्रणीः ॥ २ ॥ सोऽन्यदा द्यूतव्यसनासक्तो मूलदेवः पि-
त्रा निजराज्यान्निष्कासितः, स्वपुरान्निर्गत एकाकी स इतस्ततो भ्राम्यन्नुज्जयिन्यां जगाम, तत्र गु-
ट्टिकाप्रयोगेण वामनो द्यूत्वा पौरान् विस्मापयामास. इतश्च तत्रैव पुरे द्वावण्यकलाविज्ञानगुणैः कु-
शला देवदत्तानाम गणिकाचवत्, सा च कलावती गणिकागुणोपेता रूपगुणगर्विता चामृत, मूल-
देवेन श्रुतमेषा गणिका सामान्यपुरुषेण केनापि न रज्यते. तर्ह्यहमेनां रंजयामीति कृत्वा तस्या
गणिकायाः क्षोद्यार्थं तद्गृह्णांतिके प्रजाते तुंबुरुखि मधुरगीतेन गातुमारेजे, तं मधुरध्वनिमाकर्ण्य
देवदत्तापि दध्यौ, कस्यैष मधुरध्वनिरिति विस्मयात्तं ज्ञातुं दासीं प्रेषयामास, गृहाद्बहिः स्थित्वा सा
दासी तं दृष्ट्वा पश्चादेत्य स्वामिनीं प्रति जगौ, हे स्वामिनि ! एष कोऽपि गांधर्वः सर्वकलाकुशलो
मूर्त्यैव वामनो न पुनर्गुणेन वामनः, तत् श्रुत्वा विस्मिता देवदत्ता द्वितीयां दासीं माधवोनाम्नीं मू-
लदेवमाहातुं प्रेषयामास, सा दासी तत्र गत्वा जगाद, अहो महात्मन् ! हे महाजाग ! मम स्वा-
मिनी देवदत्तागणिका त्वामाह्वयति सगौरवं, तत् श्रुत्वा मूलदेवेनोक्तं न प्रयोजनं मे गणिकाज-

धर्म
मजूपा
१७७

नससर्गेण, बुधैर्निवारितो विशिष्टानां वेश्याजनससर्ग, यत शास्त्रेऽप्युक्त—या विचित्रविटकोटिनि
 घृष्टा । मद्यमांसनिरस्तातिनिकृष्टा ॥ कोमला वचसि चेतसि दुष्टा । तां मजति गणिका न विशि
 ष्टा ॥ १ ॥ यापि तापनपराभिशिखेव । चित्तमोहनकरी मदिरेव ॥ देहदारणकरी क्षुरिकेव । ग-
 र्हिता हि गणिका सल्लिकेव ॥ २ ॥ अतो मे नास्ति गणिकाज्जिज्ञाप, तयानेकाजिर्जगीभिराराध्य
 मूलदेवचित्त विस्मय प्राप्यात्याग्रहेण करे गृहीत्वा स देवदत्तागृहे नीतः, मार्गेण गह्वता मूलदेवेन
 सा कुब्जिकादासी कलाकौशलेन विद्याप्रयोगेण पार्ष्णिनास्फाव्य सरलीकृता देवदत्तागणिकाविस्म
 यार्थ, स प्रविष्टो देवदत्तागृहे, देवदत्तया वामनरूपधार्यत्युत्कृष्टलावाप्तवानपि स विरूपो दृष्ट, तस्य
 प्रवरासन दत्त, स तत्रासने निपष्ट, देवदत्तया तावूत्त दत्त, तदानी तथा सा माधवीदासी सरला
 सुदररूपा च दृष्टा, देवदत्तया पृष्टं किमेतत्? तथा सकल स्वकीयो वृत्तांत कथित, तदा मूलदे
 वोपरि विशेषतो मोहिता देवदत्ता, मधुस्वचनैश्च ज्ञापितस्तया देवदत्त, मूलदेवेनापि सा ज्ञापिता,
 ज्ञायोरपि स्नेहो जात, यत —

मृगा मृगौ सगमनुव्रजंति । गावश्च गोनिस्तुरगास्तुरगौ ॥ मृत्वाश्च मृत्वे सुधियः सुवीजि ।

धर्म-

मंजूषा

१९७

समानशीलव्यसनेषु योगः ॥ १ ॥ तस्मिन् समये देवदत्तांतिके कश्चिद्दीणावादकोऽचलाजिधः समागत, तेन वादिता वीणा, कि. स्वरेण गानं कृतं, मोहिता देवदत्ता, प्रशंसितो वीणावादकः, तदानीं मूलदेवः किंचित् स्मित्वावगहो महानिपुण उज्जयिनीजनो गुणागुणयोर्विवेचनं जानाति हंस इव दुग्धपयसोः ! इति वक्रोक्तिं श्रुत्वा वेश्यावग्धो मूलदेव ! किमत्रास्ति क्षूणं. यत्त्वं ममोपहासं करोषि ? यदि किमपि क्षूणं जवति तद्वक्तव्यं, मूलदेवेनोक्तं श्रूयतां ? अशुद्धो वंशः, सगर्हा तंत्री, वेश्ययोक्तं त्वया कथं ज्ञातं ? ततो मूलदेवो वल्लकीं करे कृत्वा वंशे पाषाणखंडं, तंत्र्यां केशं चादर्शयत्. ततो मूलदेवो वीणां सज्जीकृत्य स्वयमवादयत्, तेन वीणानादेन देवदत्ता पशुधीनमानसा कर्णपरवशा कृता, यतः—सुखिनि सुखनिधानं दुःखितानां विनोदो । हृदयश्रवणहारी मन्मथस्याप्यदूतः ॥ अतिचतुरसुगम्यो वल्लजः कामिनीनां । जयति जगति नादः पंचमश्चोपवेदः ॥ १ ॥ अतिविस्मिता देवदत्ता, वीणावादकोऽपि विस्मितः, ततश्चितितमुज्जान्यामहो एतस्य कलाकौशलं सकललोकचमत्कारकारकं ! ताभ्यां पूजितो मूलदेवः, आगता चोजनवेला, विसर्जितो वीणावादकः, देवदत्तया जलितं चो माधवीसखि ! कंचिदंगमर्दकं समानय ? येन मूलदेवेन समं

धर्म
 मंजूषा
 १५९

मङ्गलं करोमि, तदानीं मूलदेवेन शणित ममानुज्ञा देहि? यथाह नवांगमर्दको ज्त्वामि, देवदत्त
 योक्तं, किं जानासि त्वमभ्यगकर्म सम्यक्? सम्यग्नाह जाने, किंतु ज्ञातृपार्श्वे स्थितोऽस्मि, समानी
 त चपकतैल, वक्षपरिकरो मूलदेवो देवदत्तायास्तैलमर्दन चक्रे, तेन मर्दनेन देवदत्ता विस्मय ग
 ता त्रितयत्यहो एतस्य विज्ञानातिशय ! श्रहो कोमल करतलस्पर्श ! ततोऽत्र किंचित्कारणं वर्त
 ते, न ह्येष वामन, किं त्वेष सिद्धपुरुषो वामनरूपेण जनानेव विस्मापयति, अथाह विनयेनास्य
 रूप प्रकटीकारयामीति विचिंत्य मूलदेवपादौ निपत्यैव सा विज्ञपयति, नो महात्मन्नसदृशगुणेन त्वं
 मया ज्ञातो यत्त्व महानसि, जनवत्सलोऽसि, श्रतो मय्यनुग्रह विधाय स्वरूप दर्शय? तद्दर्शनाया
 त्यर्थे मम मानसमुत्कण्ठते, एवं पुन पुनर्देवदत्तया प्रोक्ते ईषदास्य विधाय तेन स्वास्याद्वेषपराव
 र्तिनी गुहिकाकर्षिता, तत्क्षणादेव मूलदेवो देव इव दिव्यरूपो बभूव, अनगतुव्यस्य लावण्यैक
 सागर च त वीक्ष्य विस्मिता देवदत्ता प्राह हे प्राणेश ! स्नानीय वस्त्र परिधेहि? यथा ते स्नान का-
 र्यामि, मूलदेवेन स्नानवस्त्र परिहित, प्रीता देवदत्ता सानुरागा स्वपाणिना तदगान्यगं रचयामास,
 यथा—स्वलीप्रक्षालनापूर्वं । पोष्टांतकमुगधिनि ॥ कवोष्णवारिधाराजि—स्ततो द्वावपि सस्रतु ॥

॥ १ ॥ देवदुष्यं देवदत्तो—पनीतं पर्यधत्त सः ॥ सुगंधाज्यानि भोज्यानि । वुदृजाते ममं च नौ
॥ २ ॥ रहः कलारहस्यानि । वयस्यीदृतयोस्तयोः ॥ मियः कश्चनतरेकः । क्षणः सुखमयो ययौ
॥ ३ ॥ ततः सा व्याजहार त्वया लोकोत्तरैर्गुणैर्मम हृदयं हतं, अद्यप्रभृत्यहं क्षणमपि त्वां विना
स्थातुं न शक्नोमि, मूलदेवोऽवगस्मादृशेषु निर्धनेषु विदेशिषु युष्माद्गानामनुबंधो न युज्यते, दे-
वदत्ता जगौ को विदेशो जवाहृशां? गुणिनां कोऽपि परदेशो नास्ति, सर्वोऽपि स्वदेश एव, अतो
जो महात्मन्! सर्वथा त्वया मदन्नः प्रतिपत्तव्यं, ततो मूलदेवेनोक्तमेवमस्तु, जवदन्नो मे प्रमाणं,
ततस्तयोः क्रीडतोः स्नेहाद्विविधैर्विनोदैर्दिवसाः सुखेन यांति.

एकस्मिन् दिने राजद्वारस्थः समागत्य देवदत्तामेवमब्रवीत्, आगच्छ जो देवदत्ते! सांप्रतं प्रे-
क्षाक्षणो वर्तते, अतस्त्वामधुना राजा समाह्वयति, सापि मूलदेवं सह नीत्वा राजवेश्मनि गत्वा रं-
जेव राजाग्रे नृत्यमारेजे, तदा मूलदेवोऽपि निपुणः पट्टमवादयत्, तदा राजा तस्या नृत्यकरणेन
रंजितो जगौ, मार्गय वाञ्छितं ददामि, तयोक्तमयं प्रसादः कोशे तिष्ठतु, ततो राजा तुष्टः स्वांगलभं
विद्वषणं तस्यै ददौ, राज्ञः पुरतो नृत्यं कृत्वा सा देवदत्ता मूलदेवेन सहिता गृहे गता सुखेन ति-

धर्म मजूपा १७? इति, परं मूलदेवोऽतीव शूतप्रसंगी, तेन परिधानाशुक्रमपि तस्य शरीरे न तिष्ठति, तदपि शूते हा
 स्यति, तदानीं देवदत्तया प्रोक्तं, हे स्वामिन्! महतां क्लृप्तकारणं शूतव्यसनं त्यज? यत — शूतं
 सर्वापदा धाम । शूतं दिन्यति दुर्धियं ॥ शूतेन कुलमाहिन्यं । शूतं च श्लघतेऽधमं ॥ १ ॥ एव
 वास्वारं विनयेन वेश्योक्तोऽपि स व्यसनं न तत्याजं शूतश्च देवदत्ताया गाढानुरक्तं पूर्वप्रसंग्यचल
 नामा सार्थवाहपुत्रो दानप्रसंगी घनवान् देवदत्ताजननी वस्त्राजरणादि यन्मार्गयति तत्सर्वं समर्प
 यति, स च मूलदेवोपरि द्वेषं वहति, तथा मित्राणि विद्वोऽरुयति सोऽपि मूलदेवस्तस्य जीत्या स-
 ति तस्मिन् गृहे न प्रविशति, यत एकस्मिन् करवाले द्वौ प्रतीकारौ न स्तः एकस्मिन् दिने मात्रा
 प्रोक्तं हे पुत्रि देवदत्ते! एनं निर्धनं शूतव्यसनिनं मूलदेवं परिहर? अचलं श्रेष्ठिपुत्रं दानकल्पतरु
 चांगीकुरु? तथा जणितं हे मातर्नाहमेकातेन घनानुरागिणी, किं त्वहं गुणानुरागिणी, मम गुणे
 ष्वेव प्रतिवधं जनन्या प्रोक्तं कीदृशास्तस्य शूतकारस्य गुणा? तथा जणितं हे मातः केवलं गु-
 णवाने वैप; यत — धीरो लज्जदारचित्तो । दक्षिणमहोश्चर्ही कल्यानिज्जणो ॥ पियनासी अकयणू ।
 गुणाण्णराई विसेसणु ॥ १ ॥ अतो न त्यजाम्येन. ततः सा कुट्टिनी दृष्ट्या तैर्देवदत्तां बोधयति, य

धर्म-
मंजूषा
१०२

था—अलक्तके मार्गिते सा नीरसमलक्तकं ददाति, ईक्षुदंडे प्रार्थिते ईक्षुत्वचां ददाति, कुसुमे या-
चिते कुसुमविटं ददाति, कुंजे याचिते च ढंक्रनिकां ददाति. इति कृत्वा च वदति हे पुत्रि! अत्र
एनं पुरुषाधमं निर्धनं व्यसनितं त्यज? धनदोषममचलं च नज? यथा ते सर्वसमीहितं कष्टपवृद्ध-
वत्पूरयति. देवदत्तया चिंतितमेपा किमपि न जानाति, अतोऽहं जनन्या दर्शयामि द्वयोर्विवेकं. ए-
कदा तथा मात्रे प्रोक्तं हे मातस्त्वमचलपार्थे ईक्षुं मार्गय? तथा तस्य कथितं, तेनापीक्षुयष्टीनां श-
कटं भृत्वा प्रेषितं, मातुक्तं हे पुत्रि! यथेह्यया चंद्रवेद्युष्टीः. तयोक्तं हे मातः किमहं करिणी? य-
देता ईक्षुयष्टीर्नक्षयामि. तथा भणितं पुत्रि! एष उदारचित्तः, तेनेदमेतावत्प्रेषितं. तयोक्तं हे मा-
तस्य मूलदेवचातुर्यं तव दर्शयामि, एवमुक्त्वा माधवीनामदासी समाकारिता, उक्तं च—ओ माध-
वि! मूलदेवाग्रे गत्वा वद? यथा देवदत्तेह्यं याचते, माधविकया याचिनो मूलदेवः, मूलदेवेन गृ-
हीते द्वे ईक्षुयष्टिके, निस्त्वचीकृते च.

ततस्तयोर्ग्रथिहीनांगुलद्वयमिता खंडाः कृताः, ते चोर्ध्वं द्विर्जिन्नाः. पश्चात्तान् किंचित्किंचि-
चक्षुलाजिर्जित्वा कर्पूस्वासितान् कृत्वा नवशरावद्वये चिक्षेप. ततस्तज्जलाईवाससा विधाय वातायना-

धर्म

मजूपा

१८३

मिमुक्षु सस्थाप्य देवदत्तायै प्रेषयामास माधवी तानीक्षुखंडार् देवदत्तायै चार्पयामास तथा जननी
ज्जणिता, हे मात प्रेक्षस्व पुरुषयोस्तर अतोऽह मूलदेवगुणानुरक्ता, न त्वह घनाजिह्वापिणी, अ
फया चिंतित, मम पुत्री देवदत्ता मूलदेवेऽयंत रक्ता त न त्यजति, ततोऽह केनाप्युपायेन त्याज
यामि, यथापमानेन म देशातर याति, ततश्च सुस्थं भवति एवं विचिंत्यैकस्मिन् दिनेऽक्याचलो
ज्जणितः, जो अचल ! त्वमलीक ग्रामातरगमन देवदत्ताग्रे कथय ? तेन देवदत्ताग्रे कथितमह ग्रामा
तर यामि तं ग्रामांतरगत ज्ञात्वा गृहान्यतरे तथा मूलदेव प्रवेशित, तस्या जनन्याचलस्य ज्ञा
पित, समागतोऽचलो महासामर्थ्या, अचलो गृहान्यतरे प्रविशति यावत्तावद्देवदत्तया मूलदेवस्यो
क्तमन्यत्र कुत्रापि गोप्यस्थानं नास्ति ततस्त्वं पत्न्यं कस्याध द्वाणमेक तिष्ठ ? यावदेपोऽचलोऽन्यत्र
याति. श्रुत्वा तथा मूलदेव पत्न्यकाध स्थापित, अक्या सङ्गितोऽचल समागत्य पत्न्यंकोपरि
निपत्त, अचलेनोक्त स्नानसामग्री कुरु ? देवदत्तया ज्जणित पत्न्यकादुत्तिष्ठ ? स्नानोचित वस्त्र च प
रिधेहि ? येनाहमभ्यग करोमि. अचलेनोक्त मया दृष्टोऽद्य स्वप्नो यथा परिहितवस्त्र पत्न्यंके स्थित
एवाह स्नात तत्सर्वं मम स्वप्नदृष्ट त्व सफलं कुरु ? देवदत्तया कथितं स्वामिन् किमर्थं महर्घ्या तू

धर्म-
मंजूषा
१७४

लिका विनाश्यते ? अचलेनोक्तमितोऽपि विशिष्टतरां तूलिकां ते दास्यामि, किमनया तूलिकया ?
जनन्योक्तमेवं भवतु, देवदत्ता तूष्णीका स्थिता, अचलस्तस्यामेव शय्यायां स्थित्वा तैलान्यंजनो-
द्वर्तनखलिक्कालनादिकं तथा चक्रे यथा पट्यंकाधःस्थो मूलदेवः खड्याद्यशुचिसरंशिनोऽवृत. जन-
न्या संज्ञया मूलदेवः पट्यंकाधोऽनागे दर्शितः, अचलेन स्वपुरुषैर्ग्राहितः, चौखद्रुघो जणितश्च जो
मूलदेव ! निरूपय यदि कोऽप्यस्ति शरण्यः, मूलदेवेन चतुर्दिक्षु विलोकितं, दृष्टाश्चतुर्दिक्षु सायुवा
अचलपुरुषाः, तैर्वेष्टितं स्वं दृष्ट्वा तेन चिंतितमेते सायुवाः, अहं च निरायुवः, अतः पौरुषस्यावस-
रो नास्ति, इति विचिंत्यापदि स्थितेन मूलदेवेनोक्तं जो अचल ! यत्ते रोचते तत्कुरु ? अचलेन
चिंतितमाकृत्या ज्ञायते एष कश्चिदुत्तमपुरुषः, सुखज्ञान्येव महापुरुषस्यापि व्यसनानि, यतः—को
एह सया सुहिजं । कस्सवि लह्मी थिराइं पेमाइं ॥ कस्सवि न होइ खलियं । जण कोवि न सं-
डिजं विहिणा ॥ १ ॥

इति विचिंत्याचलेनोक्तं जो मूलदेव ! सांप्रतं त्वं मया मुक्तः, कदाचिदवसरेऽहमपि त्वया
मोच्यः, ततो विमनस्को नगरान्निर्गतो मूलदेवश्चितयति—नद्विदभट्टसक्तां सत्यशौचादिमुक्तां । क-

धर्म
मंजूपा
१८५

पटशतनिधान शिष्टनिदानिदानं ॥ धननिघनविधान सद्गुणाना पिधानं । परञ्जवविपदाजां क प-
णस्त्री भजेत ॥ १ ॥ विण्ठा मुहरसिया । नेहविहूणा विखगए कंठ ॥ पहा करइ विचार । व
खहन्सारिह्विथा वेसा ॥ १ ॥ अहो अचलेनाह छलित , किं करोमि ? प्रथम सरोवरे गत्वा स्ना
नं करोमीति चिंतयता तेन सरोवरे गत्वा स्नान कृत, कस्मिश्चिद्देशे गत्वैतस्य काचिद्विपत्तिं करो
मि, यथानेन मम विरूपमाचरित तथाहमपि तस्य विरूपमाचरामि. एव वैरनिर्यातन च कृत्वा स्व
स्थो ज्वामि, ततश्चलितोऽसौ वेन्नातयजिमुख, मार्गे ग्रामनगरादि मुचन् प्राप्तोऽसौ द्वादशयोजनमा
नामेकामट्ठीं तत्र प्रविशन् मूखदेवश्चितयति यदि कश्चिद् द्वितीय मस्ता लन्यते तदा सुखेनाट
वीपारो लन्यते तावतैवागत कश्चित्सुदराकृति शबलसकथुकप्रधिधारकष्टकत्राहाण , अनेन पृष्ट प्रो
विप्र ! त्व कुत्र यासि ? तेनोक्तमस्या अष्टव्या अते, काचिद्भ्रुव गत्वाग्रे वीरनिधाननाम ग्रामो वर्त
ते, नत्राह गमिष्यामि ततो विप्रेण पृष्ट त्व कुत्र यासि ? मूखदेवेनोक्तमह वेन्नातटे गमिष्यामि
ततो द्वावप्येकीरुयाट्ठव्या प्रविष्टौ, मार्गे वार्ता कुर्वाणौ तौ गह्वतश्च, एव गह्वतोस्तयोर्मध्याह्नसमयो
जात , मार्गे गह्वदुम्या ताम्यां जलपूर्णमेक सरो दृष्ट, ब्राह्मणेनोक्तमावामस्मिन् सरोवरे क्षणमेक

धर्म-
मंजूषा
१०६

विश्रामार्थं तिष्ठतः. ततस्तत्र गत्वा तौ द्वावपि निर्मलनीरे जातौ. पालिस्थितवृक्षत्रयायां च स्थि-
तौ, एकविप्रेण शंखलग्नं थिकातः कर्पितं चाजनं, तस्मिन् चाजने सक्थुकं जलमिश्रं कृत्वा स खादितुं
लग्नः, मूलदेवश्चितयति विप्रजातय ईदृशा एव कुधार्ता भवंति, ऋक्षणानंतरमेव मम किंचिद्दास्य-
ति, विप्रोऽपि तदन्नं श्रुत्वा शंखलग्नं थिकां बंध, ततोऽग्रे द्वावपि चलितौ, मूलदेवेन चिंतितमपराहे
दास्यति, अग्रे गत्वा तथैव श्रुत्तं. परं किंचिदपि न दत्तं. मूलदेवेन पुनश्चितितं कट्ये दास्यति,
इत्याशया च मार्गे स तेन सह गच्छति.

एवं गच्छतोस्तयो रजनी समागता, ततो मार्गं मुक्त्वा द्वावप्येकस्य वटस्याधः सुप्तौ. प्रत्यूपे त-
थैवोद्याय मार्गं चलितौ. मध्याह्ने तथैव श्रुत्तं विप्रेण. परं मूलदेवस्य तथैव किमपि न दत्तं, एवं तृ-
तीये दिने चिंतितं मूलदेवेन सांप्रतं निस्तीर्णप्रायाद्वी. तेनावश्यमेवाद्य किंचिद्दास्यत्येष विप्रः. त-
थापि किमपि न दत्तं, एवमद्वीमुद्ध्वं व्याग्रे गच्छता विप्रेणोक्तं ज्ञो ज्ञेयं तव मार्गोऽनेन मार्गेण त्वं
याहि? अहमनेन मार्गेण यामि, एवमुक्त्वा यावता स विप्रो याति तावता मूलदेवेनोक्तं ज्ञो ज्ञ-
याहं तव प्रसादेनैतावतीं वृमिमागतः, मूलदेवनामाहं दक्षिणो वेनातटे यामि, यदि तव प्रयोजनं

धां
मंजूपा
१७७

किमपि जवति तदा समागन्नेर्वेनातटे, पुन कुमारेणोक्त तत्र किं नाम? तेनोक्त सिद्धजटो जन
कृतनिर्घृणशर्मत्यपरनामाह, एवमुक्त्वा विप्र स्वग्रामे गत, मूलदेवो वेनातटनगराणिमुख चक्षित,
मार्गे कश्चिद् ग्राम समागत, तत्र प्रविष्ट क्षुधार्तोऽसौ जिज्ञासै ब्रमति, तेन मूलदेवेन जिज्ञासै
ब्रमता कुम्भाया लब्धा, नान्यत्किमपि लब्ध, तान् गृहीत्वा स गतो जलाशयाणिमुख

तस्मिन् समये कश्चिन्महामुनिस्तप शोपितशरीरो महानुजावो महातपस्वी मामोपवासपारणके
जिज्ञार्थं तस्मिन् ग्रामे प्रविशन् मूलदेवेन दृष्ट, त मुनिवर दृष्ट्वा हर्षवशोत्पन्नरोमाचक्रुन्निशरीरो
मूलदेवश्चितयति, धन्योऽह कृतपुण्योऽह येन मयास्मिन् कालेऽस्मिन्नवसरे एष महातपस्वी साधु
कल्पवृक्षोपमो मया प्राप्त, ततो ममावश्यं महानुदयो कल्याण च जविष्यत, यथा—मरुड्डीए
जह कप्परुक्को । दरिद्रेगेहे जह हेमचुठी ॥ मायगगेहे जह हस्तिराया । मुणीमदृष्या तह अमह ए
सो ॥ १ ॥ किंच—दंसणनाणविमुद्ध । पचमद्वयसमाहिय धीर ॥ स्वतीमहवथ्यद्भव—जुत्त सु
त्तिपहाण च ॥ १ ॥ सञ्जायञ्जाणतवो—वद्वाणनिरय विमुद्धलेमाग ॥ पचसमिय तिगुत्त । अकिं-
चण चत्तगिहिसंगं ॥ २ ॥ सत्तसुखित्ते वविय । विमुद्धसठाजलेण संसित्त ॥ निद्विय तु दवसस्त

धर्म- । इह परलोए अणंतफलं ॥ ३ ॥ तेनास्मिन् काले एतान् कुट्टमाषानस्य महामुनेर्दत्त्वा पारणकं
मंजूषा कारयामि, यतोऽयं मे दायको ग्रामः, एष महामुनिरेकवारं-दर्शनं दत्त्वा निवर्तयति, अहं तु द्वित्रि-
१०० वारं ब्रांत्वा ब्रांत्वा पुनः कुट्टमाषानानयिष्ये, ग्रामोऽप्यासन्नोऽस्ति, एवं चिंतयित्वा तस्मै मुनयेऽस्याग्र-
हेण ते कुट्टमाषा मूलदेवेन समर्पिताः, भगवता मुनिवरेण परिणामप्रकर्षेण इव्यादिशुद्धमन्नं ज्ञा-
त्वा नो धर्मशील ! स्तोकं देहीत्युक्त्वा पात्रं धृतं, मूलदेवेनापि ज्ञावेन दानं दत्तं, वर्धमानपरिणा-
मेनेदं पठितं च, यथा—धन्नाणं खु नराणं । कुम्भासा हुंति साहुपारणए ॥ तस्मिन् समये मूल-
देवार्त्तिकं वीक्ष्याकाशगामिस्थदेवतया ऋणितं, नो पुत्र मूलदेव ! त्वया सुंदरं कृतं यन्मुनिभ्यो दा-
नं दत्तं, तेनाहं तुष्टा पूर्वोक्तगाथार्थेन यत्तुभ्यं रोचते तथाचस्व ? मूलदेवेनोत्तरार्थेन ऋणितं, यथा
—गणियं च देवदत्तं । दंतिसहस्रं च रज्जं च ॥ १ ॥ पुनर्देवतया ऋणितं हे पुत्र ! निश्चितो वि-
चर ? अथश्यं ते मुनिचरणानुजावतोऽहं स्तोकेनैव कालेन तव मार्गितं सर्वं संपादयिष्ये, मूलदेवे-
न भणितमेवमेवास्तु, त्वयोक्तं सर्वमहं लास्ये, मुनिवरस्तां शिक्षां लात्वा पुनरेवोद्यानं गतः, मूल-
देवोऽपि साधुं नत्वा निवर्तितः, पुनरेव गतस्तं ग्रामं, तत्र तेन लब्धापरा शिक्षा, नोजनं कृत्वा चा-

धर्म

मजूपा

१७९

प्रे चक्षितो वेनातयजिमुख, एव क्रमेण प्राप्तो वेनातनगर, तत्र रात्रौ सुप्त पथिकशाखायां मूल
देव, तेन यामिन्या पश्चिमे प्रहरे स्वप्नो दृष्टः, प्रतिपूर्णमण्डलो निर्मलप्रज्ञासुरो मृगांको ममो-
दरे प्रविष्ट इति

ईदृश स्वप्न केनचित्कार्पटिनापि दृष्ट. कथितस्तेन कार्पटिकाना, तत्रैकेन कार्पटिकेनोक्तं त्व
प्ससे त्वं घृतस्वरुति गुह्येन सयुक्तं महदेक मन्त्रक तत् श्रुत्वा हर्षित कार्पटिको गतो जिदार्थं प्रा
मे. केनापि गृहस्थेन गृहप्रवेशादिमहे क्रियमाणे तादृशो मण्डकस्तस्मै दत्त स त गृहीत्वा समा
गतो दर्शितश्च स कार्पटिकानां, उक्तं च ज्ञो ज्ञो कार्पटिका ! मया यथोक्तो मन्त्रको लब्ध, एव स
तेन तुष्ट अथ मूलदेवोऽपि गतो वाटिकया, श्यावर्जितो मालाकार, दत्तानि तेन पुष्पफलादी
नि, तानि पुष्पफलादीनि गृहीत्वा शुचिर्भूत्वा च स गत स्वप्नपाठकगृहे, कृतस्तम्य प्रणाम, सोऽ
पि तुष्ट उवाच ज्ञो ऋद्र ! त्वं मद्गृहे किमर्थमागतोऽसि ? योजितकरकमलयुगलो विनयावनप्रदेहो
मूलदेवः पुष्पफलभूतकरयुग्म विधाय पूर्वोक्तस्वप्नफल पप्रह त स्वप्न श्रुत्वा हर्षित उपाध्याय उवा
च, ज्ञो महात्मन् ! तवाह शुभमुहूर्ते स्वप्नफलं कथयिष्ये, त्व स्वस्थो जव ? श्रुत्वा तेन विप्रेण

धर्म-
मंजूषा
१९०

मूलदेवो गृहायन्तरे नीतो मज्जितः प्राघूर्णकरीत्या चोजितश्च. भोजनानंतरमुपाध्यायेनोक्तं चो पु-
त्रक ममैषा पुत्री गुणसुंदरीनाम्नी प्राप्तयौवनास्ति, त्वमेनां परिणय? मया तुभ्यं दत्ता. त्वमेव तस्याः
पतिर्भव? मूलदेवेनोक्तं तात ! कथमज्ञातकुलशीलं मां जामातृकं करोपि? उपाध्यायेनोक्तं तवा-
चारेण ज्ञायते त्वमुत्तमकुलो वर्तसे, यतः—आचारः कुलमाख्याति । देशमाख्याति ज्ञापितं ॥
संभ्रमः स्नेहमाख्याति । वपुराख्याति ज्ञोजनं ॥ १ ॥ को कुवलययाण गंधं । करेऽ महुरत्तणं च
उच्छूणं ॥ वरहृणीण य लीलं । विणयं च कुलप्पसूयाणं ॥ २ ॥ उक्तं च—जऽ हुंति गुणा ता
किं । कुलेण गुणिणो कुलेण न हु कज्जं ॥ कुलमतुलं गुणवज्जि—आण गुरुयंपि सकलं ॥
॥ ३ ॥ इत्यादिवचनैस्तोषितो मूलदेवस्तद्वचनमंगीकरोतिस्म. ततः स्वप्नपाठकविप्रेण सुमुहूर्ते स पा-
णिग्रहणं कारितः, ततः स्वप्नफलं प्रोक्तं, चो मूलदेव शृणु? त्वं सप्तदिनायन्तरेऽस्यैव नगरस्य राजा
चविष्यसि. तत श्रुत्वा प्रहृष्टमना मूलदेवस्तत्र सुखेन तिष्ठति. एवं पंचमे दिवसे गते मूलदेवो न-
गरपरिसरे क्रीडितुं गतः, रंत्वा च परिश्रान्तः सुप्तः स चंपकढायायां. तस्मिन् समये तस्मिन्नगरेऽपु-
त्रो राट् निधनं गतः, प्रकटितानि पंच दिव्यानि, हस्ती १ अश्व २ श्वत्रं ३ चामरौ ४ कलशः ५

धर्म

मजूपा

१७१

श्रेति प्रतिष्ठितानि मंत्रेण तानि दिव्यानि वादित्रसहितानि सपरिकराणि सर्वत्र नगरे ब्रांत्वा भ्रा
त्वा तद्दिर्निर्गत्य यत्र मूलदेवश्चपक्यादपनिश्चलत्रायायां सुप्तोऽस्ति तत्रागतानि त मूलदेव दृष्ट्वा ह
स्तिना गुल्लगुल्लायितं, हेपित तुरगेण, गजकरस्थभृंगारेणाभिपिक्तो मूर्ध्नि, वीजित चामरान्यां, स्व
यमेव विकसितं तस्य मूर्ध्नि मंत्रेण. एव मूलदेवस्य राज्य जान, गगनस्थदेवतया प्रोक्त नो नो
लोका । एष मूलदेवो महानुजाग समस्तकलापारगो देवताध्यामितशरीरो विरुमराजापरनामा न
वतां दूपो ज्ञेय, एतस्याज्ञया यो न वर्तयिष्यति तस्य शिदां दास्यामीत्युक्त्वा देवता स्वस्थान ग
ता तदानीं तडाज्याघिष्टायिमविमहामत्रिपुरोहितादिभिः परिभृतो हस्तिस्कधाध्यासितशरीरो महा
महेनागतो राजमदिर, सर्वैरग्निपिक्तो राज्याग्निपेकेण, अग्निवज्रानुमानिव तेजसाक्रांतविश्वोऽसौ
धरित्री धारयामास एव स विरुमराजा विरुमाक्रांतविश्वो न्यायेन राज्य पालयामास तेन विरुम
राजेनोज्जयिनीस्वामिना विचारधवलेन सह मैत्री समाख्या, तयो परस्परमतीवप्रीतिर्जाता
स्तश्च देवदत्ता गणिका तादृशी विठ्वना मूलदेवस्य दृष्ट्वातीवविरक्ता जाताचलोपरि, तत स
देवदत्तया निर्भर्त्स्य गृहान्निष्कासित, प्रोक्त च याहि मम गृहत, अहं हि वेश्या, किमह तव गृ

हिणी? येन त्वया मूलदेवस्यैवंविधा विमंजना कृता, श्रुत्युक्त्वा सा गता राजसमीपं, राजेश्वरणे नि-
पतिता, पूर्वदत्तो वरश्च मार्गितः, राजोक्तं यत्तुभ्यं रोचते तद्वरं मार्गय? तथा मार्गितो वरः स्वा-
मिन्! मूलदेवं विना केनापि मम गृहे नागंतव्यं, एषोऽचलोऽपि मम गृहागमने निषेध्यः, राजो-
क्तं यथा तुभ्यं रोचते तथाहं करिष्ये, परं कथय कोऽयं वृत्तांतः? तथा देवदत्तया सकलोऽपि वृ-
त्तांतः कथितः. तत श्रुत्वाचलोपरि रुष्टो राजा तं समाकार्यैवं कथयतिस्मि, ज्ञो अचल! मम नग-
र्यामेको मूलदेवोऽपरा च देवदत्ता गणिका द्वे रत्ने वर्तेते, ते अपि त्वं विगोपयसि, तर्हि किम-
स्मिन्नगरे त्वं राजा वर्तसे? यत्त्वमेवंविधं व्यवहारं व्यवहरसि? कुरु शरणं? अन्यथा त्वशरणं त्वा-
महं हनिष्यामि. तदानीं देवदत्तया प्रोक्तं स्वामिन्नेतेन श्वानप्रायेण हतेन किं? अतो मुच्यतामेष
श्रुत्युक्त्वा मोचितः स देवदत्तया. राजोक्तं ज्ञो अचल! त्वमस्या वचनेन मया मुक्तः, त्वमितो या-
हि? ग्रामनगराणि च विलोकय? मूलदेवशुद्धिं च समानय? अचलेन ज्ञातं स्तोकदिनांते त-
स्य शुद्धिं समानयिष्ये, श्रुत्युक्त्वा राजेश्वरणौ नत्वा तस्य शुद्ध्यर्थं नगरान्निर्गत्य स विलोकयितुं ल-
भः, परं कापि स न लब्धः, तेनैव दुःखेन स प्रवहणं ज्ञांतेन भृत्वा प्रस्थितः पारसकुलं. इतश्च

धर्म
मजूपा
१९३

मूलदेवेन सप्रामृतक प्रेषितो विनयप्रतिपादको लेखो विचारघवल्लराजस्य, देवदत्तायाश्च द्वितीयो
लेख प्रेषित प्रेमप्रतिपादक तत्र राज्ञो लेखे एव लिखितमासीत्, जो राजेंद्र। मम देवदत्तोपरि
महान् प्रीतिवधो वर्तते, तेन यद्यस्या ज्वतश्च रोचते तर्हि प्रमाद कृत्वैनां प्रेषयेति त लेख प्रामृत
च वीक्ष्य हृष्टो राजावदत्, ध्यने नैतावत् किमर्थित? मम राज्यमप्येतदधीनमस्ति, तदा देवदत्ताया का
कथ्येति? ततो राज्ञा समाकारिता देवदत्ता, कथितो लेखवृत्तांतः, जो देवदत्ते यदि तुभ्य रोचते त
र्हि याहि विक्रमराजातिके वेन्नातटनगरे, तयोक्त महाप्रसाद, ज्वत्प्रसादेन मम मनोरथा सिद्ध्य
तु ततो विचारघवलेन महत्या ऋक्ष्या प्रेषिता देवदत्ता वेन्नातटनगरे समागता, विक्रमराजेन मह
त्या ऋक्ष्या प्रवेशिता, तयोर्जाता परस्परं प्रीति, उक्तयो राज्ञोर्विक्रमविचारघवल्लयोरपि प्रीतिर्विगेप
तो जाता मूलदेवस्तया देवदत्तया सम विषयसुखान्यनुभवन् विचरति सप्तक्षेत्रेषु धन वपन् स रा
ज्यं पात्रयाभास

इतश्च सोऽचल पारसकूले व्यवहारं विधायानेकक्रयाणः समुदाय प्रवरं जाम् प्रवहणे भू
त्वा वेन्नातटनगरे समागत, तेन सार्थवाहेन पृष्टा लोका, जो लोका कोऽत्र राजा? किं नामा च?

धर्म-
मंजूषा
१९४

लोकैरुक्तं विक्रमनामात्र न्यायवान् राजास्ति, स च पितेव राज्यं पालयति. तत् श्रुत्वा हर्षितोऽच-
लः सुवर्णमुक्ताफलादिभिः स्थालं भृत्वा राज्ञः पुरो मुक्त्वा निपतितस्तत्पादेषु. राज्ञा पृष्टं चो श्रेष्ठि-
स्त्वं कुतः समागतः? तेनोक्तं राजन् पारसकूलात्समागतोऽहं. ततो राज्ञा दापित आसने निपक्षो-
ऽचलः क्षेमवार्तया तोपितश्च. तेनोक्तं राजन् कंचिन्मांडपिकं प्रेषय? यो चांडं विलोकयति. ततो
राज्ञोक्तमहं स्वयमेवागत्य विलोकयिष्यामि. ततः पंचकुलसहितो गतो राजा यानपात्रे. विलोकि-
तानि सर्वाण्यपि चांडानि शंखपूगीफलचंदनकदंतमांजिष्ठादीनि. ततो राज्ञा पृष्टं सर्वेषु पश्यत्सु चो
श्रेष्ठिन्! एतावदेवास्ति क्रयाणकमथवान्यत्किमप्यस्ति? अत्रलेनोक्तं देव! एतावदेवास्ति. अन्यत्कि-
मपि नास्ति. राज्ञा चार्थं शुद्धकं मुक्तं, लोकेनोक्तं राज्ञा श्रेष्ठिनो महाप्रसादः कृतो यदर्थं शुद्धकं मु-
क्तं. राज्ञोक्तं चो शुद्धकपालकाः श्रेष्ठिनः सर्वे क्रयाणकं मम समदं तोद्व्यतां? तेऽपि तथा कुर्वन्ति,
तदा पादप्रहारेण कानिचिन्नाजनानि स्फोटितानि, तेभ्यो निर्गतं बहुमृद्व्यं वस्तु. ततः सर्वाण्यपि
तानि स्फोटितानि, तेभ्योऽपि निर्गतानि बहूनि बहुमृद्व्यन्नांमानि, यथा—कुत्रापि स्वर्णं, कुत्रापि
रजतं, एवं मणिमुक्ताफलप्रवालकर्पूरकस्तूर्याद्यनेकबहुमृद्व्यन्नांमानि दृष्ट्वा रुष्टो राजा, आत्मपुरुषाणां

धर्म
 मज्जा
 ३९२

चादेशो दत्तो यथा नो नो सेवता । एन श्रेष्ठिनं प्रत्यदाचौर गङ्गीन ? तनस्तैर्जयेन कपमानदृश्य
 श्रेष्ठी गृहीत, राजा समागत स्वमंदिरे, सोऽपि श्रेष्ठी तरानीनो राजभवने तनो गङ्गा स्तित नो
 सेवता । एन श्रेष्ठिन मुचत ? झ्युक्त्वा मोचित तनो राज्ञा पृष्ट नो श्रेष्ठिस्त्व मा जानामि ? अ
 चलेनोक्त देव । सम्यम जानामि, तनो राज्ञा समाकारिता देवदत्ता, समागता मर्वागभृपणैर्विराज
 माना श्रुतियोनितदिङ्मुखा, तत्तदणादेवोपलक्षिताचलेन, मनमि लक्षितोऽचल, तयोक्त नो अ
 चल । एण विरमराजा मूलदेवो यस्त्वया तस्मिन्मज्जनावसरे मुक्त, त्वया गणितश्च ममापि क
 दात्रिष्विधयोगेन व्यसन प्राप्तस्योपकार कुर्वथा तेन त्वमप्यस्मिन्नवसरे विक्रमराजेन मुक्त, सोऽ
 पि महाप्रमाद झ्युक्त्वा निपतितो ह्योस्तयोश्चरणेषु, परमादरेण स्तपितो देवदत्तया नोजितो व
 स्त्रादि परिधापितश्च, राज्ञा मुक्त शुद्धक, प्रेषितोऽचल उज्जयिन्या मूलदेवान्यर्थनया विचारधवले
 नापि मानित स्वगृहे समागात् विचारधवलो मूलदेव राज्ये निविष्ट श्रुत्वा समागतो चेन्नातदे, ए
 व तयोर्द्वयो राज्ञोर्गाढ परस्पर प्रीतिर्जाता, स मूलदेव श्रावकव्रत समाराध्य पूर्णायुरतेऽनशनेन
 मृत्वा देवलोकं जगाम इहं श्रीमूलदेवेन । श्रद्धाशुद्धेन चेतमा ॥ कुट्टमापदानतो लब्ध । प्राज्य

धर्म- राज्यं सुनिश्चलं ॥ १ ॥ इति प्रासुकान्नदानविषये मूलदेवकथ्यानकं समाप्तं ॥ अथ विक्रमादित्य
मंजूपा दृष्टान्तेन दानं दृढयन्नाह—

१७६ ॥ मूलम् ॥—अद्भुदाणमुद्हरकवियण—विअरिअ सयसंखकवविह्ररिअं ॥ विक्रमनरेंदचरि-
अं । अज्जावि लोए परिफुरइ ॥ १५ ॥ व्याख्या—अतिदानेनातित्यागेन ये मुखरा वाचालाः क-
विजनास्तैः ' विअरिअत्ति ' विचरितानि प्रसारितानि यानि शतसंख्यकाभ्यानि, तैः ' विह्ररिअत्ति '
विस्तृतं विस्तारं प्राप्तमेवंविधं विक्रमनरेंदचरित्रं ' अज्जावित्ति ' अद्याप्यत्र यावद्भोके जगति परिफु-
रति जागतीति गायार्थः ॥ १५ ॥ विस्तरस्तु कथ्यानकादवगंतव्यः, तत्कथा चेयं—

मालवदेशेऽवंती नाम नगर्यस्ति, कथं नृता ? मालवावनितन्वंगी—नास्वद्वालविभूषणं ॥ अ-
वंती विद्यते वर्या । पुरी स्वर्गपुरीनिजा ॥ १ ॥ यत्र धर्मं दयामूलं । कुर्वन् पौरजनोऽखिलः ॥ अ-
र्थकामाविहाप्नोति । पत्र च शिवश्रियं ॥ २ ॥ धर्मसिद्धौ भुवं सिद्धि—र्षुप्रशुभयोरपि ॥ दुग्धो-
पलब्धौ सुलभा । संपत्तिर्दधिसर्पिपोः ॥ ३ ॥ तस्यां नगर्या न्यायनिपुणः प्रजापालकः सकलजन-
तासुखदो जिताशेषशत्रुद्वपो गंधर्वसेनो नाम भूपोऽवृद्धिश्चविश्रुतः, अन्यदोज्जयिनीपार्श्ववर्तिग्रामे

धर्म

गजूप

१७७

लक्ष्मीपुराभिधे काचिद्वर्या विधवां ब्राह्मणी राजा गर्भवसेनो घनादिना लोनयित्वा गर्तृहरपुत्रसम
न्विता स्वस्त्रीत्वेनांगीचकार, तथा सह म सुखान्यनुभवन्नास्ते, तथा पत्न्या सह रममाणस्य राज्ञः
सूर्यस्वप्नसूचित पुत्रो जात, तस्य जन्मोत्सव कृत्वा सुदिवसे सुमुहूर्ते सूर्यस्वप्नसूचितत्वाधिक्रमादि
त्य इति विश्रुत नाम ददौ, अथवा प्रक्रासंतरेण विक्रमादित्योत्पत्तिं कथयति, यथा तस्यामवत्यां
सर्वजनतासुखदो गर्दजिह्वो नाम राजा न्यायेन राज्यमपालयत् स्वर्गं स्वर्गिनाथ इव, स कीदृशोऽ
स्ति?—शत्रूणां तपन मदैव सुहृदामानदनश्चद्रव—त्यात्रापात्रनिरीक्षणे सुरगुरुर्दानेषु कर्णोपम ॥
नीतौ रामनिजो युधिष्ठिरसम सत्ये श्रिया श्रोपति । स्वीयान्येष्वपि पदपातसुजग स्वामी यथार्थो
जवेत् ॥ १ ॥ तस्य राज्ञो धीमतीश्रीमत्याङ्गे हे पत्न्यावच्यतां पचत्राणस्य रतिप्रीती इव सा धीमन्य
न्यदा सुदरस्वप्नसूचित गर्ज दधार पूर्णे मासि राज्ञी धीमती शुभेर्ब्रह्म सुखमे स्फुरद्दृष्टिं पूर्वाङ्गमि
व पुत्र सुपुत्रे नृपो जन्मोत्सवं कृत्वा सज्जनसमदां तस्य गर्तृहर इत्याख्यां ददौ. स वर्धमान क्र
मान्मातापित्रोर्मुद ददावन्वेरिंङ्गुस्विनिश. यत —

उत्पतन् निपतन् रिखन् । हसन् लालावलीर्वमन् ॥ कस्याश्चिदिह धन्याया । क्रोममाक्रमते

धर्म-

मंजूपा

१८८

सुतः ॥ १ ॥ शर्वरीदीपकश्रंद्रः । प्रजाते रविदीपकः ॥ त्रैलोक्ये दीपको धर्मः । सुपुत्रः कुलदीपकः ॥ २ ॥ अथ द्वितीया पत्नी श्रीमतीनाम्नी सूर्यस्वप्नेन सूचितं गर्भं दधार. क्रमेण दानशीलतपोभाव-
ने दैर्घर्मदोहदं दधाना गर्दजिह्वेन राज्ञा सन्मानिता संपूरितदोहदा नवमासार्धसप्तदिनांते रजनीप्रां-
तसमये सुलभे सुमुहूर्ते मेदिनी निधानमिव राज्ञी पुत्रं सुपुत्रे. तस्यापि पुत्रस्य गर्दजिह्वेन राज्ञा
मुदा जन्मोत्सवो विदधे. अर्कसमयसूचितत्वादकोदयवेलायां जातत्वाच्च राज्ञा गर्दजिह्वेन तस्य पु-
त्रस्य विक्रमार्क इति नाम विदधे. सूर्योदयवेलायां जातो महान् भवति. यतः—सूर्योदयस्य वे-
लायां । जायते यस्य जन्म तु ॥ तस्य दीर्घं भवेदायुः । पञ्चाथा लदयः पुनः ॥ १ ॥ सोऽपि रा-
ज्ञा पंचधात्रीभिः स्तन्यपानादिना संवर्धितो मातापित्रोर्हर्षप्रदो बभूव. तौ चावपि पुत्रौ सहस्रपलाव-
ण्यगुणशालिनौ गर्दजिह्वकोणीपतेरत्यंतमोदकरावदृतां. तयोर्मध्ये प्रथमपुत्रो चतुर्हरः संजातोऽष्ट-
वार्षिकः शिक्षितद्वासप्तिकलो यौवनाग्निमुखो बभूव. राज्ञा गर्दजिह्वेन स नीमसेननृपांगजामनंग-
सेनां पुत्रीं महामहेन विवाहितः. ततो गर्दजिह्वो राजा सकलवलसमन्वितो निःशेषान् विद्वेषिमे-
दिनीपतीन् साधयामास. एवं साधितदेशो देशाधिपो गर्दजिह्वः सन्मार्गेण राज्यं पालयन् श्रीरामं

धर्म
मजूपा
९

स्मारयामास एव राज्यं पालयन् गर्दजिह्वोऽज्येषु शूलारोगेण मृत्वा मरुद्राम जगाम तस्य राज्ञो
मृत्युकार्ये कृतं मन्त्रीश्वरादयः सदुत्सवपूर्वं गर्तृहरे राज्याभिषेचनं व्यधुः तद्दिनादारभ्य चर्तृहरो रा
जा जातः, गजवाजिरथ्यादिकं सर्वं तदधीनं जातं विमातृजातत्वाद्वाज्ञा चर्तृहरेण विक्रमादित्योऽ-
पमानितः, तदपमानं सस्मृत्यं विक्रमादित्य एकाकी खड्गसखायो देशान्तरे ययौ

तस्मिन् समये तस्याभवत्या दरिद्रो नारायणाजिघ्रो विप्रः पूजोपहारैर्दोमधूपादिभिर्भुवनेश्वरीं
देवीमाराधयामास सा सतुष्टा बहुजीवितदायकः सदाकारं सुखादु वीजपूरफलयः तस्मै ददौ तत्फलं
ल्लात्वा द्विजोऽवादीत्, हे देवि! अनेन फलेन प्रदक्षितेन बहुजीवितं भवति, निर्धनत्वेन च मम
तेन जीवितेनापि किं? यत — जीवन्तो मृतका पच । श्रूयते किञ्च जारत ॥ दरिद्रो व्याधितो
मृत्सु । प्रवासी नित्यसेवकः ॥ १ ॥ तत् श्रुत्वा देवी प्रोवाच जो विप्र चिंतां मा विधेहि? त्वमितो
याहि? तव किञ्चिद्धनमपि प्रविष्यति, तत् श्रुत्वा विप्रः स्वगृहे गतः, कृतस्नानदेवपूजाक्रमो यावता
फलं प्रोक्तुमुपविष्टस्तावता पुनस्तेन चिंतितमहो ममानेन प्रदक्षितेन किं? तथा बहुजीवितेनापि
किं? यदि चर्तृहरनृपस्य दीयते तदा स राजा जगत सुखकर म्यात्, यत — दुर्बलानामनाथानां

धर्म-
मंजूषा
२००

। बालवृद्धतपस्विनां ॥ अन्यायैः परिभूतानां । सर्वेषां पार्थिवो गतिः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा स बाह-
वस्तन्महिमानमुक्त्वा तत्फलं ऋतृहराय प्रददौ, ऋतृहरोऽपि तस्मै बहुधनं दत्वा विसर्जयामास, नृप-
तिस्तत्फलं चोक्तुमिच्छन् दध्यावहो पट्टराज्ञीं विना नृक्तेन किं? विचिंत्येति फलं नृपतिः स्नेहेन रा-
ज्ञ्यै ददौ, तथापि तस्य महिमानं श्रुत्वा स्वमित्राय हस्तिपकाय ददे, हस्तिपकोऽपि प्रीत्या राज्ञश्चा-
मरधारिण्यै ददौ, चामरधारिण्यपि प्रीत्या तत्फलं पुना राज्ञे ददौ, ऊर्वाशस्तदेव फलं ज्ञात्वापृष्ठद्वो
सुंदरि! एतत्फलं त्वया कुतो लब्धं? तव केन दत्तं? तथा सत्यमुक्तं, ततः परंपरया ज्ञातसकलवृ-
त्तांतः पट्टराज्ञ्या दुश्चेष्टितं ज्ञात्वा संप्राप्तवैराग्यो नृप एवमचिंतयद्भिगहो स्त्रीविलसितं! मदनविलसि-
तं च! यतः—यां चिंतयामि सततं मयि सा विरक्ता । साध्यन्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यसक्तः ॥
अस्मत्कृते च परितुष्यति काचिदन्या । धित्कां च तं च मदनं च श्मां च मां च ॥ १ ॥ संमोहयं-
ति दमयंति विम्वयंति । निर्दोर्त्सयंति स्मयंति विषादयंति ॥ एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां ।
किं नाम वामनयना न समाचरंति ॥ २ ॥ इत्यादि स्त्रीस्वरूपं ध्यात्वा ऋतृहरभूमिपालः संसाराद्वि-
रक्तमानसस्तृणवद्राज्यं विमुच्य वने गत्वा योगपरायणस्तापसो बभूव, तस्मिन् समये सर्वेऽपि मंत्री-

धर्म

मंजूपा

२०१

श्वरा ऋतृहरोपाते गत्वैव जगु, स्वामिंस्त्वया विनेदानी सर्वं राज्यं विनश्यति, तत् श्रुत्वा ऋतृहरो जगौ, नो मत्वीश्वराः कस्येदं राज्यं? कस्य वाघवा? जवातरे मया सहस्रशो राज्यलक्ष्मी प्राप्ता, परं मया स्वर्गाप्यर्गदा वैराग्यश्रीर्न कुत्रापि लब्धा, अतो मे राज्येन कार्यं नास्ति, सूत राज्येन, अथ नया वार्तयापि च सूत, एव ऋतृहरो जलपत्रं मणितृणममाशयस्तीव्रं तप कर्तुं महाविपीने जगाम, तदा शून्यं राज्यं ज्ञात्वा भिवेताल्लिकासुरः क्रूरात्मा तत्क्षणादेव तडाज्यमशिश्रियत् तनस्तद्राज्याधिष्ठायका मन्त्रिमुख्या राजानं वनगतं ज्ञात्वा विरुमादित्यं च रूष्टं परदेशिनं च मत्वा श्रीपतिं दक्षिणं कुलीनं ज्ञात्वा ऋतृहरराज्ये स्थापयामासु, सोऽभिवेताल्लिकासुरो रात्रौ तं श्रीपतिं राजानं जगान, प्रातस्तं मृतं दृष्ट्वा मन्त्रिणो दुःखिनोऽभवन् एव यं यं नृप मन्त्रिणस्तत्र स्थापयति, तं तं रात्रौ सदा भिवेताल्लिकोऽसुरो हन्ति, एव दिनानि यांति मन्त्रिणस्तस्य शातये भृश्विर्लिं कुर्वति तथापि स दुष्टोऽसुरः शांतिं नाप्नोति

स्तश्च विरुमादित्यस्यान्यदा जट्टमात्राहो वणिगेको मिलितः, स तस्य सेवातत्परो बभूव अथ तौ धनार्थिनौ रोहणाद्रिसमीपस्थग्रामे गतौ, प्रातः समये तत्र गिरौ गत्वा जट्टमात्रो विरुमार्कप्र

धर्म-

मंजूषा

२०२

ति प्राह भो नरेन्द्र ! इह यो नरः स्वकीयललाटपट्टे हस्तं दत्त्वा हा दैवेत्युक्त्वा प्रहारं ददाति तस्मै रोहणाचलो मणिं ददाति. नान्यथेति. ञट्टमात्रस्थैतद्वचो निशम्य नृपतिश्चितयति, एवं तु कातरो वक्ति, परं नोत्तमः, तेन मयैतद्वचो विनैव प्रहारो देयः. ततो विक्रमनृपः खनीमध्ये खनित्वेण पुनः पुनर्घातं ददाति, परं मणिर्नो प्रादुर्भवति. तदा ञट्टमात्रेण चिंतितं हा दैवेति वचो विना सर्वथा मणिर्न प्रादुर्भविष्यति, तेन केनचिह्वलेन नृपो यथैतद्वक्ति तथा कुर्वे. इति विचिंत्य भट्टमात्रेण नृपस्याग्रे नृपमातुरकुशलं कथितं. तावद्बहुदुःखितेन नृपेण बाहस्वरेण हा दैवेति वचनमुक्त्वा प्रहारः प्रदत्तः, तदा सपादलक्ष्मूढ्यं स्तं प्रकटितं. तद्रत्नं निरीक्ष्य हृष्टो ञट्टमात्रः, परं मातुर्दुःखदुःखितो नृपो न किमपि वक्ति. तदा ञट्टमात्रेणोक्तं ज्यो नरेन्द्र ! तव मातुः कुशलमस्ति, परं मयैतद्वचं कृतं. एतत् श्रुत्वा हृष्टमानसो नृपो रोहणंप्रति प्राह, यथा—धिग रोहणगिरिं दीन—दारिद्र्यवणरो हणं ॥ दत्ते हा दैवमित्युक्ते । स्तान्यर्थिजनाय यः ॥ १ ॥ इत्युक्त्वा स्तनमुत्सृज्य विक्रमार्कमहीपतिः क्षत्रियवेषं त्यक्त्वावधूतवेषं विधाय तापीनदीतीरमुपाययौ. रात्रौ तत्र शिवारवं श्रुत्वा ञट्टमात्रोऽवगच्छो राजन्नत्र तटिनीतटे ऋषणैर्नृपिता परं मृता नारी वर्तते इति शिवा वक्ति. तत् श्रुत्वा वि-

धर्म

मजूपा

२०३

स्मितो विक्रमार्क समिबस्तत्र गत तथास्थितां ता नारी वीर्य्य राजा प्राह नो मित्र! तव वच स
त्य जान, परमस्या स्त्रिया द्रुपणानि मनागपि नाह गृह्णामि, नो मित्र! यदि तव रोचते तर्हि त्व
मेवास्या द्रुपणानि गृह्णाण? विनयावनप्रदेहो नष्टमात्र प्रोचे, नो मित्र यदि त्वमस्या द्रुपणानि
नादत्से, तर्ह्यह साप्रत चाहालिक कर्म न करोमि पुन शिवारव श्रुत्वा नष्टमात्रो राजान जगाद,
एषा शिवैव वक्ति यत्तवावतीराज्य मासेन नविष्यति तत् श्रुत्वावत्या राज्य शून्य ज्ञात्वा स नष्ट-
मात्र मित्रमेवं वक्ति, नो मित्र! अह साप्रत राज्यकृते तत्र पुरे यास्यामि, यत —ददाति प्रतिगृ-
ह्णाति । गुह्यमाख्याति पृहति ॥ मुंक्ते नोजयते चैव । परुविध प्रीतिलक्षण ॥ १ ॥ एव मित्रमा
लाप्य मार्गे मित्रगुणान् सस्मरन् स्वीय नगरं विक्रमार्क समुपागत

अथघृतवेपो विक्रमार्क एकस्मिन् पीठे समुपविश्य कस्यचिन्मन्त्रिणोतिके राज्यशून्यस्वरूप प
प्रह मन्त्रीश्वरो जगौ गर्वृहस्त्रमीपते पदे यो यो मन्त्रिर्जिह्वेप स्थायते त तममिवैताद्विक्रोऽसुरो
द्वंति तदानीमवघृतवेपो विक्रमार्को जगौ नो मन्त्रिन्! सर्वेऽप्रात्या यदि मह्य राज्य ददते तदाहं
दुष्टादि हत्य सङ्गान् पालयामि, एष च राजधर्म, यत —दुष्टस्य दम् स्वजनम्य पूजा । न्यायेन

धर्म-
मंजूषा
२०४

कोशस्य सदैव वृद्धिः ॥ अपक्षपातो रिपुराष्ट्ररक्षा । पंचैव धर्माः कथिता नृपाणां ॥ १ ॥ तस्य स-
त्वं निरीक्ष्य मंत्रिभिर्मंत्रयित्वा तस्यावधूतवेपभृतो विक्रमादित्यस्य राज्यं दत्त्वा सर्वेऽपि हृष्टा मंत्रिणो
निर्जीकाः स्वस्थानं गताः, एवं च विक्रमादित्यस्य राज्यं जातं. ततः स राजा मनस्येवमचिंतयत्,
अस्य देवस्य संतुष्ट्यर्थं बलिं कारयामि, यतो दुष्टदेवता बलिपूजातः शांतिमाप्नोति. इति विचिंत्य
राजामात्यानाहूय बलिकृते मूढकत्रयपक्वान्नवटकद्वैरेयीवाकुलादीनि कारयति, तथा पुष्पागुरुधूपप्रभृ-
तीनि शांत्यर्थं कारयित्वा पुरप्रतोद्या उपस्तिनन्म्यां स्थाने स्थाने राजमंदिरादिषु शय्यादिषु चतु-
र्दिक्षु पुष्पबलिधूपादिविधिं विधिना कारयित्वा, तथा स्थाने स्थाने महीपालः स्वसेवकैः राजमार्गं
वेगतस्तलिकातोरणैर्चूषयित्वा स्वयं खड्गसखाय एकाकी पट्यंकस्योपरि स्थितः, सावधान उन्निद्रो
निर्णयः सत्ववांश्च स जगवज्जुणान् संस्मरन्नस्थात्, साहसिकानां सर्वं ज्ञव्यं ज्ञवति, यतः—सीह न
जोए चंदवल । नवि जोए धणरिद्धी ॥ एकलमो बहुध्यां जडे । जिहां साहस तिहां सिद्धी ॥ १ ॥
एवं यावत्स तस्थौ तावत्स सुराधमो निःकारणशत्रुः पुरगोपुरमार्गेण राजगृहंप्रति निशाद्धितीयप्रहर-
समये समागात्, खड्गव्यग्रकरश्च राजशय्यासमीपे समागत्य क्षीपणं रूपं कृत्वा ज्ञापयन् स नवीनं

धर्म
मजूपा
२०१

नृपं हतु दधावे नृपोऽवग्नो अमिवेताखामर ! सांपतमह शयने स्थितोऽस्मि, पूर्वं वलिं खादि ?
ततश्च मम विग्रह गृहाण ? तत् श्रुत्वामिवेताखिहोऽसुरो मनोऽजोष्ट वलिं व्रात्वा महीपतेर्निर्जय व
चश्च निशम्येति दध्यौ, अहो घन्योऽय महासत्ववानिति ततस्तस्य वच श्रुत्वा धैर्यं च वीक्ष्यावधि
ज्ञानेन त प्रवर्धमानजाग्य च ज्ञात्वा पुरो भूत्वा प्रोवाच, गो महाभाग ! सतुष्टोऽह तवोपरि, सुखे
न राज्य कुरु ? न्यायमार्गेण प्रजां च पात्रय ? एवविधो वलिश्च त्वया सदा मह्य देय राजा उ
मित्युक्ते स देव स्वस्थान गत

अथ प्रजाते मन्त्रिणो नृप जीवत वीक्ष्य हर्षिताः प्रोचुरहोऽस्य सत्त्वाधिकत्व ! ततो मन्त्रिणो न
गरमध्ये तद्विजातोरणादिभिः सदुत्सव कारयामासु एव द्वित्रिदिनानि वलिपूजादिक कृत्वा वैता
खिकासुरप्रति भूपो जगौ, गो वैताखिकासुर ! ते ज्ञान कियदस्ति ? क्रियती शक्तिश्चास्ति ? वैता
खिको नृप प्रत्याह गो नृपते यदह ध्यायामि तत्करोमि, सर्वं जानामि सर्वत्र च गच्छामि राजा
प्राह ममायु कियन्मात्रं वर्तते ? तच्च न्यूनाधिक नवेहा न ? तद् ज्ञानेन ज्ञात्वा समाख्याहि ? दे
वोऽवगोक्त्रर्षशत तवायुरस्ति, तच्च केनापि न्यूनाधिक कर्तुं न शक्यत, तत पूर्णायुर्मृत्वा त्वं स्वर्गं

धर्म-

मंजूषा

२०६

यास्यसि, इति च मयाख्यातं त्वं सत्यं जानीहि? विसर्जितोऽश्विवेतालः स्वस्थानं गतः. तद्दिनादा-
रन्य निर्जयो नृमीशः सुखं सुष्वाप. प्रगे जागरितो नृपः प्राज्ञातिकीं क्रियां कृत्वा महामहेन सक-
लं दिनं नीत्वा पुना रात्रौ शयनालये सुखं सुष्वाप. समागतोऽश्विवेतालः, सुप्तं राजानं वीक्ष्य क्रु-
द्धोऽसौ नृपंप्रत्याह, रेरे दुष्टशयमहीपाल! ममाकृत्वा वल्लिं पूजां च त्वं शयनीये कथं सुखं सुप्तोऽ-
सि? यमजिह्वासदृशेनानेन खड्गेन तव शिरश्छिनत्ति, सज्जो नव? अकस्मात्तद्वचो निशम्य जा-
गरितो नृपो यमजिह्वासदृशं खड्गं कोशादाकृष्य कोपारुणो वाहस्वरेणैवं जगाद, रेरे दुष्टशयाश्वि-
वेताल! ममायुः केनापि न तोष्यते, अथाहं प्रत्यहं कुतस्तुन्यं वल्लिं करोमि? यदि तव योद्धुं श-
क्तिरस्ति तर्हि संग्रामाय सज्जो नव? यथाहं तवाहंकृतिं स्फेश्यामि, शक्त्यन्नावे च किंकस्वत्वं मम
सेवां कुरु? तस्य राज्ञ एतद्वचनचातुरीचमत्कृतस्तस्य सत्वेन प्रवृद्धजाग्योदयेन च संतुष्टोऽश्विवेता-
ल्लिकः सुरः प्राह नो नृप! तव जाग्योदयेन संतुष्टोऽहं, यदोचते तद्याचस्व? अमोघं देवदर्शनं, य-
तः—अमोघा वासरे विष्टु—दमोघं निशि गर्जनं ॥ नारीवालवचोऽमोघ—ममोघं देवदर्शनं ॥
॥ १ ॥ राजावक् हे निर्जर यदि मयि तुष्टोऽसि तदा यद्यहं त्वां स्मरामि तदा त्वया त्वरितमेवांगत-

धर्म
मंजूषा
२०७

व्य. मदुक्त सर्वे कार्ये च कर्तव्य, ममोपरि पितृवत्सदा स्मरे कर्तव्य, भवता मम चिता च मृशं
कार्या. अस्मिन्नर्थे कथमपि न प्रमाद्य चेतालो वजापे नो मन्वात्मन् नो विक्रमार्क! मम साहाय्य
तो नि शक राज्य कुर्वस्त्व सुखेन तिष्ठ? इति श्रुत्वा मत्पुत्रो अयोऽप्यमिकासुर नत्वा स्तुत्वा पुण्या
दिनि सपूज्य च विससर्ज सोऽपि स्वस्थानमगमत्.

अथ प्रजाते राजा मन्त्रिमुख्यानाहूय नैग वृत्तात वैतालिकासुरसत्क समाचर्यौ तत्र श्रुत्वा ते
मृश इष्टा जाता, अथ तस्मिन्नेव दिनेऽवधूतवेप मुक्त्वा नृप पूर्ववेप ललौ, इतश्च समागतो जट्ट
मात्र, ततस्तौ द्वौपि सुहृदौ कुशलाद्युदतप्रश्नपूर्वक परस्पर मिहितौ ततो जट्टमात्र प्राह नो नो
मन्त्रिण एष गर्दजिह्वपुत्रो विक्रमार्कनामा ततस्त समुपलब्ध सर्वेऽपि हृष्टा तदा श्रीमती जनना
सुत समायातं श्रुत्वा यावडोमांचकचुक्तिविग्रहा वद्व, तावद्दृष्ट्वालो मातृवत्सलो मातृमिलनाय
मातु समीपे गत्वा जन्तया च मातु पाद ननाम, श्रीमती निजपुत्रस्य चरित्र निशम्यातीविदष्टाभू
त्, यत — ते पुत्रा ये पितुर्भक्ता । स पिता यस्तु पोषक ॥ तन्मित्र यत्र विश्वास । सा ज्ञार्या
यत्र निर्वृति ॥ १ ॥ मन्त्रिर्निर्विक्रमादित्यस्य सुदिवसे महामहोत्सवपूर्वक पट्टाजिपेको विदधे, न्या

धर्म-

मंजूषा

२०८

यमार्गेण पृथ्वीं पालयन् राजा जनेज्योऽज्जीप्सितं दानं दत्ते, एवं कालो याति. एकस्मिन् दिने से-
नया पश्चितोऽसौ देशसाधनाय निर्ययौ, अंगबंगतलिंगकाश्मीरसिंहलकलिंगकोकणसौराष्ट्रशबर-
बरादीन् देशान् साधयित्वा लब्धजयो जयजयारवैः स्तूयमानो विक्रमार्कोऽग्निवार्क इव दिदीपे,
एवं दीप्यमानोऽसाववतीं प्राप्य मातुः पादौ प्रणनाम, मात्राग्निनंदितो राज्यमपालयत्.

अन्येऽपि विक्रमादित्यजननी श्रीमती रोगव्याप्तशरीरा सधर्मपरायणा वैद्यैश्चिकित्स्यमानापि जी-
वितक्षये स्वर्गं ययौ, अहो मरणं कोऽप्युल्लंघयितुं न क्षमते ! यतः—ब्रह्मा येन दिनाधिपप्रभृतयो
मंचस्य पादे ग्रहाः । सर्वे येन कृताः कृतांजलिपुटाः शक्रादिदिक्पालकाः ॥ लंका यस्य पुरी समुद्र-
परिखा सोऽप्यायुषः संक्षये । कष्टं विष्टपकंठको दशमुखो दैवादृतः पंचतां ॥ १ ॥ नृपमातुर्मृत्युका-
र्याणि कृत्वा शुचममुंचंतं तं वीक्ष्य मंत्रिण इति बोधयंतिस्म, यथा—धर्मशोकभयाहार—निद्राका-
मकलिक्रुधः ॥ यावन्मात्रा विधीयंते । तावन्मात्रा ज्वंत्यमी ॥ १ ॥ तिष्ठयरा गणहारी । सुखश्लो-
चक्किसेवा रामा ॥ अयवह्रिया हयविहिणा । सेसेसु जियेसु का गुणणा ॥ २ ॥ इत्यादि शोक-
हृदाक्यं मंत्रिणां श्रुत्वा नृपः शोकं त्यक्त्वा भृशं सुखी राज्यं कुर्वन्नासीत्. इतो लक्ष्मीपुरे सिंहस्य

मेदिनीपते पद्मावत्या पट्टराश्या बहुपुत्रोपरि पुत्री जाता, तस्या पिता कमलेत्यग्निधां व्यधात्, सा राजपुत्री क्रमेण वर्धमाना सकलकलाममन्विता यौवनोन्मुखी सिंहेन राज्ञा विक्रमार्काय दत्ता, विक्रमार्केण च परिणीता, राज्ञ पट्टदेवो च जाता, लक्ष्मीर्द्वैरेखि, एवमन्या अपि बहुकन्या सदुत्सवनेन परिणीय विक्रमादित्यनृपालोऽन्वह राज्य कुरुते सर्वासा राज्ञीना मध्ये विनातत्वाद् ऋमिना यस्य कमला कमलेव बहुजाजवत् तस्य राज्ञो न्यायनिपुणो गभीरो लोजरहितो राजनक्तो गुणसमुद्रस्तीक्ष्णधीर्जट्टमात्रो महामात्योऽभवत्, तथा तस्य नृपतेर्गमिवेतात्राग्निधोऽसुर माहसेन वशीभूतो सर्वकार्येषु सान्निध्य चकार, अहो पुण्यानामुदये सर्वे ज्ञव्य भवति, यत — पत्नी प्रेमवती सुत सुविनयो भ्राता गुणात्कृत । स्निग्धो बहुजन सखातिचतुरो नित्य प्रसः प्रभु ॥ निर्लोकोऽनुचर सुवधुसुयतिप्रायोपजोग्य धन । पुण्यानामुदयेन सततमिदं कस्यापि सपद्यते ॥ १ ॥ अन्यदा श्रीविक्रमार्को ब्रातृविरहाद् भृश दुःखितो जर्तृहर विनयेन सतोष्य पुरे समानीतवान्, तस्य चरणौ प्रणम्य कृशत्व च वीक्ष्य विक्रमार्को नृपतिस्तपोऽपुष्करत्व दृष्ट्वा, ततस्तस्य मुने पादौ प्रणम्य स श्रुति जगाद, हे जगवन् ! मयि प्रसन्नो भूत्वा त्व राज्यमगीकुरु ? तत् श्रुत्वा जर्तृहरो ज

गाद. भो नरोत्तम ! महान् राज्यादिकं त्यक्त्वा पुनर्नौगीकरोत्यगंधनसर्पवतं. पुनर्नृपो जगाद तर्हि त्वयात्रैव स्थेय. ग्रामादिषु कुत्रापि न गंतव्यं, ममोपरि कृपां चाधाय मदुक्तं कार्यं. ऋषिः प्राह सा-
धोरेकत्र पुरे चिरं स्थातुं न युक्तं. पुनर्विक्रमार्को जगाद तर्हि मामकीने गेहे त्वया सदाभ्येत्याहा-
रो लातव्यः, पुनर्मुनिः प्राह साधूनामेकसन्न्याहारो न युज्यते दोषसंज्ञवात्. राजा प्राह तथाप्ये-
कवारं मम निकेतने दोषवर्जितमाहारं लातुमागंतव्यं. मुनिना मानिते ऋषः प्रियांप्रत्याह, हे प्रिये!
नित्यशस्त्वयास्य मुनेराहारः प्रदातव्यः, तत् श्रुत्वा संतुष्टा राज्ञी. स्वस्थानं गतो मुनिः, राजा च रा-
ज्यकार्यरतो बभूव.

अथ चर्तृहरो मुनिराहारार्थं प्रतिदिनं राजवेश्मनि समायाति. ततो नृपगेहे गत्रन्नन्यदा चर्तृ-
हरो मुनिः स्नानपरां भूपगेहिनीं संवीक्ष्य द्रुतं बबले. तथावस्था नृपपत्नी कृतत्वरं समुत्थाय तस्यर्षेः
पृष्ठौ गत्वा स्फुटाक्षरमिति प्रोवाच—ओ मुने ! जवताशेषं बाह्येन्द्रियजालं विजितं. परमंतरंगं तु न
जितं, यतो जवान् ममांगं वीक्ष्य त्वस्तिं प्रत्यावृत्तः, यतः—शत्रौ मित्रे तृणे स्त्रौणे । स्वर्णेऽश्मनि
मणौ मृदि ॥ मोक्षे जवे जविष्यामि । निर्विशेषमतिः कदा ॥ १ ॥ तद्दिनादारन्य ध्यानमौनपरो

धर्म
मजूपा
२११

प्रतृद्धरो मुनि पृथ्वीपीठ बोधितुमन्यत्र जगाम श्रुति विक्रमादित्योत्पत्तिचरित्र ॥ एकस्मिन् दिने
मत्रिसामतमहेभ्याखीनतमो विक्रमादित्यो राजा देवेऽसजातुद्वयाया स्वसजायां यावता ममुपविष्ट
स्तावदेको नापितो राज्ञ पुर समागत्य सूर्यविक्रमासुर देहप्रमाणमादर्श पुरो दधौ विक्रमार्को
महीपालस्तस्मिन्नादर्शो स्वीया निखिलां देहह्यायां विलोकयन् यावच्चित्ते चमत्कृतोऽवृत्, तावन्नापि
तश्चमत्कृतं दृष्य ज्ञात्वा तस्यां सजायां सर्वेषां मत्रिमुख्याना पुरो जगौ, हे राजस्त्वयात्मीय स्वरूप
विलोक्य यच्चित्तित तदेते विज्ञा मत्रिण माप्रत कथयतु, नो चेदह जन्तोऽप्यत्र तवाग्रे सर्व कथ
यामि तदानीं दृमीभुजा पृष्टा सर्वेऽमात्या दक्ष्यु, साप्रत प्रायोऽसौ नरो वाक्सारो दृश्यते, एव ते
सर्वेऽमात्या परस्पर ध्यात्वा राजान जगु, हे राजन्! म्लानिहेतवेऽय महामानी पृच्छन्ता, यत —
मानिनो हनदर्पस्य । लाजोऽपि न सुखावह ॥ जीवितं मानमूल हि । माने म्लाने कुत सुख ॥
॥ १ ॥ दृपेनोक्त ज्ञो दिवाकीर्ते त्वमेव ब्रूहि? देहप्रमाणमादर्श दृष्ट्वा किमह चित्ते चमत्कृत ?
नापितेनोक्त राजस्त्वया स्वरूप दृष्ट्वा चित्तित यन्महीमध्ये मत्तुल्य कोऽपि मानवो नास्ति, इत्यन्नि
मानस्तव चित्ते समागत, परं ज्ञो नृप ! त्वं शृणु? महांतो मनुजा कदाप्येव गर्वं न कुर्वति, यतो

ऽस्मिन् सारे सर्वशरीरिषु तारतम्यं विद्यते, राजा प्राह चो दिवाकीर्ते त्वयाद्भुतं किं दृष्टं? यद्भु-
 तं दृष्टं जवति तत्सर्वं निर्जयः सन्न मत्पुरः सद्यो जवान् जद्वपतु. नापितोऽवग्नो नृशक्र! सावधा-
 नो ज्ञत्वा श्रूयतां? स्वर्गिपुरोपमे प्रतिष्ठानपुरे शास्त्रिवाहननृपालो न्यायतो नृवं शशास, तस्य रा-
 ज्ञो विजयाचार्याकुट्टयुद्धवा सुकोमलानाम पुत्र्यासीत्. प्रसरद्रूपलावण्या सत्कलाकलापशालिनी मा-
 न्यदा जातिस्मरणज्ञानतो निजान् सप्त पूर्वजवान् वीड्य पुरुषं च सापराधं ज्ञात्वा पुरुषद्वेषिणी जा-
 ता, तद्दिनादारभ्य दृष्टिपयागतं नरं सा लकुटैर्हति, नरनामश्रुतेः स्नानं करोति, यस्याः पुरोऽन्या
 कापि रूपशोभां न धत्त, यथा—सुकोमलाननूप्रोद्य—दीप्तिपुंजपुरो मनाम् ॥ नृपाल त्वद्गृहीता-
 नां । देहदीप्तिराण्यते ॥ १ ॥ सा च पुरुषद्वेषात् सर्वर्तुपुष्पफलाढ्ये नगरवाहवने तिष्ठति. तस्मिन्
 वने क्षीरवनीस्पशिपूर्णं स्वर्णवद्वतलं स्वर्णपात्रिमनोहरं स्वर्णसोपानसुंदरं मरोवरमस्ति. मार्जारीरूप-
 भृत्सुरी तयोर्वनमरोवरयो रक्षां करोति तृणकाष्ठकचवराद्यपनयनादिना. तस्य तद्वचनं निशम्य विक्र-
 मार्कोऽवग हे महाभाग! त्वया सत्यमुक्तं, रूपतारतम्यं यन्न त्वयोदितं तत्सत्यमेव. अथ संतुष्टो रा-
 जा विक्रमार्कस्तस्मै यावद्वचनं दापयामास तावत्स नापितो दिव्यमुकुशकुंभलाहारकेयूरदिव्यवस्त्रयुग्म-

धर्म

मजूपा

२१३

धारको देवोऽनवद, तद्रूप दृष्ट्वा भृपाद्या सर्वेऽपि मंत्रिण सन्यलोकाश्च वादं चित्ते चमत्कृता बह
वु, राज्ञा पृष्ट नो सुरेश्वर! त्व कुत स्थानात्किमर्थं चागतोऽसि? स प्राहाह सौधर्मदेवलोकावासी
सुराचले देवनत्यै गतोऽनव, तत्र जिनात्नत्वा भूमदलेऽह भ्रमन् प्रतिष्ठानपुरे गत, तत्रापि देवान्
त्वा यावता नगरश्रिय पश्यामि तावन्मया द्रुपपुत्री सुकोमला दृष्टा, मया चिंतितमहो राजपुत्र्या
सुदर रूप दृश्यते, ततश्चलितस्तावत् किन्नराणा मुखाद्गीयमान तावक सादस रूप च श्रुत्वाह हे द्र
पते! त्वां वीक्षितुमागत, त्वत्परीक्षकृते चात्तागा सुदराग्निधो देव, त्वत्साहसेन तुष्टोऽस्मि, वांछितं
वर मार्गय? विम्वमोज्वग्जो सुरेशाधुना केनापि वस्तुना मम कार्यं नास्ति, यतो मम सदाने ल
क्ष्म्यन्वित सर्वे समीहितमस्ति, ततो देवो महीशाय दिव्यरूपकृच्छुटिकां वखादत्वा द्रष्टृचित्तो विभुदि
व तिरोदधे, यत — सतुष्टानाममर्त्यानां । दर्शन जातमगिनां ॥ मोघ च जायते नैव । निशाग
र्जितवत्कदा ॥ १ ॥

अथैकस्मिन् दिने जट्टमात्रो दीनमुख त द्रुप दृष्टेति पृष्टवान्, हे स्वामिंस्ते मन किमर्थं वा
घते? तत्सर्वं ममाग्रे सत्य समाख्याहि? यथा तस्योपचार क्रियते, जवतश्च तुष्टिर्भवति, राज्ञोक्त

धर्म-
मंजूषा
२१४

ज्ञो मंत्रीश्वर! सावधानीन्वय श्रूयतां? सुरोक्तायाः शालभृजः कन्यायाः पाणिग्रहणं विना मम
जीवितं नास्ति, यतः—अस्काणसणी कम्माण । मोहणी तह य वयाण बंजवयं ॥ गुत्तोण य म-
णगुत्ती । चन्नरो दुक्केण जिपंति ॥ १ ॥ दिवा पश्यति नो चूकः । काको नक्तं न पश्यति ॥ अ-
पूर्वः कोऽपि कामांधो । दिवानक्तं न पश्यति ॥ २ ॥ मंत्री प्राह हे राजंस्तस्याः पुरुषद्वेषिण्या यो-
षितस्तव पाणिग्रहोऽनर्थमूलं जविष्यति, अतस्तव तथा सह पाणिग्रहणं कर्तुं न युज्यते, राजा प्रा-
ह ज्ञो मंत्रिन्! यदि जवतो मदीयेन जीवितव्येन प्रयोजनं स्यात्तर्हि तत्रोद्यमः क्रियतां? अथ मं-
त्रिणा ये ये उपायाः कृताः, येन प्रकारेण च सा नृपपुत्री सुकोमलानाम्नी परिणीता, तस्याः कु-
क्षौ च विक्रमचरितनामा पुत्रो जात इत्यादिः सकलोऽपि वृत्तांतो विक्रमादित्यचरित्रादवसेयः, ग्रंथ-
गौरवज्ञयान्नास्माजिर्लिखितः. अथ विक्रमादित्यो राट्, तस्य सुकोमला च पट्टराज्ञी, तयोः पुत्रो वि-
क्रमचरितनामा प्रतिष्ठानपुरान्मातृसहितः पितृमिलनाय सद्योऽवन्तीपार्श्वे समागमत, राजा विक्रमादि-
त्यो ज्ञार्यापुत्रागमं श्रुत्वा तत्क्षणात् सन्मुखमागत्य तयोः पूःप्रवेशं महामहेन कारयामास, ततस्त-
योः सप्तनृमिकमावासं दत्त्वा न्यायवर्त्मना विक्रमार्कस्तेन पुत्रेण सह राज्यं पालयामास. एवं तेन

धर्म विक्रमादित्येन वहव कन्यका परिणीता, तामि सार्धं च वैपयिक सुख भुजानोऽसौ देवराज इव
राज्यं करोति

मजूपा

२१५

अथैकस्मिन् सर्वोत्कृष्टतमे दिवसे सुखप्रदे सन्मुहूर्ते सन्मानपूर्वकं सिद्धविद्य तदाकं समाकार्य
कीरकाष्टमय रत्नजडित सिद्धविस्तर मनोरम सिंहासनं द्रुपतिं कारयामास. तथा तस्मिन् सिंहासने
कीरकाष्टमया रत्नसूचिता द्वात्रिंशद्दालनजिका नृपो योजयामास. सन्मुहूर्ते कृतत्वात् कीरकाष्टमय
त्वाच्च द्वात्रिंशता सुरीजिस्तसिंहासनमधिष्ठित, ततः प्रभृति विक्रमादित्यद्रुपाख्यस्तस्मिन् सिंहासने म
मासीनो निरतर न्यायमार्गेण मेदिनी पालयामास अन्यदा कश्चिद्योगिराट् प्रतिहारनिवेदितो द्रु
पोपांते समागत्यैक वीजपूरकं छन्दैके, एव वर्षावधिं यावन्निरतर स योगिराट् द्रुपतेरेरे नृशिशो वी
जपूराणि दुद्वैके, एव काळे यात्यैकस्मिन् दिने एको मर्कटो राज्ञो हस्तादेक वीजपूरफल्द समादाय
प्रीत्वा च यावता बुद्धजे तावत्तन्मध्यादेक महामूढ्य रत्न निर्गत, तादृग्रत्नमाखोक्य राजा कोशा
ध्यक्षांतिन्नात्सर्वाणि फलान्यानीतवान्, तानि फलानि जित्वा मणीश्चैकीकृत्य वीक्ष्य प्रमुदितो राजा
प्राह नो योगीन्द्र! त्व महार्घ्यानेतान् मणीन् किमर्थं प्राभृतीररोपि? योगी जगौ राजेंद्र! नृणासु

धर्म-
मंजूपा
२१६

पकारः कृतः सुखहेतवे जायते, ये च नवावस्थाः सात्विका जवंति ते हि नृणां प्रार्थनाशंगं न कुर्वन्ति, यतः—कृष्णः संति महत्स्रशः स्वचरणव्यापारवद्रादगः । स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः ॥ दुःपूरोदरपूरणाय पिवति श्रोतःपतिं वाडवो । जीमूतस्तु निदाघनापितजगत्संतापविष्ठित्वे ॥ १ ॥ लब्धी सहावचवला । तज्जिवि चवलंपि जीवियं होई ॥ चावो उ तज्जिवि चवलो । उवयारविलंबणं कोस ॥ २ ॥

एवं योगिप्रोक्तं वचनं श्रुत्वा मेदिनीपतिः प्रोवाच नो योगिन्! यत्तव कार्यं विद्येन तत्त्वं ममाग्रतो ब्रूहि? योगी जगाद् नो नृपाल! शरीरिणां साहसेन दुःश-भ्यापि कार्यमिच्छिः सुखकराहुतं जवति, यतः—विजेतव्या लंका चरणतरणीयो जलनिधि—विपद्दः पौलस्त्यो रणवृवि महायाश्च कपयः ॥ तथाप्याजौ रामः सकलमवधीद्रादसवलं । क्रियासिद्धिः सत्त्वे वनति महतां नोपकरणे ॥ १ ॥ राजन्! मया कान्तिपूर्वं मंत्रसाधना प्रारब्धा, तस्याः कोऽप्युत्तरमाधको नास्ति, हे सात्विकाग्रणि! त्वं तस्यामुत्तरसाधको नव? तद्वचो निशम्य राजा तस्य वचः प्रतिपद्य योगिसमन्वितो निर्जयो रात्रौ वनांतरे ययौ, यतः—एकोऽहमसहायोऽहं । कृशोऽहमपरिहृदः ॥ स्वप्नेऽप्येवंविधा

धर्म
 मजूपा
 २१७

चिंता । मृगेंद्रस्य न जायते ॥ १ ॥ एवमुत्तरसाधकत्वेन स स्थापित, योगिनाञ्चाणि भो राजेंद्रा
 स्या वदशास्त्रायां वदस्य शवस्य समानयन कुरु? श्रुत्वा स द्रुष्टी शवानयनाय महीपाल प्रप
 यामास, योगी स्वयं च खदिरदारुत्तरमिकुम्बं ज्वलज्ज्वाला कृत्वा ध्यानं कर्तुं प्रवृत्त, नृपस्त्रास्मिंस्तारौ
 गत्वा तं समाह्वय दवरकं त्रित्वा मृतकं पातयित्वा शीघ्रं वृक्षाद्भ्रूमावुत्तीर्णवास्तावत्तन्मृतकं पुनर्वृक्षे
 चञ्चितं वीक्ष्य नृपतिः पुनर्वृक्षमारूढस्तथैव शप पातयामास एव द्वित्रिवारान् कृत्वा शव च पुनरु
 र्ध्वगतं दृष्ट्वा कष्टं वीक्ष्य नृमिमुजामिवैतालिकं स्मृत, सोऽपि स्मृतमात्रोपस्थितो मृतकशरीरमाश्रि
 त्य मेदिनीनायकप्रति प्राह हे राजन्! मया कथ्यमानं किञ्चित्कथ्यानकं श्रूयतां? राजावगच्छ हे शव!
 पुरातनी कथा ममाग्रे कथ्यतां? महीपतीस्ये शवेन पूर्वकथा कथिता. अत्र वेतालपञ्चविंशतिकाव
 तार्या, पञ्चविंशतिकथ्यानकैस्ता निशामतिवाह्य निशांते नृपंप्रति वैतालिकं प्राह यथा—राजन्नय
 उली योगी । त्वां वदस्व पुरुषोत्तम ॥ विधाय स साधयिषु—रस्ति काञ्चनपौरुष ॥ १ ॥ अतोऽस्य
 योगिनस्त्व हि । मा विश्वास कृथा नृप ॥ दुरात्माय वली योगी । विद्यतेऽधर्मशेखर ॥ २ ॥ यत
 —मयोपकृतमेतस्य । वक्रस्येति न विश्वसेव ॥ दत्तक्षीरोऽपि दुष्टाहि—दुर्जयो दशति द्रुत ॥ ३ ॥

धर्म- एतद्वैतालिकस्योक्तं श्रुत्वा सविस्मयं नृपेन चित्तेऽचिंति, अहो दुष्टधियः खला मर्त्यजन्म मुधा हा-
मंजूपा रयंति तर्हि पश्याम्यहमयं बली योगी मे किं करिष्यति? तदानीं समयोचितमहमपि करिष्यामि,
२१७ यतः—अतीतं नैव शोचंति । नविष्यन्नैव चिंतयेत् ॥ वर्तमानेन कालेन । वर्तयंति विचक्षणाः ॥
॥ १ ॥ एवमुक्त्वा तल्लवं स्कंधे कृत्वा विक्रमार्को योगिराट्पार्श्वे मुमोच. शवं समानीतं दृष्ट्वा योगी-
शो मुदितः प्राह, अहो नृपते! तवाहं रक्षार्थं शिखाबंधं करोमि. यतो होमं वितन्वतस्तव विघ्नो
न जायते, यतः—रक्षसव्यंतरप्रेत — नृतदैत्यादयः पुनः ॥ केऽपि तवापि नो विघ्नं । ज्वंति कर्तु-
मत्र हि ॥ १ ॥ अंगरक्षां यतो विद्या—साधका धुरि कुर्वते ॥ ततः समीहितं सर्वं । तेषां ज्वति
निश्चितं ॥ २ ॥

एवमुक्त्वा स दुष्टमानसो योगी महीपतेः शिखाबंधं कर्तुं निखिलां सामग्रीमानयामास. मही-
शस्य मस्तकोपरि तत्क्षणाच्छिखाबंधं विधाय दुष्टमानसो योगिराट् स्वमानसे मुमुदे. राजा दध्यावयं
पाखंती स्फुटं दुष्टो विद्यते, मया तथा विधातव्यं यथा मम सुखं भवेत्. ततो यात्रयोगो नृपं बह्नि-
कुंडे क्षिपति तावद्नृपोऽग्निवेतालं स्मृत्वा सावधानीदृश चिंतयत्यहो दुरात्मनाननेनेदानीं स्वोदरपू-

धर्म मजूपा ३१७
 तये किमेवविधा पापप्रचरचना महिता ! आहृतिसमये वद्विकुडे त योगिनमेव वल्लिं कृत्वा वि
 क्रमार्को राट् स्वर्णमय मर्त्यमसाधयत्, तदैव गागेयनराधिष्टायक सुर प्रत्यक्षीच्य राज्ञे तत्प्रनाव
 प्रकाश्य तुर्ये तिरोदधे, विभ्रमादित्यो राजा तं कनकपुरुषमभिक्रमादादाय महता महेन स्वेरुदये पु
 र्या प्रविवेश, तदा मन्त्रिपृष्ठो राजा योगिसंज्ञवमशेष वृत्तांत मन्त्रिलोकाना पुरत कथयामास, मंत्री
 श्वरा जगु परप्राणिना द्रोह कृत आत्मन्येव पतति नात्र सशय, यथा—आत्मन कुशलाकाक्षी ।
 परद्रोह न चिंतयेत् ॥ स्थविरायै कृतो खोहो । वध्वा एवापतद्यत ॥ १ ॥ अत्र वीरश्रेष्ठिस्थविरामा
 तृपुत्रचार्याकथा वाच्या अथ विक्रमादित्यदानाधिकार सूत्रोक्त कथ्यते, यथा—एकस्मिन् दिने
 वृद्धवादिसुरिशिष्य सिद्धसेनदिवाकर सर्वज्ञसूनुविरुद्ध वदन् महीतले विजहार, एवं नगरे नगरे
 ग्रामे ग्रामे जिनोदित धर्म प्ररूपयन् वदन् ज्ञान्यान् प्रतिबोधयन् स मह्यां विचरति, एकदावत्या श्र
 सिद्धसेनदिवाकरमागच्छत गुरु वद्वि क्रीनायै गच्छन् विभ्रमार्को निरीक्ष्य सर्वज्ञपुत्रपरीक्षार्थं चेतसा
 नमश्चक्रे, तदानीं सिद्धसेनसुरिर्दक्षिण करमुत्क्षिप्य धर्मलाज ददौ, तदा राजा प्राह मह्यं धर्मलाज
 कथ्य दीयते ? यूय केन वदिता ? सुरिराह जवता सर्वज्ञपुत्रपरीक्षार्थं वय वदिता, यथा—सुरि

धर्म-
मंजूषा
२२०

प्रोवाच ऋषात् । वंदमानाय दीयते ॥ कायेन वंदिता नैव । मनसा वंदिता वयं ॥ १ ॥ श्रुत्वैतच्छ-
र्षितो ऋषो—ऽवरुह्य कुंजरात्ततः ॥ वंदित्वांतर्गुरुं स्वर्ण—कोटिं चादापयत्तदा ॥ २ ॥ निर्लोपत्वा-
त्तदाचार्यो । जगृहे न नृपार्षिता ॥ कथितत्वान्नृपः पश्चात् । स्वर्णकोटिं ललौ न हि ॥ ३ ॥ तदा
सूरेरनुज्ञया तद्धनं मंत्रिमुख्यैर्जीर्णोद्दारे व्ययितं, राजवह्निकायां च लिखितं, तत्स्वरूपं दृष्ट्वा पंडि-
तरुक्तं यथा—धर्मलाभ इति प्रोक्ते । दूरादुद्धृतपाणये ॥ सूरये सिद्धसेनाय । ददौ कोटिं नरा-
धिपः ॥ १ ॥ चमत्कृतिकृते ऋषि—नायकस्यान्यदा प्रगे ॥ श्लोकचतुष्टयं कृत्वा । सिद्धसेनो दि-
वाकरः ॥ २ ॥ राज्ञो निकेतनद्वारे । गत्वा चेति जगौ तदा ॥ ज्ञो द्वाःस्थाहं महीशस्य । मित्वा-
नायागतोऽस्मि च ॥ ३ ॥ लिखित्वा पत्रके श्लोक—मेकं द्वारस्थपाणिना ॥ प्रेषयामास सूरीशो ।
ऋषपार्थं विशारदः ॥ ४ ॥ तथाहि—दिदृक्षुर्निकुरायात्—स्तिष्ठति द्वारि वारितः ॥ हस्तन्यस्तच-
तुःश्लोकः । किंवागच्छतु गच्छतु ॥ ५ ॥ ज्ञात्वा श्लोकार्थमूर्वीशो । रंजितो द्वाःस्थपाणिना ॥ प्रति-
श्लोकं पुनः प्रेष—यामास गुरुसन्निधौ ॥ ६ ॥ तथाहि—

दीयतां दशलक्षाणि । शासनानि चतुर्दश ॥ हस्तन्यस्तचतुःश्लोको । यद्वागच्छतु गच्छतु ॥७॥

धर्म

मजूपा

२२१

ज्ञातश्लोकार्थसूरीशो । गत्वा मध्यगृह नृप ॥ पूर्वाशास्थितमात्रोक्त्य । पुन श्लोक पपाठ च ॥ ७ ॥
अपूर्वेय धनुर्विद्या । जवता शिद्धिता कुत ॥ मार्गणौव समन्येति । गुणो याति दिगतर ॥ ८ ॥
पूर्वा मुक्त्वा राजा दक्षिणदिग्भिजागे स्थित , पुनरपि सुरिर्द्वितीय श्लोक प्राह—सर्वदा सर्वदोऽसी-
ति । मिथ्या सस्तुयसे बुधे ॥ नारयो लेजिरे पृष्टं । न वक्ष परयोपित ॥ १० ॥ ततो पश्चिमा
स्थिते राङ्गि सुरिस्तृतीय श्लोक जगौ—त्वत्कीर्तिर्जातजाड्येव । चतुरञ्जोविमज्जनात् ॥ श्यातापाय
महीनाथ । गता मार्तममम्ल ॥ ११ ॥ ततो वृषे उत्तराया स्थिते चतुर्थे श्लोक सूरि पपाठ—
श्याहते तव नि स्वाने । स्फुटित रिपुहृद्घटै ॥ गलिते तत्प्रियानेत्रे । राजश्चित्रमिद महत् ॥ १२ ॥
पुन पपाठ—सरस्वती स्थिता वके । लक्ष्मी करसरोरुहे ॥ कोर्ति किं कुपिता राजन् । येन देशां
तर गता ॥ १३ ॥ एतत् श्लोकचतुष्टय श्रुत्वा महीपात्रो विक्रमार्कश्चेतसि चमत्कृत सिंहासनाढीर्घं
समुत्तीर्य प्रक्त्या नत्वा गुरु सिद्धसेन जगाद हे महामुने ! त्वसत्स्त्रिवाजिरत्नादिशालितमिद रा
ज्य गृह्णाण ? मा चानुग्रह कुरु ? सुरिर्जगाद हे राजन् ! मया मातृपित्रादिनि शेषा लक्ष्मी पुरा त्य
क्त्वा, तेन हेतुना मे मनः सदैव लेष्टुकांचनेषु सम वर्तते, यथा—रिपौ मित्रे तृणे स्रैणे । स्वर्णे

धर्म- ॐमनि मणौ मृदि ॥ मोक्षे भवे च साधूनां । समं चित्तं सदा जवेत् ॥ १ ॥ भुञ्जीमहि सदा चो-
मंजूषा द्यं । स्थ्यावासे वसीमहि ॥ शयीमहि महीपीठे । कुर्वामहि किमीश्वरैः ॥ २ ॥ निर्लोचत्वं नृपो
३३२ वीक्ष्य । सूरीशस्य तदा भृशं ॥ जिनधर्मरतः किञ्चि—द्वभूव न्यायतत्परः ॥ ३ ॥ एवं राजा विक्र-
मादित्यस्तस्मिन् कीरकाष्ठविनिर्मिते स्वर्णस्तनजटिते द्वात्रिंशत्पुत्तलिकासंयुक्ते सिंहासने समुपविष्टो
राज्यं करोति.

अन्यदा श्रीसिद्धसेनसूरिः श्रीरूपनदेवजिनालये देवं नंतुं ययौ, तदा तत्र चैत्ये सिद्धसेना-
चार्यं वंदितुं श्रावकवर्गः सद्यः समाजगाम, स श्रावकवर्गो देवं गुरुं च नत्वा गुरुणा सह गुरुक्तं चै-
त्यवंदनं शृणोति यथा—स मंगलं वो वृषजध्वजः क्रिया—ज्जटावलीमंवल्लितांसमंडलः ॥ यदीय-
मंगं किल सर्वमंगला—श्रितं प्रमोदाय न कस्य जायते ॥ १ ॥ चव्यांगभृत्कोकिलपुंडरीकं । दुः-
कर्मरुग्नेदनपुंडरीकं ॥ पद्भ्यां पवित्रीकृतपुंडरीकं । नताखिलाखंडलपुंडरीकं ॥ २ ॥ उन्मत्तमोह-
द्विपुंडरीकं । वाट्ये कृतार्थीकृतपुंडरीकं ॥ शिस्तुषारारुधृतपुंडरीकं । त्वां स्तौति चंचत्पदपुंडरीकं
॥ ३ ॥ अतिस्फारनमस्कारान् । सदर्थसहितांस्तदा ॥ कथयित्वेति जावेन । सिद्धसेनो गुरुर्जगौ ॥

धर्म

मजूपा

२२३

॥ ४ ॥ नेत्रानदकरि प्रबोदधितरी श्रेयस्तरोर्मजरी । हर्षोत्कर्षशुनप्रवाहलहरी व्यापल्लताधूमरी ॥
श्रीमद्धर्ममहानेन्द्रनगरी रागद्विपा जित्वरी । पूजा श्रोजिनपुगवस्य विहिता क्षेमकरी देहिना ॥ १ ॥
ततो ' नमुत्थुण ' इत्यादिस्तुतिर्निर्वच्यमान जिनेश्वर वीक्ष्य श्रावकवर्ग सूरिश प्राह हे जगवन्नेतै
वर्षेरेतानि शास्त्राणि गुरुमन्निधौ कथं पठितानि ? इत्थं श्रावकप्रशसावाभ्यानि श्रुत्वा मुदितमान
स सिद्धसेनो गुरु ' श्रावस्सहीति ' ऋत्वा जिनगृहान्निर्गत्योपाश्रये ममागत, कियति दिनानि
च तत्र स्थित्वा तत पृथिव्या विचरन् पुन प्रतिष्ठानपुरे समाययौ, तत्र वृद्ध्वादिसूस्त्रिगुरु नत्वा च
तत्र स्थित अथैकस्मिन् दिने सिद्धसेनाचार्यो गुरु वृद्ध्वादिसूरीश नत्तैव वजापे, हे जगवन् ! वद
नादिकसूत्राणि प्राकृतानि न शोभते, अतोऽह संस्कृतान्येव कुर्वे यदि गवता रोचते गुरु प्राह
हे महाजाग ! गौतमादिगणेश्वराश्चतुर्दशपूर्वपाथोधिपारगा वदनादिकसूत्राणि संस्कृतानि च कर्तुं न
जानतिस्म ? तै संस्कृतानि कथं न कृतानि ? त्व किं ततोऽप्यन्यधिको येनैव प्रजल्पसि, पुनरेव
गुरु प्राह हे महाजाग ! तव पाराचित पापं जातं, तेन च तव दुर्गतिपातो निश्चित प्रविता, त्वया
सिद्धांताशातना कृता, अनेन पापेन च तव ससारे नृरिब्रमण नविष्यति सिद्धसेनोऽवक स्वामि

धर्म-
मंजूषा
२२४

न! मौढ्यान्मयेदृशं जट्टिपतं ऋरिद्धःखसंततिदायकं, तेनाधुना मम योग्यं प्रायश्चित्तं विश्राणय?
गुरुराह तवात्यंतं पापं लभं, तीव्रतपश्च जवाहृशां दातुं न शक्यते, अतोऽवधूतवेपेण यदि त्वं द्वा-
दशाब्दिकां स्थित्वा प्रांते प्रौढं नृपं बोधयित्वा नवीनं तीर्थं च पालयिष्यसि, तदा ते पापाच्छुद्धिं
नविष्यति, गुरोरेतद्वाक्यं श्रुत्वा सिद्धसेनो वेषपरावृत्तिं कृत्वा कृतावधूतवेषः स्थाने स्थाने ब्रमन् मे-
दिनीं प्रतिबोधयति, इत्यादि द्वादशवार्षिको विहारो ग्रंथांतरादवसेयः. अथ प्रस्तुतमेवाह — विक्र-
मादित्येन राज्ञा विक्रमचरित्रपुत्रस्य बहवः कन्यकाः परिणायिताः. कुमारस्ताप्तिः समं दोगुंदकदेव
इव वैषयिकं सुखं जेजे.

एवं विक्रमादित्यस्य देवराज इव राज्यं कुर्वतो दिनानि यांतिस्म. अथ सिद्धसेनो दिवाकरो
गुरूपदिष्टं प्रायश्चित्तं कुर्वन् द्वादशवर्षाण्यवधूतवेपेण भ्रांत्वा भ्रांत्वा देशनया चव्यजीवान् प्रतिबोध्य
द्वादशवर्षपर्यन्ते विक्रमार्कं नृपं कुयोगतो मिथ्यात्वग्रसितमाकर्ण्य तत्प्रतिबोधाय मालवनिर्वृतिं ययौ.
तत्रावधूतवेपेण सिद्धसेनो गुरुर्महीपतेः प्रतिबोधायोज्जयिन्यां समायातः. तत्र महाकालेश्वरप्रासा-
दे गत्वा निजौ चरणौ लिंगाग्निमुखौ कृत्वा सूरीश्वरः सुप्तः. तं तथास्थितं वीक्ष्य देवपूजकः प्राह भो

महापुरुष त्वमुत्तिष्ठ? एव देवमन्मुखं शयन नो त्रियते एव पुन पुन प्रोक्ते म यावन्नोत्तिष्ठति
तावद्देवार्चको नृमीपते पार्श्वे गत्वा जगौ, स्वामिन्नेक पुमानवधृतवेषधारक ईश्वरखिंगस्याग्निमुख
पादौ दत्वा निश्चित सुप्तोऽस्ति राजा वप्रापे नो देवार्चक! स यदि वचनेन न समुत्तिष्ठति तदा
कवादिगिराहत्य त्वया दूरत कर्तव्य मोऽपि तत्र गत्वा नृशि कथयामास, तथापि यावता स
नोत्तिष्ठति तावत्तेन कवया इत, तस्य कवाप्रहारे दत्ते राज्ञोत्त पुर कवानिस्ताड्यते, अथ पुरपीमां
ज्ञात्वा नृमिपतिर्भृश दु खपीन्तो महाकाखालयेऽभ्येत्य तमवधृतमिति जगाद, हे श्रवधृत! त्व म
देश स्तुहि? एष स्तुतस्तव मोक्ष दास्यति, देवस्याशातनां मा विषेहि? एष कुपितस्तव पीडा रु
रिष्यति, त्वमेन महादेव मा कोपय? तेनोक्त हे महीपाल! एष देवो मम कृता स्तुति न सहते,
नृप प्राह एष महादेव सहिष्यति, गुरुराह हे राजन्नस्य स्तुत्या काचिद्धिघ्न ङविष्यति, तदा भवता
मनागपि मम दोषो न देय, राज्ञोक्तं स्तुतिं कुरु? तत सिद्धसेनो गुरु पद्मासनस्थितो द्वात्रिंश
द्द्वात्रिंशिकादिर्गिर्वीरजिनेश्वरमस्तवीत्, पर महावीरजिनेश्वराधिष्ठायको देव कोऽपि नो प्रादुर्भूत,
तदा श्रीसिद्धसेनगुरुणा श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुति समारब्धा ' कव्याणमदिरमुदारमवद्यजेदीत्यादि '

धर्म- तत्र स्तोत्रे ' क्रोधस्त्वयेति ' त्रयोदशं काव्यं मंत्रगर्जितं सूरियावक्ष्यधात्तावत्तल्लिंगं द्विधा जवत्. त-
मंजूषा न्मध्यात्पार्श्वजिनः प्रकटीवन्नृव, तत् श्रीपार्श्वविंशं निर्गतं वीक्ष्य सूरिसाट् प्राहायं देवो मदीयां स्तुति-
२२६ मद्भुतां सहते, राज्ञोक्तं जगवन् कस्त्वं? किं चेदमद्भुतं दृश्यते? स ऊचेऽवधूतोऽहं वृद्धवादिनः
सूरिमुख्यशिष्यः सिद्धसेनाधिपः केनचित्कारणेन गणाद्गहिर्निर्गतः पृथ्व्यां भ्रमन् अरिदेशेषु ज-
व्यान् प्रतिबोधयन्नस्मिन् पुरे समागतोऽस्मि, एतत् श्रीपार्श्वनाथस्य विंशं धरणेंद्रादिगीर्वाणसेवितं व-
सुधातलात्निर्गतं, त्वमेनं देवं मोक्षदायकं सेवस्व? तथा त्वं मां किं नोपलक्षयसे? येन मया त्वं
पूर्वं दिदृक्षुर्जिहुरायात इत्यादिश्लोकैः स्तुतस्तत्किं विस्मृतं? तां स्तुतिं श्लोकचतुष्टयमयीं स्मृतिना-
नय? ततः स्मृतिमागतः सिद्धसेनाचार्यो गुरुः, तं गुरुं नत्वाग्ने समुपविश्य स धर्मं शृणोति, गुरु-
स्तस्य प्रासादस्य प्रबंधं प्राह, अत्रावन्तिसुकुमालकथा ग्रंथांतराद्वाच्या. तस्य पुत्रेण महाकालनाम्नेप
प्रासादः कारितः, कालक्रमाद् द्विजैरत्र पार्वतीपतेर्लिंगं स्थापितं, अतो हे राजेंद्रैनं देवं जजस्व?
यतः—नीरागोऽसौ जिनो देवो । ददाति पदमव्ययं ॥ सुरासुरनराधीश—पदवीमपि सुंदरं ॥ १ ॥
सर्वज्ञो गतरागादि—दोषस्त्रैलोक्यपूजितः ॥ यथास्थितार्थवादी च । देवोऽर्हन् परमेश्वरः ॥ २ ॥

धर्म
मजूया
१२७

महाव्रतधरा धीरा । नैह्यमात्रोपजीविन ॥ सामायिकस्था धर्मोप—देशका गुखो मता ॥ ३ ॥
 परिग्रहारजममा—स्तारयेयु कथं परान् ॥ स्वय दस्त्रिो न पर—मीश्वरीकर्तुमीश्वर ॥ ४ ॥ दुर्गति
 प्रपतत्प्राणि—धारणाधर्म उच्यते ॥ सयमादिर्दशविध । सर्वज्ञोक्तो विमुक्तये ॥ ५ ॥ इत्यादि
 सिद्धसेनगुरुदित धर्ममाकर्ण्य विक्रमादित्यो राजा जिनधर्मरतो जात , तेन राज्ञा सिद्धसेनाचार्य-
 समीपे श्रावकत्व प्रपेदे, तस्मिन्महाकालप्रासादे ऋपति श्रीपार्श्वजिनेशितुर्वि स्यापयामास, श्या
 दरात् पूजयामास च

तस्मिन्नेव दिने विक्रमार्को ऋपतिस्तस्मिन् जिनालये देवपूजाकृते च ग्रामसहस्र ददौ, द्वादश
 व्रतसयुक्त सम्यक्त्व च लब्धौ, पुन सिद्धसेनो गुरु प्राह राजन् । जिनै श्रियश्चारुफलय दानमेव
 प्रोक्त, श्रेय सौख्य यतो जवेत्, यत—पश्चाद्दत्त परैर्दत्त । लन्यते वा न लन्यते ॥ स्वहस्तेन च
 यद्दत्त । लन्यते नात्र सञ्जय ॥ १ ॥ मामस्था क्षीयते वित्त । दीयमान कदाचन ॥ कूपारामग
 वादीनां । ददतामेव सपद ॥ २ ॥ पात्रे धर्मनिवघन तदितरे प्रोद्यद्दयास्यापक । मित्रे प्रीतिविव
 र्धक रिपुजने वैरापहारक्षम ॥ भृत्ये शक्तिभरावह नरपतौ सन्मानपूजाप्रद । षट्पादौ च यशस्करं

धर्म-
मंजूषा
२१०

वितरणं न काप्यहो निष्फलं ॥ ३ ॥ वर्षे यावज्जिनाः सर्वे । यथेष्टं दानमन्वहं ॥ ददते स्वर्णरू-
प्यादि । याचकेभ्यो मुखोदितं ॥ ४ ॥ अनृणां पृथिवीं सर्वा । कृत्वा सर्वे जिनेश्वराः ॥ दीक्षां ला-
त्वा ततः क्षीण—कर्माणो यांति निर्वृतिं ॥ ५ ॥ इत्यादि सिद्धसेनोक्तधर्मकथां श्रुत्वा राजा राज्यं
पालयन् जैनधर्मं चाराधयति, लोकानां च यथेप्सितं दानं ददाति, त्रिदानेन विक्रमादित्यो राजा
श्रीवीरजिनेश्वरसंवत्सरपरावर्तं कृत्वा निजसंवत्सरं चक्रे.

पुनरेकस्मिन् दिने विक्रमादित्यः सिद्धसेनगुरोः पार्श्वे धर्मं श्रोतुं समागात्, सूरिस्तस्मिन् ध-
र्मोपदेशे शत्रुंजयमाहात्म्यमब्रवीत्, यथा—यः श्रीशत्रुंजये तीर्थे । श्रीयुगादिजिनेश्वरं ॥ वंदते न-
क्तितस्तस्या—नंतं पुण्यं प्रजायते ॥ १ ॥ शत्रुंजये कोऽग्निगुणं । स्वभावस्पर्शने मतं ॥ मनोवचन-
कांयानां । शुद्धानंतगुणं चवेत् ॥ २ ॥ एकैकस्मिन् पदे दत्ते । शत्रुंजयगिरिंप्रति ॥ चवकोटिम-
हस्रेभ्यः । पातकेभ्यः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥ वज्रलोपायितैः पापै—र्जतुरत्यंतदुःखनाम् ॥ तावद्यावन्न सि-
द्धाद्रि—मधिरुह्य जिनं नमेत् ॥ ४ ॥ मयूरसर्पसिंहाद्या । हिंसा अप्यत्र पर्वते ॥ सिद्धाः सिद्ध्यन्ति
सेत्स्यन्ति । प्राणिनो जिनदर्शनात् ॥ ५ ॥ तेषां जन्म च वित्तं च । जीवितं सार्थकं च ये ॥ सि-

धर्म

मज्जुपा

१२९

दक्षेत्राचल याति । परेषा व्यर्थमेव तव ॥ ६ ॥ तीर्थानामुत्तमं तीर्थं । नगानामुत्तमो नग ॥ ३
त्राणामुत्तम क्षेत्र । सिद्धाद्रि श्रोजिनैर्मत ॥ ७ ॥ इत्यादि पुराणोऽयुक्त—अष्टपष्टिपु तीर्थेषु ।
यात्राया यत्फल नवेत् ॥ आदिनाथस्य देवस्य । स्मरणेनापि तद्रवेत् ॥ ८ ॥ सृष्ट्वा शत्रुजय ती
र्थं । नत्वा खेतकाचल ॥ स्नात्वा गजपदं कुण्डे । पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ९ ॥ पश्योपमसहस्र तु ।
ध्यानाद्भक्तमजिग्रहात् ॥ दुःकर्म क्षीयते मार्गे । मागरोपममन्त्रित ॥ १० ॥ यस्मिन् शत्रुजये तीर्थे ।
सिद्धिसौख्यप्रदे सदा ॥ पुडरीकादयोऽनेके । सिद्धा गणभृत पुरा ॥ ११ ॥ यत —चित्तस्म पु
ष्णिमाए । समणाय पत्रकोम्पिस्विरिन् ॥ सिद्धिगन्तुं पुडरिन् ॥ जयन्तु त पुडरीयतिष्ठ ॥ १२ ॥
जम्बाश्चजसाई—सगरता रिमहवसजनरिदा ॥ सिद्धिं गया अमखा । जयन्तु त पुडरीयतिष्ठ ॥
॥ १३ ॥ जहिं रामाश्च तिकोर्मा । अगनवऽ नारया य मुण्डिखम्का ॥ जाया तु सिद्धिरया । जय
न्तु त पुडरीयतिष्ठ ॥ १४ ॥

एव गुरूपदिष्ट श्रीशत्रुजयमाहात्म्य श्रुत्वा विभ्रमादित्य प्रोवाच हे जगवन् । त्वदतिके धर्म
श्रुत, अधुना शत्रुजयतीर्थं नतु मे मनोरथो वर्तते गुरुणोक्त राजन् धर्मं मा प्रमादी, श्रीगुर्वादे-

शमासाद्य विक्रमादित्यः श्रीसंघं मेलयामास. स्थाने स्थाने कुंकुमपत्रिकां प्रेष्य सर्वत्र च ज्ञापया-
मास. तेन संघेन सार्धं श्रीसिद्धसेनादिपंचशतसूरीशाः ग्रंथांतरापेक्षया च पंचसहस्रसूरीशाः सत्कि-
याकलापकुशला जिनेश्वरं नंतुं चेद्बुः. एकोनसप्ततिशतं हेमदेवालयश्रेद्बुः. शतत्रयमिता जनम-
नोहरा रूप्यदेवालयश्रेद्बुः. पंचशतमिता दंतमया देवालयश्रेद्बुः. अष्टादशजनकाष्टमया देवालय-
श्रेद्बुः. एका कोटिर्लक्षद्वयं नवशतानि स्थानां. अष्टादशलक्षाणि वाजिनां. पद्महस्ताणि हस्तिनां
च सह चेद्बुः. तथा—वेसरोष्ट्रवृषादीनां । मनुष्याणां च योषिणां ॥ विक्रमादित्यद्रुपाय—संघसं-
ख्या न विद्यते ॥ १ ॥ देवालयपताकास्थ—किंकिणीरुचिरकणाः ॥ रेणुराह्वयितुं सर्व—देशसंघ-
जनानिव ॥ २ ॥ पीनस्कंधाः सदाकारा । नानाद्रुपणद्रुषिताः ॥ वहन्ति वृषणा देवा—लयान् कुं-
जरगामिनः ॥ ३ ॥ दिव्यरूपधराश्चारु—भूषणा हरिणेक्षणाः ॥ चतुःकोणस्थिता देवा—लये चा-
मरुपाणयः ॥ ४ ॥ गायंत्यो जिननाथस्य । गीतानि मधुरध्वनि ॥ लीलया चालयंतिस्म । चामरा-
णि मनोहराः ॥ ५ ॥ एवं मार्गे चलन् ग्रामे ग्रामे स्नात्रपूजाध्वजादिभिः प्रजावनां च कुर्वन् विक्र-
मादित्यः शत्रुंजयोपांते ययौ. तत्रानर्गलं दानं ददन् जिनं नंतुं श्रीशत्रुंजयं पर्वतमारुहोह. तत्र स्ना-

तपुजाध्वजारोपणादि सर्व कार्य कृत्वा स स्तुति चक्रे, यथा—सुरासुरमहीनाथ—मौलिमात्वानेतक
म ॥ श्रीशत्रुजयकोटीर—मणिं श्रीरूपज्ञ स्तुवे ॥ १ ॥ विनो त्वत्पदराजीवं । ये सेवते जना स
दा ॥ सुरासुरनृपश्रेणि—नजते तान् सुजक्ति ॥ २ ॥

इत्यादि जिनस्तुतिं कृत्वा दृष्टमानसोऽमौ यावता प्रामाद विद्वोकयति तावत्कुवापि किञ्चित्त
प्रासाद पतित दृष्ट्वा नृपतिश्चितयति यदह शत्रुजयोद्धार करोमि, तावता श्रीसिद्धसेनसूरिणोक्त
राजन् । श्रीजिननायकैर्नव्यप्रासादकारापणादुद्धारे द्विगुण पुण्य प्रोक्त, यत —प्रासादोद्धारकरणे ।
नृरिपुण्य निगद्यते ॥ उद्धारान्न पर पुण्य । विद्यते जिनशासने ॥ १ ॥ पुरात्र पर्वते चक्रे । प्रा
साद नरतो नृप ॥ श्रीनाभेयजिनेशस्य । मणिस्वर्णमय महत् ॥ २ ॥ अस्मिन्नेव महानीर्थे । प्रा
सादमृपनप्रज्ञो ॥ करयामास सगर—चक्रवर्ती द्वितीयक ॥ ३ ॥ यत —मणिरुप्यकणयपन्मि ।
जह्व रिसहचेर्ष्य नरहविद्दिश्य ॥ सदुवास जिणाययण । मो विमलगिरी जयञ्च तिष्ठ ॥ ४ ॥
कयजिणपन्मिमुठारा । पाडग जह्व वीसकोमीजुया ॥ मुत्तिनिलयमि पत्ता । त सिल्लुंजयमहातिष्ठ
॥ ५ ॥ अस्सखा उठारा । अस्सखपडिमा चेर्ष्या अस्सत्ता ॥ जहि जाया जयञ्च न । मिरिसल्लु-

धर्म-
संज्ञूषा
५३९

जयमहातिष्ठं ॥ ६ ॥ पूर्वं बहुनिर्बुधैश्चै-र्महैभ्यैश्च स्वभावतः ॥ प्रामादाः कारिता अप्स्मि-स्तीर्थे नृ-
स्थिनव्ययात् ॥ ७ ॥ एवं गुरूपदिष्टं श्रीशत्रुंजयोद्धारमहिमानं श्रुत्वा विक्रमादित्यो राजा मारकीर-
काष्टमयं महत्यासादोद्धारं कारयामास. ततः श्रीविक्रमादित्यः शत्रुंजयाचलत्न क्रमेण स्वैतगिरौ श्री-
नेमिनाथं नत्वा तत्रापि पूजास्नात्रध्वजारोपणोद्धारदि सर्वे तीर्थकार्ये कृत्वा जिनस्तुतिं करोतिस्म.
अत्र श्रीनेमिनाथस्तवनं वाच्यं. एवं द्वयोस्तीर्थयोस्तदा यात्रां कृत्वा प्रत्यावृत्तो गृहानिमुखं समाग-
च्छन्मार्गे यथेष्टं याचकेभ्यो दानं वितरन् स महामहेनावंतीं पुरीं समागत. तदिनादारभ्य श्रीमिच्छ-
सेनगुरोः पार्श्वे प्रत्यहं धर्मकथां शृण्वन् विक्रमादित्यो राजा धर्मकार्येण मनुजजन्म मफलीकरोति-
स्म. साहसिकाग्रणी राजा विक्रमार्को न्यायमार्गेण पृथ्वीं पादयन्नत्यंतं दानधर्मनम्परो वत्सव. कृपावा-
न स नृपालश्च दीनानाथेभ्यो दीनारसहस्रादि दापयामास.

एकस्मिन् दिने स कोशाभ्यक्तं समाकार्योवाच. नो कोशाभ्यक्त! त्वयैवं प्रदानव्यं. तथाहि—
यार्त्ते दर्शनमागतं दशरती संज्ञापिते चायुतं । यद्वाचा च हसेऽहमाशु नवता लक्षोऽस्य विश्रा-
ण्यतां ॥ निष्काणां पस्तिपते मम पुनः कोटिं ममाज्ञा परा । कोशाधीश सदेति विक्रमनृपश्चक्रे.

तदानीं स्थिति ॥ १ ॥ मडितो विक्रमार्केण । दानपुण्योत्सवस्तदा ॥ निमत्रिता जना एयु—वृरि-
 श स्वस्वदेशत ॥ ७ ॥ राज्ञा तस्मिन् समयेऽष्टादश प्रजा राजकररहिता कृता तत् श्रुत्वा तुष्टो
 ऽधिदेवो भट्ट प्रत्याह जो षट् । इदं स्तत्रतुष्कं गृहाण ? अस्मन्मित्राय विक्रमार्णाय च दानव्य,
 एतेषां स्तानां प्रजावश्च कथनीय यथा—आद्य वित्तौघद ज्ञेय । द्वितीय भोज्यद तथा ॥ तृतीयं
 सैन्यद तुर्यं । सर्वं नृपणदायक ॥ १ ॥ तान्यादाय विप्रो वृषातिके गत, वृष च प्राह, राजेंद्र ! ए
 तानि चत्वार्यपि स्तान्यधिदेवेन प्रेषितानि तव कीर्तिं श्रुत्वा तुष्टेन ततस्तेषां महिमानमुक्त्वा म
 तानि राज्ञः करे ददौ राजा प्राह जो विप्र ! यत्तव रोचते तदेकं स्तत्र त्वं गृहाण ? विप्र प्राह गृ
 हे गत्वा स्व कुटुंबं पृष्ठा याचिष्ये राज्ञोक्तं त्वं स्वगृहे याहि ? स गतो गृहे, स्वकुटुंबाग्रे च तेन
 सर्वं प्रोक्तं, तदा कुटुंबेनोक्तं यथा—पुत्रं सैन्यदायकं मणिं ययाचे, नार्यां भोज्यदायकं, स्तुपा
 नृपणदायकं, विप्रश्च द्रव्यदायकं ययाचे, एव तेषां चतुर्णां कलहो लभ, विप्रेणागत्य राज्ञोऽग्रे प्रो
 क्त, तुष्टेन राज्ञा तानि चत्वार्यपि स्तानि तेषां प्रदत्तानि. एव श्रीविक्रमादित्योऽर्थिन्यो दानं दद-
 द्विख्यातोऽभूत् विक्रमादित्यस्य राज्ञः शतवर्षांते पूर्णप्रायपुण्येऽन्यदा विक्रमादित्यस्य शत्रु प्रतिष्ठा

धर्म-
मंजूषा
२३४

नपुरे चतुरंगसेनासमन्वितो विद्यामंत्रबलिष्ठः शालिवाहननामा राजा प्रकटीवद्भुव, स एकदा समा-
गत्य विक्रमार्कस्य कतिचिद् ग्रामान् हत्वा पुनर्निजं नगरं जगाम, एतत्स्वरूपं वीक्ष्य ऋट्टमात्रो मं-
त्री जगौ, हे स्वामिन्! शालिवाहनऋपतिर्भवतो ग्रामान् हत्वा याति, एतत्सुन्दरं न दृश्यते, अतः
कञ्चकं कृत्वा तत्र गम्यते, तं च वशीकृत्य सेवकीक्रियते. सति सामर्थ्येऽन्यपराजवं को मर्त्यः सहते,
यतः—न्यकारं सहते सिंहो—ऽन्येषां नैव कदाचन ॥ पराजवं सहंते तु । शृगालाः कातराशयाः
॥ १ ॥ ऋपः प्राह नो मंत्रीश! त्वया सत्यं प्रोक्तं, परं भूभुज उपायानां चतुष्केण कार्यं कुर्वति,
यदि साम्ना कार्यं सिद्ध्यति तर्हि किं क्रियते दाम्ना, दाम्ना यदि कार्यं सिद्ध्येत तदा जेदेन, यदा जे-
देन कार्यं सिद्ध्येत तदा दण्डेन किं क्रियते? पुनर्मंत्री ऋट्टमात्रो जगौ स्वामिंस्तर्हि तत्र दूतः प्रथमं
प्रेष्यते, ततः शालिवाहनो यदा दूतवचनं न मन्यते तदा तं विजेतुमुपक्रमः क्रियते.
एवं विमृश्य महीशेन रिपुं प्रति प्रेषितो दूतः प्रतिष्ठानपुरे शालिवाहनसंसदि गत्वा विक्रमार्क-
नृपोदितमिति जगाद, हे शालिवाहनऋपते! त्वयैतद्वरं न कृतं, यत्त्वया विक्रमार्कस्य ग्रामा जग्माः,
अथ तत्रागत्य तस्य ऋपस्य सांप्रतं मिलित्वा स्वापराधं क्षम्यतां? अन्यथा सांप्रतं त्वां विजेतुं वि-

धर्म
 मजूपा
 २३५

नमादित्यो राट् समेष्यति दूतस्यैतद्व्यक्त्य श्रुत्वा शाखिवाहनो राजा मूकुट्यै कृत्वा वजापे, जो दूत ।
 ज्वत स्वाम्यागच्छतु, अहमपि सैन्यसमेतो विक्रमार्केण सह युधाय समेष्यामि, त्व याहि स्वस्थान?
 दूतत्वादवध्योऽसीति मुक्त ततो दूतो विक्रमार्कनृपोपांते गत्वा शाखिवाहनवाचिकं सर्वं समाचख्यौ,
 राजन्नेप तवाज्ञा न मन्यते, ज्वता मह युधाय च सज्जो जात, अत्र यत्कर्तव्यं तत्कुरुष्व? दूतो
 क्त श्रुत्वा कुपितो विक्रमादित्य सैन्य सज्जीकृत्य सेवकेभ्यो वृयसी लक्ष्मी मार्गं ददान शाखिवा
 हन विजेतु प्रतिष्ठानपुरप्रत्यचाहोत्, शाखिवाहनोऽपि सैन्यसमेत सन्मुखमागात्, ततस्ते द्वे अपि
 सैन्ये मिश्रिते, ततस्तयो परस्पर संग्रामो बभूव, यथा—अनेकमत्तमातग—वाजिवीरविराजित ॥
 अंतरा मिश्रित सैन्य । द्वयोर्ऋमिद्भुजोस्तदा ॥ १ ॥ रथी च रथिना सार्ध । सादी च सादिना सह
 पदिका पदिके सार्ध । निपादिनो निपादिनि ॥ २ ॥ खड्गी च खड्गिना सार्ध । कुंती च कुति
 ना सह ॥ वर्मिता वर्मितै सार्ध । तूष्णी च तूष्णिना सह ॥ ३ ॥ शाक्तीकेनाथ शाक्तीक । पत्री
 च पत्रिणा सम ॥ वाणिको वाणिना सार्ध । दाम्बिकेन च दाम्बिक ॥ ४ ॥ इत्यादि तयोर्द्वयोर्द्व
 योर्वाद् दारुण संग्रामो बभूव, य दृष्टु स्वर्गतो देवा अपि ममागमन्. एवं तयोर्द्वयो सैन्ययोर्युद्धे

धर्म-

मंजूषा

२२६

जायमाने पुण्यक्षयादायुष्यक्षयाच्च विक्रमार्कवक्षसि शालिवाहनेन राज्ञा मुक्तस्तीक्ष्णो बाणो लम्बः,
यतः—कचिद्वीणानादः कचिदपि च हाहेति रुदितं । कचिद्विद्वद्वोष्टिः कचिदपि सुरामत्तकलाहः
॥ कचिद्व्या रामा कचिदपि च जराजर्जरवपु—र्न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥१॥
कुमुदवनमपश्चि श्रीमदंभोजखंभं । त्यजति मुदमुद्वृकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ॥ लदयमहिमरश्मिर्याति
शीतांशुरस्तं । हतविधिललितानां ही विचित्रो विपाकः ॥ २ ॥ तदानीं चमूमध्ये हाहाकारो जज्ञे,
अहो विधिना किमकार्यं कृतं यदीदृशा राजान एवं पीडयंते, तावद्भट्टमातादयो मन्त्रिमुख्याः प्रोचुः,
स्वामि. तर्ध्यानं न कर्तव्यं, यतो दुर्ध्यानेन जीवाः कुगतिं लज्जते, ततः श्रीविक्रमादित्यः शुचध्या-
नपरायणः पंचनमस्कारं ध्यायन् संस्थितस्तदैव स्वर्गसुखं प्राप, यतः—

तावच्चंद्रवलं ततो ग्रहवलं तारावलं भूवलं । मुद्रामंडलमंत्रतंत्रमहिमा तावत्कृतं पौरुषं ॥ तावत्
सिद्ध्यति वांछितार्थमखिलं तावज्जनः सज्जनो । यावत्पुण्यमिदं नृणां विजयते पुण्यक्षये क्षीयते ॥
॥ १ ॥ यस्मिन् देशे यदा काले । यन्मुहूर्ते च यद्दिने ॥ हानिर्वृष्टिर्यशोलाभ—स्तत्तथा न तद-
न्यथा ॥ २ ॥ अहो विरोधो दुःखकारणं ! तस्मात्कारणाद्विरोधो न कर्तव्यः. अथ विक्रमचरित्रो

धर्म

मजूपा

३३७

द्वितीयवासरे प्रजातसमये शाखिवाहनेन मम रण कर्तुं प्रवृत्त, श्रीविक्रमचरित्रेण शाखिवाहनो र
णो जम, ततस्तस्य सैनिकाश्च प्रतिदिश नष्ट, तत शाखिवाहनो राम विक्रमादित्यपुत्रेण विक्रम
चरित्रेण सह मेलनं कृत्वा नत्वा च स्वे नगरे प्रतिष्ठानपुरे समागत, श्रीविक्रमचरित्रो लब्धजयो
निजपुर्यामवत्या समागत पर विक्रमचरित्र पितुर्मरणज दुःख हृदयान्न मुमोच अथ सिद्धसेनो
गुरुस्तत्रागत्य शोकच्छिदे विक्रमार्कसुतप्रत्येवमुपदेश ददौ, यथा—धर्मशोकनयाहार—निडाकाम
कलिक्रुष ॥ यावन्मात्रा विधीयते । तावन्मात्रा न्वंत्यमी ॥ १ ॥ तिष्ठपरा गणहारी । सुखशृणो
चक्रिकेसवा रामा ॥ अथहरिया ह्यविहीणा । अवरजीवाण का वत्ता ॥ २ ॥ वज्रकायशरीराणा-
मर्हतां यदनित्यता ॥ कदलीगर्जसारेषु । का कथा शेफजतुषु ॥ ३ ॥ अहो राजन् ! येन शत्रुजया
द्वितीर्थेषु यात्रा कृता, येनानेके प्रासादा कारिता, येन पृथ्व्यनृणीकृता, तस्य शोक कथं नवेत् ?
तथा—भुक्त्वा स्वर्गसुखं च्युत्वा । ततो विक्रमज्ञानुमान् ॥ स्तोकैरेव भवैर्मोक्ष—सौख्यमादर्शयि
ष्यति ॥ ४ ॥ इत्यादि गुरोर्वाक्यं श्रुत्वा विक्रमचरित्रो विक्रमादित्यपुत्रो ह्युत शोक मुक्त्वा पितुर्मृ
त्युकृत्य व्यथात् तत सुमुहूर्ते सुदिवसे सुलभयोगे विक्रमादित्यपुत्रस्य विक्रमचरित्रस्य मत्रिणी रा

धर्म-
मंजूषा
३३७

ज्यं दत्तं, यावता तं नृपं तस्मिन् सिंहासने मंत्रिणो न्यसन्ति, तावत्सिंहासनस्था द्वात्रिंशत्पुत्रिका दि-
व्यानुज्ञावतः प्रोचुः, जो जो मंत्रिमुख्या अस्मिन् विक्रमादित्यसिंहासनेऽस्योपवेशने योग्यता ना-
स्ति, यो विक्रमादित्यतुल्यो दानेन शीघ्रेण च चरति सोऽस्मिन् विष्टरे समुपविशति. मंत्रिचिरुक्तं
तर्ह्यस्य सिंहासनस्य का गतिः? ताः प्रोचुरधुना विष्टरं ऋमौ स्थापयंतु. ततो मंत्रिभिः तत्सिंहासनं
ऋमौ स्थापितं, विक्रमचरित्रश्च राज्यं करोति. ' अर्द्धादाणमुहस्कविअण ' इति गाथार्यो निरूपि-
तः. इहं श्रीविक्रमादित्यो । दत्त्वा दानं मनोहरं ॥ बभूव ऋवि विख्यातो । वर्णिनो कविकोटिभिः
॥ १ ॥ इति श्रीविक्रमादित्यदानकथानकं समाप्तं. ॥ अथ सांवत्सरिकमहादानमाह—

॥ मूलम् ॥—तिअन्नोअंधवेहिं । तप्पवचरिमेहिं जिणवरिंदेहिं ॥ कयकिवेहिंवि दिन्नं ।
संववसियं महादाणं ॥ १६ ॥ व्याख्या—त्रैलोक्यवांधवैः. ' तप्पवचरिमेहिं ' स एव जवश्चरमो ये-
षां ते तद्भवचरमास्तैर्जिनवरैर्द्वैस्तीर्थकृद्भिः, पुनः कीदृशैः? कृतकृत्यैरपि, मुक्तिगमनाद्यवधारणात्. कृ-
तं निष्पन्नं कृत्यं येषां ते तथा तैः, ' दिन्नं ' दत्तं सांवत्सरिकं वार्षिकं ' महादाणं ' महादानं, त-
स्य दानस्य सर्वोत्कृष्टत्वात्, यतः—एगा हिरणकोमी । अहेवयाण्णगा सयसहस्सा ॥ सूरुदयमाई-

य । दिक्काञ्जा पायसमानं ॥ १ ॥ वरहं वर वरहं वर । इह घोसिज्जइ महतसहेण ॥ पुरतिश्च
चलकचचर—रत्नारायण्यहाईसु ॥ २ ॥ जो ज वरेइ त तस्स । दिज्जइ हेमवहमाईय ॥ विश्र
ति तह तिथ्यसा । सफाएसेण सव्वपि ॥ ३ ॥ तिन्नेव य कोडीसया । अत्तसिश्च च हुंति कोडीत्तं
॥ अस्सिय च सयसहस्सा । एय सव्वहरे दिन्न ॥ ४ ॥ एतद्दान सर्वेएपि जिनैर्दत्तमिति गाथार्थ ॥
॥ १६ ॥ अस्यामवसर्पिण्या प्रथम प्रासुकदानदातारमुपदर्शयति—

॥ मूलम् ॥—सिरिसेच्चस कुमारो । निस्सेअससामिन्तं क्व न होइ ॥ फासुयदाणपवाहो ।
पयासिन्तं जेण गरहमि ॥ १७ ॥ व्याख्या—श्रीश्रेयांसकुमार श्रीरूपभदेवस्वामिपुत्रवाहुवह्निस्त
पौत्र, 'निस्सेयमसामिन्तंति' नि श्रेयसस्वामिक, अर्थान्मोक्षगतिगता कथं न भवति? अपि
तु भवत्येव, 'फासुअत्ति' प्रासुकदानप्रवाह, 'पयासिन्तंति' प्रकाशितो येन श्रेयांसेन 'गरह
म्भित्ति' गरतक्षेत्रे, इति गाथार्थ ॥ १७ ॥ व्यासार्थस्तु कथ्यानकादवधार्यस्त्वचेद—

कुरुजनपदे गजपुरनगरे रूपभदेवपुत्रो वाहुवह्नि, तत्पुत्रं सोमप्रजा, तत्पुत्रं श्रेयास, स च
पित्रा युवराजपदे स्थापित, तेन श्रेयासेन स्वप्ने मेरुपर्वत श्यामवर्णो दृष्ट, ततो मया सोऽमृतक ॥

धर्म-

मंजूषा

२४०

लशेनाभिषिक्तोऽतीव शोभितवान्. तत्रैव सुबुद्धिश्रेष्ठिना स्वप्नो दृष्टः, सूर्यमंडलात् स्रस्तं किरणसह-
स्रं श्रेयांसेन तत्र पुनर्योजितं, तेनाधिकतरं स च संपूर्णो जातः. राज्ञापि पुनस्तत्र स्वप्नो लब्धः,
यथा कश्चिदेको महान् पुरुषो महता रिपुवलेन सह युद्धं कुर्वाणः श्रेयांससहायाङ्गयी जातः, एते
त्रयोऽपि प्रातरंतःसन्नं संनृय परस्परं निजं निजं स्वप्नं निवेदयन्तिस्मिन्, न पुनस्ते जानन्ति किं जवि-
ष्यतीति. तदानीं राज्ञोक्तं श्रेयांसकुमारस्य कोऽपि महान् लाभो जविष्यतीति निर्णय विसर्जितायां
पर्षदि श्रेयांसोऽपि स्वप्नवने गत्वा गवाक्षे यावदुपविष्टोऽवलोकते, तावत् स्वामी न किञ्चिद्वातीति ज-
नोत्कलिकाकोलाहलमाकर्णोद्धितः, स्वामिनं प्रविशंतं प्रेक्षमाणश्चितयति, मया कापीदृशं नेपथ्यं
दृष्टपूर्वं यादृशं मे पितामहस्येति जातिमस्मार्षीत्, अहोऽहं जगवतः पूर्वजवे सारथिस्तेन समं ती-
र्थकरसमीपे प्रव्रज्यामाप्तवान्, तत्र वज्रसेनेन तीर्थकृता कथितमासीद्यदयं वज्रनाचो जस्तक्षेत्रे प्रथ-
मस्तीर्थकृद्भावीति, स एष जगवान्. तदानोमेव तस्यैको मनुष्यः प्रधानेक्षुरसकुंजेन सहागत आसी-
त्, तमेवेशुरसकुंजमादायोपस्थितः श्रेयांसो जणति भगवन्! गृहाण योग्यामिमामोक्षुरसमिद्धां?
प्रसारय पाणिं? निस्तारय च मामिति, कल्पते इति कृत्वा स्वामिनापि पाणी प्रसारितौ, निःसृष्टश्च

धर्म

मजूपा

२४१

तेन सर्वोऽपि रस , न चात्र विदुरप्यथ क्षरति, किंतूपरि शिखा परिवर्धते, यत —माश्ज्ज घनस
द्वस्स । अहवा मायति सागरा सधे ॥ जम्सेअरिसख्खी । सो पाणिपनिग्गही होइ ॥ १ ॥ अत्र
ऋविघटना—स्वाम्याह दक्षिणं हस्त । कथ जिज्ञा न खासि मो ॥ स प्राह दातृहस्तस्या—घो
ऋवामि कथ्य यत ॥ १ ॥ पूजाभोजनदानशांतिककखापाणिग्रहस्थापना—चोक्षप्रेक्षणहस्तकार्पण
मुखव्यापारखट्त्वह ॥ इत्युक्त्वा दक्षिणे करे स्थिते वामो ब्रूते—वामोऽह रणसमुखांकगणना वा
मांगशय्यादिकृद् । द्यूतादिव्यसनी त्वसौ स तु जगौ चोक्षोऽस्मि न त्व शुचि ॥ २ ॥ तत —रा
ज्यश्रीर्निवतार्जितार्थिनिवहस्त्यागै कृतार्थीकृत । सतुष्टोऽस्मि गृह्णाण दानमधुना तन्वन् दयां दानि
पु ॥ इत्यब्द प्रतिबोध्य दक्षिणकर श्रेयासतोऽकारय—त्यत्यप्रेक्षुरसेन पूर्णमृपज पायात्स व श्री
जिन ॥ ३ ॥ श्रेयांसस्य दानावसरे यच्चात तन्निशम्यता—

नेत्राबुधारा वारदुग्ध—धारा धारा रसस्य च ॥ स्पर्धया वर्धयामासु । श्रीधर्मदु तदाशये ॥४॥
ततस्तेन भगवान् सावत्सरिकतप पारण कृतवान्, तत्र पच दिव्यानि प्रादुर्दूतानि, तद्यथा—वसुधा-
सवृष्टि १, चेलोत्क्षेप २, व्योम्नि देवदुदुजि ३, गधोदककुसुमवृष्टि ४, आकाशेऽहो दानमिति घो

षणं चेति. ९. तत्र वसुधाराप्रमाणं यथा—अधृतेरसकोडी । लकोसा तत्र होऽ वसुहारा ॥ अ-
 धृतेरसलखा । जहन्निया होऽ वसुहारा ॥ १ ॥ ततो देवसन्निपातं दृष्ट्वा राजप्रमुखोऽखिलोऽपि
 लोकस्ते च तापसाः श्रेयांसन्नवनमुपागताः, तान् श्रेयांसः प्रतिपादयति यथा, ओ जनाः ! सद्गति-
 लिप्सयैवं जिज्ञा प्रदीयते. लोकः पृच्छति कथं जवता ज्ञातं ? यत्स्वामिन एवं जिज्ञा प्रदीयते. सो-
 ऽवक् जातिस्मृत्या, मम तु स्वामिना सहाष्टन्नवसंबंधः पूर्वमासीत्, कौतुकाज्जनः पृच्छति, के तेऽष्टौ
 जवाः ? श्रेयांस आह यदा स्वामीशाने ललितांगनामा देवस्तदानीमहं स्वयंप्रज्ञानाम्नी तस्य देव्य-
 ज्ञवं १. ततः पूर्वविदेहे पुष्कलावतीविजये लोहार्गले नगरे जगवान् वज्रजंघस्तदानीमहं श्रीमती-
 चार्याज्ञवं २. तत उत्तरकुरौ जगवान् युगलिकोऽहं च युगलिन्यज्ञवं ३. ततः सौधर्मे द्वावपि मित्र-
 देवौ जातौ ४. ततो जगवानपरविदेहे वैद्यपुत्रः, अहं च तदा जीर्णश्रेष्ठिपुत्रः केशवनामा मित्रम-
 ज्ञवं ५. तत आवामन्युतकल्पे देवौ जातौ ६. ततः पुंरुरीकिण्यां जगवान् वज्रनाजराडहं च सार-
 थ्यज्ञवं ७. ततः सर्वार्थसिद्धिविमाने स्वामिना सहाहं देवो जातः ८. इह पुनरहं जगवतः प्रपौत्र
 इति. तेषां च स्वप्नानामिदं फलं यद्गवता जिज्ञा दत्तेति.

धर्म
 मजूपा
 २४३

एव च श्रुत्वा सर्वोऽपि जन साधुन्य प्राशुकदान ददाति यत — भुवणं जसेण नयव । र
 सेण नवण घणेण पडिहहो ॥ थप्पा निरुवमसुक्के । सुपत्तदाण महग्घविश्र ॥ १ ॥ रिमहेसममं
 पत्त । निरवक्का इस्सुवरससम दाण ॥ सेश्रससमो जावो । हविज्ज जइ मग्गिथ्र हुक्का ॥ १ ॥
 इत्यादि वचोऽपि जन स्वस्थान गत श्रेयांसोऽपि यत्र स्थितो जगवान् प्रतिष्ठा
 जितस्तत्स्थानस्य पादैरङ्गमण मा ज्वत्ति मक्त्या रत्नपीठं कारयित्वा जय ध्य पूजयति, विशेषत
 प्रातःकाले पूजयित्वा भुक्ते लोको पृथ्वति किमेतक? श्रेयास आह ध्यादिकरमद्वलक ततो लो
 केनापि यत्र यत्र जगवान् स्थितस्तत्र तत्र पीठं कृत कालेन तस्यादित्यपीठं इति सज्ञा जाता एव
 श्रीश्रेयासेन जगतक्षेत्रे प्राशुकदानप्रवाह प्रकाशित इति इत्थं श्रेयासतो दान । प्रवृत्त प्राशुकं पुरा
 ॥ अस्मिन् जगतक्षेत्रे । देयं नो भविका मुदा ॥ १ ॥ इति श्रीश्रेयासकथानक समाप्त ॥ जिन
 वरेण्य प्राशुकदानफलमाह—

॥ मूलम् ॥—कह सा न पसंसिक्काइ । चदनवाला जिणिंददाणेण ॥ उम्मासिथ्तवतविण्ण
 । निवविण्ण जीइ वीरजिणो ॥ १० ॥ व्याख्या—सा चदनवालानाम्नी दधिवाहनपुत्री जिनेन्द्रदाने

धर्म-

मंजूषा

२४४

न कथं न प्रशस्यते? अपितु प्रशस्यते एव, सा का? यथा श्रीवीरजिनो ' निव्वविल्लत्ति ' निर्वा-
पितः शीतलीकृतः कुट्टमाषदानेन. कथं वृतो वीरजिनः? ' छम्मांसिच्चत्ति ' पंचदिनो नषाणमासिक-
तपसा तप्त इति गाथार्थः. व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदं—

स्वामी श्रीवीरो दीक्षादिनादारभ्य द्वादशे वर्षे मह्यां विहरन् कौशांबीं नगरं समाययौ. तस्यां
नगर्यां परानीकजयंकरः शतानीको नाम राजास्ति, तद्राज्ञी चेत्कोर्वाशदुहिता मृगावती नाम्नीस्ति.
सा परमश्राविका जिनाज्ञापालनतत्परा च वर्तते. तस्य राज्ञः सुगुप्तनामा सचिवः, तस्य प्रिया सु-
नंदा, सा मृगावतीराज्ञ्याः सखी श्राविका च वर्तते. तस्यां नगर्यां धनावहनामा श्रेष्ठी, मूलेतिनाम्नी
च तस्य प्रियास्ति. तत्र स्वामी पौषमासवहुलपक्षप्रतिपदिने दुराचारं दुर्ग्रहं चाग्निग्रहं जग्राह. यथा—
काचिडाजकन्यकाष्टमपारणे १ अयोनिगडवृष्टांघ्रियुगला २ मुंडितमस्तका ३ रुदंती ४ प्रेष्यतां ग-
ता ५ देहद्व्यंतःस्थितैकपादा ६ बहिःक्षिप्तद्वितीयपादा ७ निवृत्तेषु सर्वभिदाचरेषु ८ सूर्यकोणके स्थि-
तान् ९ कुट्टमापान् १० यदि प्रदास्यति तदाहं पारणं करिष्ये, नान्यथेत्यग्निग्रहं कृत्वा प्रतिदिनमु-
च्चावचेषु गेहेषु भिदार्थं परिव्रमति, अग्निग्रहवशाच्च लोकैर्दीयमानां जिदां न गृह्णाति, पौराश्च ता-

म्यति अनात्तजिह्व स्वाम्येव द्वाविंशतिपरीपहान् सहमानश्चतुरो मासांश्चतु प्रहरानिव निर्गमयामा
स स्वाम्येकदा जिह्वार्थं भ्रमन् सुगुप्तमात्यवेशमनि विवेश. श्रेष्ठीपत्नी नदानाग्री प्रवसानदपूरिता
प्रवरासनात् समुह्याय स्वाम्यग्रे कल्पनीयज्योत्स्यानि पुरो मुक्त्वा न्यमत्रपत्, स्वामिन् शुचा जिह्वा
मिमा गृहाण? स्वाम्यग्निग्रहवरात्तान्यनादाय तद्गृहान्निर्षयो, धिगरे मंदनाग्यास्मि, न पूर्णो मे
मनोरथ, इति खेदमापन्नां मदमानसां नदा दृष्ट्वा तस्या दास्य ऊचु, हे स्वामिनि! देवार्थो न
गवानेव दिने दिनेऽनात्तजिह्व प्रत्यह निर्याति, न त्वद्यैव निर्गत एवमाकर्ण सा नदैवमर्चितय
त्, स्वामिना निश्चयेन कश्चिदग्निग्रहो गृहीत स्वामिनोऽग्निग्रह कथं ज्ञेय इति चिंतया सा नदा
निरानदा सुगुप्तमत्रिणा ददृशे पृष्ट मंत्रिणा, नो सुदरि! त्व किं निरानदाय दृश्यसे? किं ते दु,
स्वस्य कारण? तयोक्त वीरो भ्रगवान् भिक्षार्थो अनात्तजिह्व प्रत्यहमायाति याति च, तन्नून तेन
कश्चिदग्निग्रह कृतो विद्यते, स कथं ज्ञास्यत इति मम मनसि चिंता वर्तते सुगुप्तो जगाद हे प्रि
ये! प्रातस्तथा यतिष्ये यथा जगद्गर्तुरग्निग्रहो ज्ञास्यते एव तयोर्वार्ता कुर्वतोर्मृगावत्यां पट्टराज्ञ्यां
वेत्रिणी विजयाह्वया तत्रागता तयोस्तमात्राप श्रुत्वा देव्यग्रे गत्वा तत्पूर्वोक्त सर्व राशस तव श्रु

धर्म-
मंजूषा
२४६

त्वा मृगावत्यपि तथैव खेदं विदधे. शतानीकोऽपि मृगावत्याः खेदकारणमपृह्वत्. किञ्चिदुन्नमितं नृ-
का मृगावती व्याजहार, हे राजन् ! भूजुजश्चरैः सर्वं चराचरं जगज्जानंति. त्वं तु सुखसागरनिमग्नः
स्वपत्तनस्यापि स्वरूपं न वेत्सि. त्रैलोक्यपूज्यो भगवान् श्रीमन्महावीरः प्रत्यहं जिदार्थं भ्रमति,
परं शुद्धमप्यन्नं न गृह्णाति, तन्नूनं तस्य कश्चिदग्निग्रहो वर्तते, राजंस्त्वं तु सुखलालसः किमपि न
जानासि. अथ तथा कुरु यथा स्वाम्यग्निग्रहः पूर्णोऽभवति. राजा चिन्तयति धिग्मां, धिग्ममामात्या-
दीन्, यत्परमेश्वरः श्रीमन्महावीरः कृताग्निग्रहः प्रमादतो न ज्ञातः. नृयोऽपि राजा प्रत्यभाषिष्ट, हे
शुजाशये ! एषोऽहं प्रमादी त्वया शिक्षितोऽस्मि, हे धर्मविचक्षणे ! प्रातः प्रजोरग्निग्रहं विज्ञाय पा-
रणं कारयिष्यामि, इत्युक्त्वा राजा सचिवमाह्वयत्, समागतो मंत्री, ततो नृपतिरमात्यमूचे, जो मं-
त्रिन ! मत्पुरे त्रिजगद्गुरुः श्रीवीरोऽनात्तद्विद्वश्चतुरो मासांस्तस्थौ, परं न ज्ञातोऽस्याग्निग्रहोऽस्माच्चिः,
अथ यथा ज्ञायते तथा कुरु ? अमात्येनोक्तं चतुरग्निग्रहो न ज्ञायते, ततो राजा तथ्यवादिनमुपा-
ध्यायं नैमित्तिकमित्रमाह्वयत्, उक्तं च हे महामते ! सर्वधर्माणामाचाराः शास्त्रे वर्तते. त्वं तु शा-
स्त्रज्ञोऽसि, अतो चतुरग्निग्रहं शास्त्रेणावलोक्य सत्यं समाख्याहि ? तदानीमुपाध्यायोऽप्यज्ञापिष्ट, रा-

धर्म
मजूपा
२४७

जन् । महर्षीणां द्रव्यक्षेत्रकालजावनेदतो बहवोऽग्निग्रहा सर्ति, अत स्वामिनापि कश्चिदग्निग्रहो गृ-
हीत सन्नाव्यते, पर विशिष्टज्ञानिन विना तन्न ज्ञापते, यावत्कश्चिद्विशिष्टज्ञानी नायाति तावदस्मि
न्नगरेऽग्निग्रहपूरणार्थं बहव जगया क्रियता ? ततोऽग्निग्रहपूरणार्थं नृपाङ्गया लोको बहूनुपायान्
करोति, यथा—काचि एकदा हास्य कुर्वाणा करे मोदक कृत्वा स्वामिन प्रतिखाजयति, तथापि
स्वामी तदन्न नादत्ते, एव काचिद्रोदन कुर्वाणा, काचिन्नृत्य कुर्वाणा, काचित्पुत्रसंयुक्ता, काचिद्भर्तृ
सयुक्ता, काचिद्बुद्धादितमस्तका, एवमनेकप्रकारैर्दानं ददाति, तथापि स्वामी किञ्चिदपि नादत्ते,
अत्युत्कटनीपणाग्निग्रहवशात्, तथाप्यम्लानागो जगवान् विशुद्धध्यानजाग्मह्यां विचरतिस्म

इतश्च तन्नगरनायक शतानीको राजा मह सैन्यैर्निशि चपा पुरी जप्तापातेनेव ममागत्यारु
णात्, ततश्चपापतिर्दधिवाहनो क्लीयसा रुद्र स्व ज्ञात्वा सकुटुब पलायिष्ट, यतो क्लीयसा रुद्रा
ना पलायनादन्यत्र त्राण नास्ति, ततस्तन्नगर शतानीकसैन्येन बुद्धि, तस्मिन् नमये दधिवाहनरा
जपट्टराज्ञी धारिणी वसुमत्या पुत्र्या सममेकेनौष्ट्रिकेन नश्यती गृहीता, कृतकृत्य शतानीकोऽप्य
नीकैः परिवृत. पुन कौशावी समाजगाम, सोऽप्यौष्ट्रिको धारिण्या देव्या रूपेण मोहितो मार्गे

धर्म-

मंजूषा

२४७

धारिण्या पृष्टो जो महात्मंस्त्वं नगरे गत्वा मां किं करिष्यसि? सोऽप्येवं जगाद गृहे गतोऽहं त्वां
स्वन्नार्यां करिष्ये, तथा चैनां तव पुत्रीं कन्यकां विक्रीय तेन धनेनाहं त्वया सह जोगान् जोह्ये,
तत् श्रुत्वा धारिणीदेवी मनस्येवमचिंतयत्, अहोऽहं निर्मले कुले जाता. राज्ञा दधिवाहनेन परि
णीता, दधिवाहनपत्नी द्रुत्वोष्पात्कस्य पत्नी चविष्यामि. रे प्राणाः श्रुत्वैतान्यप्यक्षराणि श्रूयम-
द्याप्यवतिष्ठे? निस्सरतास्मात्. यदि न निस्सरथ तर्हि बलात्कारेणाप्यहं निःसारयिष्यामि नीमा-
द्विहंगमानिव. एवं निर्ऋत्स्यमानाः प्राणास्तत्क्षणादेव निर्गताः, प्रस्फुटितहृदया धारिणी निधनं ग-
ता. त्र्यौष्ट्रिकस्तां मृतां प्रेक्ष्य दध्यौ. अहो मया किमुक्तं दुर्वचनं! येन दुर्वचनेनैषा मृता. यथांगु-
लीदर्शनेन कुष्मांडं विनश्यति तथैषा मम दुर्वचनेन विनष्टा. एवं पश्चात्तापपर त्र्यौष्ट्रिकस्तां वसुम-
तीं तत्पुत्रीं कोमलवाक्यैः संतोष्य यावता स्वगृहे समागतस्तावता पत्न्या निर्ऋत्सितो रे त्वयान्यत्
किमपि न लब्धं? एषैव मम सपत्नी समानीता! याहि चतुष्पथे. एनां विक्रीय धनं लात्वा शीघ्रं
समागच्छ? तत्पत्नीवचो निशम्य तां बालां विक्रीतुं स चतुष्पथे गतः, यावता च तां चतुष्पथे धृत्वा
स्थितस्तावता देवात्तत्र धनावहः श्रेष्ठी समागतः, तां बालां च दृष्ट्वा स मनस्येवमचिंतयत्. नूनमेषा

धर्म

मजूपा

२४७

वाङ्मिका मूर्त्या ज्ञायते यदिय सामान्यपुत्री न भवति, अतोऽहं बहुधन दत्तैनां गृहामि असौ व
राज्ञी मूर्त्यगृहीतान्यस्य कस्यचिद्दीनस्य इस्ते यास्यति, अतोऽहमेनां स्वगृहे गत्वा पुत्रीवत्याख्यि
ष्ये, मम गृहे तिष्ठत्याश्च कदाचिद्दैवयोगतोऽस्या स्वजनवर्गसगमोऽपि भवति धनावह एव विमृ
श्य तदीप्सित मूर्त्य दत्त्वा वसुमती वाखा सानुकपः स्ववेऽम्नि निन्ये स्ववृषी श्रेष्ठी तामपृह्यत,
हे वासे ! त्व कस्य कन्यकासि ? ते स्वजनवर्ग क ? त्व मा ज्ञैषी, त्वं मम दुहितासि, अह त्वां
पुत्रीवत्याख्यिष्ये

एव वारवार श्रेष्ठिना पृञ्ज्यमानापि लज्जयाधोमुखी यावत्सा किञ्चिन्न जल्पति, तावता मूला
वजापे, प्रियाऽसावावयोर्दुहितातियद्वेन पुष्पवत्याख्या लाख्या च एव तयोर्गिरा स्वस्थचित्ता सा वा
खा स्वगृहे श्व वालेंदुलेस्वेव नेत्रानंददायिनी तद्गृहे सुखं ववृषे तस्या वाचश्चदनवर्द्धितलत्वेन ह
ष्ट श्रेष्ठी परिजनै सह चदनवालेति तस्या अग्निधान् विदधे सा चदनवाखा विनयतो रूपतश्च श्रे
ष्ठिनोऽतीवमुद ददाना मूखया ददृशे तत समत्सरा मूला चिंतयति, पुत्रीं कृत्वेय पाखिता, अथ
तामेव रूपवती वीक्ष्य मोहित श्रेष्ठी यद्येनां परिणयेत्तर्हि जीवत्यपि मृतास्म्यह एव स्रैणसुखजतु

धर्म-
मंजूषा
२५०

इत्वेन च दिवानिशं ताम्यंती दुराशया मूला चंदनवालायाश्छिद्राणि विलोकयामास. एकस्मिन् दिने ग्रीष्मर्तौ धनश्रेष्ठी हृद्गच्छेश्मन्यागमत्. तदांद्दिक्कालकः कोऽपि भृत्यो नासीत्, तावता विनया- चंदनोहाय श्रेष्ठिना वारितापि पितृभक्त्या तत्पादौ द्वालयितुं प्रावर्तत. तदानीं तस्यास्तन्वंग्याः स्निग्धः श्यामलः कोमलः केशपाशः परिस्त्रस्तः. जलपंकिले द्वातले पंकिलो मा नृयादिति श्रिया श्रेष्ठिना सादरं तत्केशपाशः स्वकरेण समुद्भ्रे. तत्केशपाशोद्भरणस्वरूपं गवाक्षस्था मूला निरीक्ष्यैवम- चिंतयत्. अहो यस्याः केशपाशोपरि महानेतावान् स्नेहो वर्तते. तस्याः शरीरोपरि न ज्ञायते की- यान् स्नेहोऽस्य नविष्यतीति. तदियं मूलाख्याधिरिवोद्भेदनीया. अथ सा शाकिनीव दुराशया मूला श्रेष्ठिगमनानंतरं नापितं समाहूय चंदनायाः शिरोऽमुंन्यापयत्, पादयोर्निगमान् क्षिप्त्वा र्द्धकंवया नि- र्दया सा तां बद्धताडयत्. दूरस्थे गृहैकदेशेऽपवरके तां क्षिप्त्वा कपाटानि दत्वा परिवारमुवाच, श्रेष्ठि- नः पृष्ठतोऽप्येतत्केनापि न कथनीयं, यः कोऽपि कथयिष्यति स मत्कोपाग्नौ शलभत्वं यास्यति. ए- वं सर्वेषां कथयित्वा मूला मूलगृहं गयौ. सायं श्रेष्ठी समागतो मूलामपृष्ठचंदना कास्तीति? मूल- योक्तं न जाने सा कास्तीति. तद्गयादन्योऽपि कोऽपि तच्छुद्धिं नाचख्यौ, एवं रात्रावपि कोऽपि ना-

धर्म चरुयौ श्रेष्ठिना चिंतिमुपरितनदृग्म्या सुप्ता नविष्यति. एव द्वितीयेऽपि दिने श्रेष्ठिना पृष्ट, श्रेष्ठिन्या
मजूपा च तथैवोक्त

२११?

एव तृतीयेऽपि दिने श्रेष्ठिना तच्छुद्धिर्न प्राप्ता तत श्रेष्ठी शकाकोपाकुल परिजन प्रोचे रे
रे कथयत? मम नंदना चदना कास्ति? यदि नाख्यास्यथ यूयमह च जानिष्ये तदाह सर्वान्निग्र
हिष्ये, तद् श्रुत्वा काचित्स्थविरा चेट्पेवमर्चितयदह चिरतर जीवाता, अथासन्नमृतिश्च, चदनोदते
च कथिते मूला मे किं करिष्यति? यत्करिष्यति तदह सर्वं सहिष्ये, पर चदना जीवापयामि, एवं
विचिंत्य सा मूलाचरित्र मूलत समाख्यत् तत श्रेष्ठी तस्मिन्नपवरके गत्वा क्षारमुदघाटयामास,
मध्ये गत्वा च चदना धनावह समालोक्षयत् कथञ्चता? कृत्पिपासार्ता, दवस्पृष्टलतामिव म्लाना
गा, अद्भयोर्निगमिता, नवात्ता करिणीमिव वृक्षा, परिमुंनितमस्तकां, जिह्वकीमिव स्फुटितवस्त्रांक्रिता,
अश्रुपूरितनेत्राब्जा च, एवविधा चदना दृष्ट्वा मनसि खिन्नो धनावह, अहो पापिन्या मत्प्रियया
किं कृत! हे वत्से! त्व स्वस्था नवेत्युक्त्वा साश्रुदृक् श्रेष्ठी तन्नोज्यार्थं रसवती द्रुत द्रुत समचि-
लोकयति, पर तादृग्गोज्यमलजमानो दैवात्कुब्जमापजाजन ददृशे, स्थाव्यनावात्सूर्पकोणके कुब्जमा

धर्म-

मंजूषा

२५२

षान् क्षिप्त्वा शोज्यार्थं चंदनायै समर्पयत्, कथितं च तेन हे पुत्रि! एतान् कुट्टमाषांस्तावत्त्वं सु-
जीथा यावदहं तव निगडह्रिदे लोहकारमानयामीति प्रोच्य श्रेष्ठी लोहकाराकारणार्थं बहिर्गतः, ऊ-
र्ध्वस्थिता चंदनाः दध्यौ, अहो तस्मिन् राजकुले क्व मे जन्म? कावस्थेयमीदृशी? अहो धिग् सं-
सारनाशकमिदं, जीवानां स्थिरं सौख्यं नास्ति, मयानुभूतं सुखं, पुनर्दुःखं च. अथ किं जविष्यति?
किं करोमि? क्व यामि? कस्याग्रे पूत्करोमि? षष्टस्य पारणकेऽमी कुट्टमाषाः संति. अस्मिन् समये
यदि कश्चिदतिथिः समायाति तदाहं तस्य किंचिद्दत्त्वा पारणकं करोमि तदा वरं. एवं विचिंत्य द्वा-
रदेशे सा गता महता कष्टेन. एकः पाद उत्पाद्य देहद्वया बहिर्मुक्तः, द्वितीयं पादं चोत्पाठयितुम-
शक्यत्वाद्देहद्वया मध्ये स्थितः.

एवमवस्थया स्थिता चंदना वारंवारमिमां जावनां जावयंती यावत्तिष्ठति, तावत्तस्याः पुण्यानु-
भावतो जगवान् श्रीमहावीरो जिज्ञायै पर्यटंस्तत्वागात्, जंगमकटपडुरिव चंदनागृहद्वारे समुपस्थितः.
निगमैर्देहद्वीमुल्लंघयितुमक्षमा चंदना परया जक्त्या जगवंतमशापत, स्वामिन् यद्यप्यनुचितं शोज्यं
वर्तते, तथापि परोपकारार्थमिमं कुट्टमाषान्नं गृहाण? ममोपरि चानुग्रहं कुरु? इत्यादिचेदसंयुक्तं

धर्म
मजूपा
२५३

तमाहार ज्ञानेन ज्ञात्वा पूर्णान्निग्रहो जगवान् तस्यै कुब्जापनिक्षयै करौ प्रसारयामास अहोऽह
घन्येति श्यापती चदना सूर्यकोणेन स्वामिन करे कुब्जापांश्चिक्षेप स्वाम्यन्निग्रहपूर्त्या प्रीता सत
सुरास्तत्राययु तत्र वसुधारादीनि पंचदिव्यानि प्रादुर्बभूवुः . तस्मिन् समये तस्या निगडानि तुष्टुटु ,
तत्पदे काचनानि नूपुराणि जङ्घिरे केशपाशश्च पूर्ववद्भव श्रीवीरजक्तैर्विबुधैश्चदना मर्वाङ्गकार
धारिणी चक्रे तथोक्तृष्टनादपूर्वक देवैर्नृत्य चक्रे . अहो दानमहो दानमित्याघोषण चक्रे . सार्धद्वा
दशकोटीसुवर्णवृष्टि सूरैश्चक्रे , देवैर्दुर्जिनादो विदधे त इदुर्जिघर्षिं श्रुत्वा मृगावत्या सह राना
नीकस्तत्रागात् , नदया मह सुगुप्तो मन्त्री चापि तत्रागात् मुदितमानस शक्रो देवराज समाययौ ,
घन्यो धनावह श्रेष्ठ्यपि तत्रागत , धनखिप्तया सा दुराशया मूलापि समागता , दधिवाहनराजस्य
कचुकी मपुत्रो नाम बधान्मुक्त , सोऽपि समागतो वसुमतीं वीक्ष्य तस्या पादयो पतित्वा विमुक्त
कष्मरुदत शतानीकेनोक्त गो सपुत्र ! त्वमेना कुमारीं वीक्ष्य किं रोदिपि ? तदानीं साश्रुनेत्र क
चुकी प्रोवाच , राजन्नेषा शक्तिना दधिवाहनधारिण्यो पुत्री वसुमतीनाम्नी तादृशकुलोत्पन्ना तादृश
विजयपरिग्रहा पितृभ्या रहितान्यगृहे दासत्व प्राप्ता , तेन चाह रोदिमि राजोचे न शोच्येय , यया

धर्म-
मंजूषा
२५४

जगत्त्रयत्राणवीरः श्रीवीरो जगवान् प्रतिलाजितः. तत् श्रुत्वा राज्ञी मृगावती प्राह तर्हि राजन्नेषा
मम जाग्निनेयीयं बाला धारिणीदुहिता, तर्हि ममापि दुहिता. अथ जगवान् वीरः पंचाहन्यूनपः
एमासतपःपर्यंते पारणं कृत्वा धनावहगृहान्निर्ययौ, वसुधाराद्रव्यमादातुं समागतं शतानीकं प्रति सौव-
र्माधिपतिः स्वयं व्याजहार ज्ञो राजन्नेह स्वस्वामिभावो यत्त्वं स्वर्णरत्नवृष्टिं जिघृक्षसि, यस्मै कन्या
वसुमती धनं ददाति स एव धनं लभते. एषा धनस्वामिनी, कन्या प्रोवाच धनावहः श्रेष्ठी मम
पिता पालनात्, अतो धनावह एतां वसुधारां कन्याग्रहाज्जग्राह, अनर्थमूलं मूला च श्रेष्ठिना गृ-
हादिर्वासितापध्यानवती क्रमेण मृत्वा नरकं गता, ऋयोऽप्याखंमलोऽवोचत्तानीकं प्रति यदियं बाला
चरमदेहधरेयं जोगपराङ्मुखा श्रीवीरस्य केवले समुत्पन्ने एषा प्रथमसाध्वी जविष्यति, ज्ञो शता-
नीक ! त्वया स्वामिकेवल्लोत्पत्तिं यावद्यत्नेनासौ रक्षणीया, इत्युक्त्वा स्वामिनं नत्वा मघवा देवलोकं
गतः, तथा शतानीकेन राज्ञा चंदना कन्यकांतःपुरे निन्ये. ततः सा चंदना मातृस्वसुरगृहे सुखं
दिनानि निर्गमयामास. स्वामिनः केवले समुत्पन्ने चंदना दीक्षां लात्वा प्रथमप्रवर्तिनी जाता, षट्-
त्रिंशत्सहस्रसाध्वीनां स्वामित्वं च लब्धा, मृगावतीव्यतिकरे केवलं च लब्ध्वा क्रमेण सा मोक्षमग-

धर्म-
मजूपा
२५५

मत् इच्छ चदनवाला — चरित् परिकीर्तित मया जक्त्या ॥ श्रुत्वा ज्ञो जविकजना । दाने यत्नो म
हान् कार्य ॥ १ ॥ इति श्रीचदनवालाकथानक सक्षेपत समाख्यात. ॥ जिनवरप्रथमपारणकदा
नफखमाह—

॥ मूलम् ॥—पढमाइ पारणाइ । अकरिस्सु करिति तह करिस्सति ॥ अरहत जगवतो । जे
सि घरे तेसि धुवसिद्धी ॥ १७ ॥ व्याख्या—तेषां पुरुषाणां ध्रुव निश्चित शुद्धिर्भवति, मोक्षसु
खानि करतलस्थानि भवति तेषा, केषां? येषां गृहे ' अरिहता जगवतोत्ति ' अर्हति त्रिभुवनकृता
पूजामित्यर्हतस्तीर्थकरा, जगवतो ज्ञानादिमत, प्रथमानि पारणकानि ' अकरिस्सुत्ति ' पूर्वमकार्यु,
' करितित्ति ' वर्तमानकाले कुर्वति, ' करिस्सित्ति ' जविष्यत्काले करिष्यतीति माथार्थ ॥१७॥
अथ सप्तक्षेत्रीधनवपनफखमाह—

॥ मूलम् ॥—जिणजवण १ विव २ पुत्रय ३ । सधरूवेसु ७ सत्तखित्तेसु ॥ वविय घणपि
जायइ । सिवफखयमहो अणतगुण ॥ २० ॥ व्याख्या—जिनाना जवनानि जिनगवनानि, तेषु
जिनप्रासादेष्वित्यर्थ १, एव विवेषु प्रतिमारूपेषु जिनेषु २, पुस्तकेषु जिनवचनद्विपिन्यासरूपेषु

धर्म- ३, संवेपु माधु ॥ साध्वी ॥ श्राद्ध ६ श्राद्धी ७ रूपेषु चतुर्विधसंवेपु, एवं मत्तक्षेत्रेषु ' ववयंति ' ल-
 मंजूषा सं धनं स्वर्णरजनाद्यपि ' सिवफलमिति ' मोक्षफलं जायते, अहो इत्याश्रये, अनंतगुणं भवती-
 २५६ त्यक्षरार्थः ॥ २० ॥ इति श्रीमत्तपागच्छाधिराजचट्टारकश्रीआनंदविमलमूरित्यद्वालंकारहारचट्टारक-
 श्रीविजयदानसूस्तिरपद्रुप्रज्ञावकपातिशाहिप्रतिबोधकचट्टारकजगद्गुरुविरुद्धास्करश्रीहोरविजयमूस्तिरप-
 द्वालंकारसंप्रतिविजयमानचट्टारकश्रीविजयसेनसूरिराज्ये आचार्यश्रीविजयदेवसूरियौवराज्ये पंक्ति-
 देवविजयगणिविरचितायां श्रीकुलकवृत्तौ धर्मरत्नमंजूषानाम्न्यां दानधर्मरूपः प्रथमो वक्षस्कारः स-
 माप्तः ॥ श्रीस्तु ॥

॥ इति श्रीधर्मरत्नमंजूषायाः प्रथमो जागः समाप्तो गुरुश्रीमन्नास्त्रिविजयमुप्रसादान् ॥

लब्ध्वा यदीयचरणांबुजतारसारं । स्वादन्नप्रशस्तिदिव्यमुद्राममृदं ॥

संसारकाननतटे ह्यस्तालिनेव । पीतो मया प्रवस्योधरसप्रवाहः ॥ १ ॥

वंदे मम गुरुं तं च । चारित्रविजयात्त्रयं ॥ परोपकारिणां धुर्यं । चित्रं चारित्रमाश्रितं ॥ २ ॥ युग्मं:

धर्म

चारित्रपूर्वा विजयाजिधाना । मुनीश्वरा सूस्विरस्य शिष्या ।

ध्यानदपूर्वविजयाजिधस्य । जातास्तपागहसुनेतुरेते ॥ ३ ॥

मजूपा

२५७

श्री। अथ श्रीजामनगरनिवासी पद्मि श्रावक हीराबाल हसरजे स्वपत्नी श्रेयमाटे
पोताना श्रीजैनज्ञास्फरोदय ढापखानामां ढापी प्रसिद्ध कर्णो वे.

॥ इति श्रीधर्मरत्नमंजूषायां प्रथमो जागः समाप्तः ॥

